

Чарк түбсі

ПРИГОДИ ГАКЛБЕРРІ ФІННА

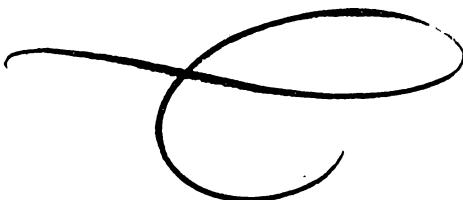

Видавництво
дитячої
літератури
«ВЕСЛА»
Київ 1966

Марк Твен

ПРИГОДИ
ГАКЛБЕРРІ
ФІННА

З АНГЛІЙСЬКОЇ ПЕРЕКЛАДА ІРИНА СТЕШЕНКО

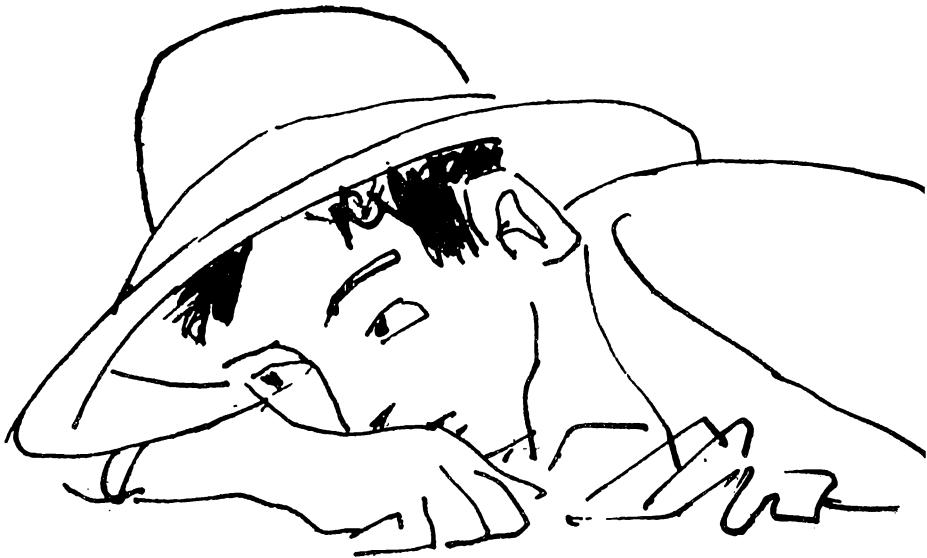
МАЛЮВАВ ВІТАЛІЙ ГОРЯЄВ

«Пригоди Гаклберрі Фінна» є продовження повісті Марка Твена «Пригоди Тома Сойєра» і вважається вершиною творчості великого американського письменника-реаліста. Правдиво показуючи життя провінційної Америки першої половини XIX ст., Марк Твен стверджує думку про природну рівність усіх людей — білих і негрів. Герой повісті, Гак Фінн, переборовши сумніви й побоювання, стає щирим другом негрові Джіму і допомагає йому врятуватися з рабства.

Марк Твен написав цю повість простонародною мовою, вживаючи кількох діалектів і зумисно ігноруючи літературні приписи. Здійснюючи переклад книжки, перекладачка намагалася якомога повніше віддати стиль і мовний колорит оригіналу відповідними засобами української народної мови.

У попередніх перекладах ім'я головного героя писалося Гекльберрі. Тепер його віддано правильно — так, як воно вимовляється в англійській мові,— Гаклберрі.

Перекладено за виданням:
Harper and Brothers Publishers
New York and London
Author's National Edition
The Writings of Mark Twain
Volume XIII
“The Adventures of Huckleberry Finn”
(Tom Sawyer's Comrade)

РОЗДІЛ І

Ви нічогісінько про мене не знаєте, коли спершу не прочитали книжки, що має заголовок «Пригоди Тома Сойера»; а втім — дарма. Книжку ту написав Марк Твен, і часто-густо він казав у ній правду. Траплялося, інколи додавав зайвого, та здебільшого казав правду. Але то байдуже. Я ще не стрічав таких людей, які ніколи ніде не брехали, за винятком, звісно, тітки Поллі або удови, та ще, може, Мері. Саме про тітку Поллі — Томову тітку Поллі — та про Мері, та про Дугласову вдову головним чином і розповідається в отій книжці; загалом книжка та здебільшого правдива, хоча є там трохи й зайвого, як я вже казав.

А закінчується та книжка ось як: ми з Томом знайшли гроші, що

їх розбійники переховували в печері, й розбагатіли. Отже, кожному з нас припало по шість тисяч доларів — і все золотом. Ото була купа грошей — аж голова пішла обертом. А суддя Тетчер узяв та й поклав їх у банок, на відсотки, а по тому ми щодня мали по доларові кожен, — і так цілий рік, — хтозна, що його й робити з такою силою грошей. Що ж до вдови Дугласової, то вона взяла мене собі за сина і поклала цивілізувати; але я мало не пропав, сидячи невилазно в хаті; а до того ж удова так полюбляла порядок і добрі звичаї, що зрештою мені терпець увірвався, і я дав драла. Вбрався я знову в своє лахміття, заліз у свою стару бочку з-під цукру й тоді, нарешті, відчув, що я вільний і щасливий. Але Том Сойер вислідив мене і сказав, що набирає ватагу розбійників; він пообіцяв і мене прийняти, якщо я повернуся до вдови і надалі поводитимуся пристойно. Ну я й повернувся.

Вдова розрюмсалася наді мною, називала заблуканим ягням, а по тому ще й інші прізвиська мені прикладала, проте, далебі, ані гадки не маючи образити мене тими словами. Вона знову вдягла мене у нове вбрання, і я тільки одне й мав по тому: упрівав та й упрівав, почувавши себе цілісінський день, наче з'язаний. Ну, а далі все повернулося на старе. Вдова бемкала в дзвоні до вечері, і боронь боже спізнатися. Та ще й таке: хоч і сів до столу, а відразу не вільно братися до їжі, треба чекати, доки вдова, нахиливши голову, побуркотить трохи над стравами, хоча страви були як страви, нічого поганого про них не скажеш, окрім того, що кожну зварено окремо. Інша річ, коли маєш собі барильце з розмаїтими недоїдками! Було поперемішуваш їх добрењко, вони сік повипускають, то хоч пучки собі облизуй — так смачно!

По вечері вона добувала свою книжку й починала мені з неї читати про Мойсея та про те, як його знайшли в очеретах, і мені страх як кортіло довідатися, що з ним скійлось, але незабаром з'ясувалося, що той Мойсей бозна-коли помер; тоді я зовсім покинув тим піклуватися, бо на біса мені здалися мерці!

Незабаром мені заманулося палити, і я попросив у вдови дозволу. Але ж вона не дозволила, — сказала, що то непристойна, неохайна звичка і треба її позбутися. Бувають же такі люди: забороняють робити речі, що на них самі аж ніяк не розуміються. Часом удова носиться з отим Мойсеєм, як курка з яйцем. А він же їй навіть не родич! Та й узагалі, — ну, яка з нього користь! Його вже навіть і на світі немає! А на мене, бачте, он як нападається за те, що я полюбляю палити, дарма, що то корисна річ. Сама ж, проте, любісінсько нюхає табаку і вважає, що це пристойно. Як самій, то, значить, можна.

Її сестра, міс Уотсон, сухоребра стара дівуля в окулярах, саме прїхала до неї на житло й відразу ж учепилася до мене з буквarem. Вона мучила мене цілісінську годину, доки вдова звеліла їй дати

мені спокій. Ще трохи, і я б уже не витерпів. По тому цілісінку годину я нудився, сидячи в хаті, і аж ніяк не міг утриматися, щоб не крутитися на стільці. А міс Уотсон одніє товчі: «Не клади на стілець ніг, Гаклберрі»; чи то: «Чого ти так ізігнуся, Гаклберрі,— сиди рівно»; потім знову заводить: «Не позіхай і не потягайся за столом, Гаклберрі,— та невже ж таки не можна всидіти спокійно?» А по тому, коли вона почала розповідати мені про пекло, я узяв та й сказав їй, що мене дуже кортить туди втрапити. Вона аж звилася — так розлютилася, а в мене ж ані гадки лихої не було. Я прагнув лише одного — завіяти світ за очі, так-бо мені все остогидло; я прагнув утекти кудись, а куди — однаковісінько! Тоді вона виголосила, що гріх таке говорити, що вона сама нізацько в світі такого б не сказала; вона намагається жити так, щоб обов'язково потрапити до раю. Але ж я не вбачав для себе жодної користі в тому, щоб опинитися там, де їй вона, а тому їй вирішив собі тим голови не задурювати, ба навіть не робити жодної спроби. Але говорити їй об тім я не схотів, бо тільки завдав би собі зайвого клошту, а пуття з того не було б ніякого.

А вона як почала мені про рай виспівувати, та все своєї та її своєї править. Усім людям там, мовляв, тільки її діла, що цілісінський день по раї з арфою походжати та співати, і так на віки віків. Мене, як по правді, все те не дуже вабило. А проте я її і знаку об тім не подав — промівчав. Запитав лиш, як вона гадає: чи потрапить у рай Том Сойєр. Вона відповіла, що ні, його туди її близько не пустять. Я дуже зрадів по сій мові, бо ж хотів, звісно, щоб ми з ним завжди були вкupi.

А міс Уотсон усе мене гризла та її гризла, так що мені, зрештою, все те остогидло і стало дуже нудно. Аж далі закликали до кімнати негрів та почали молитися, а по тому всі полягали спати. Подався її до своєї кімнатки з недогарком і поставив його там на стіл. Опісля вмостився на стільці біля вікна і спробував подумати про щось веселє, але марно. І напав мене раптом такий смуток, що хоч лягай та помираї. Зоріли-горіли зірки на небі, а в деревинні незвичайно жалібно шелестіло листя, і здаля долинало: «Пуу-гу, пуу-гу»... То пугач сповіщав, що хтось помер; чути було, як кричить дрімлюга та вис собака — а те віщувало комусь смерть; і вітер намагався щось мені сказати пошепки, а я ніяк не міг розібрати, що ж то він шепоче, аж мурашня мені по всенікому тілі почала бігати. Потім у лісі щось застогнало, немов привид, який намагається висловити те, що йому обтяжує душу, але ж ніяк не спроможеться; отож бідолаха не влезить спокійно в своїй домовині, блукає щоночі її тужить. Мені стало так страшно й тоскно, так закортіло, щоб поруч була жива душа.

А тут ще й павук десь на мою голову узявся та й поліз по моєму плечі; я дав йому щигля, а він упав просто на свічку і, перш ніж я встиг отямитися, згорів. Я й сам добре зізнав, що то страшенно погана прикмета: безперемінно чекай біди. Від ляку мене затрусило з ніг до голови. Я зірвався на рівні ноги і тричі пройшовся колом по кімнаті й до того ж кожного разу хрестився, а по тому перев'язав собі ниткою пукіль волосся, щоб убезпечити себе таким робом од відьом. А проте я все ж не заспокоївся. Це справді допомагає, коли загубиш знайдену підкову, не встигнувши прибити її над дверима, але я зроду не чував, щоб можна було в такий спосіб запобігти лихові після того, як трапиться вбити павука.

Так мене враз морозом і всипало... Я знову сів і добув мою люльку, щоб мерщій запалити; бо ж у господі було зараз так тихо, немов усі повимирили,— отож удова анічогісінсько про те не знатиме. І так минуло чимало часу; аж раптом я почув, як у місті почали бити дзигарі; бам-бам-бам!— дванадцять разів; а далі знову все затихло — стало тихіше, ніж перед тим. Незабаром я почув, як унизу, в темряві, поміж деревами хруснула гілка,— щось там чалилося. Я завмер, затамувавши дух, і прислухався. Нараз хтось унизу нявкнув ледве чутно... «Ня-ав! ня-ав!» Мені відлягло від душі. Я й собі нявкнув: «Ня-ав! ня-ав!» — якомога тихше, а потім погасив свічку й виліз з вікна на дах комори. Звідти я тихенько сковзнув на землю й подався нишком під дерева. І справді, там на мене чекав Том Сойер.

РОЗДІЛ II

Ми скрадалися навшпиньках стежкою поміж деревами до самісінського кінця вдовиного саду, пригинаючись, щоб за гілки не зачепитися. Коли ми саме проходили повз кухню, я спіткнувся на корені й наробив шелесту. Ми припали до землі й завмерли. На той час здоровий негр, на ім'я Джім, що належав міс Уотсон, сидів собі на порозі кухні; ми його чудово бачили, бо в кухні світилося. Він схопився, витягнув шию і хвилину яку прислухається. А тоді запитав:

— Хто там?

Він почекав, знову прислухався, а далі підійшов навшпиньках і зупинився якраз між нами; ми майже могли торкнутися його рукою. Часу, мабуть, збігло чимало, а ми — пі пари з уст, хоч і були до нього зовсім близесенько. Аж раптом засвербліо мені одне місце на щиколодці, а почухати його я не наспіливсь; потім на вухо сверблячка напала; потім перекинулася на спину, якраз межі плечі. Мені здавалося, що я ось-ось сконаю, якщо не почухаюся ту ж мить. Правда, правда, — по тому зі мною таке часто бувало: чи випаде в порядному товаристві час бавити, чи на побхороні бути, чи заснути намагаєшся, та нічого не виходить,—одне слово, саме тоді, коли не можна почухатися, то так тобі зараз і починає свербіти — і вподовж і впоперек — у тисячі місць. А Джім помовчав-помовчав та й каже:

— Кого це тут носить? Де ж ви? Бий мене сила божка, коли це мені тільки причулося! Гаразд, ось що я зроблю: я вмощуся отут, на цьому самому місці, й прислухатимусь, доки знову почую.

І він умостився на землі між мною і Томом. Притулився спиною до дерева, а ноги так простягнув, що однією ледь-ледь мої ноги не торкнувся. Тепер мені почав свербіти ніс. Так засвербів, що аж слози на очі набігли. Але почухатися я не насміливсь. Потім почало свербіти в носі. Далі — під носом. Не тямлю вже, як мені й пощастило влемжати спокійно. Така халепа тривала хвилин шість або сім, а видалося — минула вічність. Вже мені свербіло в одинадцятьох різних місцях. Я відчував, що не витримаю жодної хвилини довше, а через те зіпив зуби й вирішив спробувати ще трохи потерпіти. І в ту хвилю Джім почав важче дихати і нараз захріп; мою ж свербллячку як рукою зняло.

Том подав мені знак — злеген'яка прицмокнув губами,— і ми поплачували геть раки.

Коли ми відповзли футів за десять, Том пропшепотів мені, що не завадило б прив'язати Джіма до дерева,— ото сміха буде! Але я був проти; Джім-бо може прокинутися, зчинить гвалт, і тоді виявиться, що мене немає в кімнаті. Тоді Том сказав, що він узяв із собою замало свічок, слід би було прослизнути до кухні та захопити ще кілька. Я його стримував, казав, що Джім може несподівано прокинутись і нас застукати. Але Томові kortilo за всяку ціну ризикнути; отож ми прослизнули тихесенько до кухні, добули там три свічки, і Том поклав за це на стіл ще й плату — п'ять центів. По тому ми вийшли звідтіль, і мені страх як хотілося завіятися якнайдалше, та ба! Тома ніщо не могло вгамувати! Він таки поплазував накарачках до того місця, де спав Джім, щоб устругнути негрові яку штуку. Я нетерпляче чекав на Тома, й мені здалося, що тому чеканню кінця-краю не буде,— а скрізь навколо панувала мертвнатиша.

Тільки-но Том повернувся, ми з ним гайнули стежкою попід парканом і небавом видряпалися на самий вершечок крутого горбка по той бік будинку. Том розповів, що він обережно стягнув Джімові з голови бриля й повісив його на сучок того дерева, під яким Джім заснув, а той тільки ледь-ледь поворушився спросоння, але не прокинувся. Згодом Джім запевняв, що відьми обійшли його чарами, задурманили, та ще й гасали на ньому верхи по всенському штаті, а по тому знову посадовили його під деревом і повісили бриля на сучок, щоб видко було, хто таке йому заподіяв. А іншим разом Джім уже похвалається, що відьми вганалися на ньому аж до самісінького Нового Орлеана; а потім він їздив щоразу далі й далі, і, зрештою, Джім почав усім туману пускати, нібито відьми цілісінький світ на ньому об'їхали, замордували його мало не до смерті, а по всій спині йому ще й досі ятряться садна від кульбаки. Джім собі страшенно з того приводу запишався, а далі так запанів, що на інших негрів уже й оком

пе скіне. Негри приходили часом за багато миль, аби послухати, як Джім за свої пригоди розповідатиме, тож він і зажив слави найповажнішого негра на цілі нашу округу. Зовсім чужі негри зупинялися часом, розлявивши рота, й витріщали на нього очі, немов на яке диво. Як стемніє, негри дуже полюбляють збиратися на кухні біля вогнища та гомоніти про відьом; але тільки-но хто з присутніх заводив мову про такі речі та ще, чого доброго, намагався удати з себе людину обізанну, Джім тут же таки вставляв своє: «Гм! — казав віп.— Ну, що ти тямиш! Де вже тобі на відьмах знатися!» — й відразу балакучий той негр стулить губи і знітиться. Джім прокрутів дірочку в п'ятицентовій монетці і, вшморгнувши в неї мотузку, почепив її собі на шию, розповідаючи всім, що то амулет, якого йому власноручно сам диявол подарував і сказав, що тим амулетом можна лікувати від будь-якої хвороби і навіть викликати відьом у разі потреби,— слід тільки над тією монеткою пошепотіти; але що саме, Джім ніколи не виказав. Часом негри збиралися до Джіма з усієї округи і відавали йому все до останнього цента, аби тільки глянути на ту монету; проте вони зроду-звіку не доторкнулися б до неї, знаючи, що сам диявол тримав її в своїх руках. Відтоді слуга з Джіма став негодяпцій, бо він дуже запишався з того, що бачив диявола та поповозив відьом на своїй спині.

Ну так от, коли ми з Томом видряпалися на самий вершечок горба й подивилися вниз, на містечко, там блистало лишень три чи чотири вогники,— то, мабуть, світилося в тих будинках, де лежали хворі; а над нами вгорі зорі сяяли так пречудово, а внизу повз село річка текла майже милю завширшки, і була вона зараз навпрочуд спокійна й велична. Спустившися з горба, ми розшукали Джо Гарпера й Бена Роджерса та ще двійко чи трійко хлопчиків, що переховувалися в старій чинбарні. Тоді ми відв'язали човна і попливли річкою, приблизно дві з половиною миlí за водою, до великого стрімчака на горяному боці, і там вийшли на берег.

Ми зайдли в кущі, і Том примусив нас усіх заприсягтися, що ми не викажемо його таємниці, а по тому провів нас до нори, яка була на горбі в самісінській гущавині. Потім ми позасвічували свічки

й порачкували крізь вузьку діру. Проповзли ми отако, мабуть, кроків із двісті, і раптом перед нами відкрилася печера. Том почав заглядати у різні бічні хідники і незабаром гулькнув під стіну в одному місці, де ви б ізроду не помітили, що там хід є. Довелося лізти знову вузьким хідником, і кіпець кінцем ми втрапили ніби до кімнати, дуже тъмяної, вогкої та холодної, і тут зуничилися. Том сказав:

— Тепер ми заснусмо ватагу розбійників і назовемо її «Ватага Тома Сойєра». Кожен, хто скоче пристати до неї, має скласти присягу й підписатися своєю власною кров'ю.

Всі погодились. І Том добув аркуш паперу, що на ньому ту присягу написано, і прочитав її. Кожен хлопець мав присягнути на вірність ватазі і ніколи не виказувати її таємниць; а якщо хто, бува, скривдить якого хлопця з нашої ватаги, то один з нас має помститися — вбити і кривдника, і всю його родину, і тому хлопцеві не вільно їсти, і йому не вільно сплати, аж доки він усіх ворогів повбиває і викарбус хреста їм на грудях, а хрест — то знак нашої ватаги. Хто не належить до ватаги, не має права ставити цей знак; а якщо хто таки його поставить, то винного слід до суду віддати; а якщо він зробить це вдруге, то його вб'ють. А якщо хто з ватаги викаже нашу таємницю, то йому перетнуть горло, а по тому спалять труп і розвіють попіл його за вітром, а ім'я викреслять із нашого реєстру кров'ю і ніколи більш не згадуватимуть за нього, проклянуту його і забудуть на віки вічні.

Всі хлопці сказали, що це чудова присяга, й запитали Тома, чи то ж він сам її склав? Він признається, що дещо сам вимудривав, а решту запозичив з книжок про піратів та розбійників; він запевняв, що кожна порядна розбійницька ватага обов'язково має свою власну присягу.

Декотрим з нас спало на думку, що не завадило б винищувати всю рідню тих хлопців, які виказуватимуть таємниці нашої ватаги. Том визнав, що то вдала пропозиція, добув олівця й відразу ж уписав її до присяги. Тоді Бен Роджерс зауважив:

— А ось, приміром, серед нас є Гак Фінн, який не має ніякої рідні. Що ми з ним робитимемо?

— Але ж батько в нього є? — відказав Том Сойєр.

— Батько то є, та хіба ж ти його тепера де знайдеш! Перш, було, він п'яний вилежувався разом із свиньми в чинбáрні, але ось уже погад рік минуло, як і слід його охолов.

Почали вони раду радити, сперечатися, та й поклали виключити мене з ватаги, бо, кажуть, кожен хлопець повинен мати рідню чи взагалі когось, що його можна вбити, а ні, то це буде образливо для інших. Ну, що тут вдієш?! Ніхто нічого не міг придумати,— немає

ради! Усі сиділи й мовчали. Я мало не заплакав; аж раптом мені сяйнула щаслива думка: я запропонував їм міс Уотсон,— нехай убивають її. Усі згукнули:

— Авже ж, вона до цього придастися! Тепер усе гаразд! Гака можна прийняти до ватаги!

І кожний з нас уколов собі пальця шпилькою, щоб розписатися кров'ю, а я поставив на папері свій значок.

— Ну,— мовив Бен Роджерс,— а що ж наша ватага робитиме?

— Нічого, тільки грабуватимемо та вбиватимемо,— відповів Том.

— А що ж ми грабуватимемо? Будинки, чи худобу, чи...

— Які дурниці! Красти худобу тощо — то не грабунок, то злодійство,— сказав Том Сойєр.— Ми ж не злодії. Яка нам з того честь! Ми розбійники. Надягнемо маски, зупинятимемо диліжанси та карети на великий дорозі, вбиватимемо пасажирів і відбратимемо в них годинники та гроші.

— А хіба неодмінно треба їх убивати?

— Авже ж треба! То найкраще. Деякі авторитети мають щодо цього іншу думку, але більшість вважає, що краще-таки вбивати їх — окрім тих, кого приведемо слюди до печери й триматимемо тут, доки вони дадуть викупного.

— Викупного? А що ж то таке — викупне?

— Не знаю. Та тільки такий уже звичай ведеться в розбійників. Я вичитав про те з книжок; і нам, звичайно, доведеться точнісінько так робити.

— Як же ми зможемо так робити, коли не знаємо, що воно таке?

— Та хоч і не знаємо, а проте мусимо робити саме так. Хіба ж я вам не казав, що про все те написано в книжках? Чи, може, вам хотілося б начхати на книжки й робити все так, як вам заманеться, щоб не було ні ладу, ані поладу?

— Еге, добре тобі просторікувати, Томе Сойєре, а все ж я не доберу, як же вони даватимуть нам викупного, тії бранці, коли ми не тягнімо, як воно в біса робиться? А ти сам як гадаєш, що воно таке, га?

— Не знаю я. Ми маємо тримати їх у себе, поки вони дадуть викупного; мабуть, їх слід тримати, поки вони помрутъ.

— Оце так! Оце мені до тямку. Чом же ти не сказав того раніше? Ми триматимемо їх у себе, поки вони дадуть викупного, триматимемо аж до смерті; та ще й панькатається з ними доведеться — годуй їх та пильнуй добре, щоб, бува, не повтікали,— хай їм усячина!

— Ну, і як ти ото таке кажеш, Бене Роджерсе? Як же вони зможуть утекти, коли їх пильнуватиме вартовий, що ладен буде ту ж мить дати їм залізного бόбу з'їсти, тільки-но вони пальцем поворухнуть?

— Вартовий! Добре, — нічого казати! Невже ж таки комусь із нас

доведеться ще й сидіти цілісінку ніч та не спати тільки задля того, щоб їх устерегти? То була б уже чистісінка дурість, на мою думку! А чому б нам не взяти добрячої ломаки та не врізати їм того викупного по голові, тільки-но вони сюди до нас потраплять?

— А тому, що в книгах цього не написано — саме через те. Слухай-но, Бене Роджерсе, — хочеш ти виконувати свої обов'язки справно чи не хочеш? Ти, може, гадаєш, що ті люди, які пишуть книжки, не знають, як саме слід чинити? Невже ти гадаєш, що можеш їх чогось навчити? Покинь, хлопче! Ні, сер, ми вже викупатимемо їх так, як то годиться.

— Ну, то й гаразд. Я згодний на все; мені все ж здається, що той звичай якийсь дурнячий, — ій-право... Скажи-но, а жінок ми теж убиватимемо?

— Ех, Бене Роджерсе, коли б я був такий невіглас, як ти, я б уже крапце помібчив. Убивати жінок? Ну, ѹ чого ж то їх убивати! Адже ж у жодній книжці не подибуємо таких вказівок. Жінок мають приводити сюди до печери й поводитися з ними якнайчесніше; не встигнеш огледітися, як вони в тебе закохаються й самі не схочуть повернутися додому.

— Гаразд, коли так, тоді я згодний,— хай собі живутъ! Та тільки мені такі справи ні до чого. Скоро в нашу печеру напхаетися така сила-силенна жінок та розмаїтого люду, який чекатиме на викупнє, що в ній не лишиться місця задля самих розбійників. А втім, шквардалі, я більш не маю що казати.

Маленький Томмі Барнс на ту пору вже заснув і, коли ми його розбуркали, перелякався, розрюмався, почав проситися додому, до своєї мами, і сказав, що не бажає більше належати до розбійницької ватаги.

Всі почали тоді з нього глузувати й узивати його рéвою, а він спересердя загрозив, що зараз же піде та й викаже всі наші таємниці. Але Том дав йому п'ять центів, щоб його заспокоїти, і сказав, що зараз ми всі підемо додому, а наступного тижня зберемося, щоб погрозишащити як слід, і тоді вже винищимо чимало люду.

Бен Роджерс пояснив, що він не може часто вискакувати з дому, хіба що тільки по неділях, то чи не можна б розпочати грабування з найближчої неділі; але всі хлопчаки вирішили, що то гріх братися до таких справ по неділях; таким чином це питання було полагоджене. Ми вмовилися зустрітися і якнайшвидше призначити день нашої першої вилазки; по тому ми обрали Тома Сойера на старшого отáмана ватаги, а Джо Гарпера — на помічника та й подалися додому.

Я виліз на дахи комори, а звідтіль потрапив до вікна моєї хатинки, саме як почало розвиднятися. Мое нове вбрання було геть позакацува-не свічкою та вимашене глинаю, а сам я втомився, як останній пес.

Ex, та й перепало ж мені ранком від старої міс Уотсон за понівечений одяг! А от удова — та зовсім не лаялася, вона тільки повідчищала глину й свічкове сало і була при цьому така сумна, що я вирішив поводитися бодай хоч деякий час краще, якщо це мені пощастиТЬ. Потім міс Уотсон запроторила мене в комірчину й почала молитися, та тільки нічогісінько з того не вийшло. Вона наказала мені молитися щодня,— мовляв, чого б я не попросив, те мені й пощлеться. Та де вже там! Я хоч і силкувався, однак усе надаремне. Одного разу я добув собі вудочку, але без гачків. А на біса вона мені без гачків здалася! Разів зо три, а мо' й чотири молився я по тому, вимолюючи собі жадані гачки, але нічого з того не вийшло. Тоді попросив я міс Уотсон помолитися замість мене, а вона сказала, що я дурний як пень, а проте не пояснила, чому саме. А сам я ніяк не міг збегнути, в чому ж, власне, річ.

Якось одного разу сидів я довген'яко в лісі,— все думав та й думав, що воно за знак: якщо людина може виблагати собі все, чого вона просить, то чому ж то диякон Уінн не може повернути собі молитвами ті гроші, що він їх загубив, невдаю торгуючи свининою? Чому ж то вдова не може повернути собі молитвами своєї срібної табакерки, що її в неї вкрадено? Чому ж то міс Уотсон не помолиться, щоб їй набратися тіла? Ні, кажу я сам до себе, то, мабуть, усе дурні теревені, та й годі! Пішов я й спітався в удови, що воно й до чого, а та каже, що молитвами можна виблагати лишень «духовні дарунки». Того я аж ніяк не міг збегнути, але вона мені пояснила: я мушу, мовляв, допомагати іншим, і робити задля них усе, що можу, й опікуватися ними повсякчас-годину, і ніколи не думати про себе. Отож я мав дбати й про міс Уотсон, як я зрозумів. Я подався до лісу і довго міркував там сам із собою над її словами, але ж ніяк не міг углядіти ані найменшого пожитку з того,— хіба що задля іншого люду; а наприкінці я вирішив, що не варто сушити собі мозок над такими речами,— що буде — те й буде! Інколи вдова сама заходжувалася коло мене й починала розповідати про волю божу, та так, що мені просто слина з рота котилася; а наступного дня міс Уотсон знову співає своєї і знову збиває мене з пантелику. Думав я, думав, та й зрозумів, нарешті, що існує, мабуть, дві волі божі,— тобто бідаха-

грішник ще якось поладнає з удовиним бого-
гом, а от як упіймається він у лабети бого-
ві міс Уотсон, то тут уже обов'язково заги-
не як стій. Обміркувавши все те добренько,
вирішив я віддатися вдовиному бого-
ві, якщо він мене потребуватиме; а проте я ніяк не
міг забагнути, яка йому з мене користь, коли
я анічогісінсько не знаю, та й поводжуся
кепсько, та ще й простого роду.

Батька моого в наших краях ніхто не ба-
чив уже понад рік, і це було вельми втіш-
ливо для мене; я не мав і найменшого ба-
жання його бачити. В нього була кепська
звичка частувати мене товчениками, тільки-
но я навертається йому па очі, коли він був
тверезий; хоч я здебільшого тікав від нього
до лісу, як він з'являється десь у околи-
цях нашого містечка. А це ось неподавно
його витягли з річки, миль за дванадцять
вище від нашого містечка,— так гомоні-
ли люди. В кожному разі, вирішили, що
то — саме він: утопленник на зріст був та-
кий, як мій батько, вбраний у якесь лахміття,
що й волосся мав довжелезні, — все те дуже
його нагадувало; але обличчя ніяк не мож-
на було розпізнати, — він-бо так довго про-
був у воді, що воно й па обличчя вже не
скидалося. Кажуть, він плив догори черевом
за водою. Його виловили з води й поховали
тут же таки на березі. Та недовго я з того
втішався, бо пригадав собі одну річ. Я доб-
ре знов, що потопельник-чоловік має плисти
черевом не догори, а донизу. Тож я від-
разу й забагнув, що то був зовсім не батько,
а якась жінка в чоловічому одязі. І мос по-
боювання почало чимраз зростати. Я був
певний, що старий пезбаром з'явиться в на-
ших краях, а мене аж ніяк не тішила така
зустріч.

Ми гуляли в розбійників майже цілій
місяць, а потім я не схотів і вийшов з ватаги.
І всі хлопці зробили так само. Нікого ми не

трабували й нікого не вбили, а тільки вдавали запеклих розбишаків. Ми несподівано вискачували з лісу й кидалися на погоничів свиней та на жінок, що везли у візках городину на базар, але ми ніколи нікого не чіпали. Свиней Том Сойєр звав «зливками золота», а ріпу та зеленійну — «коштовностями». Зробивши такий наскок, ми поверталися до печери й вихваливалися тим, що повершили, скільки чоловіка забили й скільком викарбували хреста на грудях. А проте я не бачив, який же нам з того всього зиск. Раз Том послав одного нашого хлопця бігати по всенському містечку із запаленим дрючком, що його він звав «гаслом», то був умовний знак для всієї ватаги зібратися докупи, а по тому оголосив нам, що дістав від своїх шпигунів секретні відомості, будімто завтра велика валка іспанських крамарів та багатьох арабів має отаборитися біля нашої печери; валка та складатиметься з двох сотень слонів, та шести сотень верблудів, та понад тисячі пакових мулів, навантажених діамантами; а охороняють їх лише чотириста солдатів; отже, ми маємо засісти на них і вибити усіх до ноги та захопити здобич. Він звелів нам нагострити шаблюки, наладувати рушниці та бути напоготові. Він навіть на візок, навантажений ріпою, не міг учинити нападу абияк: шаблі мали бути обов'язково нагострені, рушниці наладовані,— а на якого біса? Хіба ж іх нагостириш? Адже ж то були найпростісінькі дрюочки та мітлица. Хоч як іх вигострий, а діла однаково не буде! Через те мені якось не вірилося, що ми зможемо впоратися з такою силою іспанців та арабів, а проте дуже кортіло глянути на верблудів та слонів; тому наступного дня, в суботу, я не гаючись з'явився там як уродився й засів разом із іншими товаришами, чигаючи на здобич; і тільки-но варта подала нам гасло, ми вискочили з гущавини й скотилися з гори донизу. Але ми не знайшли там ні іспанців, ані арабів, не було там ні верблудів, ані слонів. Замість усього того — що б же ви думали? — ми стрілися з учнями недільної школи, які вийшли на прогулянку, та й то з малечею — першим класом. Ми на них накинулися і порозганяли дітлахів по цілій долині; але ніякісінкої здобичі нам не перепало, крім пундиків та варення; а втім, Бен Роджерс підібрав ганчір'янку ляльку, а Джо Гарпер — молитовника та якусь напутливу брошурку; а по тому за нами погналася вчителька, тож ми все тс покидали й миттю накивали п'ятами. Не бачив я ніяких діамантів і так-таки й сказав об тім Тому Сойєрові. А він, проте, заходився мене запевняти, що їх було там сила-силена, тих діамантів; і араби, каже, там були, і слони, і багато всякої всячини.

Я й кажу:

— Чом же ми нічого того не бачили?

А він мені:

— Коли б ти не був такий нсвіглас та прочитав би книжку, що зветься «Дон-Кіхот», то не звертався б до мене з такими запитаннями. Тут справа тільки в чаклунстві,— каже.— Тут були сотні солдатів,— каже,— і слони, і скарби незліченні, і ще всякого добра багато-багато; та тільки чаклуни поставилися до нас вороже,— каже,— і, нам на злість, обернули в одну мить усе те в дитячу недільну школу.

Тоді я йому кажу:

— Гаразд, коли так — нам треба наскочити на отих чаклунів.
Але Том Сойєр сказав, що я — юлоп.

— Чи є в тебе глузд? — каже він.— Май на увазі, що чаклун може викликати силу-силенну духів, і вони порубають тебе на капусту, перш ніж ти встигнеш оком зморгнути. Вони такі заввишки, як дерево, а завширшки, як церква.

— Ну, та й що! — кажу я.— А коли ми теж викличемо духів, щоб вони допомогли нам, то хіба ж ми не зможемо тоді завдати чось отим другим чаклунам?

— Та як же ти їх викличеш?

— Не знаю я. А як же ті їх викликають?

— Як? Вони трутъ чимось стару бляшану лампу або залізного персня, і тоді духи прожогом злітаються; здіймається вихор, гуркоче грім, блискавиця кругом креще, дим так і клубочиться, і все, що тільки духам накажеш, вони виконують ту ж мить, не перечачи. Ім зовсім не важко вирвати з землі цілу вежу й торонути нею по голо-вешці чи то директора недільної школи, чи то іншого кого.

— Хто ж примушує їх отако бешкетувати?

— Як то хто? Та кожен, хто тре лампу чи персня. Вони скоря-ються тому, хто тре лампу чи персня, і повинні виконувати все, що він їм накаже. Якщо накаже їм побудувати палац сорок миль зав-довжки із самих тільки діамантів і виповнити його вщерь жуваль-ною гумою або чим тобі заманеться та викрасти дочку китайського імператора, щоб ти міг з нею одружитися,— вони повинні виконати все це, а до того ще й протягом однієї нічі, перш ніж зіде сонце. Ще й більш від того: вони мусять тягати цей палац по цілій країні, хоч куди б тобі заманулося, втямив?

— Знаєш,— кажу я,— як на мене, вони просто йолопи та й годі, якщо не залишать такого палацу собі, замість того, щоб клеїти дур-ня, тягаючи його по всіх світах. Більш від того: аби я був один з тих духів, я нізащо не покинув би власних моїх справ і не полетів би до якогось там лобуряки через те, що той тре собі стару бляшану лампу!

— Казна-що мелеш, Гаку Фінне! Таж радий ти чи не радий, а все ж му си ш з'явитися перед його очі, коли він потрє лампу.

— Що?! Це, якщо я буду заввишки такий, як дерево, а завтовшки, як церква? Ну гаразд, я таки з'явлюся перед його очі, але ж я дам йому доброго перцю з маком,— зажену на найвище дерево, яке тільки знайдеться в тих краях.

— Ану тебе к бісу, Гаку Фінне! Ти аж ніяк не розумієшся на тому — дурний-бо, як колода!

Я думав про все це днів зо два чи зо три, а по тому вирішив сам подивитися, чи є в цьому хоч крихта правди. Взяв я стару бляшану лампу та залізного персня й подався до лісу; тер я їх, тер,— так тер, що аж упрів, як індіянин. Думалося — вибудую собі палац та й про-дам його; але нічогіско з того не вийшло, бо духи не схотіли до мене з'явитися. Тоді я вирішив, що всі тії небилиці Том Сойєр сплі-тас сам. А втім, може, він і справді щиро повірив у своїх арабів та слонів, що ж до мене, то я не такий дурний. Адже ж виразно було знати, що то учні недільної школи.

Ну от, з того часу минуло місяців зо три, а мо' й чотири, і впала вже справжня зима. Я майже щодня ходив до школи, усі літери вивчив, читати й писати навчivся потрошку; навіть таблицю множення вивчив аж до шість разів по сім — тридцять п'ять, а далі, гадаю я, нізащо не витовчу напам'ять, хоч би й довелось мені жити бознаскільки років. Та й навіщо мені ота математика, клошт тільки з нею!

Спершу я ненавидів школу, а згодом помалу-малу почав до неї звикати. А коли вона, бува, вже дозолить мені до живих печінок,— завіюється десь, тільки мене й бачили; наступного дня мені давали добреї прочуханки, яка йшла мені на користь і дуже підбадьорювала. Що довше я ходив до школи, то легше мені ставало туди ходити. І до всіх удовиних звичаїв я теж наче почав був звикати, так що мене вже менше корчило, ніж раніше. Щоправда, дуже важко було привчатися жити в будинкові та спати на ліжку; але ж до настання холоднечі я таки часом тікав потай ночами до лісу і спав там на волі, і то було наче відпочинок для мене. Я полюбляв старе мое життя багато більше, але й до нового почав уже звикати, воно потроху стало припадати мені до смаку. Вдова казала, що я повільно, але певно виправлюся і поводжуясь вельми задовільно. Вона казала, що їй не доводиться за мене соромитись.

Одного ранку я перевернув иенароком сільницю під час снідання. Мерщій ухопив я щілку солі й хотів кинути її собі через ліве плече, аби відвести лиxo, що мені загрожувало, коли це втрутилася міс Уотсон, скрикнувшi: «Прибери руки, Гаклберрі! Ти не вмієш поводитися за столом як слід!» Вдова закинула добре слівце за мене, а проте я чудово знов, що лихові вже ніяк не зарадиш. Вийшов я з дому відразу ж по сніданку, почував-бо себе досить поганенько, і все мізкував собi — де ж оте лиxo мене спіткає і яке воно буде. Трапляється, що в деяких випадках лиxo можна відвести, але це був не такий випадок; а через те я навіть не поривався щось ізробити, просто вештався в пригніченому настрої та чекав, що ось-ось мене спіткає щось страшне.

Я спустився у присадок і переліз перелазом високий дощатий паркан. Землю вкривав шар свіжого снігу, принаймні дюйм завтовшки, і на тому снігові я побачив витиски чиїхось слідів. Хтось ішов від

каменярні, поставив трохи коло перелазу, а по тому пішов собі далі вздовж паркану. Дивно, чому ж він не зайдов до саду, простоївши так довго коло паркану. Я ніяк не міг збагнути, в чому справа. Дивно, дуже дивно! Я вже налагодився був піти по цих слідах, але спершу нахилився, щоб добре на них роздивитись. Я не помітив нічого особливого на перший погляд, а трохи згодом помітив. Помітив хреста на лівому каблуці, набитого з великих цвяхів, щоб відганяти нечисту силу.

В одну мить я випростався й котком покотився з горбка. Я озирався коли-не-коли назад, але нікогісінько не було видко. Прожогом я кинувся до судді Тетчера.

— Що тобі, мій хлопче? Ти зовсім засапався. Прийшов по свої відсотки?

— Hi, сер,— кажу я.— А хіба є що для мене?

— О, звичайно,— за перше півріччя. Вчора ввечері я одержав понад сто п'ятдесят доларів. Цілий капітал для тебе. Я краще покладу їх, з твого дозволу, разом із тими шістьома тисячами, а ні, то їх прогайнуеш, якщо візьмеш.

— Hi, сер,— кажу я,— не хочу я гайнувати гроші. Не треба мені їх зовсім — ні тих шести тисяч, анічогісько. Я хочу, щоб ви взяли їх собі; хочу віддати їх вам — і шість тисяч, і решту.

Він подивився на мене здивовано. Мабуть, не міг збагнути, в чому справа. Потім запитав:

— Як то? Що ти маєш на думці, мій хлопчику?

Я кажу:

— Не розпитуйте мене, будьте такі ласкаві. Візьміть від мене ті гроші... Візьмете?

Він каже:

— Дивно, дуже дивно! А що саме сталося?

— Будь ласка, візьміть їх,— кажу я,— і не питайте мене ці про що — тоді мені не доведеться брехати.

Суддя поміркував трохи, а по тому й каже:

— О-о! Здається, розумію. Ти хочеш продати мені ввесь свій капітал — а не подарувати. Ну що ж, це добра думка!

Написав він щось на аркуші паперу, перечитав його та й каже:

— Ось бачиш, тут сказано: «За винагороду». Це означає, що я придбав у тебе твій капітал і заплатив за все. Ось маєш долара. А тепер підпиши цього документа.

Я підписав його і пішов.

Джім, негр, що належав міс Уотсон, мав волосяний клубок завбільшки як кулак; той клубок було вийнято з волового сичуга, і тепер Джім на ньому ворожив. Джім казав, що в тому клубкові сидить

дух і той дух чистісінько все знає. Отож я й пішов увечері до Джіма і розповів йому, що батько мій вернувся, бо я бачив його сліди на снігу. Я хотів обов'язково довідатися, що батько збирається робити і чи має на думці лишитися тут. Джім витяг свого волосяного клубка, побубонів над ним, підняв його догори й по тому кинув додолу. Клубок бебехнувся досить тяжко на долівку і відкотився лише на один дюйм. Джім спробував ще раз, потім ще раз, а клубок ніяк не відкочувався далі. Тоді Джім став навколошки, притулив вухо до нього й прислухався. Однаково — ніякого пуття: клубок, як сказав Джім, не мав бажання говорити. Джім додав, що його талісман частенько відмовляється відходити без грошей. Я сказав Джімові, що в мене є стара фальшивна монета — чверть долара, яка вже ні до чого не була придатна, бо мідь світилася крізь накладне срібло. А втім, коли б навіть мідь і не світилася крізь срібло, однаково тії монети ніхто не взяв би, така-бо вона зробилася масна, що гайдко й у руках тримати; відразу знати, що вона фальшивна. (Я вирішив краще нічого не говорити про долар, якого дістав від судді). Я сказав, що та монета — кепська монета, а втім, може, волосяний клубок згодиться її прийняти, бо, мабуть-таки, пезугарний відрізнили її від справжньої. Джім поплюхав її, і покусав її, і потер її, і пообіцяв зробити так, що волосяний клубок візьме її за справжню. Він пояснив, що розріже сирову картоплину навпіл, покладе в неї монету й триматиме її там цілу ніч; а наступного ранку міді зовсім не буде видко, і монета вже не здаватиметься масною в руках, і не тільки волосяний клубок, а й будь-хто в містечку, не довго надумуючись, візьме її за справжню. Я й сам знов, що картопля може зарадити справі, але зовсім за те забувся.

Джім підсунув монету під волосяний клубок, уклякнув на коліна і знову прислухався. Цього разу він заявив, що там усе — як слід: волосяний клубок ладен діяти. Джім додав, що тепер його клубок усю мою долю наперед мені скаже, якщо я того схочу. «Най шкварить», — кажу. Отож волосяний клубок і почав щось Джімові нашпигувати, а Джім переказував мені.

— Ваш старий батько,— каже,— й сам гаразд не знає, що він має робити. Часом стрільне йому думка — піти звідси, а то раптом шибоне в голові — а може, лишитися... Найкраще його не чіпати, нехай старий сам вирішує, на яку йому ступити. Навколо нього літають два янголи. Один з них білий — увесь так і світиться, а другий — зовсім чорний. Білому янголові часом щастить навернути старого на добрий шлях, а тільки-но підлетить чорний — і все шкреберть перевертається. Ніхто тепер не може сказати напевне, корій же з тих двох янголів поведе його, зрештою, за собою. А щодо вас, то — все гаразд.

Ви матимете велики прикрості в вашому житті й велики радощі. Часом вас таки добренько лупцюватимуть, а часом і недуга яка нападе; а проте — все, зрештою, минеться. Вам здирається двойко дівчат у вашому житті. Одна білява, а друга чорнява. Одна багата, а друга бідна. Ви спершу одружитеся з бідною, а по тому незабаром і з багатою. Вам не слід наблизятися до води; а ще бережіться злой пригоди: вам-бо судилося сконати на шибениці.

Зайшов я того вечора із свічкою в руках до своєї кімнати, аж там сидить мій татусь свою власною особою!

Я зачинив за собою двері. По тому обернувся,— аж гульк: він сидить! Я завжди його боявся,— він-бо нещадно мене репіжив. Мені здалося, що й цього разу я злякавсь, але за хвилину я переконався що ні,— тобто мене здоровово ошлешила несподівана з ним зустріч, така несподівана, аж мені дух у грудях затамувало; та тільки я відразу ж прийшов до глузду і зрозумів, що боюся його ледь-ледь — не варто на те й зважати.

Батькові було років під п'ятдесят,— так він і виглядав. Волосся він мав довге, патлате, неохайнє, і кудли звисали йому просто на обличчя, так що очі блищали крізь них, немов крізь повзущі рослини. Волосся те було зовсім чорне,— ані волосинки в ньому сивої; довгі скуйовдані бурці були теж чорнісінькі. Непомітно було й сліду рум'янців на його обличчі в тих місцях, де можна роздивитися; обличчя йому було зовсім біле, але не таке біле, як у інших людей; на таку білість, як у нього, гайдко й страшно було дивитися; така білість нагадувала біле черево лісової жаби або черево білонузої риби. Що ж до його одягу — паскудне дрантя та й годі! Одну ногу він задрав на коліно другої; черевик на цій нозі репнув, а крізь дірку стирчали два пальці, й він раз у раз ворушив ними.

Його капелюх лежав долі — старий чорний капелюх, із широкими крисами, із увігнутим усередину дінцем, немов казанок з по-кришкою.

Я стояв і дивився на нього; він сидів і дивився на мене, злегенілька розгойдуючись на стільці. Я поставив свічку на підлогу. Роздивившися навколо, я помітив, що вікно розтулено; виходить, він залиш до моєї кімнати по даховій коморі. Він пильно обвів мене очима від голови до п'ят, а потім і каже:

— Чи ти ба як убралася! Мабуть, думаєш, що ти тепер велика цяння, еге ж?

— Може, думаю, а може, й ні,— кажу я.

— Ти мені язика не розпускай! — каже він.— Чи ба, як запанів! Запишавсь, як кошеня в попелі, доки мене не було! Бачу, таки доведеться вкрутити тобі хвоста по-своєму! Вчений став, освічений — кажуть, читати її писати вміеш. Думаєш, що ти тепер розумніший за батька, через те що він на письмо темний? Гляди мені,— я тобі увесь отої дур з голови витріпаю! Хто це тобі втвокмачив у головешку, що тобі пристало до таких безглазих речей братися? Кажи, хто це тобі загадав?

— Удова. Вона загадала.

— Удова? Еге, он як! А хто ж це удові загадав пхати свого носа туди, де не її діло?

— Ніхто їй нічого не загадував.

— Гаразд, я її провчу! Знатиме вона, як стромляти свого носа до чужих справ! А ти, диви мені, покинь школу, чуеш? А їм я дам перцю! Іч, які зухвалі,— вивчають хлопчеська так, щоб той копилив губу проти рідного батька та вважав себе розумнішим за нього. Насмілься мені тільки швендяти ще коло тієї школи,— я тобі покажу, де раки зимують! Твоя маті не вміла читати, не вміла її писати, так і померла неписьменна. Ніхто з твоїх родичів грамоти не вчився,— в сі неписьменні померли. Я сам письма того не тямлю, а він — он який! Ще й дозволяє собі отако козиритися! Е ні! Я не з таких, щоб усе те стерпіти, чуеш? А почитай-но мені, лобуряко, я послухаю.

Я взяв книжку й почав читати щось там про генерала Вашінгтона та війну. Послухавши мене не більш як півхвилини, він бабахнув по книжці кулаком — та так, що вона полетіла через усю кімнату.

Він мовив:

— Правду люди казали. Читати ти вмієш. Спочатку я не йняв тобі віри. Але тепер, гляди мені, кинь піндоочитись! Я такого не по-пушчу! Я наглядатиму за тобою, мій голубе; і якщо впіймаю тебе коло тієї школи, так відшмагаю, що небо за макове зернятко

здається. А мо' тобі заманулося до попівства пристати? Ну й синочок, бодай він запався!

Він узяв до рук маленький, розмальований синьою та жовтою фарбою малюнок, що на ньому було зображене кілька корів та хлопчика, й запитав:

— А це що таке?

— Це мені дано за те, що я добре вчуся.

Він подер малюнок на дрібненькі шматочки і сказав:

— Я дам тобі щось багато краще за цей малюнок: дам тобі доброго паса з волячої шкури!

Він хвилинку помимрив та побурчав собі під носа, а по тому мовив:

— Чи ти ба, який пéщений! Все має: і ліжко, і простирадла, і свічадо, і килимок на долівці,— а рідний його батько повинен разом із свиньми в чинбарні вилежуватися. Ну й синочок, бодай він запався! Страйвай, стривай, я з тобою розрахуюсь, я відучу тебе від тих штучок та витребеньок! Іч як запанів голубчиком! Гомонять, до речі, що ти розбагатів. Га?.. Яким же це робом? Га?

— Брешуть — отаким робом.

— Помалу, помалу! Ти це як зі мною розмовляєш? Краще не дратуй мене, голубе, бо терпець мені от-от увірветься! Я кручуся вже цілі два дні тут у містечку, і скрізь тільки й мови, що про те, як ти розбагатів. Я чув про це й на річці, далеко звідси, нижче нашого містечка. Через те я й приїхав. Ти добудь мені тії гроші на завтра — вони мені потрібні.

— Немає в мене ніяких грошей.

— Брехня! Вони в судді Тетчера. Ти їх забери. Вони мені потрібні.

— Кажу ж вам, немає в мене ніяких грошей! Запитайте в судді Тетчера, він вам скаже те ж саме.

— Гаразд. Я в нього запитаю; я його примушу видобути гроші з гамана. Я йому покажу! А скільки в тебе є зараз грошей у кишенні? Вони мені потрібні.

— В мене один-единий долар, та й той мені самому потрібний на...

— Мені байдуже, на що він тобі потрібний... А ке лиш його сюди!

Він узяв долара й кусонув його, аби з'ясувати, чи годячий, а по тому сказав, що піде до містечка купити собі віскі, бо в нього, мовляв, цілісінський день і краплини в роті не було — від рання до смеркання. Вибравшись на дах комори, він знову простромив голову у вікно й вилаяв мене за те, що я кирпу гну та намагаюся зробитись розумініший за нього. Я гадав, що він уже зовсім пішов, коли — гульк! — аж він знову вернувся, простромив голову у вікно й порадив мені не

забувати про заборону ходити до школи, а ні — то він мене підстеже і почастує добрячою березовою кашею.

Наступного дня, напившись доб'яну, батько подався до судді Тетчера, налаяв його і зажадав, щоб той віддав йому мої гроші, але цього він не здобувся; і тоді заприсягнув, що примусить повернути ті гроші судовно.

Суддя Тетчер і вдова подали до суду прохання, щоб мене від батька забрали, а когось із них призначили опікуватися мною; але ж суддя в нас був новий, він нещодавно приїхав і ще не знат, що то за один — мій старий; через те він і сказав, що без неминучої потреби судові не слід втрутатися до родинних справ і розлучати батьків з дітьми; то був би тяжкий гріх, каже, відібрати від батька його єдиного сина. Отож судді Тетчеві та вдові довелося кипути цю справу.

Радості моого старого батька не було меж, — його ніяк не можна було угамувати. Тож він заявив на радоцах, що відшмагас мене пасом так, аж па мені не лишиться живого місця на всенському тілі, якщо я не роздобуду йому грошей. Я позичив три долари в судді Тетчера, батько забрав їх, відразу ж напився і п'яний почав вештатися вулицями містечка: він репетував несамовито, бешкетував, лаявся і що було сили կалатав у пательню мало не до півночі; його схопили й посадовили в буцегарю, а другого дня повели до суду і знову посадовили на цілий уже тиждень. Але батько сказав, що в ін дуже вдоволений; сказав, що тепер він своєму співові господар і захбіться коло п'яго так, що тому жарко стане.

Потім, як батько вийшов з тюрми, новий суддя оголосив, що мас намір зробити знього людину. Він узяв моого батька до своєї господи, вбрає його в новий одяг, причепурив його, посадовив до столу — і сидати, і обідати, і вечеряті разом зі своєю сім'єю, і прийняв його, так би мовити, як рідного кого. А по вечеї суддя зняв розмову з батьком про тверезість і таке інше, так що під кіпець старий аж розрюмався і об'явив, що був досі навіжений і безтязмо занапацав своє життя; але тепер він почне життя спочатку, щоб ніхто не стидався

з ним знатися, і сподівається, що суддя йому в тому допоможе і не зневажатиме його за колишнє. Суддя відповів, що ладен обійняти його за такі слова; і суддя заплакав навіть, і дружина його теж запла-
кала; а батько сказав тоді, що ніхто не розумів досі, що він с за
людина, а суддя відповів, що циро в це вірить. Старий сказав, що
пропаща людина потребує співчуття, а суддя відповів,— авжеж так,
звичайно; і вони заплакали знову. А коли настала пора йти до ліж-
ка, старий підвісся, простягнув руку і сказав:

— Гляньте на неї, джентльмені й леді! Візьміть її, потисніть.
Це та рука, що була дотепер рукою кабанюги, але зараз вона зроби-
лася зовсім інша; це рука людини, що почала нове життя,— людини,
що ліпше вмре, аніж повернеться на колишній свій гріховний шлях.
Запам'ятайте мої слова і не забувайте, що сказав їх я. Рука оця
тепер чиста. Потисніть її, не бійтесь!

Всі один за одним, по черзі, потиснули йому руку й розплакали-
ся. А дружина судді навіть поцілуvalа йому руку. По тому старий
обрікся не пити більше, ще й значка поставив під заприсяжною обіт-
ницею. Суддя сказав, що це незабутня, свята хвилина,— щось тако-
го,— і взагалі зовсім розчулився. Після того вони відвели старого
ночувати до найкращої кімнати, що призначалася задля гостей; а
вночі його почала знемагати страшна спрага, й він зліз на дах,

а звідти спустився вниз по стовпчикові на вулицю, і проміняв свій новий сурдук на сулію сорокаградусної, і заліз назад, і спогадав старі часи, перебувши дуже весело ніч у товаристві тієї сулії; а на світанку знову ж таки поліз у вікно, п'яний як хлюща, скотився з даху, зламав собі ліву руку в двох місцях і безперемінно замерз би, коли б його не побачили та не підібрали вже по тому, як підбилося сонце. А коли прийшли подивитися, що дістється в кімнаті задля гостей, то довелося міряти глибину — бо там було справжнісіньке море.

Суддя образився страшенно. Він сказав, що мого старого можна було б виправити хіба що добрячою кулею з рушниці, а іншого засобу він собі не уявляє.

Отож минуло небагато часу, старий мій вичуняв і, не довго думуючи, подав до суду скаргу на суддю Тетчера, вимагаючи, щоб той віддав йому мої гроші; по тому він узявся й за мене, бо я не кинув ходити до школи. Разів зо два йому таки пощастило впіймати мене й відлупщювати, а проте я однаково ходив до школи, здебільшого мені щастливо сховатися від нього або втекти. Раніше мені не завдавало великої втіхи ходіння до школи, але тепер я вирішив, що на капость моєму батькові відвідуватиму її якнайретельніше. Судовий розгляд усе відкладався та й відкладався; схоже було на те, що його ніколи й не почнуть; отже, я з часу до часу позичав у судді Тетчера два, а то й три долари і віддавав їх батькові, щоб урятуватися від прочуханки. Кожного разу, діставши гроші, він напивався; і кожного разу, коли він збивав бучу, його закидали до буцегарні. Він був дуже вдоволений: таке життя припадало йому до смаку.

Він почав уже надто часто вештатися навколо вдовиного будинку, і вдова, нарешті, заявила йому, що коли він не дасть їй спокою, то справа може скінчитися для нього дуже кепсько. Йой, як же він розглютувався! Все вигукував, що покаже, хто Гакові Фіннові справжній господар. Отож він пристеріг мене якось весною, впіймав, посадив у човен та й повіз милі за три річкою вгору, а там перегрібся через річку й пристав до іллінського берега, вкритого густим лісом; тут не було жодного житла, за винятком старої рубленої халупи посеред непроглядного лісу, в такій хащі, де ту халупу можна було розшукати, тільки знаючи напевне, що вона там стоять.

Батько тримав мене всенікій час коло себе, так що мені несила була від нього втекти. Жили ми в тій старій халупі, ѿ які раз у раз замикав на ніч двері, а ключа клав собі під голову. В нього була рушниця, що він її, мабуть, десь подкупив, і ми з ним ходили на полювання та надили рибу,— отим і живилися. Коли-не-коли він замикав мене в халупі, а сам подавався до крамнички, милі за три, до перевозу, обмінював там рибу й дичину на віскі, привозив пляшки додому, напивався, бавив весело час і лупцював мене. Вдова довідалася, зрештою, де я є, і прислава одного чоловіка, щоб той мене вирятував, але батько прогнав його, настрахавши рушницею. Минув

короткий час, і я почав до лісового життя звикати, мені тут усе подобалося — все, за винятком шкуратяного паса.

Жилося мені й справді непогано. Я весело й безжурно вилежувався цілісінські дні, попихуючи люлькою, та надив рибу; і ніяких тобі книжок, ніякого навчання. Так збургло місяців зо два, а мо' й більше; я цілком обшарпався, ходив брудний і почав дивуватись, як це мені могло подобатися жити в удови, де доводилося щодня митися, їсти на тарілці, і зачісуватися, і лягати спати, й уставати вчасно, і нидіти над книжкою, та ще й терпіти східні напади від старої міс Уотсон. Мені вже не хотілося туди вертати. Я кинув був лаятися, бо вдова не любила крутих слівель, а тепер знову почав до них звикати, бо батькові було до того байдужісінько. Загалом беручи, я почував себе чудово в тому непроглядному лісі.

Але помалу-малу татусь мій почав уже зловживати своєю лісковою паличкою, а того вже я ніяк не мігстерпіти. Все тіло мені було в рубцях. Ще й з дому тіка — часто й надовго,— а мене замикає. Раз якось замкнув мене, а сам подався кудись і три доби не повертається. Ох, і нудьга ж була страшна! Я вже подумав, що він потонув і що я зроду-віку не вирятується звідси. Мені зробилося страшно, і я почав мізкувати, як би його втекти. Кілька разів намагавсь я вибратися з халупи, та все ніяк не міг знайти зручної вілазки. Вікно було таке, що крізь нього не прослизнуло б і собача. Через комін я теж не міг вилізти: він був надто вузький. Двері було збито з грубих, міцних дубових дощок. Батько ж ніколи не лишав у халупі ножа і взагалі нічого гострого, коли подавався геть із дому; я, мабуть, понад сто разів обшукував усе навколо, витрачав на це увесь мій вільний час, що його однаково треба ж було якось згаяти,— і все нічого... А проте цим разом мені пощастило,— я відшукав-таки дещо: знайшов стару іржаву пилку без держальця; її було заструмлено поміж кроквами та даховою дранкою. Я намастив її салом і взявся до роботи. За столом, у дальньому кутку халупи, було прибито гвіздками до колодя стару кінську попону, щоб вітер не дмухав крізь щілини та не гасив свічки. Я заліз під стола, відхилив попону й почав випилювати шмат товстої нижньої колоди — такий, щоб я міг крізь той виріз промкнутись. То була тяжка й довга робота, а проте вона все ж доходила краю; коли це чую — в лісі пролунав постріл з батькової рушниці. Я знищив мерщій усі сліди роботи, спустив попону та склав пилку, а незабаром до халупи увійшов мій татусь.

Він був не в добром гуморі — тобто такий, як звичайно. Розповів мені, що їздив до міста і що все там робиться як мокре горить. Його адвокат сказав, що обов'язково виграє йому процеса й одержить гроші, коли пощастиТЬ довести справу до суду; але ж є багато засобів

відволікати судовий розгляд на безрік, а судя Тетчер зуміє це влаштувати. А ще подейкоють люди, ніби вдова збирається вдруге просити суд відібрати мене від батька й віддати під її опіку; гадають, що цим разом задоволять її прохання. Це мене дуже стурбувало, через те що я нізащо не хотів повернутися до вдови, котра, звичайно, знову почне мене обтісувати й цивілізувати, чи як там воно в них звуться. Що ж до моого старого, то він завівся лаяти і лаяв усіх і кожного, хто тільки-но впадав йому в голову, а тоді ще раз виляяв усіх поспіль для певності, щоб уже нікого не пропустити; а по тому лайнув навіть і тих, кого не знав як і звати, та й пішов собі черкати далі.

Він заявив, що ще подивиться, як то воно удові пощастиТЬ мене від нього відібрati. Він кричав, що візьме очі в руки, якщо вони спробують устругнути йому таку капость, то він сковає мене миль за шість чи сім звідси у такий закуток, де вони мене й з собаками не відпушкають. Це мене знову дуже збентежило, але тільки на хвилинку; я відразу ж поклав не чекати, поки він виконає свій намір.

Старий послав мене до човна попереносити звідтіль речі, що він їх привіз. Там був мішок кукурудзяного борошина, який важив п'ятдесят фунтів, великий шмат копченої груднички, порох та шріт, сулія віскі на чотири галони та стара книжка й два часописи для клейтухів, а також клоччя. Я вивантажив усе це на берег, а по тому вернувся й сів на носі човна, щоб перепочити. Я обміркував усе як слід і вирішив тікати, захопивши з собою рушницю й кілька вудок. Звісно, що треба буде весь час переховуватися в лісі, не зупиняючись довго на одному місці, мандрувати переважно вночі; можна тоді жити полюванням та рибальством і зайти, зрештою, так далеко, що ні старий, ані вдова зроду-віку мене не розшукають. Я вирішив допиляти продушину в стіні халупи й утекти цієї ж ночі, коли старий нап'ється; а що нап'ється він як хлоща — те знав я наперед. Ці думки так мене опанували, що я страшенно забарився, не помітивши, скільки вже збігло часу, аж доки старий покликав мене й запитав, що там зі мною — чи сплю я, чи, може, втопився.

Я поперетягав усі речі до халупи, а тим часом зовсім посуетіло. Доки я варив вечерю, мій старий хильнув разів з два з сулії й таким чином трошечки зігрівся, а відтак зовсім розійшовся і почав лаятися й докоряти, докоряти та взивати... Він пиячив уже і в містечку, пролежав цілісіньку ніч у канаві, — тож тепера на нього просто дивитися було страшно. Його можна було б узяти за Адама — він-бо ввесь немов із самої глини та бруду складався. Коли горілчаний дух почипав проїмати старого, він звичайно заходжувався лаяти на всі заставки уряд. І цим разом він почав так само:

— І це ще звється уряд! Зробіть ласку, помилуйтеся на нього! Ну, гляньте ж бо, на що воно схоже! Ось, приміром, хоч би й наші закони! Відбирають у людини рідного сина — рідну дитину! А людина ж виховувала тую дитину, дбала про неї, піклувалася нею, грошей задля неї не шкодувала! Так-то! А тільки-но тая дитина, синок отой, починає підростати, що вже може сяк-так до роботи взятися й батькові до помочі стати,— тут закон його за хвіст та й у череду, а батько зостається ні при чому. І це звється уряд! То не все ще. Закон стоїть за старого суддю Тетчера і допомагає йому позбавляти мене законної моєї власності! Он які штуки отой закон витинає! Людину, що має капіталу понад шість тисяч доларів, він залихає до гідкої старої халупи, що схожа на якусь пастку, ще й примушує його носити рам'я, слухне хіба що для старого кабанюги. І це звється уряд! Звісно, людина не може добутися своїх прав за такого уряду. Часом мені так і кортить накивати п'ятами, покинути ці краї раз і назавжди. Атож, атож! І я їм отак і сказав; я сказав це старому Тетчерові прямісінсько в очі. Багато хто чули і можуть потвердити мої слова. Кажу: «Та я за два центи ладен покинути цю огидну країну і не повернатися сюди ніколи!» Отакечки я й сказав: цими самісінськими словами. Кажу: «Гляньте, лишень, на моого капелюха, якщо це, по-вашому, капелюх. Денце геть відірвалося і відстає, а все останнє сповза мені аж на підборіддя. Коли я одягаю цього капелюха — відається, що я ношу в себе на голові димаря. Гляньте на нього,— кажу я,— бачите, якого капелюха доводиться мені носити! А я ж один з найперших багатіїв у цьому місті, аби лиш мені своїх прав добутися».

Еге ж, чудовий у нас уряд, чудовий! Ось послухай-но тільки. Був там один вільний негр з Огайо — мулат, майже такий білій, як білі люди. На йому сорочка найбліші,— зроду я такої білої не бачив,— ще й капелюх такий блискучий, аж сяє! В цілому місті нема людини, вбраної так чепурісто, як він; він має й золотого годинника з ланцюжком, і паличку із срібною маківкою — одне слово, такий пан, що куди твое діло! І що б же ти думав? Гомонять, що він за професора у якомусь коледжі, і вміє говорити різними мовами, і знається на розмаїтих науках. І це ще не все! Кажуть, нібіто він має право голосувати в себе там, на батьківщині. Такого вже я стерпіти не міг. Думаю собі, до чого ж воно дійде, нарешті, у нас, у Штатах? Якраз того дня були вибори, я й сам хотів іти голосувати, якби не був тоді п'яній-п'янісінський; а коли прочув, що є в нашій країні такий штат, де дозволяється й цьому негрові голосувати,— я відступився й не пішов. Я сказав, що ні в світі більш не голосуватиму. Отакечки й сказав, цими самими словами; і всі мене чули. Та хай

вона западеться, отака країна — однаково, я до віку-суду не голосуватиму більш ніколи. А щоб ти був бачив, як отої негр високо несеться: він не хотів оступитися пабік і дати мені дорогу, поки я зіпхнув його з тротуару. Я звертався до кожного, запитуючи, а чому ж того негра не схоплять та не продадуть з аукціону? — цікавий я знали! І що б же ти думав мені на те відповіли? Не можна, кажуть, його продати, доки він не проживе в цьому штаті шість місяців, а він ще стільки тут не прожив. Утімив? От маєш — оце тобі приклад. Та який же це уряд, якщо він не може продати з аукціону вільного негра, доки той не прожив у штаті шести місяців! А ще зве сам себе урядом, і виставляє себе за уряд, і, мабуть, гадає, що він таки й справді є уряд, а проте сидить згорнувши руки цілі шість місяців, перш ніж зважиться, нарешті, схопити того волоцюга, мерзотника, негідника, того вільного негра, що ходить у білій сорочці й...

Батько так розпалився, що вже не звертав жодної уваги, куди саме носили його старі, п'яні ноги; тож він і напштовхнувся зненацька на барилко із соленою свининою, зачепився за нього та й полетів догори ногами, обідравши собі обидва коліна, і закінчив свою промову нескінченим потоком найдобірнішої лайки... Ох, і перепало ж тоді негрові та урядові! Хоч, звичайно, дещо й барилкові натрусилося. Батько довго стрибав по халупі, спочатку на одній нозі, потім на другій, хапаючися то за одну гомілку, то за другу, а по тому я-ак дасть штурхана лівою ногою тому барилкові, — та ще й з усієї сили!.. Аж тут він трішечки прогадав, їй-право! Бо ж саме на тій нозі черевик йому прордерся і з того посака стирчали два пальці. Як же він заголосив та заквилив! Ой-ой, та з того лементування кожному волосся стало б дубом! Він поточився долі й почав качатися по брудній підлозі, тримаючися за покалічені пальці; а лаявся тепер так, що самого себе перевищив. Він сам принаймні вихвалився тим пізніше. Він казав, що йому доводилося чути старого Соуберрі Хегана у розквіті сил та років, і запевняв, будімто йому пощастило тепер переважити навіть і того; але я гадаю, що цим разом мій батько, мабуть-таки, перебрав міру.

По вече́рі батько взявся за сулію й сказав, що цього віскі йому станове двічі напитися, як бéлька, а за третім разом — до запійного маячиння. Це в нього була така примовка. Я вирішив, що не більш як за годину віл зачмеліть голову й захропе, і тоді я вкраду в нього ключа або випиляю шмат колоди, чи одне чи друге, а таки накиваю п'ятами. Він пив та й пив, а потім бебехнувся на свою ковдру; а проте мені все ж не поталанило. Він ніяк не міг заснути міцно; сон його був дуже тривожний. Він і стогнав, і белькотав, і кидався на всі боки — і все те тривало дуже довго. Під кінець я відчув, що мене са-

мого сон налягає, аж очі мені сплющуються, і не встиг я отяметися,— аж гульк! — я вже міцно заснув, так і не загасивши свічки.

Не знаю, скільки часу я проспав, коли це раптом розлігся страшний лемент, і я враз скопився на рівні ноги. То галасував мій батько,— з диким, розгубленим виглядом він стрибав, мов навіжений, по всій халупі й кричав, що його кусають гадюки. Він скаржився, що вони лізуть йому по ногах; а по тому нарах як підскочить, та як завискотить —каже, буцімто одна його за щоку вкусила,— а проте я ніяких гадюк не бачив. За хвилю батько забігав по халупі,— та все навколо, та все навколо,— кричачи на ввесь голос: «Зніми її! Зніми її! Вона кусає мене в шию!» Я зроду не бачив, щоб людина мала в очах такий несамовитий вираз. Але незабаром батько знемігся і впав долі задихаючись; по тому почав швидко-прудко по підлозі качатися, розкидаючи манаття на всі боки, і хапав руками повітря,— кричав і лементував, що його чорти вхопили. Помалу-малу він уगамувався і певний час лежав тихо, тільки-по все стогнав та й стогнав. Нарешті, він зовсім затих, занішкнув, — ані пари з уст. Я почув, як кричить пугач та виють вовки десь далеко в лісі, і від того тиша здавалася ще страшніша. Батько лежав у кутку. Аж раптом він трохи підвівся, сперся на лікоть і прислухався, схиливши голову на один бік; прислухався та й каже тихо-тихесенько:

— Туп-туп-туп... Це мерці... Туп-туп-туп... прийшли по мене... та тільки я з ними не піду... О, вони вже тут! Не руште мене... не руште! Геть руки — вони холодні; пустіть... Ох, дайте мені, сердечному, спокій!

По тому він порачкував по халупі, та все благає мерців, щоб вони його не чіпали; а тоді загорнувся в свою ковдру, заліз під старий сосновий стіл й одно все благає, й одно все просить, а при послідку як заплаче!.. Навіть крізь ковдру було чути.

Але за хвилину він викотився з-під столу, зірвався на рівні ноги, мов навіжений, побачив мене і ну за мною ганятися. Він бігав за мною по всій хатині із складаним ножем, узываючи мене Янголом

Смерті, й кричав, що вб'є мене і тоді я вже більше не прийду по нього. Я благав його отяmitись, казав, що це ж я, Гак; а він лишень хрипко реготався та все лаявся, репетував і з прокльонами бігав за мною. Повертаючись, щоб викрутитися від батька й проскочити під його простягненою рукою, я мало не потрапив йому під ножа; він ухопив мене ззаду за куртку, і я вже думав, що мені капець; але мені пощастило вискочити з куртки, і тим я врятувався. Скоро він зовсім піду pav на силі, сів на підлогу, притуливши спиною до дверей, і сказав, що відпочине яку хвилину, а по тому вже заріжє мене. Підклавши ножа під себе, він додав, що поспить спочатку, вбереться в силу, а тоді вже подивиться, хто, мовляв, кого подужа.

Він і справді дуже скоро задрімав. Я взяв тоді стільця з продущеним сидінням, виліз на нього тихенъко-тихенъко, щоб не було чуті, і зняв зі стіни рушницю. Я засунув у неї шомпола, щоб перевірити, чи її наладовано, потім поклав тую рушницю на барилко з ріпою, націлився в батька й примостиився за барилком дожидатися, коли він прокинеться. Ох, як же повільно та нудно минав мені той час!

— Уставай! До чого це ти домудрувався?

Я розплющив очі й розглядівся навколо, намагаючися зрозуміти, де ж це я. Гульк,— а сонце вже геть підбилося; виходить, що я таки добрененько попоспав. Батько, очевидччики, почував себе досить кепсько; він стояв наді мною, похмуро поглядаючи спідлоба. Він спитав:

— Що це ти надумав з оцією рушницею?

Я збагнув: він анічогісінсько не пам'ятає з того, що вночі коїв, і відповів:

— Хтось добивався до нас у двері,— треба ж було чимось оборонятися.

— А чом же ти мене не збуdiv?

— Я намагався, але нічого з того не вийшло; не зміг вас розштовхати.

— Ну, гаразд! Нічого тут стовбичити без діла та теревені розводити; біжи-но ліпше на річку та оглянь гачки, чи не впіймалася, бува, яка рибка нам на сніданок. Я за хвилину повернуся.

Він відімкнув двері, і я побіг до річки. За водою пливли різні пурпуралки, оском'ялок, шматки луб'я, і я зрозумів, що річка почала прибувати. Ото розкошуєв би я зараз, живучи в місті! Під час червневої поводі мені завжди здорово щастило; бо ж тільки-но вода піднісилася, річка щоразу несла з собою силу колодя та уламків плотів — часом по дванадцять колод разом; тільки й діла, що виловлювати їх з води та продавати на дров'яні склади та на тартак.

Я йшов берегом, стежачи одним оком, чи не йде батько, а другим поглядаючи на річку,— чи не перещаде, бува, чого годящого. Коли це раптом бачу я — наближається каное, розкішне каное, футів тринаццять-чотирнадцять завдовжки; і пливе те каное за течією легесенько, мов качка. Я, не роздягаючись, плигнув у воду головою вниз, як жаба, і швиденько поплив за тим каное. Я гадав, що обов'язково хтось має в ньому лежати, притаївшися на самому днищі,— в нас-бо частенько так жартують, щоб обморочити людину: бувало, підтягнеш такого човна майже до берега, аж гульк — устає човняр і підіймає тебе на глум. Але цим разом вийшло не так. Каное було й справді зовсім порожнє, тож я вліз у нього і пригнав до берега. Думаю собі, ото старий зрадіє, як побачить,— адже ж така штуценція варта дола-

рів із десяток. Але коли я підплів до берега, батька ще не було видко, і я погнав човна до маленької глибокої затоки, зарослої диким виноградом та верболозом, і враз мені майнула зовсім інша думка: я вирішив добре те каное заховати, а згодом, замість того щоб, тікаючи, блукати по лісі, спущусь-но я ліпше річкою миль на п'ятдесят та поживу скільки хіть на одному місці,— ну, й чого ото справді збивати собі ноги, плутаючи пішки.

Це було зовсім близько від нашої халупи, й мені все здавалося, що йде мій старий; а проте я встиг-таки сковати каное; по тому я визирнув обережно з-за верболозу й побачив старого,— він спустився стежкою до річки і саме цілився з рушницею в якусь птицю. Виходить, він так-таки нічогісінько й не помітив.

Коли батько підішов до мене, я дуже ретельно намагався витягти перемета. Він трошечки погримав на мене за те, що я так довго вовтузюся, але я наплів йому, будімто шубовснув у річку і це, мовляв, далося мені взнаки. Я ж знав,— він обов'язково помітить, що я змок до рубця, й почне розпитувати. Знявши з гачків п'ять сомів, ми подалися додому.

Ми з батьком так натомилися, що після сніданку поклалися спати, але я й очей не заплющив, а все мізкував про те, як би його відбити батькові та вдові охоту панtrувати мене та розшукувати; це була б далеко певніша річ, аніж ховатися від них, здаючися на щасливий випадок; навряд чи встигну я далеко втекти, поки вони за мною похопляться. Мало що може статися... Думав я, думав, а ніяк нічого путяцього надумати не міг; коли це по малій годині батько устав напитися води та й каже:

— Якщо кому ще раз набреде в голову вештатися довкола нашого житла, збуди мене, чуєш? Той чоловік, мабуть, не з добром приходив. Я його застрелю. Гляди ж, збуди мене, якщо він прийде вдруге,— чуєш?

По тому він бебехнувся долі і знову заснув; але оті його слова послали мені на rozум, що саме слід робити. Тепер, думаю собі, я все так улаштую, що нікому й на думку не спаде мене розшукувати.

Десь під полудень вийшли ми з батьком знову з хатини і пішли на берег. Вода в річці швидко прибуvalа й несла з собою багато розмаїтого дерева. Між іншим, у наш бік плив уламок плоту — дев'ять колод, зв'язаних докупи. Ми погналися за ними човном і підтягли їх до берега. По тому ми пообідали. Інша людина, аби була вона на батьковому місці, пересиділа б над річкою цілісінький день та подбала б за те, щоб наловити того колоддя якнайбільше; але мій татусь не з таких. Дев'ять колод за один мах — то було для нього цілком досить; він мусив негайно пливти до міста і там їх продати. Через те він мене

замкнув, узяв свого човна та й відплів до міста десь близько пів на четверту, потягши того плота кодолою. Я збагнув, що цієї ночі він аж ніяк не зможе повернутися додому. Отож, виждавши, поки він від'їде на чимале відалення, я добув пилку і знову заходився допилиювати ту саму колоду. Перш ніж батько встиг переправитися через річку, я вже виборсався крізь діру на свіжі повітря; він і його пліт бовваніли далеко-далеко на воді, немов маленька, ледве помітна цятка.

Я забрав мішок з кукурудзяним борошном і відніс його в те місце, де я сколовав каное; розсунувши верболіз та віття, я вклав борошно в човен; по тому відніс туди ж таки й свинячу груднинку; по тому — сулію з віскі. Я забрав усю каву й увесь цукор, що мався в нас про запас, і всвесь порох та шріт; я забрав клейтухи; я забрав відро та кабаківку; я забрав ковша та бляшаного кухля, та свою стару пилку, та дві ковдри, та казанок, та ківшник. Я забрав вудочки, та сірники, та ще й інші речі — словом, усе, що було варте бодай хоч одного цента. Хату наче мітлою вимели. Я потребував ще й сокири, але її не було в хатині,— єдина сокира лежала у дровах, а я навмисно вирішив її залишити. Я виніс рушницю, і тепер вже міг вирушати.

Я дуже натупав надворі біля хати, коли стільки разів пролазив крізь пропиляну дірку та витягав таку силу речей. Треба було якнайкраще ті сліди приховати, отож я старанно розрівняв пісок і притрусив пилом, щоб не видко було тирси. Потім я вставив випиляний шмат колоди на старе місце й підклав під неї два камені, а одного припасував ізбоку, бо колода була трохи крива і не торкалася землі. Коли б ви стояли кроків за чотири чи п'ять від хатини, не знаючи об тім, що шмат колоди випиляно, ви б ізроду того не запримітили, крім того, діра була в затильній стіні халупи, і навряд чи кому впало б у голову вештатися там та роздивлятись.

Я йшов по траві до самісінського каное і не залишив після себе жодних слідів. Потім вирішив іще раз обвесті оком усе навколо: зупинився на березі й пильно глянув, що діється на річці. Навкруги тиша та спокій. Тоді я взяв рушницю й подався до лісу, маючи на оці підстрелити штаха,— коли це раптом де не візьметься дике порося; свині хутко дичавіють у наших краях, якщо випадково забіжать сюди з якоїсь ферми. Я вбив те поросятко й потяг його до нашої халупи.

Взяв я сокири і виламав двері, намагаючись розбити їх і потрощити на дрізки. По тому вніс порося до хати, підтяг його якнайближче до столу, перетяв йому сокирою горло й поклав його на землю для того, щоб втекла кров; я кажу «на землю», бо в халупі долі й справді була земля — добре потоптана земля, а не дощана підлога. Ну, а далі взяв я старий мішок і наклав у нього великих каменів — скільки міг донести — й потяг того мішка від забитого поросяти до дверей, а звід-

там лісом до берега річки та й кинув у воду: він так і шубовснув на дно, тільки його й бачили. Відразу ж було знати, що тут щось тягли по землі. Я дуже хотів би, щоб Том Сойєр був зараз зі мною; я знов, що він зацікавиться такою пригодою й зуміє добрati якого способу, щоб її прикрасити. Ніхто не міг би дорівнятися Томові Сойєру в таких справах.

У кінці всього я видер собі жмуток волосся, добренько укривавив сокиру, приліпив тес волосся кров'ю до обуха та й жбурнув сокиру в куток. Після того узяв порося, притиснув його до грудей і поніс, обгорнувши полами своєї куртки (щоб не капала кров); таким чином я відійшов далеченько від дому за водою, а тоді кинув порося в річку. Тут менешибнула нова близьку думка. Я добув з каное мішок із борошном та стару пилку й відніс їх до халупи. Поставивши мішок на старе місце, я прорвав у нім знизу дірку пилкою, бо ні ножків, ані ви-делок у нас і в заводі не було — батько користувався лишень із свого складаного ножа, коли куховарив. Потім я протарабанив мішок кро-ків на сто по траві й крізь верболіз на схід від хатини до мілководно-го озера миль із п'ять завширшки, що рясніло густим очеретом — та й качок там цієї пори бувало прегусто. З того озера витікала з проти-лежного боку замулена річка, чи то ручайок, що тягся на багато миль — хто й' зна куди — не знаю! Кудись він, мабуть, уливався, та тільки не в нашу річку. Борошно, сіючися потроху з дірки, втворило тонень-ку стежку, що тяглася до самого озера. Я ще кинув там батьків бру-сок, щоб скидалося на те, немов його згубили. Потім зав'язав дірку мотузкою, щоб борошно більш не висипалося, й відніс того мішка та пилку назад до свого каное.

Коли впали передвечірні сутінки, я поплив човном за водою й зу-пинив його попід вербами, що схилилися над річкою, та й почав там чекати, доки зійде місяць. Я міцно прив'язав каное до верби; по тому попоїв трішки, а тоді поклався на дні човна, щоб порозкошувати люлькою та обміркувати мій план надалі. Лежу собі та й думаю: вони, звичайно, підуть перш за все до берега тим слідом, що його полішив мішок із камінням, та й почнуть шукати мій труп у річці. А відтак підуть борошняним слідом до озера й кинуться вздовж маленької річ-ки, яка з нього випливає, сподіваючися впіймати тих розбійників, що забили мене та пограбували речі. На річці ж ніхто не шукатиме, адже там і шукати нічого, крім моого мертвого тіла. Не в довгім часі все те їм надокучить, і вони дадуть мені спокій. Чудово! Отже, я зможу жи-ти там, де мені заманеться. Джексонів острів — найкраще для мене пристановище; я знаю той острів, як свої п'ять пучок, і, крім того, туди ніколи ніхто не потикається. Звідтіль я зможу переправлятися ночами до міста, щоб повештатися там трохи та покупити все тес, в

чому матиму потребу. Атож, Джексонів острів — найпридатніше для мене місце.

Я таки добрењко натомився; отож і незчувся, як несподівано заснув. Прокинувшись, я не міг відразу збагнути, де саме опинився. Сів я та й розглянувся на всі боки, ба навіть трошки злякався. Опісля згадав. Річка здавалася дуже широкою, багато миль завширшки. Місць світив так яскраво, що я міг би перелічити всі колоди, які пливли безгучно, мов чорні тіні, за багато сотень ярдів од берега. Навкруги панувала мертвaтиша; було знати, що вже дуже пізно, та й пахло по-пізньому. Ви розумієте, що я маю на думці... не знаю, як це вилити у словах.

Позіхнувши усмак, я потягнувся, але тільки-но налагодився був відв'язати каное й рушати далі, коли це раптом з-над води до мене долинув якийсь шум. Я прислухався. Дуже хутко я збагнув, у чому річ. То був глухий рівномірний стукіт, що його чуєш, коли весла повертаються в кочетах тихої ночі. Я визирнув з-під вербових вітів: так воно є — вдалині пливе човен, наближаючись до цього берега. Я не міг роздивитися, скільки було в ньому людей. Човен повільно наблизявся, й, коли він, нарешті, підплів до того місця, де я причаївся, я побачив, що в ньому сидить лише один чоловік. Думаю собі,— чи то часом не татусь, хоч я аж ніяк не сподівався, що він повернеться так рано. Човна знесло нижче за мене течією, а потім, ідучи вздовж берега, він знову почав пливти вгору тихою водою; і пройшов так близько позь мене, що, простягши рушницю, я міг би доткнутися нею до чоловіка, який ним керував. Авжеж, то був і справді мій

татусь — та ще й тверезий, вирішив я, побачивши, як він веслую.

Я не гаяв часу. За хвилину я вже тихо-тихо, але швидко поплив униз за течією, тримаючись увесь час у затінку пошід берегом. Я промчав миль зо дві з половиною, а потім повернув до середини річки і відійшов від берега приблизно на четверть милі, а мо' й більше, бо скоро мала показатися пристань і люди звідтіля могли побачити мене й гукнути на мёне. Я намагався триматися серед того колодя, що його несла вниз річка, і, вмостившися на дні каное, пустив його за водою. Я лежав і відпочивав та попихкував собі люлечкою, вдивляючись у небо; а на нім — ані хмариночки. Небо видається таке глибоке, коли лежиш на спині, осяянний місячним промінням; я не знав того раніше. І як далеко чути по воді такої ночі! Я чув, як люди гомонять на пристані. Я чув навіть, що саме вони говорять,— кожнісіньке словечко. Один чоловік сказав, що тепер дні все довшають, а ночі — коротшають. Другий відповів йому на тес, що ця ніч не здається йому короткою,— і обое тоді засміялися; жартівник кинув удруге свій дотеп,— і вони засміялися знову; по тому збудили ще й третього чоловіка й спроповіли йому й сміялися, але той не сміявся; той тільки буркнув їм щось не вельми привітне і попрохав, щоб йому дали спокій. Перший зауважив, що він обов'язково перекаже це дотепнє слівце своїй старенькій — їй воно напевне дуже сподобається; хоч йому самому свого часу траплялося пускати дотепи ще й не такі — ого-го! Я почув, як один з тих чоловіків сказав, що зараз десь близько третьої години і він сподівається, що світати почне не пізніше як за тиждень. Після цього голоси почали від мене віддалятися та віддалятися, і я вже не міг розібрати окремих слів, але все ще чув невиразний гомін та часом сміх, що розлягався десь далеко-далеко.

Я плив тепер багато нижче за пристань. Я підвівся й побачив Джексонів острів, що виріс переді мною мілі за дві з половиною нижче течією. Острів цей, геть зарослий непроглядним лісом, стояв посеред річки,— великий, темний і масивний, немов пароплав без вогнів. Не було й сліду тієї коси, що маячила перед островом, — уся вона зникла тепер під водою.

Течія принесла мене туди дуже швидко. Мое каное промчало повз горішню частину острова, потім я увійшов у стоячу воду й причалив з того боку, що більче до іллінського берега. Я завів каное до глибокої бухти, яку я добре знат; мені довелося розсунути вербові віти, щоб трапити туди; і коли я його там прив'язав, ніхто, безперечно, не міг би побачити каное з боку річки.

Я вийшов на берег і, сівши на колоду в горішньому кінці острова, почав дивитися на широку річку й на чорну деревину, що пливла повз

мене, та на місто за три милі звідси, де ще ~~близько~~ три-чотири вогники. Величезна дараба—плывла річкою приблизно за милю вище від мене і швидко наближалася до острова,— посеред дараби горів ліхтар. Я стежив, як вона підповзає все ближче й ~~ближче~~, а коли вона пропливала повз те місце, де я стояв, хтось там скомандував: «Гей,стернові! Повертай ліворуч!» Я чув це так виразно, немов отої, що говорив, стояв поруч мене.

На небі з'явилася вже сіра смуга, що віщувала близький світанок; тож я подався до лісу і ліг поспати трохи перед сніданням.

Сонце підбилося таки височенько, коли я прокинувсь,— отже, напевно, вже перескочило десь за восьму годину. Я лежав на траві, в холівочку, думаючи про всяку всячину, і був дуже вдоволений, що добре відпочив та заспокоївсь. Крізь один чи два проміння у листі проглядало сонце, але здебільшого тут росли все високі й гілчасті дерева і той затінок під ними був дуже похмурий. Де-не-де на землі лежали маленькі плямки, подібні до ластовини, там, де сонячне проміння просівалося крізь листя, і ці світлі плямки злегенька коливалися,— це свідчило про те, що там нагорі віяв легкий вітерець. Дві вивірки сиділи на гіллячці й, зиркнувши на мене, дуже приязно забелькотали.

Я зледащів, почував себе чудово, і мені аж ніяк не кортіло уставати та варити сніданок. Отож я знову був закуявл, коли це раптом причувся мені немов якийсь глухий згук «бум!», що долинув до мене десь іздалеку водою. Я прокинувсь, підвівся, спершись на лікті, і почав прислухатися; за короткий час згук отої пролунав удруге. Я схопився, підбіг трохи й подивився крізь листя; зирк! — аж по воді розстилається клуб диму, таки далеченько від мене — приблизно врівні з переправою. Угледів я там і пароплава, повного люду, що плив річкою донизу. Я відразу ж збагнув, у чому річ. «Бум!» О, знову білій клуб диму вирвався з борту маленького пароплава. Бачте, це вони стріляли з гармати понад водою, щоб мій труп зринув на поверхню.

Я добре виголодався, але ж розікласти вогнище було мені не вільно, бо з пароплава могли побачити той дим. Отож сидів я тихо, милуючися на пороховий дим та прислухаючись до пострілів з гармати. Річка тут із милю завширшки, і завжди приемно милуватися на неї літнього ранку,— либоń, я чудово бавив би час, дивлячись, як полюють на мое мертвє тіло, коли б тільки мав що попоїсти. Аж раптом я згадав, що в нас є такий звичай — наливати живе срібло в буханці хліба й спускати їх на воду, бо хліб завжди припливає простісінько до втопленника й зупиняється над ним. Гаразд, думаю я собі, треба взяти очі в руки, і тільки-но який буханець підпліве десь близько — не ловити гав. Я перейшов на іллінський окрай острова, сподіваючись, — а раптом мені пощастить! І таки на мое й вийшло: дивлюсь — величезна хлібина пливе просто до мене, і я її мало не виловив довгим ціпком, та посковзнувся, і вона пропливла повз. Звісно, що я став саме в

тому місці, де течія найближче підходить до берега,— я тямив добре на таких речах. Коли це, трохи згодом, підплыває друга хлібина, та цим разом я вже маху не дав. Витяг я з неї чопок, викинув невеличку кульку живого срібла й уп'явся в ту хлібину зубами. То був білий хліб,— такий, що його тільки пани споживають,— справжня булка, а не простацький жіляник з кукурудзяного борошна.

Я вибрав собі вигідну місцинку попід рясним листям, сів там на колоду й почав з насолодою жувати хліб, стежачи за пароплавом,— і дуже тішився з того, що все склалося так добре.

Аж раптом мене пройняла одна несподівана думка. Кажу сам до себе: б'юсь об заклад, що вдова, чи то пастор, чи то ще хто інший молилися об тім, щоб цей хліб мене відшукав,— отже, молитва їхня пішла на пожиток. Виходить, то правда, що молитва сповняється,— тобто сповняється лишень тоді, коли моляться такі люди як-от при міром, удова чи то пастор; а мені, гадаю я, не варто молитися,— ма буть, молитви доходять тільки у праведників.

Я запалив люльку й курив з насолодою досить довго, стежачи за тим, що відбувається на річці. Маленький пароплав плив за течією, і я вирішив не пропустити нагоди роздивитися,— коли він підіде близче,— хто там є, бо ж пароплав мав підійти щільно до берега, у тому саме місці, куди приплів і хліб. Коли пароплав підійшов до острога досить близько, я погасив люльку, пробрався туди, де я виловив хліб, та й заліг за колодою на березі, на маленькій прогалині. Колода була з розсохою, і крізь неї я міг добре стежити за тим, що діялось на річці.

Маленький пароплав усе наближався і підійшов, нарешті, так близько, що з нього можна було перекинути місток та зійти на берег. Майже всі, кого я знов, були на тому пароплаві. Батько, і суддя Тетчер, і Беккі Тетчер, і Джо Гарпер, і Том Сойєр, і його стара тітка Поллі, і Сід, і Мері, і ще багато інших. Усі гомоніли про вбивство, але капітан перебив їм мову і сказав:

— Тепер пильнуйте! Течія зносить тут усе аж під самісінський острів; може, тіло хлопця приило до берега й воно застягло десь у кущах коло води. Я принаймні сподіваюсь на це.

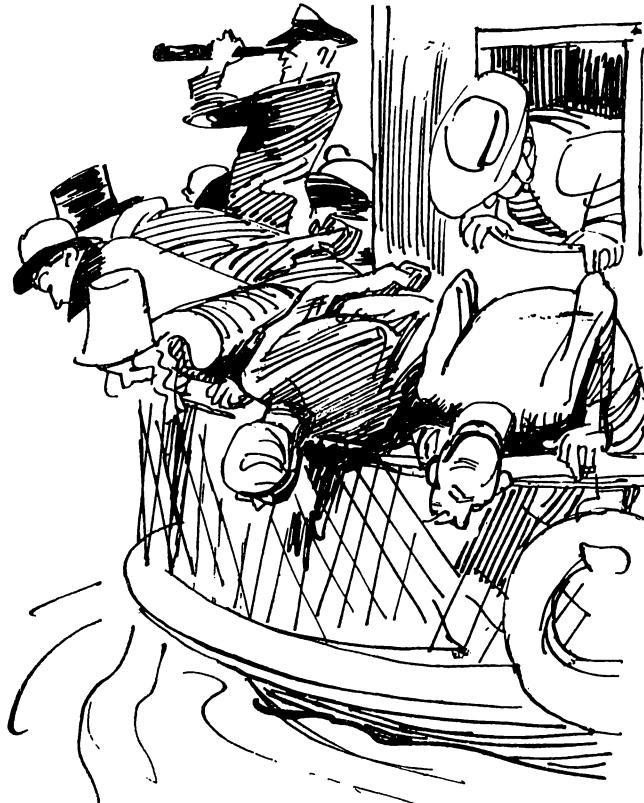
А я, проте, сподівався на зовсім інше. Всі, хто був на пароплаві, скучились коло поруччів і, перехилившись через них, пильно вдивлялися в зарослий берег, мало не прямісінсько мені в обличчя,— їй-право, витріщали очі з усієї сили! Я бачив їх чудово, а вони мене не бачили. А далі капітан подав команду:

— Відійдіть од борту! — і гармата стрельнула простісінсько в мене, та так, що я на яку мить оглух від гуркоту і мало не осліп від диму. Ну, думаю собі,— оце вже мені каюк! Коли б ту гармату було

наладовано кулею, то їм таки й справді пощастило б добути оте мертвє тіло, що вони його так ретельно шукали. Та ба — цим разом, дяка богові, я зостався цілий! Пароплав поплив далі й хутко щезнув з очей, обійшовши ріг острова. Коли-не-коли до мене ще долітали згуки пострілів, але поступово згуки ті слабшали і завмиралі, а приблизно за годину вони й зовсім завмерли, і я вже більше нічого не чув. Острів був три милі завдовжки. Я гадав, що вони, допливши до кінцевої його частини, покинуть шукати за мною. А насправді вийшло не так. Вони обійшли його і, раз у раз стріляючи з гармати, подалися повним ходом угору протокою, що відмежовувала острів від міссурійського берега. Я перейшов на другий бік, щоб і далі стежити за ними. Допливши до горішнього рогу острова, пароплав припинив стрілянину, повернув до міссурійського берега і подався назад до міста.

Тепер я знов, що все вийшло на добре. Ніхто на мене більш не полюватиме. Я повітряв мої манатки з човна і влаштував собі затишну таборову стоянку в лісовій гущавині. Я порозпинав ковдри, як намет, щоб речі мої, бува, не змоцли під дощем. Упіймавши сома, я вичинив його пилкою, а згодом, як сонце вже було надвечорій, розпалив у моєму таборі багаття і зготував собі вечерю. А тоді закинув

навкруги. Я був тут єдиний господар; увесь острів належав, так би мовити, мені; отже, я мав ознайомитись із ним якнайкраще; а головним чином, я хотів згаяти як-небудь час. Я знайшов багато суниць, стиглих і дорідних; ще зелений виноград і зелену малину; а ожина тільки-но почала в'язатися. «Все це згодом,— думаю собі,— стане мені у великій пригоді».

Отако вештаючись по лісовій гущавині, я й незчувсь, як опинився, очевидячки, десь недалеко від нижнього кінця острова. Я мав при собі рушницю, але нічого не підстрелив; захопив її лишень для оборони; я вирішив роздобути собі яку дичину десь поблизу моого табору. І раптом мало не наступив на здоровецьку гадюку, але вона кинулася тікати від мене, звиваючись по траві й проміж квітами, а я погнався за

вудку, щоб нанадити якої риби на сніданок.

Уже й посуетеніло, а я ще довго сидів коло багаття, палив люльку і почував себе пречудово; але помалу-малу я занудився й подався на берег; сів там і почав прислухатись, як хлюпощеться річка, та рахував зорі, та колоди, та плоти, що пливли вниз, а по тому поклався спати; сон — то найкращий засіб згаяти час, коли людині стає нудно; поспиш собі — і нудьгу як рукою зняло.

Так минуло три дні й три ночі. Однаковісінні — жодної відміни. А вже на четвертий день я оглянув увесь острів, — обійшов його

нею, намагаючись її підстрелити. Побіг ото я та й несподівано наскочив на згасле багаття, яке ще злегка курилося.

Серце мені тіпнулось. Я вже й не додивлявся, що воно там і до чого, а, обережно спустивши курка, потихеньку обернувшись назад і кинувся навшпиньках павтвою. З часу до часу я зупинявсь на хвильку в гущавині і починав прислухатися, але дихав я так голосно, що не міг нічого розчути. Тоді я прокрався ще трохи далі і знову прислухавсь; а далі — знову і знову. Якщо мені впадав ув око пеньок, то я брав його за людину; якщо я наступав на хворостинку й вона тріщала в мене під ногами, я почував себе так, немов дихання мені хто переділив надвое і в мене залишилася тільки половинка, ще й до того — половинка коротша.

Коли я повернувся до свого намету, то почував себе досить поганнько, злякавсь — аж у п'яти закололо. «Проте,— кажу я сам до себе,— зараз не час дурнія клейти». Отож я й попереносив мерцій усі мої манатки назад до каное, щоб вони не впали кому в очі, а далі погасив вогонь та порозкидав попіл навколо так, щоб то виглядало, немов він залишився від тогорічної стоянки, а потім виліз на дерево.

На тому дереві я просидів, мабуть, годин zo дві; але нічого я не побачив, анічогісінько не почув — мені тільки здавалось, ніби я чую і бачу силу-силенну різних страхіть. Не міг же я сидіти на дереві вічно! Кінець кінцем я з нього зліз, зашився у гущавину і ввесь час мав себе на осторозі. Попоїв я тільки ягід та того, що залишилося від мого сніданку.

Під ту пору, як почало смеркатись, я таки добре виголодався. Отож, коли зовсім уже стемніло, я тихесенько пробрався до річки і, скориставшися з того, що місяць ще не зійшов, перевірся на іллінойський берег — за чверть милі від острова. Там я подався до лісу й зварив собі вечерю, і тільки-но вирішив остаточно тут же таки заночувати, коли це раптом чую: туп-туп, туп-туп — та й кажу сам до себе: коні біжать; а трохи згодом чую — десь люди гомонять. Я швиденько позносив усе назад до човна, а сам крадцем подався лісом на вівідки. Відійшов я ще зовсім недалечко, аж раптом чую чоловічий голос:

— Ми ліпше спинимося тут, якщо знайдемо зручне місце; коні геть зовсім поприставали. Давайте-но роздивимося навколо.

Де вже було чекати,— я відіпхнув каное від берега й тихенько перевірся назад. Прив'язавши каное на старому місці, я вирішив, що в цьому й заночую.

Слав я кепсько: різні думки лізли в голову і заважали мені заснути. До того ж щоразу, як я прокидався, мені здавалося, буцім хтось хапає мене за комір. Отже, такий сон не міг мене підкріпити. Думав я, думав, та й кажу сам до себе: «Не можу я так жити; треба з'я-

сувати, хто тут на острові є ще, крім мене. Будь-що-будь, а дізнаюся!» Після такого рішення мені відразу на серці полегшало.

Отож узяв я весло та й відіпхнувся від берега на крок, а мо' й два, а далі пустив своє каное вздовж острова, тримаючись увесь час у за-тінку. Світив місяць, і поза смугою тіні було зовсім світло, майже як удень. Я плив мало не цілу годину,— кругом панувалатиша й усе запало в мідний сон. То й гаразд,— за цей час я встиг допливти май-же до краю острова. Повіяв легенький свіжий вітерець,— аж по воді жмури пішли,— а це означало, що ніч кінчається. Я гребнув веслом і повернув каное носом до берега; по тому, захопивши з собою руш-ницю, виліз із човна й прокрався до узлісся. Сів там на колоду й гля-нув крізь листя. Я побачив, що місяць пішов з вахти і темрява почала огортали річку. Але невдовзі понад вершечками дерев тъмяно замерех-тила світла смуга — і я зрозумів, що скоро настане день. Тоді я взяв рушницю й подався нишком у той бік, де наскочив учора на згасле вогнище,— йшов я, щохвилини зупиняючись та прислухаючись. Але мені все не щастило; я ніяк не міг знайти твоє місце. Коли це під кі-нець — бачу, й справді щось блимає між деревами. Я почав підкрада-тися, обережно й не поспішаючи. Нарешті підійшов уже зовсім близь-ко й виразно побачив, що то якийсь чоловік лежить там на землі. Я так ізлякався, що душа мені аж у п'яти скочила. Чоловік той вмо-тався з головою у ковдру і мало не встремив свою голову в самісінь-ке багаття. Я присів за кущами кроків шість від вогнища і не зводив з нього очей. Тим часом почало вже на світ займатися. Незабаром чо-ловік той позіхнув, потягся, скинув із себе ковдру, і виявилось... що то Джім, негр міс Уотсон! Ох, і зрадів же я, коли його побачив! Ка-жу до нього:

— Здрастуй, Джіме! — та й вистрибнув з-поза кущів.

А він і собі підскочив та вилупив на мене очі. А тоді впав нав-колішки, склав руки й почав благати:

— Не руш мене, не руш! Я зроду мерців не кривдив. Я завжди любив померлих і робив задля них усе що міг. Іди собі назад до річки, повертайся до неї мерцій! Ой, не чіпай ти старого Джіма, дай йому спокій! Адже ж він завжди з тобою приятелював!

Мені недовго довелося переконувати старого, що я ж таки не мрець. Я дуже зрадів, побачивши Джіма. Тепер я вже був не самот-ній. Я зовсім не боявся, що в ін вікаже, де я переховуюсь, і так йому й сказав. Я ввесь час говорив, а він сидів мовчки й дивився на мене. Нарешті, я мовив:

— Тепер уже зовсім розвиднілося. Не завадило б поспідати. Роз-пали-но багаття,— підкинь у нього хмизу.

— А павіщо ж його розпалювати? Чи не на те, щоб варити суниці

та різну негідь? Але ти маєш рушницю, еге? А з нею ми зможемо добути собі чого лішшого за суніці.

- Суніці та різна негідь... — кажу я. — Цим ти годувався?
- Я не міг нічого іншого добути, — каже він.
- Ого! А чи давно ти на острові, Джіме?
- Я втрапив сюди другої ночі по тому, як тебе вбито.
- І ти був тут увесь час?
- Атож.

- І нічого не єв, окрім цієї погані?
- Ні, сер, анічогісінько.
- Ну то ти, мабуть, страшенно виголодався, еге?
- Я, здається, міг би зараз коняку з'їсти! Й-право, міг би! А ти давно вже на острів?
- Від тої ночі, як мене вбито.
- Ти диви! А що ж ти єв? Е-е, та ж маєш рушицю. Ого! Це добряча штука! Тепер ти підстрель що-небудь, а я тим часом розпалю вогнище.

Ми пішли разом до того місця, де стояло моє каное, і, поки Джім розводив вогонь на трав'яністій галівинці між деревами, я приніс борошно і вужену свинячу груднинку, і каву, і кавник, і пательню, і цукор, і бляшані кухлі, так що негр аж оставпів із дива, гадаючи, що все оте я добув чаклунством. Ще й до того я піймав на гачок добрячого сома, а Джім розчинив його своїм пожем і засмажив.

Коли снідання поспіло, ми порозлягалися на траві й поїли його просто з вогню, гарячим. Джім умінав так завзято, що аж за вухами лящало,— бо ж він перед тим мало не помер з голоду. Правду кажучи, ми обосе понайдалися аж по самісіньку зав'язку, а попоївші, лягли відпочити.

Помовчавши трохи, Джім спитав:

- Слухай-но, Гаку, а кого ж то вбито в отій халупі, якщо не тебе?

Тоді я розповів йому все, як воно було, а він слухав, слухав та й каже: «Та й спритний же ти хлопець! Навіть Том Сойєр,— каже,— не добрав би кращого способу». Тоді я кажу:

- А ти як тут опинився, Джіме, як ти сюди втрапив?

Він зніяковів і яку хвилину не відповідав нічого. А тоді й каже:

- Мабуть, лішше нічого не говорити.

— Чому, Джіме?

— А так, є на те причини... Але ж ти мене не викажеш, якщо я розповім тобі все по правді? Адже ж нікому не скажеш, Гаку?

- А нехай мене лізень злиже, коли я кому скажу, Джіме!

— Гаразд, я вірю тобі, Гаку... Я... я... в тік.

— Джіме!

— Пам'ятай, ти обіцяв нікому не казати,— сам знаєш, що обіцяв нікому не казати, Гаку!

— Ато ж, знаю. Раз обіцяв нікому не казати, то й не казатиму. Слово честі індіаніна — нікому не скажу! Всі назвуть мене, звісно, підлімabolіціоністом¹ і зневажатимуть мене за те, що я тебе не виказую, нехай собі,— начхав я на них! Я нікому нічого не скажу і ту-

¹ А боліціоніст — прибічник визволення негрів з-під рабства.

ди більш не повернуся,— ні в якому разі! Отже, шквар мерщій, розповідай!

— Ну, так от як воно сталося. Стара господиня — ота ж таки міс Уотсон — усе гризла мене й гризла, далебі, життя мені від неї не було, а проте завсігди казала, що зроду не продасть мене до Орлеана. Аж раптом я помітив, що останнім часом почав до неї один чоловічок, що неграми торгує, учащасти, ну, я й занепокоївся. Еге ж... От одного разу пізнього вечора підкрався я до дверей, а двері ті було трохи відхилено, і чую, як стара моя господиня каже до вдови, що вона, мовляв, лагодиться продати мене десь у пониззя річки, аж у саміський Орлеан; їй, мовляв, таке зовсім і не до душі, та коли ж за мене дають вісімсот доларів, то де вже там устояти проти такої купи грошей! Удова намагалася відрягти її від цього, мовляв, не треба мене продавати, та я вже й не став дожидатися, чим-то в них та розмова скінчиться, а метнувся звідтіль і накивав п'ятами.

Збіг я з горба, сподіваючися почути якого човна десь на річці вище міста; але як там ще вешталося сила люду, то я й сковався у старій бондárні на березі, щоб пересидіти який час, аж поки всі порозходяться. Просидів я там цілісінку ніч! Аніяк не вилізу звідтіля,— всенікій час хтось швендя та й швендя поблизу! Годині десь о шостій ранку почали пливти повз мене човни, а близько восьмої чи дев'ятої — в кожному з них, чую, тільки об тім і гомонять, як твій батько прийшав до міста й розповів, що тебе вбито. У тих перелюднених човнах сиділи леді й джентльмені, що їхали оглядати місце вбивства. Часом човни ті причалювали до берега, щоб перепочити, перше ніж перевезтися через річку; отож із розмов я й довідався про вбивство. Мені було дуже шкода, що тебе вбито, Гаку,— але тепер бачу: все вийшло на краще.

Я пролежав під стружками цілий день, добре виголодався, а проте анітрішечки не боявся; я-бо знов, що стара господиня й удова підуть відразу ж по сніданкові на молитовне зібрання й перебудуть там цілий день; а об тім були вони звісні, що я вранці ранесенько жену худобу на пашу, отож уранці вони й не шукатимуть за мною, а помітять, що мене немає тільки-но ввечері, як уже зовсім почне смерквати. Та й челядь також нічого не помітить, бо кожне з них тікає з хати погуляти на дозвіллі, коли старих немає вдома.

Ну, так от, тільки-но посуетеніло, вийшов я звідтіля та й подався берегом проти води, і пройшов я миль за дві, а мо' й більше,— там уже й домів ніяких не було. Під цей час я обміркував, що маю чинити. Тут, бач, таке діло: коли б я пішов пішки, мене винюхали б собаки; коли б же я вкрав човна й перекинувся через річку на той бік, тут одразу ж посторегли б, що човен, бач, десь подівся, й збагнули б,

що я перехопився ним через річку, довідалися б, де я причалив на тому боці, й знову ж таки знайшли б мій слід. Ні, Джіме,— кажу я сам до себе,— тобі треба якось на пліт трапити; адже ж він не полишає в ніяких слідів.

Небавом дивлюсь я, з-за рогу вигулькнув вогник. Забачивши його, я кинувся в воду, вчепився в деревину, що підплівла до мене, й, штовхаючи її поперед себе, переплив більш ніж півдороги через річку; там, потрапивши між колоди, я сковався серед них, а голову тримаю низько-низько й гребу руками проти води, доки пліт надійшов. Тоді я підплів до корми й ухопився за неї. Раптом усеньке небо повилося в хмари і на який час стало зовсім темно. А мені тільки того й треба,— я стеребкався на плота й ліг на дошки. Плотарі зібралися всі посередині, навколо ліхтаря. Вода в річці прибуvalа, й течія тут була дуже бистра; отож я збагнув, що до четвертої години пропливу цим плотом миль із двадцять п'ять річкою вниз, а вдосвіта злізу нишком з нього у воду, допливу до іллінського берега й сковаюся там у лісах.

Але мені не пощастило. Саме на ту пору, як ми пропливали повз оцей острів, бачу я, до корми йде плотар із ліхтарем. Ну,— думаю собі,— нічого його дожидатися! Шубовснув з плоту просто в воду й поплив до острова. Еге ж! Я гадав, що вилізу на берег у будь-якому місці,— та де вже там! Ніяк не подужаю — берег прикро крутий! Довелося мені пливти аж до нижнього краю, поки я знайшов зручну місцінку. А тоді подавсь до лісу, сковавсь у гущавині й вирішив не гнатися більше за плотами, раз там сновигають плотарі, та ще й з ліхтарями. Люльку, тютюн та сірники мав я у шапці, вони не замокли,— ну, а коли так, то все гаразд.

— Виходить, ти через увесь оцей час не мав чого їсти,— ні хліба, ані м'яса? А чом же ти не ловив черепахи?

— А як же їх уловиш? Голими руками черепахи не впіймаєш, а каменем хіба ж ти її вб'еш? Та як же їх і ловити поночі? А вдень я боявся виходити на берег.

— Авжеж, то правда. Тобі, звісно, треба було цілий час переховуватися в лісі. Ти чув, як з гармати бухали?

— Ого, ще б пак! Я знов, що то вони тебе шукають. Я бачив, як вони пливли повз,— дивився на них з-поза кущів.

Кілька молоденських пташок шугнуло повз нас,—пролетять ярд чи зо два та й сядуть, а тоді знову знімаються вгору. Джім сказав, що то на дощ. Він сказав, що є така прикмета: якщо курчатка починають отако спурхувати й перелітати — обов'язково буде дощ; тож, мабуть, і з пташатами діється на дощ те ж саме. Я хотів упіймати кілька пташеняток, але Джім мені не дав. Він сказав, що тим я накликав би на себе смерть. Він розповів, що коли батько тяжко занедужав, а комусь

із дітей заманулося під той час упіймати пташку, стара бабуня сказала, що батько обов'язково помере,— і він таки помер.

І Джім сказав також,— не слід, мовляв, перелічувати припасів, що з них мають обід готувати, бо з того не буде добра. Не буде добра й тоді, коли چитрущуватимеш обруса по тому, як уже сіло сонце. А ще він сказав,— коли людина має бджоли й та людина помере, то бджіл обов'язково треба об тім сповістити не пізніше, як наступного ранку, ще до схід сонця, а ні, то бджоли охлянуть, перестануть працювати й повимирають. Джім сказав, буцімто бджоли не кусають дурнів; та я в те не вірю, я-бо сам частенько порався коло бджіл, а й жодна не схотіла мене вкусити.

Я чував отакі й підхожі речі ще раніше, але далеко не все. Джім знов мало не всі прикмети. Принаймні він запевняв, що знає. Я сказав йому — на ділі виходить так, що майже всі прикмети віщують лихо, й запитав, а чи немає також і щасливих прикмет. Він сказав:

— Та є там обмаль, та й з тих ніякої користі. А навіщо тобі знати, що от-от до тебе щастя присуне? Щоб його сполохати?

І додав:

— Як маєш волохаті руки та волохаті груди — це добрий знак, він віщує, що ти забагатієш. Мабуть, що з такої прикмети і є яка користь, — бодай на майбутнє. Бач, може, тобі спершу доведеться довго бідувати і ти, чого доброго, візьмеш та з розpacу й заподіш собі смерть, якщо не знатимеш наперед, що згодом забагатієш.

— А в тебе руки й груди волохаті, Джіме?

— Та й до чого ти, хлопче, питався? Хіба ж ти й сам не бачиш, що я волохатий?

— Ну, то як же? Ти багатий?

— Ні, але я був уже раз багатий і, напевне, знову забагатію. Одного разу я мав чотирнадцять доларів, але я почав гендлювати й усе прогайнував.

— Чим же ти гендлював, Джіме?

— А так, спочатку товаром.

— Яким товаром?

— Ото, яким товаром? Звісно, що живим. Я купив за десять доларів корову. Але більш я не кидатиму моїх грошей на вітер. Та корова пропала на моїх руках.

— Виходить, ти втеряв десять доларів?

— Ні, втеряв я не всі. Я втеряв близько дев'яти доларів. Продав-бо шкіру й сало за долар і десять центів.

— То в тебе лишилося п'ять доларів і десять центів. Що ж ти — гендлював і далі?

— Еге. Ти ж знаєш одногого негра, отого, що старому містерові

Бредішу належить? Бач,— отой негр та впоряддив у себе банок і сказав, що кожен, которий покладе туди одного долара, дістане ще штири долари наприкінці року. Усі негри поробили вкладки, та тільки грошей у них було обмаль. Я єдиний мав іх таки багатенько. Звісно, мені теж скортіло дістати більш як штири долари, і я йому сказав, що коли він мені стільки не дастъ, я відкрию банок сам. Еге ж... Та тільки тому негрові, як сіль ув оці, щоб їх я банок упорядджав, бо тут задля двох банків роботи немає; отож і пораяв він мені покласти до його банку мої п'ять доларів, і він дастъ мені за них аж тридцять п'ять наприкінці року.

Так я й зробив. Я собі подумав,— я вже щось прирозумію з тими грішми, живо пущу ті тридцять п'ять доларів ув обіг. Один негр, звати його Боб, виловив чималенського човна-галяру, а його господар об тім і не знев; я купив її в нього і сказав, що віддам за неї ті тридцять п'ять доларів, які дістану наприкінці року; та тільки галяру хтось украв тієї ж ночі, а другого дня одногорий негр сказав нам, що банок його луснув.

— А що ж ти зробив з отими десятьма центами, Джіме?

— Я хотів був їх витратити. Аж раптом привидівся мені сон; і той сон наказав мені віддати гроші негрові, на назвисько Валаам,— всі його називають просто Валаамовий осел; він таки й справді непріторений дурень, щоб ти знов. А проте, кажуть, він щасливий, а мені, бач, усе не щастить та й не щастить. Отож уві сні хтось мені й пораяв віддати Валаамові десять центів, а той нібіто кудись їх примістить, та так, що я матиму з них неабиякий зиск. Ну, то й гаразд,— Валаам гроші взяв, а коли пішов по тому до церкви, то почув там, як проповідник казав — хто дає бідному, той дає богові і за те обов'язково дістанеш у сто разів більше. Ну, то Валаам узяв та й віддав тій десять центів бідним, а тоді почав очікувати, чи буде з того яке пуття.

— Ну, та й що? Було з того яке пуття, Джіме?

— Аніякісінського. Я жадним способом не міг повернути гроші; і Валаам не зміг. Зроду-віку не даватиму я тепер у позику грошей, хіба що під заставу. Еге ж... а проповідник ще каже, що обов'язково дістанеш у сто разів більше! Аби я міг повернути собі хоч мої десять центів, я й тоді буважав, що мені пощастило, і був би радий-радісінський.

— Пустé, все буде гаразд, Джіме; рано чи пізно ти забагатієш.

— Авжеж, мене, мабуть, і зараз можна назвати багатим. Адже ж я сам над собою господар, а за мене дають аж вісімсот доларів. Коли б мені ці гроші, я більше й не просив би.

Мені хотілося піти і ще раз добре оглянути одну місцянку, що я її постеріг насередині острова, коли блукав, його оглядаючи; ми подалися туди разом із Джімом і дійшли дуже швидко, бо острів наш був лише три милі завдовжки та чверть милі завширшки.

То був досить довгий, стрімкий горб, чи гора, футів із сорок заввишки. Ми добре нагріли чуба, доки видряпались на її вершину, такі-бо круті були в неї схили, ще й порослі густим чагарником. Ми вільзазили та відивилися усе навколо і, зрештою, знайшли хорошу велику печеру в скелі, майже на самім вершечку, на тому боці, що обернений до іллінойського берега. Печера була велика, як дві, а мо' й три кімнати разом, і досить-таки височенька, аж Джім міг стояти в ній не пригинаючись. У тій печері присмно віяло прохолodoю. Джім запропонував одразу ж позносити туди всенікє манаття, але я сказав, що не маю охоти тільки те й робити, що п'ястися на гору та злазити з неї вниз.

А Джім на те відказав, що коли ми сховаемо каное десь у скритому місці, а всенікє наше добро лежатиме в печері, то зможемо переховуватися тут, коли хто навідається до острова, і сказав, що без собак нас ізроду не знайдуть. Опріч того, маленькі пташки навіщували ж йому, що незабаром падатиме дощ, то невже ж мені так хочеться, щоб усі наші речі змокли як хлюща?

Ну, то ми вернулися назад, сіли в каное й допливли до того місця, що було саме проти печери, та позносили туди все наше збіжжя. По тому відшукали таке затишне місце, де можна було поміж густим верболозом сховати каное. Знявши кілька рибин з гачків, ми закинули вудки знову й заходилися готовувати собі обід.

Вхід до печери був такий широкий, що в неї можна було вкотити чимале барильце. Біля входу, з одного боку, виставає невеличкий прискалок — плескатий і добре придатний на те, щоб розіклести багаття. Ми його й розіклали там і зварили обід.

Ми розстелли ковдри просто на долівці й посидали на них обідати. А всі інші наші речі поскладали в глибині печери так, щоб були напохваті. Небавом надворі споночіло, загуркотів грім, блиснула блискавка; виходить, пташки таки не збрехали. І відразу ж линув дощ, та так урепіжив, як з цебра; а борвій знявся такий, якого я ще зроду

не бачив. Це була найсправжнісінька літня хвіща. Стало так темно, що надворі все здавалося синьо-чорне і дуже гарне; а дощ пепріщив такий ряспій, що дерева, які стояли поблизу, бовваніли мов крізь павутиння, а часом як набіжить, бува, вихор, то гне дерева аж до самісінького долу та вивертає листя світлим нижнім боком догори; а по тому знімається такий навальний вітер, що дерева починають махати вітами, мов несамовиті; а наостанці, коли все навколо стало темно-темно-синє, аж чорне, раптом — блисс! — і яскраве світло розігнало темряву в одну мить, і ти бачиш на сотню кроків далі, — видно, як гнуться верховіття дерев; а за секунду знову все поринає в темряву і розлягається страхітливий удар грому, що

починає по тому гуркотіти й котитися по небі все нижче й нижче; здається, що то порожні бочки скачуть униз по сходах,— так бува, коли сходи довгі, а бочки добре підскакують,— знаєте?

— Джіме, ох як же тут славно! — сказав я.— Кращого місця, як тут, я й не шукав би. А дай-но мені ще кавалок риби та гарячу кукурудзяну перепічку.

— Бач! А де ти був би, коли б не Джім. Сидів би собі отам унізу в лісі, без обіду, та ще й змок би до рубця; еге ж, отак би тобі й було, любчику. Кури наперед знають, коли воно на дощ закандзюблюється, і птахи тес знають, синку.

Вода в річці все прибуvalа та й прибуvalа, поспіль десять чи два-надцять день і, насамкіпець, геть-чисто позаливала береги. Вона затопила остров у низькодільних місцях на три а мо' й чотири фути, а також і іллінойський берег. З цього боку острова річка була тепера кілька миль завширшки, але з міссурійського боку лишалася така ж, як і раніше — півмилі,— через те, що міссурійський берег спускався до річки дуже круто, мов той стрімчайший мур.

Удень ми, звичайно, плавали по острові на каное. Приємна затишна прохолода панувала в лісовій гущавині навіть і тоді, коли сонце нещадно пекло на відкритих галявах. Нам доводилося раз у раз повернати наше каное, щоб продержтися поміж деревами; а виноградні лози позчіплювалися подекуди так густо, що доводилося повернати назад і шукати іншої дороги. Ну от, а на кожному старому дереві, що вже звалилося, сиділи трусики, гадюки та інші тварини; а як остров день чи два попостояв під водою,— вони вже так зголодніли, що зробилися зовсім смирні, хоч під'їзді простісінько до них та бери їх голою рукою, якщо маєш охоту; та тільки не гадюк і не черепах — ті-бо ту ж мить плигали у воду. На горі, що в ній містилася наша печера,

роїлося їх видимо-невидимо. Ми могли б освоїти безліч різних зві-
ряток, аби лиш схотіли.

Однієї ночі трапилося нам витягти з води невеличкий шматок
плоту з хороших соснових дощок. Цей шмат був дванадцять футів
завширшки й приблизно п'ятнадцять-шістнадцять футів завдовжки,
над водою здіймався він дюймів на шість, а мо' й на сім і мав мідний,
рівний поміст. Ми бачили через цілісінський день, як повз нас про-
пливало колоддя, проте нам було те байдуже, ми того колоддя не
чіпали — най собі пливе; удень ми на берег не вилазили.

Другої ночі підплівли ми якось до горішнього краю острова, саме
перед світанком, коли гульк — аж на нас пливе цілий будинок, суне
собі з західної сторони. Він був двоповерховий і вже добре-таки пе-
рехнябився. Ми його хутенько дігнали й перелізли в нього — прості-
сінсько крізь горішнє вікно. Але було ще так темно, що хоч око вико-
ли — нічого не побачиш; то ми прив'язали каное й посідали в нього
ожидатися, поки розвидниться.

Світати почало раніше, ніж ми встигли допливти до нижнього краю
острівця. Тоді ми зазирнули до вікна. Дивимось, — аж у хаті стойть
ліжко, стіл, два старі стільці, ще й багато розмаїтих речей валяється
долі, а на стіні висить одяг. В протилежному кутку лежить щось
подібне до людини. Джім гукнув:

— А хто там є?

Але воно не ворухнулося. Тоді я теж гукнув, а по тому Джім
сказав:

— Той чолов'яга не спить — він мертвий. Ти притаї дух — анічи-
чирк, а я залізу туди й подивлюся.

Він заліз до вікна, пішов у куток, нахилився над нерухомим тілом,
роздивився на нього та й каже:

— Це мертвий. Ато ж, мертвісінський; та ще й голий, як бубон.
Його застрелили у спину. Як на мене — він помер тому днів zo два,
а мо' й zo три. Йди сюди, Гаку, та тільки не дивись на його облич-
чя — ох, і страшне ж до біса!

А мене й не брала охота на нього дивитися. Джім поквапився
прикрити його старим лахміттям, але нашо він те зробив — хтозна;
однаково я б на нього не дивився. Там були старі заяложені карти,
що валялися долі, й брудні пляшки з-під віскі, й дві машкари з чор-
ного сукна; а всі стіни було пописано найпаскуднішими словами та по-
мальовано вугільним олівцем. Там були дві замізкані перкалеві сукні,
солом'яний капелюшок та жіноча спідня одягина, що висіла на стін-
ці, ще й дещо з чоловічого одягу. Ми позносili ті речі до каное —
може ж таки до чогось придадуться. Там валявся й старий пістрявий
хлопчачий бриль на підлозі; я захопив його також. І була там ще й

пляшка з-під молока, заткнена затичкою з ганчірки, щоб немовля могло ссати. Ми залюбки забрали б і ту пляшку, та вона була розбита. Малася там і пошарпана стара скриня та старий побутяний сак із зламаними застібками. Вони були розкриті, але нічого путнього в них уже не знайшлося. Глянули ми, як ото порозкидано кругом речі, та й вирішили, що господарі дуже хапалися, тікаючи, і багато чого павіть не встигли захопити з собою.

Нам перепало чимало скарбів: старий бляшаний ліхтарик, і великий ніж без ручки, і новісінський складаний ножик фірми Барлоу, що за нього довелося б віддати щонайменше двадцять п'ять центів у будь-якій крамниці, і ціла купа лойових свічок, і бляшаний свічник,

і тиква, і бляшаний кухоль, і подерта ватяна ковдра, і жіноча торбинка з голками, шпильками, кавалком воску, гудзиками та іншим мотлохом, і сікач, і гвіздки, і волосінь в мій мізинець завтовшки з кількома здоровецькими рибалськими гаками, і сувій оленячої шкури, і шкуратяний собачий напійник, і підкова, і кілька слоїчків з-під ліків, але без наліпок; а коли ми налагодилися податися звідтіль, я знайшов ще й добряче скребло, а Джім — старого смичка до скрипки та дерев'яну ногу. Щоправда, ремінці на їй геть повідривалися, а щоб не це, то нога нічогéнка, хоч і була вона задовга для мене ї

закоротка для Джіма. Другої ноги ми так і не знайшли, хоч і обшукали чисто все навколо.

Отже, як бачите, нам дісталася неабияка здобич. Коли ми зібралися відчалити від того будинку, виявилося, що нас знесло на чверть миля нижче за острів і що надворі стоять уже білій день; тож я загадав Джімові лягти на дно каное й укрив його ватяною ковдрою, бо, коли б він сидів,— люди іздалеку побачили б, що то негр. Я направив каное до іллінойського берега, і нас знесло на півмилі вниз за водою; але по тому тримався під самісіньким берегом, де течія була майже непомітна, і, не зазнавши жодних несподіванок, не впавши нікому в очі, ми вернулися на острів цілі й здорові.

По сніданкові мене дуже кортіло побалакати про того мертвого,— мене аж з'їдала цікавість: як воно так сталося, що його вбито, але Джім нізащо не схотів. Він сказав, що це могло б завдати нам лиха; й крім того, він сказав, що той мрець може ще, чого доброго, унадітися до нас,— адже ж небіжчик, якого ще не поховано, радніше блукатиме по світах, ніж той мрець, що лежить собі тихо та мирно у власній домовині. Що правда, то правда: Джімові слова мене переконали, і я замовк; але ж думка про те не йшла мені з голови,— цікаво було знати, хто дав йому залізного бобу з'їсти і навіщо.

Ми оглянули ту одіж, що її добули, і знайшли вісім доларів срібною монетою: їх було запшито в підкладці старого пальта з попони. Джім сказав, що люди з того будинку, напевне, це пальто вкрали, бо, коли б вони знали, що в ньому запшито гроші, то не покинули б його напризволяще. Я відказав, що, напевне, вони ж таки й порішили того чоловіка, але Джім уперто не схотів об тім говорити. Я сказав:

— Отож, ти гадаєш, що це завдасть нам лиха, а що ти казав, коли я приніс до печери гадючу шкуру, яку я знайшов на вершечку цієї гори ще позавчора? Адже ж ти казав, що то хтозна-який лихий знак,— торкатися гадючої шкури своїми руками. Ну, та й де ж те лихо? Он маєш,— скільки ми речей приdbали та ще й вісім доларів назверх усього. Я хотів би, щоб нас щодня таке лихо спіткало, Джіме.

— Не квапся так, голубе, не квапся! Постривай хвалитися. Лихо не за горами. Вважай,— я свое сказав: лиxo не за горами.

І воно-таки на нас упало. Погомоніли ми вдвох отак у вівторок. Ну, а в п'ятницю, по обіді, ми з Джімом лежали на траві на самому вершечку гори; у нас вийшло куриво, отож я подався до печери по тютюн та й нахопився там на гадюку-гримучку. Я вбив її й склав її скрутенем у ногах на Джімовій ковдрі так, що гадюка видавалася немов живою; ото сміхá буде,— думаю собі,— коли Джім несподівано натрапить на неї в себе у ліжку. Ну добре, а надвечір я геть зовсім забув за ту кляту гадюку; і коли Джім, поки я розводив вогонь, кинувся на ковдру, виявилося, що там лежала пара забитої гадюки, і вона його вкусила.

Джім зірвався на рівні ноги і заверещав, мов несамовитий. Тим часом вогонь спалахнув, і ми побачили ту гадюку, що скрутилася

кільцем і приготувалася вже стрибнути вдруге. Я вмить порішив її кийком, а Джім ухопив батькову сулію з віскі й почав дудлiti нахильці.

Віп був босій, і гадюка вкусила його якраз у п'яту. А все сталося з моєї причини, бо я, дурені, зовсім об тім забув, що, коли покинути десь мертву гадюку, її пара обов'язково приповзе й обів'ється круг неї. Джім звелів мені відрубати в гадюки голову й викинути її, а по тому здерти з гадюки шкуру й підсмажити кавалочок м'яса. Я зробив так, як він загадав, Джім з'їв те м'ясо і сказав, що воно може зарадити лихові. Ще він звелів мені зняти з неї кільця та прив'язати їх йому до зап'ястка. Він сказав, що це має допомогти. По тому я нишком вийшов з печери й пошпурив обох гадюк у кущі; я зовсім не хотів, щоб Джім довідався про мою необережність, яка спричинилася до того лиха.

Джім цмулив та й цмулив із сулії, і від часу до часу на нього таке находило, що він починає корчитися й кричати як на пупа; а по тому приде до глузду та й знову цмулить собі з сулії горілку. Ступня йому дуже набрякла, а далі спухла й уся нога; але по малу-малу горілка таки почала на нього діяти, і тоді я вирішив, що справа повернула на добре — він одужає; проте, як на мене, то найуже кусає та гадюка, аніж я з батьковою горілкою знатимусь.

Джім пролежав чотири дні й чотири ночі. Пухлина тоді йому зовсім відтухла, і він уже знову міг ходити. Я постановив, що нізащо в світі більш не торкатимуся руками гадючої шкури,— адже як я на власні очі переконався, якого лиха вона накоїла. Джім сказав,— треба сподіватися, що наступного разу я йому, мабуть, таки повірю. І він додав, що брати в руки гадючу шкуру — це такий лихий знак, що вже гіршого й не придумаєш,— може, ще й не все на нас окопшилося. Він казав, що радніший тисячу разів дивитися через ліве плече на молодика, аніж один раз узяти до рук гадючу шкуру. Авже, я й сам тепер у тому переконався, хоч раніше завжди вважав, що дивитися на молодика через ліве плече — то найдурніша і найнебезпечніша справа!

Старий Генк Банкер устругнув якось таку штуку, та ще й тим вихвалився; а не збігло й два роки, як він надудлився, упав п'яній із башти, в якій шріт виливають, і розплющився на млинець; його поклали між двох дверей, замість домовини, й отако поховали,— це мені батько розказував,— сам же я на тому похоронні не був. Але в кожному разі це сталося з тієї причини, що він дивився на місяць через ліве плече, наче той дурень.

Ну, отож дні минали за днями, і річка знову вернулася в свої береги; перш за все ми наткнули на великий гачок нашої вудки об-

лупленого трусика і впіймали на цю принаду сома, завбільшки такого, як людина, він мав шість футів і два дюйми завдовжки, а важив понад двісті фунтів. Ми, звісно, ніяк не могли його витягти з води; він би нас затяг до Іллінську. Ми просто сиділи згорнувши руки й дивилися, як він тріпався та кидався, доки пропав. В його шлункові ми знайшли мідного гудзика, круглий клубок та силу-сильенну найрізноманітнішої погані. Розрубали ми клубок сокирою, дивимось, аж усередині коточок ниток. Джім сказав, що риба, мабуть, давно вже той коток проковтнула, бо він устиг-таки добре обrostи й перетворитися на клубок. Й-право, більшої риби ніколи ще це витягали з Міссісіпі. Джім сказав, що він зроду-віку такого вдоровецького сома не бачив. Якби ми могли відвезти його до міста, то взяли б за нього неабиякі гроші. Там на базарі продають таку рибу по фунтах; люди охоче її купують: сомове м'ясо біле, як сніг, і дуже смачне, коли його підсмажити.

Наступного ранку я сказав Джімові, що життя наше стає нудне й одноманітне й що мене дуже кортить хоч трохи розважитись. Я ваявив йому, що вирішив перемахнути через річку та подивитися, що ж воно там у містечку діється. Джімові припав мій намір до смаку; але він пораяв мені почекати, доки стемніє, і не ловити гав. По тому він поміркував трохи і сказав,— а чи не скористатися мені з того жиночого шмаття, що в нас є, й перебратися на дівчинку? Це була хороша порада. Отже, ми підкоротили одну перкалеву сукню, і я, підгорнувши собі штані до колін, уліз у неї. Джім позастібав іззаду всі гаплики, й та сукня прийшлася мені якраз до міри. Я надів со лом'яного капелюшка й зав'язав стъожки під підборіддям, і коли б хто надумався глянути мені в обличчя, йому довелося б нахилитися вадля цього так, як, бува, з печі у комин за вирають. Джім сказав, що в такому вигляді

мене навряд чи хто впізнає, хоч би й удень. Я цілісінський день муштрувався ходити в жіночій сукні й поволенськи почав-таки до неї звикати, почуваючи себе в ній досить вигідно, хоча Джім, проте, намагався мене запевнити, що я не вмію так, як дівчина, виступати; і ще він сказав, що я мушу кинути звичку задирати сукню, щоб засувати руки до кишени. Я взяв усе те до уваги, і справа почала потроху вирівнюватися.

Тільки-но посутеніло, я подався своїм каное угору, тримаючись іллінійського берега.

Я перевізся через річку до міста трохи нижче від пристані, і течія віднесла мене до околиці. Приї'язвши там каное, я пішов берегом. Коли це, бачу,— світиться в маленькій хатині, де давно вже ніхто не мешкав, і мене дуже зацікавило, хто ж то там оселився. Я прокрався під саме вікно й зазирнув до хати. Жінка років на сорок виплітала щось на дротах, сидячи біля свічки край простого соснового столу. Обличчя її було мені незнайоме; вона, мабуть, приїхала сюди недавно, бо не було в місті жодної людини, якої б я не знав. Оде,— думаю собі,— мені пощастило, бо я вже почав був занепадати духом; та й навіщо, думаю, я сюди приїхав... Адже ж можуть упізнати мій голос і викрити, хто я є. А якщо ця жінка перебула в такому маленькому місті бодай два дні, вона напевне зможе розповісти все, що мені було цікаво знати; отже, я постукався в двері й твердо постановив і на хвилину не забувати, що відтепер — я дівчина.

— Прощу,— мовила жінка, і я увійшов.

Вона сказала:

— Сідай.

І я сів. Обвела вона мене від голови до п'ят своїми маленькими блискучими очицями й питала:

— Як тебе звати?

— Сара Уїльямс.

— А де ти мешкаєш? Мабуть, десь тут, недалечко?

— Ні, мем. У Гукервілі, сім миль звідси за водою. Я цілу дорогу йшла пішки й дуже натомилася.

— І зголодніла, мабуть, не менше. Зараз я знайду тобі чогось попоїсти.

— Ні, мем, я не голодна. Я так виголодалася дорогою, що заїшла до ферми за дві милі звідси й підживилася; зараз я не голодна. Через те я забарилася. Моя маті нездужають, і на гроші в нас сухо, і їсти нічого — отож мене й послано до моого дядька Абнера Мура по допомогу. Він мешкає десь на горішньому краю міста,— так вони казали. Я тут ще й разу не була. А ви його знаете?

— Ні, я тут не всіх ще знаю. Ми оце свіжо тут оселилися — тижнів зо два тому, не більше. До горішнього краю міста далеченько. То вже ліпше буде, якщо ти в нас заночуєш. Скинь-но свого капелюшка.

— Ні,— сказав я,— краще я трішечки відпочину, а по тому подамся далі. Я не боюся темряви.

Господиня відказала на те, що не відпустить мене саму такої темної ночі,— ось незабаром, години за півтори, має повернутися додому її чоловік, і він мене проведе. По тому вона почала розповідати мені за свого чоловіка та за тих своїх родичів, що мешкають у вершині річки, й за тих своїх родичів, що мешкають у пониззі річки, й за те, що їй з чоловіком жилося багато краще, доки вони переніхали до нашого міста, та й навіщо вони це зробили... тепер вони добре бачать, що помилилися, але тоді ціну йому взнаєш, як його втеряєш... і таке інше, і таке інше; наприкінці я вже почав був побоюватися, чи не допустився помилки, зайшовши до неї на відвідки,— що то воно діється в нашому місті; але помалу-малу вона

додибала-таки до моого батька й до того саме, як мене вбито, тоді я вже добре наставив вуха, щоб не прогавити жодного слова з її балаканини. А набалакала вона мені три мішки гречаної зовни — і як ми з Томом Сойєром знайшли дванадцять тисяч доларів (тільки в ній чомусь виходило двадцять), а відтак перескочила на моого батька й сказала, що він непросищений п'яниця й забродій-голова і що я теж забродій-голова, і врешті загомоніла об убивстві.

Я запитав:

— Хто ж це вчинив? Долетіли й до нас у Гукервіль чутки про те вбивство, та тільки ми не знаємо, хто саме вбив Гака Фінна.

— Е, тут у нас теж багато хто хотів би про те довідатися. Де-котрі думають, що старий Фінн сам і вбив.

— Та невже?

— Спочатку майже всі так думали. Старий так і не довідається ніколи, що йому мало не урвали життя судом Лінча. Думали всі так, а перед вечір передумали й вирішили, що його порішив збіглий негр, на ім'я Джім.

— Хіба ж в ін...

Я зупинився, збагнувши, що краще буде, коли я помовчу. А жінка торохтіла собі та й торохтіла, не звертаючи жодної уваги на те, що я перебив їй мову.

— Цей негр утік тої самої ночі, коли вбито Гака Фінна. Тож за нього обіцяно нагороду — триста доларів. І за старого Фінна також обіцяно нагороду — двісті доларів. Бач як, — старий прийшов до міста вранці після вбивства, розповів про те лиходійство і разом з усіма їздив річкою, доки шукали Гакове тіло, якого так і не знайшли, а по тому десь ізник. Увечері того ж таки дня його мали лінчувати, а він, бач, узяв та й накивав п'ятами. Тим часом назавтра виявилося, що й негр також дременув; його ніхто не бачив від десятої години вечора тієї ночі, коли вбито Гака. Ну, то почали, бач, покладати гріх на нього; і в той час, коли всі, здавалося, взяли новий слід, раптом де не візьметься старий Фінн, іде простісінько до судді Тетчера, здіймає там бучу, вимагаючи, щоб той дав йому грошей — лови на того негра по цілому Іллінойсі влаштувати — він-бо десь там ховається. Суддя дав старому децію, і він того ж таки вечора напися п'яній-п'янісінький і до півночі швендяв вулицями з якимись двома підозрілими особами, а потім, з ними ж таки, й зник. Відтоді він сюди й не навертався. Люди гадають, що він повернеться лише тоді, коли тут ущухне; гадають, що він сам убив хлопця і спроворив усе так, щоб люди покладали гріх на розбійників; а тоді й незчується, як він собі Гакові грошенята загарбає та ще й без суду справа обійдеться. Люди гомонять, що в суді у нього все єдно нічого б не ви-

йшло. О, то чоловік хитрий, такий хитрий, що й хтозна-який! Як він ще за рік не повернеться, то все буде в нього гаразд. Адже ж закинути йому нічого не можна,— жодних доказів нема, розумієш; все на той час заспокоїться, й він спокійнісінько та простісінько покладе всі Гакові грошенята собі до кишені.

— Атож, і я так гадаю, мем. Хто ж йому не дасть. Виходить, тепер ніхто більш не думає, що то негр його вбив?

— О ні, не те, авжеж, думають. Багато хто вважає, що він-таки вбивця. А втім, негра скоро впіймають і тоді, може, витягнуть з нього правду.

— Як, невже його ще й зараз ловлять?

— Отакої! Та ти що, сама збагнути не можеш? Хіба ж триста доларів щодня на землі валяються, щоб ніхто не поквапився їх підібрати? Дехто гадає, що негр ховається десь тут недалечко. Я теж так гадаю, а проте — ані пари з уст, мовчу. Кілька день тому я розбалакалася з одним літнім подружжям, що мешкає тут ось поруч, у рубленій хатині, то старі запевняли, що ніхто не відвідує он того островця, якого тут звату Джексонів острів. «Хіба там ніхто не живе?» — запитала я. — «Ні, ніхто», — відповіли вони. Я не мовила більш нічого, але замислилась. А справа, бач, у тому, що за день, за два перед тим я бачила на власні очі, як дим курився на горішньому краї того острова; ну, — сказала я сама до себе, — скидається на те, що негр ховається саме там; не завадило б, думаю собі,увесь той острів добренько обшукати. Відтоді я диму більш не бачила, то, може, негр устиг уже втекти звідтіль, якщо то був він; а все ж мій чоловік збирається поїхати туди та добре роздивитися на всі боки; поїдуть удвох — він та ще один наш знайомий. Мій чоловік їздив оце вгору річкою; а нині дві години тому повернувся, і я йому відразу ж усе це розказала.

Я так ізлякавсь, що не міг на місці всидіти. Треба було мерещій десь свої руки подіти; то я узяв голку зі столу й почав усилюти нитку. Але руки мені так трепетали, що справа ніяк не йшла на лад. Жінка замовкла; я глянув на неї, бачу: вона пильно мене роздивляється, ледь-ледь посміхаючись. Я поклав на місце голку й нитку і удав, що її розповідь дуже мене зацікавила, — так воно й було насправді, — і сказав:

— Три сотні доларів — то сила-силенна грошей. От аби вони припали моїй матері. А ваш чоловік збирається їхати туди деї ж ночі?

— Атож. Він пішов до міста разом із тим чоловіком, що я тобі про нього казала, добути човна та, може, позичити в кого ще одну рушницю. Вони поїдуть, скоро з півночі зв'ерне.

— А чи не краще було б пождати до ранку, щоб шукати по видному?

— Еге. Але ж негрові зранку теж буде видніше. Як з півночі зверне, він, мабуть, засне, і тоді можна прокрастися до лісу та й роздивитися все навколо, і в темноті ще здалеку побачити багаття, якщо негр його розпалив.

— А мені те й невтімки.

Жінка знову подивилася на мене пильно-препильно, і за плечима мені враз забігали мурахій. Помовчавши трохи, вона спітала:

— Як ти казала, тебе звати, любонько?

— М... Мері Уільямс.

Першого разу я начебто назвав себе не Мері, а якось інакше, а через те мимоволі опустив очі — здається, я назався Сарою; ох, і кепсько я себе почував — вона ж бо чисто приперла мене до стінки, і я опасувався, що це буде помітно,— тож і боявся звести на неї очі. Я нетерпляче чекав, щоб жінка заговорила; що більше вона мовчала, то гірше я себе почував. Нарешті вона промовила:

— Любонько, здається мені, доперва ти сказала, що тебе звати Сара?

— Ато ж, мем. Сара Мері Уільямс. Сара — мос перше ім'я. Одні звуть мене Сара, інші звуть Мері.

— Ага, он воно що!

— Ато ж, мем.

Мені трохи попустило, а проте страшенно кортіло якнайшвидше накивати п'ятами. Я не міг глянути їй в обличчя.

А вона як почала розводитись — які нині тяжкі часи настали, та як їх із чоловіком злідні обслі, та як зухвало бігають щури у них у халупі, та як пішла, як пішла — що вже я за свою тривогу почав забувати. А щодо щурів, то так воно й було. Я сам бачив, як один з них раз у раз вистромляв носа з діри в кутку. Жінка сказала, що вона завжди має напохваті якісь речі, щоб кидати ними в щурів, коли залишається вдома сама, а ні, то вони не давали б їй спокою. Вона показала мені свинцевого прута, скрученого в грудку, і пояснила, що здебільшого влучає дуже добре цим знаряддям, але днів зо два тому вона звихнула руку й тепер не знає, чи пощастиТЬ їй влучити. А втім, вона націлилася й шпурнула свинцем у щура, але не влучила і скрикнула: «Ой!» — так її рука заболіла. По тому вона попросила мене шпурнути, коли пацюк знову визирне з діри.

Мені дуже кортіло мерцій забратися звідтіля, доки її старий не повернувсь додому, але я і навзнаки не давав, що хочу йти. Я взяв оту штуку і, тільки-но щур вистромив свого носа, я націлився й кинув,— і коли б щур не втік, то йому те не минулося б щасливо. Гос-

подіння сказала, що то був чудовий удар і наступного разу я неодмінно влучу. Вона підвелася й принесла свинцеву грудку назад, а по тому взяла міток пряжі й попросила мене допомогти їй його розмотати. Накинувши мені свою пряжу на обидві руки, господиня почала змотувати її в клубок, та все розповіда та її розповіда мені про себе іного чоловіка. Аж раптом урвала та її каже:

— Ти не спускай ока зі щурів. Ліпше тримай свинець на колінах, щоб був у тебе напохваті.

По цій мові вона кинула мені грудку на коліна, а я вмить упіймав її, стиснувши ногами. А далі вона побалакала зі мною ще хвилини і раптом, знявши пряжу мені з рук, глянула мені просто і дуже лагідно в обличчя та її каже:

— Ну, то яке ж твоє справжнє ім'я?

— Т-та що ви кажете, мем?

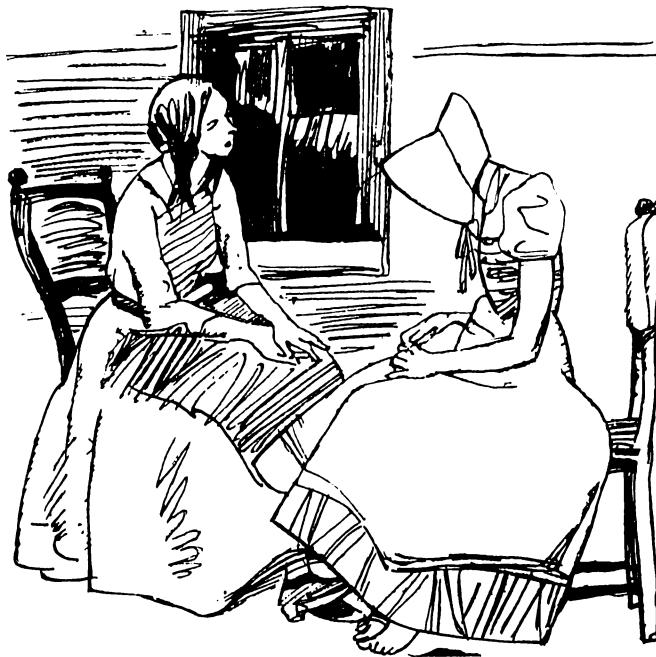
— Яке ж твоє справжнє ім'я? Чи то Білл, чи Том, чи Боб? Чи, може, яке інше?

Я третмітів, як осіка, і не знову гаразд, що мені робити. А проте сказав:

— Будь ласка, не смійтесь з бідного дівчатка, мем! Якщо я вам заважаю, то я...

— Hi, ти не підеш. Сядь на місце й сиди. Я тебе не скривджу і нікому про тебе не скажу. Ти тільки звір мені свого секрета, не крийся від мене. Я тебе не викажу; і то не все ще — я тобі допоможу. І мій старий допоможе, коли що. Ти, як на мене, збіглий підмайстєрко — та її уже. Овва, яке невидальце! Великого гріха в тім немає. З тобою обіходилися кепсько, ну, то ти накивав п'ятами. Бог з тобою, дитино моя, я нікому й слова не скажу про тебе. Отак-то. А тепер повідай мені чисто всю правду,— ти ж таки розумний хлопчина.

Тоді я сказав, що не варт більше хитрувати та прикидатися, ліпше я розповім їй усе чисто, як воно було насправді, але її вона мусить додержати свого слова. І я розповів їй, що батько її мати мої померли, а мене віддали старому скупердязі фермерові, що живе на селі миль за тридцять від річки; старий поводився зі мною так зле, що я не міг цього довше терпіти; він подався кудись днів на двоє, от я її використав цю нагоду — поцупив стару сукню в його дочки та її утік; і протягом трьох ночей я пройшов ці тридцять миль. Ішов я ночами, а дні — десь ховався і спав; торбинка з хлібом та м'ясом, що я її захопив із собою з дому, була повнісінька, і харчів вистачило мені на цілу дорогу. Я ще додав, що дядько мій, Абнер Мур, напевне, подбає про мене, ось чому я її прийшов сюди до цього міста Гошен.

— Гошен, дитино? Та це ж зовсім не Гошен. Це Сент-Пітербург. Гошен за десять миль вище по річці. Хто тобі сказав, що це Гошен?

— Сказав один чоловік, — я його стрів сьогодні вдосвіта, саме тоді, коли лагодився податися до лісу, щоб виспастись. Він сказав мені, що на роздоріжжі я мушу повернути праворуч і за п'ять миль дійду до Гошена.

— П'янний був, напевне. Він напрямів тебе зовсім не туди, куди слід.

— Атож, і мені здалося, що він немов п'яненький; та тепер уже нічого не вдієш. Мені час рушати. Я хочу дістатися до Гошена перед світанком.

— Постривай хвилинку. Я дам тобі попоїсти, щоб ти дорогою не зголоднів.

Вона нагодувала мене та й питается:

— Скажи: коли корова лежить, то як вона підводиться з землі — передом чи задом? Відповідай мерщій, довго не думай. Передом чи задом?

— Задом, мем.

— Гаразд. А кінь?

— Передом, мем.

— З якого боку дерево найбільше обростає мохом?

— З північного боку.

— Якщо п'ятнадцять корів пасуться на пагорку, то скільки з них їдять, тримаючи голову в одному напрямкові.

— Всі п'ятнадцять, мем.

— Ну гаразд! Бачу тепер, що ти й справді жив на селі. А я вже

думала, що ти знову хочеш мене одурити. То як же тебе звати по-справжньому?

— Джордж Пітерс, мем.

— Ну, нехай! Подбай за те, щоб не забувати цього, Джордже. Бо ще, чого доброго, скажеш мені, що тебе звати Олександер, як звідси йтимеш, а коли я впіймаю тебе на брехні, почнеш водити мене за носа і скажеш, що ти — Джордж Олександер. І не франтуй перед жінками в цій ситцевій сукні. Ти надто погано граєш роль дівчатка, хоч чоловіків тобі, може, й пощастиТЬ охитрувати. Господи, а як ти в голку нитку всиляєш! Запам'ятай, дитино, що коли всиляєш нитку, не слід тримати її непорушно й насаджувати голку; треба голку тримати непорушно й всиляти нитку в голчане вушко; ми, жінки, завжди так робимо, а чоловіки — завжди навпаки. А коли ти, удаючи з себе дівчатко, штурляєш чимось у щура чи ще там у когось, стань навশинячки й занеси руку над головою,— та якомога незграбніше, чуєш! — і обов'язково не влуч принаймні на шість, а мо' сім кроків. Кидай, випроставши руку від самого плеча, так, немов вона повертається там на шворні,— як кидають дівчатка; а не п'ястю й лікtem, відводячи руку вбік,— як кидають хлопчаки. І затям собі також: коли дівчинка намагається впіймати щось у подол, вона розставляє коліна, а не зсувує їх разом, як зробив це ти, коли ловив свинцеву грудку. Адже ж я відразу догадалася, що ти хлопець, тільки-но ти почав усилювати нитку в голчане вушко; а далі добрала ще й іншого способу перевірити своє перше враження. А тепер рушай мерщій до свого дядька, Сара Мері Ўільямс Джордж Олександер Пітерс, а якщо вскочиш у халепу, повідом об тім місіс Джудіт Лофтес, тобто мене, і я подбаю за те, щоб відкаснути тебе від напасті. Йтимеш увесь час тим шляхом, що тягнеться вздовж річки, а наступного разу, коли здумаєш тікати, приходи з собою черевики й шкарпетки. Побережний шлях тут каменястий, і ти, мабуть, добряче собі ноги попозбиваєш, допоки дістанешся Гошені.

Я пройшов уздовж берега ярдів із п'ятдесяти, а по тому повернув назад і обережно прослизнув до того місця, де стояло мое каное,—далеченько від будинку, ген за водою. Я шурхнув у каное й хутенько поплив угору річкою, щоб течія понесла мене до горішнього виступу острова, а тоді перегрібся на той бік. Тим часом я скинув капелюшка, бо зараз уже годі було ховати своє обличчя, і він мені заважав. Виїхавши приблизно на середину річки, я почув, як почав вибивати годинник,— тож я спинився й прислухавсь; згук долинав по воді хоч і слабо, але виразно — одинадцять. Причаливши до горішнього виступу острова, я — дармá, що на силу знemігся, а проте не дозволив собі перепочити і мерщій подався до лісу, де була моя попередня

стоянка, та й розпалив там добряче багаття на високому сухому місці.

По тому я знову шурхнув у каное і ну з усієї сили веслувати до нашої стоянки, миї на півтори нижче. Пристав я до берега, мерщій продерся поміж кущами нагору й ускочив у печеру. Джім міцно спав долі. Я його розбуркав і гукнув:

— Уставай та рухайся, мерщій, Джіме! Не можна гаяти й хвилини. За пами женуться.

Джім нічого не запитав і не мовив жодного слова; але з того, як він працював наступні півтори години, було добрé знати, як він ізлякався. За цей час усі наші манатки були вже на плоті, який міг вирушити в дорогу з-під рясних вербових вітів, що під ними його було сховано. Перш за все ми погасили вогонь у печері й по тому не застічували поза печерою навіть свічки.

Від'їхавши в каное на невеличке віддалення від берега, я роздивився на всі боки; та коли річкою й плів десь поблизу який човен, то я його не міг помітити, бо зірки темної ночі випромінюють надто мало світла. Ну, отож вивели ми наш пліт із заболоні та й попливли у затінку берега за водою, обходячи долішній кінець острова — та все нищечком, не мовивши один одному й слова.

Було вже, мабуть, близько години ночі, як ми проминали, нарепшті, острів, і пліт наш, здавалося, ледве рухається. Коли б за нами погнався який човен, ми пересили б у каное й перемахнули через річку на іллінойський берег; як то добре, що ніякої гонитви за нами не було, бо ми й не доміжкувалися покласти в каное рушницю, або вудочку, або якихось харчів. Ми так хапалися, що не встигли все як слід обміркувати. Й-право, яке ж то було безглуздя поскладати всі наші речі на плоті.

Аби ті люди приїхали на острів, як я гадав, то знайшли б там багаття, що я його розпалив, і цілісін'ку ніч чатували б коло нього на Джіма. В кожному разі нам вони не стали на заваді, і якщо мое багаття не пустило їм туману,— то не з моєї причини. Я зробив усе, що міг, аби їх обдурити.

Тільки-но почало розвиднятися, ми причалили до коси у великому закруті на іллінойському березі, нарубали сокирою зеленого віття й поприкривали ним пліт так, щоб скидалося на западину в береговій косі. Косою звуть у нас піскувату обмілину, що поросла чагарником так густо, немов борона зуб'ям.

По міссурійському березі тяглися гори, а по іллінойському боці темнів густий ліс, і фарватер проходив тут ближче до міссурійського берега, а через те ми могли не боятися, що на нас чигас небажана зустріч. Ми лежали там цілий день, стежачи за плотами й пароплавами, що пливли наниз річкою повз міссурійський берег, та дивилися, як пароплави, що йшли вгору, трималися середини річки, борючися з течією. Тим часом я переказав Джімові мою розмову з тією жінкою, і Джім об'явив, що вона спритне бабисько і що, коли б вона сама вдарилася за нами навздогін, вона б не сиділа цілісін'ку ніч, пильнуючи багаття,— «ні, сер, вона привела б із собою собаку». — «Даймо, що так,— сказав я,— то чого ж вона не звеліла чоловікові взяти з собою собаку?» Джім відказав, що це їй, безперечно, таки спало на думку, але вже тоді, як чоловіки налагодилися відпливати; ото вони, мабуть, і почимчикували до міста по собаку і через те згайнували багато часу, а ні, то не сиділи б ми тут на косі, за шістнадцять чи сімнадцять миль від містечка — авжеж не сиділи б, а потрапили б знову ж таки до того ж містечка. А я сказав, що мені байдужі-

сінько, чому саме їм не пощастило нас упіймати, найголовніше — це те, що таки не пощастило.

Скоро почало смеркати, ми повистромляли голови з кущів і обвевали очима всю річку — і вгору, і вниз за течією; анічогісінько на ній не було видко; тоді Джім, знявши кілька дощок з плоту, збив залишний курінь, щоб можна було в ньому і від спеки й від дощу сковатися та щоб речі наші не замокали. Джім зробив у тому курені й підлогу, підійнявши її на фут, а мо' й вище за рівень усього плоту, так, щоб наші ковдри та інше манаття не заливали хвилями, що іх здіймали пароплави. Якраз посередині куреня ми наклали поверх підлоги шар глини длюмів шість чи сім завтовшки і обгородили його стінкою, щоб глина міцно трималася купи; це ми зробили для того, щоб розпалювати вогнище холодної та дощової години: з куреня вогню не буде видко. Ми зробили ще й одне зайве весло про запас, — ану, як котре з наших потрощиться! — адже ж ми щохвилини могли напоротися на корчака або що інше. А далі ми поставили в себе на плоті коротеньку жердину з розсохою, щоб чіпляти на неї старий ліхтар, бо мусили раз у раз засвічувати того ліхтаря, тільки-но з'являвся який пароплав, що сунув уніз річкою і міг на нас наскочити; а задля пароплавів, що йшли проти води, треба було засвічувати ліхтаря тільки на так званих «лавах»; вода-бо в річці стояла ще досить високо, і багато які обмілини були ще під водою; тож пароплави, що йшли річкою вгору, не завжди держалися фарватеру, а часто-густо йшли стороною, шукаючи спокійнішої води.

Цієї другої ночі ми пливли годин сім, а може й вісім, при течії понад чотири милі на годину. Ми надали рибу й балакали, і з часу до часу пірнали у воду й плавали, щоб соньки-дрімки нас не брали. Було щось урочисте в нашій мандрівці вниз за водою такої широчезної тихої річки; лежачи на спині, ми милувалися на збрі; не хотілося навіть голосно розмовляти, та й сміялися ми не часто — хіба що ти-хесенько хихотіли. Година була загалом ясна та тиха, й жодної пригоди нам не пригоділося — ні тієї ночі, ні другої, ані третьої.

Щоночі пливли ми повз міста; деякі з них стояли на темних схилах пагорків, справляючи враження яскравої стяги вогнів; жодного будинку не можна було розрізнати. П'ятої ночі ми проминули Сен-Луї; над ним немов хиталася справжня заграва. В нашім Сент-Пітерсбурзі, чув я, люди гомоніли, буцімто в Сен-Луї живе двадцять, ба навіть тридцять тисяч чоловіка, але я не йняв тому віри, доки не побачив на власні очі силу-силенну вогнів, що розкинулися ген-ген у місті о другій годині тієї тихої ночі. Звідтіля не долітало до нас жодного згуку; всі поснули.

Щовечора, близько десятої години, я вилазив біля якого сільця

на берег і купував центів на десять, на п'ятнадцять борошна, в'уженої груднинки та ще якихось харчів; а часом прихоплював із собою й курку, котра ніяк не могла на сідалі вмоститися. Шановний татусь завжди казав: «Бери курку, якщо вона підхопиться тобі під руку; адже ж коли тобі самому вона не потрібна, то, напевне, кому іншому згодиться, а добрий вчинок ніколи марно не пропаде». Я зроду не бачив, щоб та курка не згодилася самому татусеві, а проте він завжди держався своєї примовки.

Рано-ранесенько, удоосвіта, я прокрадався на баштани та кукурудзяні поля й позичав там кавуна, або диню, або гарбуза, або качани молодої кукурудзи, або ще щось подібне. Шановний татусь завжди казав, що в позичанні немає нічого лихого, якщо збираєшся колись той борг сплатити; а вдова, навпаки, запевняла, що хоч позичання і ввічливе слово, а проте однаково означає крадіжку, і жодна порядна

людина такого зроду не робитиме. Джім сказав, що, з одного боку, вдова має рацію, а з другого боку — мій шановний татусь має рацію; а через те Джім уважав, що для нас найкраще буде викинути якихось два-три різновиди городини, чи там ще чогось, зі списку, давши собі слово ніколи більше їх не позичати — тоді можна буде без найменшого докору сумління позичати при нагоді все інше. Ми обговорювали це питання цілу ніч, пливучи річкою і намагаючися вирішити, від чого саме нам треба відмовитися: від кавунів, чи від кандалупок, чи взагалі від динь, чи ще від чогось. Над світанок ми зрештою все щасливо уладнали й вирішили відмовитися від диких яблук та хурми. Сумління наше перед тим було не зовсім спокійне, але тепер ми почували себе чудово. Я дуже радів, що вийшло все на добре,— дики-бо яблука мені не смакують, а хурма достигне не раніш, як за два, а мої три місяці.

Часом нам щастило підбити качку, що прокидалася надто рано-вранці або летіла на ночівлю надто пізно ввечері. Загалом кажучи, жили ми з Джімом некепсько й нічим не журилися.

П'ятої ночі,— скоро з півночі звернуло,— налетіла нижче Сен-Луї страшна гроза; гуркотів грім, спалахувала блискавиця і дощ респіжив, як з-під ринви. Ми позалазили до куреня, а пліт покинули напризволяще. Спалахи блискавиць осявали велику пряму річку перед нами та високі скелясті бескиди по обох її берегах. Минув короткий час, і я сказав: «Ану, Джіме, а глянь-но туди!» Там попереду бовванів пароплав, що напоровся на скелю й розбився. Нас несло течією просто на нього. При світлі блискавки пароплав було видко зовсім відразно. Він дуже перехилився набік, так що лише частина горішньої палуби випиналася понад водою, і за кожним спалахом було чітко видно щопайменший прилад на ній та фотель біля великого дзвонів, що на його спинці висів старий капелюх.

Ну так. Було вже геть по півночі, буря ще лютувала, і все навколо виглядало так таємниче, що я відчув невтримне бажання, яке, на моєму місці бувши, відчув би кожен інший хлопець, якби побачив розбитий пароплав, що лежав отак сумно й похмуро посеред річки. Мені страх як закортіло виліти на того пароплава, пополазити скрізь та подивитися, що там робиться. Тому я сказав:

— А давай-но причалимо до нього, Джіме.

Але Джім затявся й спершу не хотів нізапцо. Він сказав:

— Я ще не з'їхав з глузду! Чи ж 'то подумана річ — причалювати до розбитого пароплава! Нема чого тіцяти туди свого носа. Нам і тут добре. Гляди, щоб, бува, не вийшло так, як у святому письмі сказано — «де гріх — там і покута». Вважай, що там, може, і сторож є.

— Дід твій лисий там за сторожа! — кажу я.— Там немає чого й

стерегти, крім стернової рубки та капітанської каюти; невже ж ти гадаєш, що хтось захоче важити головою заради стернової рубки та капітанської каюти, та ще такої ночі, як оце зараз, коли пароплав щохвилини може розбитися на гамуз і заринути в річку?

Джім не добрав розуму, як на це відповісти, а через те промовчав.

— Окрім того,— кажу я,— ми могли б позичити що путнє з капітанської каюти. Сигари там, напевне, знайдуться — либонь, центів по п'ять за штуку готівкою. Капітани пароплавів — завжди люди заможні, дістають аж шістдесят доларів на місяць і не торгуватимуться

за злиденний цент, якщо їм, приміром, яка річ припаде до смаку. Поклади-но до кишень свічку, Джіме; я нізащо не заспокоюся, доки ми не обшукаємо цілого пароплава. Невже ти гадаєш, що Том Сойер прогавив би таку нагоду? Та ні за які хвіги-мігти! Він сказав би: «Оце справжня пригода!» Авежеж, так і сказав би: «Справжня пригода!» Он що! І він за всяку ціну поліз би на розбитий пароплав, навіть і тоді, коли б зінав, що там йому капець буде. Ще й як близьку че він те зробив би! Ого! Таку штуку втнув би, що хто й' зна яку!.. Й-право, ти подумав би, що то сам Христофор Колумб відкриває царство небесне. От шкода, що немає тут Тома Сойера!

Джім побурчав трохи, а проте поступився. Він сказав, що розмовляти слід якомога менше й тільки пошепки. Сяйнула близькавка і саме вчасно показала нам розбитий пароплав; ми вченилися за важажну стрілу з правого боку й прив'язали до неї наш пліт.

Палуба пароплава була дуже високо з цього боку; ми подались униз, на лівий борт, до капітанської каюти, обережно намацуячи дорогу ногами й широко розкинувши руки, щоб не нарізатися у пітьмі на ванти, — було ж бо так темно, що хоч ув око стрель. Невдовзі ми натрапили на передню частину заскленої ляди, злізли на неї і, зробивши ще один крок, опинилися перед дверима капітанської каюти, що їх покинули розчинені навстяж, і — щоб я спух, як нитка, коли брешу! — ми побачили в глибині рубки світло, і тісі ж самої хвилини до нас долинули звідтіля стримані голоси.

Джім прошепотів, що він почувався зле і що нам треба якнайскорше звідси до свого смітника забиратися. Я сказав: «Гаразд», — і вже налагодився був вернутися назад на пліт, коли це раптом почув, як хтось зойкнув і жалібно промовив:

— Ох, не руште мене, хлопці! Й же богу, я й слова нікому не скажу!

Другий голос відказав йому досить голосно:

— Ти брешеш, Джіме Тернере! Чували ми таке, ще й не раз. Ти завсігди вимагаєш собі більшої пайки, і ти завсігди береш собі, скільки тобі замапеться, і ми мовчали, бо ж ти божився, що викажеш нас, якщо ми не дамо. Цього разу нам терпець увірвався. Ти найпідліпший, найзрадливіший пес на цілу країну!

Тим часом Джім дременув до плоту. Я ж мало не лопався з цікавості; і подумав собі, — адже ж Том Сойер нізащо в світі не посунув би задки такої хвилини, отож і я залишуся подивитися, що ж то воно буде далі. Я сів навпочіпки й обережно порачкував вузеньким коридором, і рачкував я поночі доти, доки між мною та стерновою рубкою залишилася лише одна каюта. А в рубці, бачу я, лежить долі чоловік, руки й ноги йому зв'язано, а над ним стоять іще якихось двоє;

один із тих тримає в руці тъмяний ліхтарик, а другий — пістоля. Цей останній цілиться з пістоля простісінько в голову тому чоловікові, що долі лежить, та й каже:

— Ох, і любо ж буде загнати кулю в цього падлюку! Та й варто було б, бодай він нагло зслиз!

Чоловік, що лежав долі, тільки кулився та все благав:

— Ой, прошу ж тебе, не роби цього, Білле! Ій же богу, нікому я ні словечка не скажу, анізащо!

І щоразу, коли він отак казав, чоловік із ліхтариком сміявшя й відказував:

— Авжеж, не скажеш! Це ж таки цирісінька правда, любчику мій, ручуся тобі!

А один раз він сказав:

— Чусш, як скавчить,— ласки капючить! Таж, коли б нам не пощастило його подужати й зв'язати, він би нас обох порішив. І за що? А так, гárма-дарма. Едино через те, що ми стоймо за наші права — он за що! Сподіваюсь, що тепер ти вже нікому більше не погрожувашимеш, Джіме Тернере! Сховай свого пістоля, Білле.

Білл відказав:

— І не в голові мені це робити, Джейку Пакарде. Я за те, щоб його вбити... Хіба ж він не вбив старого Гетфілда точнісінько так само? Катюзі по заслузі,— та й квит!

— А я, проте, не хочу його вбивати і маю на те свої підстави.

— Спасибі тобі за ці слова, Джейку Пакарде! Я ніколи не забуду їх, доки житиму,— мовив чоловік, що лежав долі, й аж схлипнув.

Пакард не звернув на нього ніякої уваги; почепивши ліхтарика на кілок, він рушив саме туди, де я в п'ятімі притаївся, й подав Біллові знак іти за ним. Я швиденько, як міг, посунув задки кроків на двоє, але пароплав так дуже перехилився набік, що я не встиг відсторонитися вчасно; і, щоб вони на мене не нагналися та не впіймали, я гулькнув до горішньої каюти. Джейк Пакард посувався помацки в темності, мало не наступаючи мені на п'яти, і коли дотарабанився до моєї каюти, сказав:

— Сюди. Ходи сюди.

І він увійшов, а Білл за ним. Але перш ніж вони туди зайшли, я вже шурхнув на горішню койку й забився у найдальший куток, дуже шкодуючи, що не чкурнув завчасно з цього клятого пароплава. Вони стояли тут же таки, тримаючись руками за крайчик койки, і розмовляли поміж себе. Я їх не бачив, але знов, де вони є, вони-бо так пропахалися віскі, що від них тхнуло здалеку. Та й добре ж, думаю собі, що я не п'ю віскі; а хоч би й випив — то дармá! Вони б мене однаково не пронюхали, бо я й не дихав зовсім. Так острахнувсь,

що де та й душа поділася. Та й хто б же міг дихати, слухаючи те, що вони один одному казали. Вони розмовляли тихо й серйозно. Білл хотів убити Тернера і сказав:

— Він нахваляється, що викаже пас,— то й викаже! Аби ми по-годилися навіть віддати йому обидві наші пайки, то хіба тепер, по сварці, це допоможе? Та ще й після того, як ми його так почастували! Й-право, він викаже нас — це так само певно, як і те, що ми з тобою на світ народилися! Як на мене, то я за те, щоб його порішти та й годі.

— Атож, і я за те,— відказав Пакард.

— Сто чортів! А я вже почав був думати, що ти проти. Ну, то й гаразд. Ходімо ж та й пристукнемо його як стій!

— Постривай хвилинку; я ще не сказав свої думки. Вислухай мене. Застрелити — то річ хороша, але можна впорати справу й тихенько та лагідненько, якщо вже кого спекатися треба! Ось що я хочу сказати: ну, на якого біса самому собі зашморг на шию накидати, коли можна зробити те, що ти наміривсь, так, що комар носа не підточить, і нічим не ризикуючи. Правду я кажу?

— Авжеж, правду! Та тільки добре тобі говорити, а як же ти віпо-расш цюю справу?

— А дуже просто! Я думаю так: ми понишпоримо тутечки по всіх закутках та позабираємо все, що ще позалишалося по каютах, тоді злізemo на берег і сковасмо нашу здобич. А по тому підождемо. Ручуся тобі,— збіжить не більш як дві години, і пароплав оцей розпадеться й потоне. Втімив? Негідник потоне разом із ним, і хай нарікає за те тільки на себе самого. Як на мене, то це багато ліпше, ніж убивати. Взагалі, я не охочий убивати людину, коли можна обійтися й без цього. Вбивати — то річ нерозсудлива і неморальна. Ну, то як же? Правда чи ні?

— Хай і так,— даймо, що твоя правда. А що, як пароплав не розпадеться та не потоне?

— Так ми можемо пождати годин зо дві й подивитися, що воно буде далі. То як же?

— Ну гаразд, ходім!

Вони пішли, а я вислизнув і собі; холодний піт заливав мені очі, коли я плаzuвав до носа пароплава. Там було так темно, що хоч ув око стрель; та ледь я прохрипів пошепки: «Джіме!», як він озвався біля самісінького мого ліктя, ніби застогнав. Тут я йому й сказав:

— Мерщій, Джіме! Немає зараз часу ухи та бхи справляти; тут на пароплаві ціла ватага вбивців, і якщо ми не відшукаемо їхнього човна та не пустимо його вниз за водою, щоб оті соколики не могли

втекти з пароплава, то одному з них, мабуть, дуже солено прийдеться. А якщо ми знайдемо їхнього човна, тоді не минути їм лиха — шериф усіх позабирає. А ну лиш, звивайся швидше! Я огляну лівий облавок, а ти оглянеш правий. Починай з того місця, де прив'язано наш пліт, і...

— Ох, боженьку ж мій, боженьку! Пліт? Немає вже плоту, немає... він відірвався та й поплив за водою! Він там — ген-ген... а ми тут!

От тобі й маєш! Мені сперло дух, і я ледве на ногах устояв. Лишилися на розбитому пароплаві та ще й наодинці з цими розбишаками! Однак треба було не гаючи часу зібратися на відвагу. Тепер хоч що, а ми мусимо знайти того човна — він-бо нам самим потрібний. Отож рушили ми вздовж правого облавку, а самі третмісто та трясемося, насилу допленталися до корми — мені здавалося, що ми йшли туди цілий тиждень. Ніяких ознак човна. Джім сказав, що навряд чи й зможе йти далі: зі страху ноги йому підгинаються,— він сказав. А я наполягав,— однаково треба йти, бо якщо ми не втечимо з цього розбитого пароплава, то кепсько нам буде, їй-право. Ну, то ми й почвалили далі. Почали ми шукати кормової частини рубки і знайшли її, а тоді, чіпляючись за ляди та перелазячи помацки від однієї ляди до другої, долізли, нарешті, до заскленої стінки стернової рубки, що одним краечком була вже в воді. Тільки-но ми тісно піdlізли до дверей рубки, коли гульк — аж там човна прив'язано! Хоч і темна була ніч, а я його таки вглядів. Ех, і зрадів же я! Як оком змигнути був би я вже в тому човні, аж саме в цю мить двері відчинились. Один розбишака вистромив звідтіль свою голову кроків за два від мене, і я подумав,— отепер мені вже кінець; але він знову шмигонув назад і гукнув:

— Прибери цього клятого ліхтаря, Білле!

Він кинув у човен торбину із якимись речами, по тому вліз у нього сам і сів. То був Пакард. За ним вийшов Білл і теж сів у човна. Пакард мовив упівголоса:

— Готово! Відчалуй!

Я вчепився за віконницю, щоб не впасти,— так раптом охляв. Тим часом Білл сказав:

— Стривай, ти його потрусиш?

— Hi. А ти?

— Hi. Оце так! А він же дістав свою пайку готівки.

— Ну, то вернімося; на біса тягти з собою якийсь мотлох, а гроші полишати!

— Чуєш, ти, а він не здогадається, яку саме штуку ми збираємося йому встругнути?

— Може, й не здогадається. Чи сяк, чи так, а треба ж нам за-
брати в нього ті гроші. Ходім!

По сій мові вони вилізли з човна й вернули назад до каюти.

Двері за ними закляпнулися, бо пароплав перехилився саме на
цей бік; за півсекунди я був уже в човні, а Джім стрибнув туди
слідком за мною. Я вихопив ножка, перерізав кодолу, і нас понесла
течія!

Ми не торкалися весел і не зважувалися говорити навіть пошеп-
ки, ледь-ледь насмілювалися дихати. Ми хутко пливли за водою, у
мертвій типі промчали повз барабан, далі повз стерно, а ще за одну,
а мо' дві секунди опинилися ярдів за сто від розбитого пароплава;
темперява поглинула його — й сліду не лишилось, нічого не було видно;
але ми знали, що небезпека вже минулась.

Коли ми відплівли від того пароплава на три-четири сотні ярдів
униз за течією, то побачили ліхтарика, що сяйнув на мить, мов та
іскорка, на дверях до рубки, й ми збегнули, що шахраї саме кину-
лися до свого човна,— та ба! — він зник. Отепереньки розбішаки
почали усвідомлювати, що опинилися у такому ж безнадійному ста-
новищі, як і Джім Тернер.

Тут Джім узявся до веслування, й ми вдарилися навздогін за на-
шим плотом. Допіру я вперше пожалкував отих негідників — мабуть,
раніше я не мав на те часу. Мені спало на думку, як же воно страш-
но, навіть для вбивць, потрапити в таку безвихідь. Я сказав сам до
себе: хто його зна, адже ж я й сам можу стати колись убивець; а як
же я почуватиму себе тоді в отакій скруті? Через те я сказав Джі-
мові:

— Тільки-но побачимо на березі світло,— відразу ж пристанемо
ярдів на сто вище або нижче за нього, у такому місці, де тобі буде
зручно разом із човном сховатися; а по тому я піду на вівідки і на-
плету там чогось, аби послати людей тим розбішакам на підмогу.
Нехай врятують їх з біди, щоб їх можна було повісiti потім, коли
приайде останній їхній час.

Проте задум мій так і не здійснився; незабаром знову зірвалася
шура-буря, та цим разом ще дужча. Дощ репіжив, як з луба, і ніде
на березі не блиmalо ані вогника; мабуть, усі вже поснули. Ми мчали
наниз річкою й пильно шукали очима, чи не блимне десь вогник,
чи не вигулькне раптом наш пліт. По довгому часі дощ ущух, але
весеньке небо було ще захмарене, і раз у раз блискала грімниця;
аж гулька, блискавка освітила якусь темну річ, що пливла попереду
нас; ми мерцій туди.

То був наш пліт. Ех, та й зраділи ж ми, коли знову на нього
перелізли. Невдовзі ми помітили вогник, що блимав попереду на пра-

вому березі річки. Я сказав, що поїду на той вогник. Човна було до половини павантажено здобиччю, що її награбували тії розбішаки з розбитого пароплава. Ми покидали все на купу на плоті, і я загадав Джімові пливти далі, а потім засвітити ліхтаря, коли він побачить, що вже проплив миль зо дві, та не гасити його, доки я повернусь; по тому я взявся за весла й рушив туди, де близько вогник. Наблизжуючись до нього, я побачив ще три-чотири вогники на схилі пагорбка. То було містечко. Я підплів до берега трохи вище того місця, де світилося, покинув веслувати й пустив свого човна за вodoю. Коли я пропливав повз вогник, я побачив, що то світиться ліхтар, почеплений до флагштока здорового порона. Я об'їхав порон на вкруги, видивляючись на всі боки та метикуючи — де ж то може спати сторож; нарешті, мені пощастило відшукати його на носі порона,— він сидів на кнекті, спустивши голову собі на коліна. Я штурхонув його разів зо два в плече й почав ревти.

Він склонився, немов ізлякавшись; а далі, побачивши, що це тільки я, голосно позіхнув, потягся та й каже:

— Ну, що сталося? Не реви, хлопче! В чім річ?

А я й кажу:

— Татко, ѿ мама, ѿ сестричка, ѿ...

Голос мені немов урвався з хвилювання. А він тоді:

— Та годі тобі цим журитися! Всі ми маємо свої прикості,— диви, а часом і поверне на добре. Що ж ім сталося?

— Вони... вони... — ви тутечки за сторожа на пороні?

— Ато ж,— каже він самовдоволено.— Я ѿ капітан, і власник, і сам собі помічник, і лоцман, і сторож, і боцман; а трапляється, що я ж едипий-таки ѿ вантаж, і пасажир. Я не такий багатий, як старий Джім Горнбек, і не можу так розкидатися грішми ѿ доброїнити кожному йолопові, як він те робить; а проте я йому казав багато разів, що не помінявся б із ним місцями; а того, кажу я, що матроське життя найбільше мені до смаку; та бодай би я краще крізь землю пішов, аніж жив за дві милі від міста,— десь, де ніколи не може трапитися нічого цікавого; та хай мені хоч усі його капитали віддадуть та ще стільки ж на додачу — нізащо в світі не житиму! Я кажу...

Тут я урвав йому мову:

— Вони вшелепалися в таку біду і...

— Хто вшелепався?

— Та татко ж, і мама, ѿ сестричка, ѿ міс Гукер; от, коли б ви взяли вашого порона та рушили б туди...

— Куди ж це? Де вони?

— На тому пароплаві, що розбився.

— На якому б то?

— Там же тільки один і є.
— Що-о? Та невже на «Уолтер Скотті»?
— Еге.
— Ах ти ж, боженьку мій! Як же вони туди потрапили, га?
— Та вони опинилися там не знаючи.

— Ще б пак! Господи мій милосердний, адже ж вони загинуть, якщо не виборсаються звідтіль якомога швидше! Сто чортів! Та як же воно сталося, що вони вскочили в отаку тарапату?

— Дуже просто. Міс Гукер завітала в гостину до сусіднього містечка, трохи вище річкою...

— Ага, до Бутс Лендінга... Ну, далі.

— Отож вона гостювала в Бутс Лендінгу, а проти вечора стала перевозитися зі своєю негритянкою кінським пороном через річку, щоб заночувати в свої приательки... міс... Як, пак, її звуть?.. Забувається!.. Ну, то вони загубили стернове весло, і їхній порон понесло течією вниз, кормою вперед. Пропливши отакечки зо дві милі, він напоровся на розбитого пароплава, а перевізник, негритянка та коні втопилися, тільки міс Гукер за щось там ухопилася й видряпалаася на поміст пароплава. Ну, от! А за годину по тому, як посуетеніло, поїхали й ми нашою баркою, але було вже так темно, що ми помітили розбитий пароплав лише у ту хвилину, як з розгону наскочили на нього; але всі ми врятувалися, окрім Білла Уїппла — ой леле!.. Такий же був хороший хлопець! Вже краще б я був потонув замість нього, й-право...

— От чудасія! Зроду я такого не чував! А по тому що ж ви заходилися робити?

— Ну, ми кричали на ввесь голос, кричали як на пúпа, та береги звідтіля так далеко, що ніхто нас не почув. Тож батько й сказав, що комусь із нас треба дістатися до берега й прислати нам допомогу. Я був єдиний серед них, що вмію плавати, ну то, недовго думаючи, я шубовснув у воду й поплив, а міс Гукер сказала: якщо я не знайду порятунку тут же таки на березі, то щоб розшукав десь отут її дядька, і віл усе владнає. Я виліз на берег приблизно за милю звідси нижче за течією, і ввесь час надаремне намагався вмовити кого із стрічних людей подати потерпілим допомогу,— вони казали: «Та що ти! Такої ночі, та ще й течія така бистра? Не варт і пробувати,— біжи до порона». То, якщо ви поїдете і...

— Й-право, я ладен поїхати, та й доведеться, мабуть, докласти своїх рук. А хто ж — хай вам усячина! — заплатить за це? Як ти гадаєш, чи спроможний твій батько?..

— О, не турбуйтесь! Міс Гукер сказала мені, ще й приказувала, що її дядько Горнбек...

— Премилостивий боже! То він їй дядько? Слухай-но, біжи мерщій на той вогник, он туди — через дорогу, а звідтіля поверни на захід; пройдеш із чверть милю й побачиш таверну; скажи там, щоб провели тебе до Джіма Горибека й він за все заплатить. Та гляди — не барися, він-бо схоче довідатися, що там сталося. Скажи йому, що я вирятую його небогу й вивезу її звідтіль у безпечне місце раніше, ніж він устигне дійти до міста. Ану лиш, мерцій! А я сам збігаю зараз за ріг збудити моого механіка.

Я подався туди, де блимав вогник, але тільки-но власник порона зник за рогом, я повернув назад, сів у мою човна й, пливучи вздовж берега, проїхав угору ярдів із шістсот проти води, а по тому склався між дров'яних барж; я не міг заспокоїтися, поки не побачив на власні очі, що порон вирушив у дорогу. Правду кажучи, мені було дуже приємно, що я так клопочуся долею отих розбишак; мабуть, небагато хто, на моєму місці бувши, клопотався б ними. Я хтів би, щоб удова довідалася про мій вчинок. Адже ж вона напевне тішилася б з того, що я допомагаю таким негідникам, через те що вдова, та й інші добрі люди, особливо негідниками та шахраями цікавляться.

Ну, гаразд, незабаром ген-ген у сірій імлі почали проглядати обриси розбитого пароплава, що поволеньки все глибше й глибше заринав у воду! Мене аж холодний піт пройняв, так я збентеживсь, а проте взявся за весла й подався до того пароплава. Він був уже майже ввесь під водою, і за хвилину я побачив, що навряд чи хто міг зостатися на ньому живий. Я об'їхав круг пароплава, погукав трохи, але ніхто мені не відповів; там панувала мертвaтиша.

Мене узяв сум,— стало шкода тих розбишак, що загинули; проте сумував я недовго; якщо вони нікого не шкодували, то я не шкодуватиму їх і поготів.

Тим часом надійшов порон; тож я відплинув на середину річки навскоси за течією; а далі, зміркувавши, що я вже щезнув їм з очей, покинув веслувати й озирнувся, і побачив, що ті на пороні кружляють навколо розбитого пароплава й винюхають, де ж то поділися останки міс Гукер; капітан-бо знав, що дядько її Горибек обов'язково їх шукатиме; але ж невдовзі порон, видко, відмовився від того шукання й попрямував до берега, а я взявся за весла, і мій човен помчав, мов стріла, за водою.

Проте мені здалося, що сплило страх як багато часу, доки Джімів ліхтарик заблимав на нашому плоті; а відтоді, як я побачив його вогник — мені все вважалося, немов він кліпає миль за тисячу від мене. Коли я, нарешті, доплив до плоту, небо почало вже ледъ-ледъ сіріти на сході; ми пристали до острова, склався пліт, затошили човна, а самі поклалися й заснули твердим, мертвецьким сном.

Повстававши, ми заходилися передивлятися одне по одному все манаття, що його нагáрвали розбішаки на розбитому пароплаві; там знайшли ми і чоботи, і ковдри, і сяку-таку одежину, і розмаїті інші речі, ще й чималу паку книжок, прозорнú трубу та три скриньки з сигарами. Ми з Джімом зроду-віку не відчували ще себе такими багатіями. Сигари ті були — перший гатунок. Цілісінський день, аж до вечора, викачувалися ми в лісі, про сеє та про тев балакаючи; а я ще й читав з тих книжок, — отже, загалом ми пробавили час пречудово. Я розповів Джімові про все, що сталося на розбитому пароплаві й на пороні, і сказав: оце й є справожнісінська пригода; а Джім відказав, що ніяких пригод він більше не бажає. Він розповів мені, що в той час, як я забрався до рубки, а він порачкував назад до нашого плоту й побачив, що той десь зник, то аж похоловувесь з остражу й мало не вмер; він-бо вирішив — хоч би там що,— а йому, Джімові, тепереньки кінець! Бо ж, якщо його не порятують, він обов'язково потоне; а якщо порятують, то хтось завезе його додому, щоб дістати за нього нагороду, а тоді вже міс Уотсон напевнє продастъ його на Південь, як стій — продастъ! Нічого не вдієш,— його правда; та таки майже завжди була його правда; голову-бо він мав на плечах неабияку,— для негра, звісно.

Я багато читав Джімові про королів, та герцогів, та графів тощо, та про те, як пишно вони вбираються, та у яких живуть розкошах, та як один одного величають «ваша величносте», та «ваша світлосте», та «ваша милосте» замість того, щоб один до одного «містере» казати; а Джім тільки слухав, вилупивши очі,— либонь, усе те дуже його зацікавило, а тоді сказав:

— А мені-то й невтамки, що їх до стобіса. Я й не чував про них ізроду; хіба що про старого царя Соломона, та ще бачив я отих королів, що їх па картах понамальовувано. А скільки ж король дістас платні?

— Скільки платні? — відказав я.— Та хоч і тисячу доларів на місяць, якщо схоче; скільки схоче, стільки й бере; адже ж геть-чисто все належить йому.

— Та й весело ж йому живеться! Ну, а яка ж із його вимагається робота, Гаку?

— Робота? Аніякісінької. Таке ти й скажеш! Королі-бо сидять сюди, та й годі.

— Отакої! Та невже?

— Авжеж, сидять. Хіба що може трапитися війна; ну, тоді вони рушають на війну. А іншим часом нічого не роблять; або виїздять па полювання... з соколами полюють. Ану ціть!.. Що воно шумить?

Ми скопилися й почали роздивлятися навколо. Пусте! Виявилося, що то чалапали по воді колеса пароплава, який саме обходив ріг. Ну, то ми заспокоїлися й знову посадили.

— Еге ж,— кажу я далі,— а іншим часом, коли королі починають нудітися, вони заводяться з парламентом; а якщо хто надумається під той час їм перечити, тому відразу голову з плечей, та й по ньому! А найбільш вони гуляють у гаремі.

— Гуляють — де?

— У гаремі.

— А що то за штука — гарем?

— Місце, де король своїх жінок тримає. Та ти що? Невже ніколи не чув про гарем? І Соломон мав собі гарем. У нього там було жінок-жінок... мало не мільйон!

— Ато ж, ато ж, правда! А я, знаєш... мені те зовсім вилетіло з голови. Гарем — це, мабуть, щось ніби пансіон. Гай-гай, який же там гармідер та галас стоїть у них у дитячій світлиці! Та ще й баби десь, певне, проміж себе лаються та чубляться й раз у раз таку бучу збивають, що хоч з хати тікай. А ще гомонять, що Соломон був найрозумніша людина за всіх на світі! Овва! Та зроду я цьому не повірю. І знаєш чого? А того, що розумна людина нізащо не житиме в такому пеклі. Еге ж, не житиме нізащо! Розумна людина побудує собі, приміром, котлярню; а коли гармідер їй таки добре в'істеться в печіпки — вона припинить у тій котлярні роботу, та й по всьому!

— Хай і так, а все ж він був найрозумніша людина; адже ж мені вдова про те казала, сама вдова.

— Начхав я на те, що вдова казала; ось як хоч, а не вірю я, що він був розумний. Ого, траплялося, часом таке встругне, що далі нікуди!.. Пам'ятаєш, як він загадав якось розрубати немовля надвое?¹

— Аякже, вдова мені про те розповідала.

— То ж то і є! Дурнішого-бо за те, мабуть, так що й на світі не траплялося! Ни, ти тільки подумай, що ж воно виходить! Хай оцей

¹ За біблійною легендою, щоб розв'язати суперечку двох жінок про те, кому з них належить дитина, цар Соломон звелів розрубати її навпіл. Почувши це, мати скрікнула: «Віддайте дитину їй, тільки не вбивайте». В такий спосіб Соломон дізnavся, хто справжня мати.

пеньок, приміром, буде одна жінка, а ти сам будеш друга жінка, а я — Соломон, а оцей долар — ваш синок. Обое ви доводите, що він ваш. Що ж тепереньки маю я робити? Я мав би запитати в сусідів, чий же то долар, та віддати його справжньому власникові цілісінським,— розумна-бо людина тільки так і вчинила б! Та бач,— де там! Я, замість того, беру долара й розрубую його надвое, і даю одну половину тобі, а другу половину другій жінці. Оде так хотів ізробити той Соломон із малою дитиною. А тепер я тебе запитаю: на якого дідька може придатися половина долара? Хіба ж ти за неї що купиш? А на що може придатися половина немовляти? Та я й за мільйон таких половинок ані шеляга не дав би.

— Не мели казна-чого, Джіме! Ти нічогісінсько не втамив, про що воно їдеться, їй-право, ти не втамив, у чому там суть!

— Хто? Я? А йди ти собі! Що ти мені своєю суттю баки забиваєш! Якщо в чомусь є бодай якийся розум, то я його побачу, а в такому вчинкові, замість розуму, саме недоумство. Адже ж баби сперечалися не за половинку немовляти, баби сперечалися за ціле немовля; а якщо людина сподівається владнати таку суперечку однією половинкою, виходить, їй бракує олії в голові. Не мов мені ані слопечка про того Соломона, Гаку, я його знаю, як облупленого.

— Та кажу ж тобі, ти не втамив, у чому суть.

— Цур тобі! Відчепись ти від мене з тією суттю! Зрозумій: я знаю те, що я знаю. Я так собі думаю,— спраужня суть лежить глибше. Суть у тому, які в Соломона були звички. Візьми, приміром, людину, що має тільки одну, а мо' й дві дитини,— та невже ж та людина не глядітиме своїх дітей? Ні, глядітиме,— ого, ще й як! Вона знає, що дітей розбазарювати не можна, ними треба дорожити. Візьми знову ж таки людину, що в неї аж п'ять мільйонів дітлахів по цілому будинкові гасають,— ну, то вже, звісно, інша річ. Ій, звісно, однаково, чи то немовля рубати надвое, чи то кошеня рубати. Тих дітлахів у неї й так чортова гибелль. Отож на одну дитину більше, чи то на одну дитину менше — однаковісінсько для Соломона. Чхав він на тес!

Я зроду ще не бачив такого негра. Якщо він собі в голову щось убгає, то цього вже нічим звідтіля не виб'еш. Я ще ніколи не бачив, щоб будь-який негр отак на того Соломона нападався. Тоді я звернув розмову на інших королів, а Соломонові дав спокій. Я почав розповідати Джімові про Луї XVI¹, которому колись, давнєнько вже, відтили голову у Франції, та про його маленького сина,— що звався до-

¹ Луї (Людовік) XVI — французький король, страчений під час Великої французької революції.

фін¹, чи як його там,— котрий теж мав царювати, а його вхопили та й запроторили до в'язниці; всі гомонять, що малий там і помер.

— Бідолашне хлоп'я!

— А хто каже, що син той утік із в'язниці й урятувався; а по тому немов потрапив до Америки.

— Оде добре! Шкода тільки, що йому тут нудно: ні з ким-бо водитися. Адже ж тут у нас немає королів? Правда, Гаку?

— Немає.

— Виходить, для нього в нас і посади підходящої не знайдеться. То що ж він тут робитиме?

— А звідки ж я знаю! Декотрі з них ідуть до поліції, а декотрі навчають наших цвен'яків французькою мовою.

— Отакої, Гаку! Та хіба ж французи гомонять не по-нашому?

— Ні, Джіме. Ти не втамив би з їхньої мови ані словечка, жоднісінського словечка.

— Тю! Отуди к бісу! Що ж воно за чудасія?

— Не знаю, але так воно є. Я вичитав з книжки про їхні дурні теревені,— казна-що! Ось, приміром, підходить до тебе чолов'яга та й каже: «Поллі ву франзі?»². Що ти тоді подумаєш?

— Анічогісінсько я не подумаю; я тільки затоплю йому як слід у макітру,— звісно, якщо той чолов'яга не білий. Щоб я коли дозволив негрові так мене збиткувати!

— Тю на тебе! Та це ж зовсім не лайка. Це він просто запитує тебе, чи ти вміеш цвен'яків по-французькові?

— То чом же він не скаже того по-людськові?

— Та він же так і каже. Тільки в нього виходить по-французькові.

— Хоч що скаже, то все півтора́ людського. Я їй слухати більше не хочу про таке безглаздя!

— Чуєш, Джіме, а кицька говорить по-нашому?

— Ні, кицька не говорить.

— Ну, а корова?

— Ні, їй корова не говорить.

— А кицька говорить по-коров'ячому, чи то корова — по-кошачому?

— Ні, не говорять.

— Адже ж то природно їй годиться, щоб вони говорили поміж собою по-різному, так чи ні?

— Звісно, що так.

¹ Д о ф і н — так звався у Франції наслідний принц.

² П о л л і в у ф р а н з і ? (перекручено з фр.).— Чи розмовляєте ви по-французькові?

— І так само природно ѹгодиться, щоб кицька ѹкорова говорили не по-нашому?

— Аякже, звичайно.

— То чого ж ти забрав собі в голову, що то неприродно ѹне го-диться, аби француз говорив по-своєму, не так, як говоримо ми? Ну ж бо, що ти мені на це відповіси?

— А кицька хіба людина, Гаку?

— Hi.

— Отож нема ѹпотреби, щоб кицька говорила по-людському. А корова хіба людина? Чи, може, вона — кицька?

— Hi, вона не те ѹне друге.

— Ага! Ну, то вона ѹне повинна говорити ні по-людському, ані по-кошачому. А француз — людина?

— Авжеж.

— То-то ж бо ѹе! То чого ж він, стонадцять чортів ѹому в пель-ку, не говорити по-людському? Що ти мені на це відповіси?

Я побачив, що до марна річ сперечатися з негром,— дармá пра-ця! Його не переконаєш на інше. І я замовк.

Ми сподівалися за три ночі дістатися до Каїра, на кордоні штату Іллінойс, де Огайо впадає в Міссісіпі,— саме туди ми й прямували. Ми збиралися продати пліт, пересісти на пароплав і попливти вгору річкою Огайо до вільних штатів, де нам не загрожували жодні небезпеки.

Аж раптом другої ночі впав такий туман, що ми вирішили пристати до зарослого кущами берега, щоб там нашого плота прив'язати,— бо то дурне діло пливти у тумані! Та коли я, тримаючи напоготові кодолу, підіхав у каное до тих кущів і розглянувся навколо, то побачив, що нічого порядного там нема,— стирчать-по самі тонесенькі хворостинки. Я обмотав кодолу круг однієї з них, що росла на красечку підмитого берега, але там була така бистра течія, і пліт так блискавично промчав повз, що вирвав молодесеньке деревце разом із корінням і потяг його за собою. Тим часом густий туман повивав геть-чисто все навколо; я так збентежився, так настрахався, що, мабуть, із півхвилини не міг зрушитися з місця, а пліт тим часом зовсім зник з очей; за двадцять-бо кроків нічого не можна було розібрати. Стрибнувши в каное, я відразу ж перебіг на корму і, скочивши весло, почав відштовхуватися від берега. Але човен не рухався з місця. Я так поспішався, що забув його відв'язати. Схопивши з місця, я кинувся відв'язувати кодолу, та руки мені тремтіли з хвилювання, і я довго не міг розв'язати вузла.

Тільки-но човен мій зрушився, я ту ж мить кинувся навздогін за плотом, тримаючися вздовж узбережжної мілини. Все було гаразд, доки та мілизна тяглася, але вона була лишень ярдів із шістдесят завдовжки; проминувши її, я відразу ж ускочив у густий білий туман, де не можна було анічого сін'ко розрізнати, і я сидів безпорадний, як те сліpe щеня.

Думаю собі,— мабуть, слід-таки покинути веслувати, а ні, то, чого доброго, ще на берег, чи то на мілину, чи то на інше що наскочиш; довелося сидіти нерухомо й пливти за течією, здавшися напризволяще; але ж і марудна то річ — сидіти згорнувши руки в таку хвилину! Я гукнув і прислухався. Звідкись іздалеку долинув невиразний покрик, і мені відразу ж повернувся бадьорий настрій. Я помчав стрілою у той бік, та все прислухаюся, напружуючи слух, чи не пролу-

нас той покрик ізнову. О — вдруге!.. Виявляється, я пливу зовсім не до нього, а збився праворуч. Ще раз!.. Дивлюсь — аж цього разу я збився ліворуч і, як не намагався, не міг нашого плоту наздогнати, всенікий-бо час кружляв то в один бік, то в інший, а покрик лунав увесь час простісінько переді мною.

Ото ѹолоп, той Джім! — думаю собі. І не впаде ж ѹому в голову калатати в цинову пательню та калатати ввесь час без перерви; а проте він так і не здогадався, ѿті переміжки між покриками збивали мене з пантелику. Я веслував з усієї сили, і несподівано почув покрик позад себе. Още вже я заплутався до краю,— нічогісінько не второпаю. Чи то гукає не Джім, а хто інший, чи то я з човном повернув окрùг.

Я кинув весло. Ізнову долинув до мене покрик; ізнову позад мене, та тільки в іншому місці; тепер він не замовкав, але щоразу міняв своє місце, а я відкликався, доки він пролунав знову попереду мене,— отоді я збагнув, що течія повернула мое каное носом униз за водою; тож, виходить, я іду куди слід, якщо це Джім, а не якийсь інший плотар гукає. Я не міг упізнати його голосу в тумані, в тумані-бо все виглядає й згучить не по-справжньому.

Покрик не вгавав, і за хвилину я врізався в крутий берег, що на ньому бовваніли невиразні, мов легенькі клубки диму, обриси величезних дерев; але течія відкинула мене ліворуч і понесла далі, між численних корчів, де бурувала вода,— така-бо бистринá була в тому місці.

За їдну-дві секунди густий білий туман знову повив усе навколо, і усі звуки завмерли. Я сидів тихесенько в своєму каное, прислушуючись, як калатає мені серце, і, здається, навіть не дихав, доки воно вдарило сотню разів. Тоді я подумав собі: най буде, що буде. Я збагнув, нарешті, в чому річ. Цей крутий берег був острів, і Джім обійшов його з іншого боку. Це ж таки не мілизна, що її можна минути за десять хвилин! На цьому острові ріс справжній ліс, який трапляється тільки на здорових островах; він, мабуть, був миль із п'ять-шість завдовжки й понад півмілі завширшки.

Я завмер у каное, нашорошивши вуха, і сидів так тихесенько десь, певне, хвилин із п'ятнадцять. Течія, звісно, несла мене вниз із швидкістю чотири-п'ять миль на годину, але те було зовсім непомітно. Навпаки, здавалося, — мій човен стоїть на воді нерухомо; і якщо на мить мигоне повз тебе який корч, то ти й гадки не маєш, як швидко пливеш сам, а мимоволі зупиняєш віддих і думаєш: ух, та й прудко ж мчить отої корч! Якщо ви гадаєте, що вночі на річці, повитій густим туманом, зовсім не страшно й не самітно,— перевірте-но це самі — отоді й побачите.

А далі — близько півгодини — я все гукав; гукну, прислухаюсь, ізнов гукну; аж раптом чую — десь іздалеку долинув відгук; я спробував пливти на нього, але дарма, мені не пощастило,— я відразу ж потрапив, мабуть, у ціле гніздо острівців-байварчиків, бо невиразно бачив, як вони пробігали обабіч мене і часом так зближалися, що тільки вузька протока залишалася між ними, а часом, хоч і не міг побачити, я знов, що десь тут близько є мілазна, бо добре чув, як вода плюється між бережняком та різним сміттям, що його до берега приило. Ну, що ти вдієш! Отут, серед обмілин, я так заплутавсь, що жодного покрику більше я не чув; спочатку я намагавсь його дognати, але то було ще важче, ніж гнатися за облудним vogником. Й-право, я не уявляв, щоб згук міг отако кидатися на всі боки й мінятися місце так швидко й так часто.

Мені довелося чотири-п'ять разів хапливо відіпхнутися від берега, щоб не нагнатися, бува, на байварчики; ну, думаю, мабуть, і пліт раз у раз натрапляє на берег, а ні, то він устиг би відплівти від мене так далеко, що ніякого покрику з нього сюди не долетіло б,— а все ж пліт несло швидше, ніж мій човен.

Отакечки минув короткий час, і мого човна ніби знову винесло на голотечу, але я не чув більше жодних покриків ні з якого боку. Я вирішив, що Джім налетів, мабуть, на якого корча і йому вже каюк. А сам так натомився, що поклався на дно каное й не хотів більше думати ні про що,— хай воно западеться! Я, звісно, не мав на місці засинати, але мене сон так наліг, що я нічого не зміг із собою вдіяти і зважився яку хвилинку подрімати.

Спав я, мабуть, далеко більше, ніж хвилинку, бо, коли прокинувсь, зорі сяяли в чистому небі, туман розвівся, а човен мій плив кормою вперед по великому закруті річки. Спочатку я ніяк не міг утятити, де я; здавалося, що все те ввиждається мені вві сні; й коли я почав пригадувати, яка мені пригода сталася, то якось дуже невідразно, немов те трапилося ще минулого тижня.

Річка була тут широчезна, й по обох берегах її тягся височезний густий ліс; достеменно — міцний мур, скільки я міг роздивитися при світлі зірок. Вдивляючись униз за течією, я помітив чорну цятку на воді. Я помчав за нею, а підплівши ближче, переконався, що то були дві колоди, зв'язані докуши. По тому я вгледів ще одну цятку вдалині й погнався за тією; а тоді — ще одну, й цього разу я вже не помилився. То був наш пліт.

Діставшись до плоту, я побачив, що Джім спить, сидячи й схиливши голову на коліна та поклавши праву руку на стернове весло. Друге весло було зламано і ввесь пліт укрито листям, галуззям та наmulом. Виходить, і він побував у бувальцях!

Я прив'язав каное, поклався на плоті під самісінським Джімовим носом і почав позіхати й потягатися, мало не зачіпаючи його куляками, а тоді й кажу:

— Агов, Джіме, чи то ж я заснув? Чом же ти мене не збудив?

— Господи-боже ти мій милосердий! Та невже це ти, Гаку?! То ти не помер — чи то пак, не втонув — ти знову вернувся? Ох, і ловко ж! Аж не віриться, голубе, — ох, і ловко ж! Дай-но я подивлюся на тебе, синку, дай-но я тебе помащаю. Ні, то ти й справді не вмер?! Диви ти — вернувсь назад, та ще й живісінський та здоровісінський! Еге, це ж таки той самий колишній Гак, той самий колишній Гак, дякувати богові!

— Що тобі, Джіме? Чи ти часом не випив?

— Випив? Де б же то я випив? Та хіба ж тут було до пиття?

— Ну, то чого ж ти оповідаєш мені сон рябої кобили?

— Як то... сон рябої кобили?

— Як-к? А чого ж ти ляпаш язиком, немовбіто я допіру вернувся, та гониш химери, немовбіто я й справді загинув і сліду не кинув?

— Гаку... Гаку Фінне, глянь мені в вічі; глянь мені в вічі. Хіба ж ти не сходив із плоту?

— З плоту? Я? Що ти маєш на думці, га? Нікуди я не сходив. А куди ж би я мав сходити?

— Отакої! Слухай-но, хлопче, тут щось не тес, їй-право, щось не тес! Може, це не я, тоді — хто ж я? Якщо я не тут, то де ж я подівся? Ось що хотів би я знати.

— Тю! Мені здається, що ти — це ти, і їй-право, ти — тут; а от у голові в тебе, здається, замакітрилося, старий дурню!

— В кого — в мене? Ні, ти мені скажи: хіба ж ти не їздив у каное, взявши мотузку, щоб прив'язати плота десь на узбережжі мілизні?

— Ні, не їздив. Яка там до біса мілизни? Ніякої мілизни я не бачив.

— Ти не бачив узбережжю мілизни, порослої молодими деревами? Притям-но, хлопче: мотузка ще відв'язалася й плота понесло вниз за водою, а ти разом з каное зник у тумані.

— В якому тумані?

— Як, у якому тумані!? Та в тому ж, що стояв над річкою цілісінську ніч. І хіба ж ти не гукав, і хіба ж я не гукав, і хіба ж ми не заблудилися поміж байварчиків, і один з нас заплутався між них, а другий однаково, що заплутався, бо ж не знав, де саме його носить? І хіба ж я й сам не нахоплювався на чортову гибель отих клятих байварчиків, та так, що мало не втонув був разом із плотом? Хіба ж усе тес було не так, хлопче, — хіба ж не так? Ну ж бо, кажи мерщій!

— Ну, Джіме, це вже занадто! Нічогісінсько не розберу. Не бачив я ані туману, ані байварчиків, ніякого страхів'я, анічогісінсько. Я сидів отут і гомонів з тобою цілу ніч, доки ти хвилин десять тому не заснув, та, мабуть, і я задрімав отут поруч. Ти не міг напитися п'янин за цей час,— виходить, тобі все це приснилось.

— Та як же могло приснитися такого багато за якихось десять хвилин?

— А проте приснилося, бо ж навсправді нічого такого не було.

— Страйвай-бо, Гаку, таж воно так виразно стоїть мені перед очима, як...

— Ну, та й що з того — виразно чи не виразно? Нічого такого не було — от і край! Адже ж я знаю, бо сидів тут цілий час.

Джім помовчав хвилин із п'ять, мабуть, обмірковував справу. А тоді й каже:

— Так-так! Хто й'зна, може, мені воно й насправді приснилося, Гаку; а проте най пес поїсть мої кицьки, якщо мені коли доводилося бачити такий дивовижний сон! Я ще зроду так не стомлювався увісні, як оце довелося.

— Ого, ще й як можна ввісні стомитися! Трапляється! Що не кажи, а твій сон був, мабуть, пророчий; розкажи ж бо мені все чисто, Джіме, аж до найменшої дрібниці.

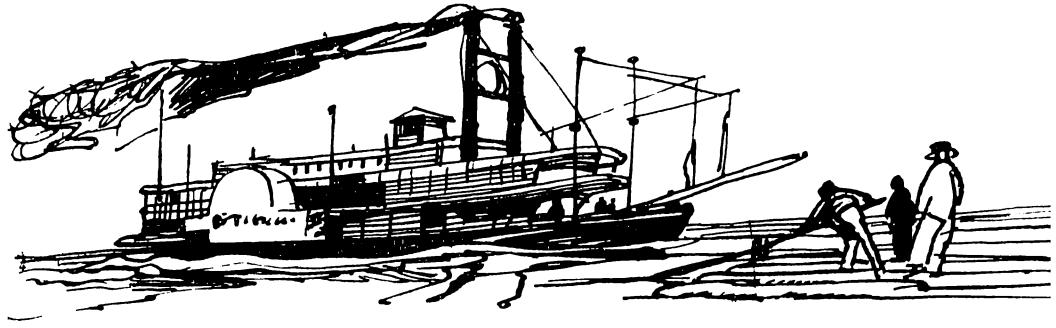
Джім почав свою розповідь і розказав усе чисто майже так, як воно й було, та тільки де-не-де надто вже приоздобив. По тому він об'явив, що тепера треба той сон «витлумачити», бо його послано нам на осторогу. Він сказав, що перша мілизна — то людина, яка нам добра бажає, а течія — то друга людина, яка намагається відвести нас від тієї. Поклики — то перестороги, що іх коли-небудь посилалиметься нам, і, якщо ми не посиликемося зрозуміти їх як слід, вони завдадуть нам прикроостей, замість того щоб визволити нас з біди. Безліч байварчиків — то неприємності, що загрожують нам, якщо ми злигаємося з лихими людьми і взагалі з усякою поганню; а якщо ми пильнуватимемо своїх справ, не втрутатимемося до чвар і не дратуватимемо нікого, то виберемося з туману на широку світлу річку, тобто потрапимо до вільних штатів, де ніяких неприємностей у нас більше не буде.

Тоді, коли я переліз на пліт, небо повилося в хмари й було зовсім темно, а зараз небо знову почало яснішати.

— Ну, гаразд, Джіме, ти розтлумачив усе як слід,— кажу я,— а що має означати оце гармидер?

Я мав на очі листя й різне сміття на плоті та поламане стернове весло. Все це було видко тепер як на долоні.

Джім глянув на сміття, по тому глянув на мене, по тому знову на

сміття. Уявлення про віщий сон так уроїлося йому в голову, що він нікак не міг спустити його з думки та збегнути, в чому власне справа. Але, добравши, нарешті, правди, він подивився на мене пильно, вже не всміхаючись, і сказав:

— Що ма' означати цей гармидер? Я тобі скажу. Коли я вкрай стомився від роботи та знесилився, раз у раз гукаючи тебе, і заснув, серце мені краялося з того, що ти пропав, і мені стало байдужісінько, що станеться зі мною і з плотом. А коли я прокинувсь і побачив, що ти повернувся цілий і здоровий, я так зрадів, аж слози мені навернулися на очі, і я ладен був стати навколішки й цілувати тобі ноги. А в тебе тим часом одне в голові — пошити старого Джіма в дурні та туману йому напустити. Оце ж воно ѿ є, оте сміття; і сміття — тій люди, які кидають багно на голову своїм друзям і беруть їх на глум!

По сій мові він не кваплячися підвівся й почвалав до куреня, вліз у нього, не додавши більше жодного слова. Та ѿ цього було досить. Я відчув, який я негідник, і ладен був цілувати йому ноги, аби він відкликав свої слова.

Минуло п'ятнадцять хвилин, аж поки я переміг себе й пішов приижуватися перед негром; а проте я зробив це і ніколи не шкодував, що так зробив, — ніколи! Я покинув відтоді витворяти Джімові такі штуки; я ѿ цього разу не дозволив би собі забивати йому баки, коли б знов, що він візьме це так близько до серця.

Ми проспали майже цілий день, а вночі рушили знову в дорогу, пливучи трішечки позаду довжелезної дараби, що тарганилася повагом, немов яка процесія. Вона мала по чотири довгі весла спереду й позаду, отож — вирішили ми — на ній повинно бути плотарів щонайменше чоловіка з тридцять. Там малося ще й п'ять великих куренів на досить великий відстані один від одного, посередині палала ватра, а на обох кінцях стояло по жердині з прaporцем. Ого, яка ж вона була показна із себе! Робити за плотара на такій розкішній дарабі — це вам не абищо!

Течія віднесла нас до величезного закруту; аж гульк — стали хмари набігати, і, невважаючи на пізню пору, зробилося напрочуд парко. Річка була в цьому місці дуже широка; здавалося, що її обгороджено з обох боків немов муром густого лісу; жодної галявини, жодного вогника не було видко. Ми з Джімом гомоніли про Каїр, — мовляв, упізнаємо ми його чи не впізнаємо, коли допливемо до нього. Я сказав, — навряд чи впізнаємо, бо у всенікому місті, чув я, з десяток будинків, та й тільки, а якщо вогні там згашено, то як же ми довідаємося, що проїздимо саме повз місто? Джім відказав, що там зливаються разом дві великі річки, отож і буде видко. А я сказав, — ще пам, чого доброго, стукне в голову, буцімто ми пропливаемо повз який острів і знову трапляємо до тієї ж самісінької річки. Це стурбувало Джіма, й мене також. Отуди к бісу, — ну, що його робити? Я сказав, — тільки-но заблімає де вогник, треба пристати до берега й сказати там, що батько мій пливе за нами шаландою, що він ще новарачок у цій справі і послав мене довідатися, чи далеко звідси до Каїра. Джімові вподобалася тая думка, а через те ми зупинилися на ній, запалили сигари й почали чекати.

Тепер нам робити було нічого, тільки й того, що взяти очі в руки та стежити за берегом, щоб не прогавити, бува, міста. Джім запевняв, що ні в світі не прогавить Каїра, бо, скоро його побачить, — ту ж мить обернеться на вільну людину, а якщо прогавить, то опиниться знову в невільницькій країні, й тоді вже свободи не сподівайся. Мало не щохвилини негр скоплювався й казав:

— Ондечки він!

І щоразу він помилявся. Чи то мандрівні вогники, чи то світлячки

вводили Джіма в оману; він знову сідав і втуплював пильний погляд у берег,— де ж той Каїр? Джім казав, що його то циганський піт пройма, то морозом всипає від того, що йому близько воля запахла.

Ет, скажу я вам правду, мене циганський піт проймав, ще й морозом всипало, коли я слухав тую його балаканину,— я-бо враз збагнув, що він-таки буде скоро вільний — а хто ж у тому причінен? Звісно, що я. Думка та тяжко мене гнітила, і позбутися її я не міг. Ой, як же вона мені долягала та не давала спокою! Ніяк на їдному місці не всиджу! Ніколи ще до того часу не уявляв я собі, що я роблю. А тепер збагнув усе чисто; і воно стояло мені перед очима та пекло мене все дужче й дужче. Я намагався виправдати себе перед самим собою; адже ж я не зманював Джіма тікати від його законної господині! Дармá! Все те було ні до чого,— сумління торочило мені раз по раз: «Таж ти знав, що він збіглий негр, ти ж міг би пристати човном до берега й розповісти комусь усе, що слід». Атож, правда, проти цього нічогісінько не скажеш! Я ж таки сам тому винен. Ось де була притічна! Сумління товкло мені все своєї та своєї: «Що лихого вчинила тобі бідолашна міс Уотсон, що ти, бачачи на власні очі, як її негр тікає, не мовив об тім нікому й словечка? Що тобі зробила тая бідолашна стара жінка, за що ти її так скривдив? Адже ж вона намагалася навчити тебе письмá, вона намагалася навчити тебе пристойної поведінки, вона намагалася бути доброю до тебе, як уміла. Он що вона робила!»

І враз я відчув, який же я гідкий, і мені стало так соромно, що хоч у домовину лягай. Я снувався по плоті, лаючи себе на всі заставки, і Джім теж снувався проз мене. Ми ніяк не могли всидіти на місці. Щоразу, як він підстрибував і скрикував: «Ондежки Каїр!», мене прошивало наскрізь, мов кулею, і я думав, коли виявиться, що то й справді Каїр,— я відразу ж таки помру з сорому.

Джім балакав уголос увесь час, доки я мовчки розумував сам із собою. Він казав, що тільки-но прибуде до вільного штату,— першим ділом почне відкладати гроші й не дозволить собі процвіндрити ані цента; а коли призбирає вдбач, то викупить свою жінку, яка належить власникові ферми в тій місцевості, де жила раніше міс Уотсон; а по тому обов'они працюватимуть, щоб викупити двох своїх дітей; а якщо господар не схоче їх продати, то вони намовлять якогоabolіціоніста, щоб той їх викрав.

Мене аж морозом пройняло, коли я почув тії речі. Перше Джім ізроду не наважився б отако розмовляти. Гляньте-бо, як він змінився, відколи йому здалося, що свобода його не за горами! Все складалося так, як ото у старій приповідці мовиться: «Дай негрові пальця — й він ухопить цілу руку». Ну-ну, — думаю собі, — он до чого

довела моя нерозважливість. Оцей негр, що я йому майже допомагав тікати, раптом зібрався на смілість і заявляє, що він повикрадає своїх дітей — дітей, що належать чоловікові, якого я не знаю; чоловікові, котрий не заподіяв мені нічого лихого.

Дуже було прикро вислухати таке від Джіма,— яка низота з його боку! Мое сумління почало мордувати мене дужче, ніж будь-коли, доки, зрештою, я сказав йому: «Дай ти мені спокій! Ще маємо час! Я висяду на берег, тільки-но заблимає де вогник, і викажу його». І відразу почувся, що заспокоївсь, що я щасливий і легкий, мов та пір'їнка. Всі мої турботи розвіялися, мов дим. Я почав пильно вдивлятися в далечінъ, чи не близсне де вогник, і навіть щось мугікав сам до себе. Аж ось жаданий вогник заблимав. Джім скрикнув співучим голосом:

— Йой, ми врятовані, Гаку, ми врятовані! Гуляй, танцюй, хлопче! Це ж добрий старий Каїр, нарешті,— я знаю!

Я сказав:

— Я візьму каное та поїду подивлюся, Джіме. Це ще, може, й не Каїр.

Він схопився й налаштував каное, і поклав на дно свою стару куртку, щоб мені м'якіше було сидіти, і подав мені весло, а коли я відчалював, він сказав:

— Скоро вже я кричатиму на радощах... і говоритиму, що це все через Гака! Я теперечки вільна людина, а де ж би я тую волю добув, коли б не Гак! Це все Гак ізробив! Джім ні в світі тебе не забуде, Гаку! Ти найкращий друг, що його Джім коли мав; ти один-єдиний друг у старого Джіма зараз.

Я ретельно веслував, поспішаючи його виказати; але тільки-но він таке мовив — мені й руки впали. Тепер я веслував багато повільніше і не знав гаразд, радий я, що поїхав, чи не радий. Коли я від'їхав ярдів на п'ятдесят, Джім гукнув:

— Щасливо тобі доїхати, чесний, вірний Гаку! Єдиний білій джентльмен, що справив обіцянку старому Джімові!

Мене аж ізсудомило від тих слів. А проте, думаю собі, на яку ж його ступити? Відкручуватися не годиться. Коли гульк — аж пливе човен назустріч, а в нім два чоловіки з рушницями в руках; вони зупинились, і я зупинився. Один з них запитав:

— Що там таке?

— Пліт,— відповів я.

— Ти також з нього?

— Так, сер.

— Чоловіки є на нім?

— Тільки один, сер.

— Слухай-но,— дієї ночі втекло п'ять негрів, он звідтам, · трохи вище закруту. Той чоловік, що в тебе на плоті,— білий чи чорний?

Я не зміг відповісти їм відразу. Хтів був, але мова застягла в горлі, й мені заціпило зовсім. Секунду, мо' й дві, я намагався зібратаця на відвагу й сказати їм усе чисто, та мужності мені на те заібракло — переполохавсь-бо ще гірш, ніж трусиц. Гай-гай, який же я легкодухий! Коли так, то годі вже й змагатися із самим собою; тож я пустився берега й кажу:

— Білий.

— Гадаю, слід би поїхати туди самим та подивитись.

— Будьте такі ласкаві,— кажу я,— адже ж там мій татусь,— то, може, ви допоможете мені підтягти пліт до берега, отуди, де блимає вогник. Татко слабі — і мати також, і Мері Енн....

— Ого, сто чортів! Нам ніколи, хlopче. А втім, гадаю, допомогти треба б. Берися ж добрењко за своє весло, та й попливемо туди мерщій.

Я взявся за своє весло, а вони почали ретельно веслувати своїми. По тому, як ми зробили два чи три зáмахи веслами, я сказав:

— Татко хто й' зна як дякуватимуть вам за послугу,— ось побачите! Всі забираються, скоро я починаю просити, щоб допомогли мені дотягти пліт до берега, а сам я не здухаю те ізробити.

— Тъфу, яке пекельне падлюцтво! Дивно, дуже дивно! А скажино, хlopче, що там скoїлось із твоїм батьком?

— З ним... У нього... Та то пусте, нічого...

Вони покинули веслувати. До плоту було вже недалечко. Перший сказав:

— Хlopче, ти брешеш! Що саме скoїлося із твоїм татком? Кажи правду! Тобі ж буде ліште.

— Я скажу вам правду, сер. Й-право, скажу все чисто... та тільки не кидайте нас, будьте такі ласкаві! В нього... в нього... Джентльмени, ви могли б пропливти вперед, а я кинув би вам тоді кодолу, і вам не довелося б навіть близько підходити до плоту,— прошу вас, зробіть ласку.

— Повертай човна назад, Джоне, повертай човна назад! — скрикнув перший.

Вони повернули човна в інший бік.

— Тримайся від нас далі, хlopче, тримайся проти вітру. Сто чортів! Чого доброго вітер ще нанесе заразу! В твого тата віспа, і ти це чудово знаєш. Чом же ти не сказав нам того відразу? Ти хочеш, щоб пoшестя затруїла всю місцевість?

— Атож,— кажу я, захлинаючись від плачу.— Я досі й казав усім щиру правду, а вони тоді тікали від нас, кидаючи нас напризволяюще.

— Бідолаха! Бачу, тобі непереливки, хlopче. Нам тебе дуже

шкода, та тільки, хай йому дідько, розумієш, тес... бач, ми не маємо охоти, аби нас віспа напала. Слухай-но, я тобі скажу, що треба зробити. Краще не силуйся сам підводити пліт до берега, бо ще, чого доброго, порозбиваєш усе на гамуз. Раджу тобі проіливти ще миль із двадцять уніз за водою аж до міста, що стоїть на лівому березі річки. Сонце на той час уже підіб'ється височенько і, коли ти проситимеш допомоги, просто так і кажи, що у вас на плоті не все гаразд, усі, мовляв, недугують — застудилися, мовляв, і їх у пал кида. Та немає нашо дурня клейти,— гляди-бо, люди знову здогадаються, в чому тут річ. Ми бажаємо тобі добра; отже, ѿти зроби ласку, відведи свій пліт від нас іще миль на двадцять нижче, зроби таку ласку. Там, де ото вогник блима, не варт і приставати — тамечки тільки лісний склад стоїть та й більш нічого. Слухай-но, батько твій, звичайно, нужденний, і йому зараз, мабуть, не з медом. Дивись, — ось золота монета на двадцять доларів! Я кладу монету на цю дошку, а ти візьмеш її, коли дошка підпліве до тебе. Це, звісно, підлота з нашого боку, що ми не подаємо тобі допомоги, але, сей же богу, я не наважуюся жартувати з такою недугою, як віспа, ти ж розумієш?

— Стривай-но, Паркере, — сказав другий. — Ось іще двадцять, поклади і їх на дошку від мене. Прощавай, хлопче! Ти так і зроби, як містер Паркер тобі радить, тоді все буде гаразд.

— Авжеж, синку! Ну, прощавай, прощавай! Якщо стрінеш де збіглих негрів, клич кого собі на допомогу та хапай їх. Матимеш за це грубі гроши.

— Прощавайте, сер, — сказав я. — А збіглих негрів я не промину, покладіться на мене.

Вони поїхали далі, а я вернув до плоту, почуваючи себе дуже кепсько, бо я добре знов, що чиню не гаразд, і розумів, що й не навчуся ніколи чинити так, як слід; людина, котрої ще змалечку не навчено чинити так, як слід, — обов'язково пуститься берега при першій же нагоді, якщо хто не допоможе їй устояти проти спокуси. Поміркував я хвилину та й кажу сам до себе: а коли б ти вчинив як слід та виказав би Джіма, то як би ти себе почував? Краще, ніж зараз? Ні, кажу, почував би себе кепсько, — так самісінько кепсько, як і зараз. Гаразд, кажу, то на якого ж то біса намагатися чинити як слід, коли від того тобі самі турботи, а коли чиниш як не слід, то й турбот не маєш ніякісінських, а нагорода так чи так однакова. Я відчув, що зайшов у безвихід. Я не міг на це відповісти. А через те вирішив більше не сушити собі над тим голови, а чинити завжди так, як здаватиметься зручніше, коли прийде слушний час.

Я зайшов до куреня. Джіма там не було. Я роздивився довкола, але його не було ніде. Я гукнув:

— Джіме!

— Осьдечки я, Гаку. Вони вже щезнули з очей? Не балакай так голосно.

Він ховався в річці під стерновим веслом, вистромивши з води тільки носа. Я сказав йому, що їх уже не видко, і тоді він видряпався на пліт і промовив:

— Я чув усе, об чим ви гомоніли, та й пірнув у річку. Хтів був пливти до берега, якби їм стукнуло в голову на наш пліт перелісти. А коли б вони забралися звідси, я приплив би знову назад до плоту. Ну й до чого ж хитро ти їх у дурні пошив, Гаку! Чи ти ба який спритний! А знаєш, синку, — як на мене, то саме це й урятувало старого Джіма. Старий Джім ніколи тобі цього не забуде, любчику.

Далі ми забалакали за гроші. Двадцять доларів на кожного — то непоганий здобуток. Джім сказав, що з такими грішми краще іхати пароплавом на палубі і гроші нам стане до вільних штатів. Він сказав, що двадцять миль для плоту, то дрібниця, але він хотів би, щоб ми були вже там.

Удосвіта ми пристали до берега, і Джім подбав за те, щоб сковати наш пліт якнайкраще. А по тому він ретельно працював цілій день, зав'язуючи наші манатки в клунки, готовуючись покинути пліт.

Увечері того ж таки дня, близько десятої години, ми побачили вогні якогось міста, що лежало у закруті на лівому березі річки.

Я поїхав у каное розпитатися, що то за місто. Аж тут назустріч мені чоловік пливе човном, наставляючи перемета. Я під'їхав близенько й запитав:

— Скажіть, добродію, теє місто — Каїр?

— Який у біса Каїр! Чи ти часом з глузду не з'їхав?

— А що ж то за місто, добродію?

— Коли тебе це цікавить, рушай туди і запитай. А якщо стовбичитимеш мені перед очима ще бодай хоч півхвилини, матимеш від мене доброго гостинця!

Я повеслював до плоту. Джім був страшенно розчарований, але я його потішив, запевняючи, що найближче місто неодмінно буде Каїр.

На світанку ми проминули ще одне місто, і я вже зібрався був цюїхати на вівідки; але виявилось, що берег тут високий, отже — я не поїхав. Джім казав, що навколо Каїра місцевість низинна. А я про те й забув. Ми причалили на день до зарослого байварчика, біжче до лівого берега. Я щось почав підозрювати. Джім також. Я сказав:

— Може, ми проминули Каїр у тумані тої ночі?

А він на тес:

— Та що там казати, Гаку. Бідолашним неграм, мабуть, так на віку написано. Я знат, що гадюча шкура ще дастється нам узнакі.

— Було б мені не дивитися на ту шкуру, Джіме! Крапче б вона мені й на очі не наверталася.

— Пусте, Гаку, ти ж не знат. Годі себе картати.

Коли розвиднілося,— ой леле! — попід берегом зовсім виразно пlesкотіла світла вода Огайо, а ген далі починалася каламутна вода — наша стара Калабана¹. Отже, на Каїр годі сподіватися — край!

Ми з Джімом обрадилися, що маємо робити. На берег не можна було й потикатися; а пливти плотом проти води ми також не могли. Йишалося єдне — чекати, як упаде темрява, а тоді рушати назад у каное і покластися на добру долю. Отож цілий день ми відспипалися в гущавині серед ясокорів, щоб відвіжитися сном для роботи, та коли вже присмерком підійшли до плоту, то побачили, що каное наше зникло, — і слід по ньому вистиг.

Довгий час ми й слова не могли впустити. Та й нічого було казати! Ми обов'гаразд розуміли, що то все каверзи гадючої шкури; отже, дарма про те й балакати. Чого доброго ще з наших балачок вийшло б так, немов ми на долю нарікали, а це могло б спричинитися до нового лиха — і так воно вестиметься, доки ми навчимося мовчати.

Довго мізкували ми, що б його крапче зробити, й, нарешті, погодилися на тому, що попливемо плотом за водою, поки трапиться нагода купити каное, в якому можна буде назад повернути. Ми не хотіли в сліди моєму батькові вступати й позичати чужого човна, поліпшеного без належного догляду, боялисся, щоб, бува, не кинулися за нами навздогін.

¹ Калабане ю американці називають жартома Miccicinі.

Отож ми собі відпливли плотом, щойно стемніло.

Кожен, кому не вірилося досі, як то нерозсудливо брати в руки гадючу шкуру, навіть і після всього, що вона нам укоїла, обов'язково повірить тепер, коли почитає далі й переконається, до чого ще тая шкура спричинилася.

Найвручніше купувати каное з плотів, що вже причалили до берега. Проте ми не стріли жодного причаленого плоту, тож пливли собі далі, мабуть, із три години, а мо' й більше. От,— а нічне повітря тим часом посіріло та згусло — таке враження, немов ти в тумані. Не кажучи вже про береги,— важко ѩось просто перед себе розрізнати. Година вже мала бути пізня, й стояла мертвага тиша,— коли це чуємо — суне пароплав проти води. Ми засвітили ліхтаря й гадали, що його, мабуть, буде здаля видко. Звичайно, ті пароплави, що йшли проти води, проходили далеко від нас; вони брали трохи вбік, обминаючи мілінні й шукаючи спокійної течії попід скелястими берегами; але такої ночі, як оця, їм лишалося одне — йти вгору просто стрижнем, перемагаючи силу течії.

Ми чули, як його колеса важко гувають по воді, але не бачили його, доки він підійшов зовсім близько. Пароплав сунув просто на нас. Вони це полюбляють робити, змагаючися на тому, щоб пройти якомога ближче, не зачепивши плоту; часом трапляється, що їхнє колесо зріже край плоту, і тоді лоцман вистромлює голову вслід та речочеться, ніби він учинив щось винятково дотепне. Аж ось бачимо — суне простісінько на нас; ми гадали, що він пройде близесенько проз нас, не зачепивши; та ба! — ми помилилися. Це був величезний-таки пароплав, наблизився він дуже швидко, скидаючися на чорну хмару із низками світляків по боках; і раптом він немов стрибнув на нас, такий великий і страшний, з довгим рядом розчинених навстіж дверцят топок, що скидалися на низку розпечених до жару зубів, а його величезний ніс та барабани звисли просто над нами. Хтось гукнув на нас, залунали раптом дзвінки, щоб зупинити машину, знялася веремія — крик, прокльони, засичала пара — і, в той час, як Джім пірнув з плоту в один бік, а я — в другий,— пароплав продрався посередині, дощенту розтрощивши нам плota.

Я пірнув і намагався зануритись аж до дна, бо тридцятифутове колесо мало пройти якраз наді мною, а я в свою чергу не хотів стати йому на заваді. Я можу витримати під водою до хвилини; гадаю, що цього разу я просидів під водою хвилини півтори. По тому я мерщій майнув на поверхню, бо відчував, що от-от захлинуся. Високочив я з води вище пахов, вичхав воду з носа й покашляв трохи. Звісно, течія тут була страшенно бистра, і на судні знову пустили машини, що стояли не більш як десять секунд; пароплави-бо загалом не

звертають уваги на плотарів,— їм байдуже до них! Отож по пароплаві слід знову запінися, і хоч у темряві пароплава й не було видко, проте його піхкання я ще чув.

Я зачав гукати на Джіма, та не почув жодної відповіді; тоді я вхопився за дошку, що прибилася до мене, поки я «погойдувався на хвилях», і приспішив до берега, штовхаючи ту дошку перед себе. Але скоро я збагнув, що течія повертає тут до лівого берега, тобто я потрапив на перехресну течію; тоді я повернув і поплив за водою.

Течія річкова саме в цьому місці неслася мене навкоси зо дві милі; отож і довелося мені пливти довгенько. Однак я вдало доплив і відерся на берег. Далеко перед себе я не бачив, але продирається навмання через горби та переярки і пройшов близько чверть милі,— аж раптом переді мною виріс двоповерховий будинок, зведений на старий лад, і я зупинився. Я вже хотів був проминути його й податися геть, але тої миті з темряви вискочила сила-силенна собака, що почали вити й брехати на мене, і я хіть-не-хіть прикипів до того місця.

За хвилину хтось гукнув, не вистромлюючи голови з вікна:

— Цільте ви!.. А хто там?

Я сказав:

— Це я.

— Хто — я?

— Джордж Джексон, сер.

— Чого тобі треба?

— Мені нічого не треба, сер. Я хочу лишень іти собі далі, та собаки мене не пускають.

— А чого ж ти вештаєшся тут серед ночі, га?

— Я не вештаєшся тут, сер; я просто впав із пароплава у воду.

— Он як? Та невже?! Ану, хто там є, засвітіть-но світло! Як, ти сказав, тебе звати?

— Джордж Джексон, сер. Я ще хлопчик.

— Слухай-но, якщо ти кажеш правду, тобі нема чого боятися: тебе ніхто не зайде. Тільки не рухайся з місця; стій, де стоїш... Збудіть хто Боба й Тома та принесіть рушниці. Джордже Джексоне, є ще хто з тобою?

— Ні, сер, нікого.

Я почув, як люди заметушилися в будинку, а далі побачив світло. Чоловік гукнув:

— А прибери-но свічку, Бетсі, стара дурепо; тобі що, в черепку не родить? Постав її на підлогу за дверима. Бобе, якщо ви з Томом уже готові, ставайте на свої місця!

— Ми готові.

— Ну ж бо, Джордже Джексоне, чи знаєш ти кого з Шепердсонів.

— Ні, сер, ніколи не чув про них.

— Гаразд, ми з'ясуємо — так воно чи ні. Ну, все готове. Тепер заходь, Джордже Джексоне. Та гляди, не поспішай — іди помалу. Якщо з тобою ще хто є, най лишається позаду; тільки-но він визирне, дістане кулю. Іди ж бо. Іди помалу, прочини двері — аби зміг пролізти, чуєш?

Я не поспішав, бо не міг, коли б і хотів. Ступав я поволі, крок за кроком; навкруги — ні згуку; лише мені здавалось, що я чув, як кидаеться мое власне серце. Собаки мовчали так само, як і люди, проте йшли слідком за мною. Коли я дійшов до ганку з трьома дерев'яними східцями, то почув, як клацнули ключем у дверяному замко-

ві, а по тому відсунули засув. Я доторкнувся до дверей і натис трохи, потім ще трохи, доки почувся голос: «Так, вистачить, просувай голову». Я підкорився, а проте був певний, що вони обов'язково її зітнуть.

Свічка стояла на підлозі, і всі вони скучилися навколо; і всі глипали на мене, а я на них, отак із четверть хвилини. Троє кремезних чоловіків цілилися просто в мене — аж мені й волос зав'яв, їй-право;

найстарший з них, сивий уже, років, мабуть, на шістдесят, двоє інших — років на тридцять, мо' й більше — всі троє статурні й вродливі, — а ще дуже мила сивенька стара леді й позад неї дві молоді жінки, розгледіти яких мені як слід не вдалося. Старий джентльмен сказав:

— Ну, от... гадаю, все гаразд... Заходь.

Щойно я увійшов, старий джентльмен замкнув двері, підпер їх і засунув засув, по тому загадав молодим чоловікам з рушницямийти до хати; всі гуртом зайдли до просторії вітальні, де лежав новий штукований килим на підлозі, й збилися докути в кутку, так щоб їх не можна було побачити крізь фасадові вікна, — в бічній-бо стіні не було жодного. Тримаючи свічку, всі вони роздивлялися на мене й одноголосно вирекли: «Звісно, він не з Шепердсонів, ні, він не з Шепердсонів не схожий». Тоді старий вибачився, що доведеться мене обшукати, він просив не ображатися, — просто не завадить зайвий раз перевідчитися, чи немає в мене якої зброї. Отже, він не пинівся по моїх кишеньках, лише

помацав зовні руками й сказав, що все гаразд. А тоді загадав мені почувати себе вільно, як у дома, й розказати все про себе; але тут утрутилася стара леді:

— Та що тобі, бійся бога, Сауле! Бідолашне дитя змокло до рубця і, мабуть, що й дуже зголодніло, га? Як ти гадаєш?

— Ти маєш рацію, Рейчел,— я зовсім спустив те з ока.

Тоді стара леді сказала:

— Бетсі (то була служниця-негритянка), тягни йому їсти, що там у нас є, мерщі! Бідна дитина! Та й ви, дівчатка, біжіть корота — збудіть Бака та скажіть йому... О, а він уже й сам з'явився!.. Баку, забери з собою цього маленького прибульця, най поскидає з себе усе вогке, а ти дай йому щось із свого, сухого,— перебратися.

Бак виглядав на мого однолітка — років на тринадцять-чотирнадцять чи близько того, хоча був за мене кремезніший. Він мав на собі саму пічну сорочку, а волосся на голові було йому таке скуйовдане, мов миші у нім товклися. Він увійшов, позіхаючи та тручи 'дним кулаком очі, а в другому тримав рушницю, що тяглася по підлозі. Він промовив:

— Що, тут десь тиняються Шепердсони?

Йому відповіли, що ні,— то була фальшива тривога.

— То й добре,— відказав хлопець.— Коли б вони поткнулись, я б хоч одного, а почастував би!

Усі зареготалися, а Боб і каже:

— Еге, Баку, доки б ти наспів, вони б нам і скальпи познімали.

— А мене хіба хто сповістив? Це не гаразд! Завжди мене відсуваною набік; мені аби нагода — я б себе показав.

— Гаразд, Баку, хлопчуку мій,— мовив старий джентльмен,— трапиться ще тобі нагода, на все свій час, об тім ти не турбуйся. А зараз іди та зроби, що тебе мати просить.

Коли ми дісталися нагору до його кімнати, він дав мені свою сорочку з грубого полотна, куртку та штани, і я перебрався. Доки я перебирається, він спітавсь, як мене звуть, але перш ніж я встиг йому відповісти, він почав мені розповідати про блакитну сойку та молодого трусика, що він їх ізловив позавчора у лісі, і до того ж запитав мене, де опинився Мойсей, як свічка згасла. Я сказав, що не знаю; принаймні зроду про те не чув.

— Ну, то здогадайся,— запропонував він.

— Як же я можу здогадатися,— відказав я,— коли анічогісінько про те раніш не чув?

— Та спробуй-но! Це ж зовсім немудра річ.

— Яка свічка? — спітав я.

— Та однаково яка,— відповів він.

- Я не знаю, де він опинився,— сказав я.— Ну, то де?
- Ге, та звісно ж — у темряві! Он де він опинився!
- То чого ж ти мене питався, як сам знаєш гаразд?

— Отакої, та це ж загадка! Скажи, а ти надовго до нас? Ото коли б назавжди! Нам би за днем і голова не боліла,— та й до школи ходити не треба. В тебе є собака? А в мене є собака, і він плига в річку й приносить звідтіля тріски, що ти йому кинув. А чи полюбляєш ти зачісуватися по неділях, та чепуритися, та різне там казна-що витівати? Щодо мене — чхав я на все тое, та коли ж мати мене силують. Ану їх до дідька, ці штані! А втім, крапще б їх зодягти, та ні — не хочеться, ѹ без них жарко. Ти вже? От і гаразд. Ходімо, старий!

Холодна перепічка з кукурудзяного борошна, холодна солонина, свіже масло та сколотини — все те чекало вже на мене внизу, і, ѹй-право, я зроду ще не споживав смачнішої страви. Бак, його мама й усі інші палили коротенькі люлечки, окрім негритянки та ще двох дівчат. Усі вони палили й розмовляли, а я їв і теж розмовляв. Обидві дівчини обгорнулися стьобаними ковдрами, розпустивши волосся, яке звисало ім по спині. Всі вони розпитували мене і про те й про се, а я розповідав їм, як ми з татком і цілою сім'єю жили на невеличкій фермі у найдальшому закутні Арканзасу, та як сестра моя Мері-Енн утекла й десь вийшла заміж і ми про неї більше не чули, а Білл поїхав був її шукати та й сліду немає, а Том і Морт померли, і більш нікого не лишилося, крім мене й татка, а горе його так підкосило, що він ніяк не міг очуняти; то ж бо коли татко помер, я забрав із собою все, що лишилося, — ферма-бо була не наша, — і подався пароплавом проти води, як палубний пасажир, та й вивалився за борт, і в такий спосіб опинився тут. Після того вони сказали, що я можу жити в них, скільки мені заманеться. Тим часом надворі вже майже розвиднілося, і всі пішли досипати, пішли й ми з Баком, і я поклався з ним разом у його ліжкові; а щойно я прoder уранці очі, то — най йому біс! — ніяк не міг пригадати, як мене звуть. Ото лежу собі мало не цілу годину й однієї все згадую, та ба! — нічого не виходить! А коли Бак прокинувся, я спитав його:

- Ти вмієш писати, Баку?
- Ато ж,— відповів він.
- Закладаєш, що моого імені ти не напишеш! — сказав я.
- Закладаєш, що напишу,— відмовив він.
- Гаразд,— кажу я,— називай по літерах.
- Д-ж-о-р-д-ж Д-ж-е-к-с-о-н, так? — питаетесь він.
- Чи ти ба,— сказав я,— таки правильно, а я гадав, що ти не

зумієш. Воно не так легко написати моє імення — доки як слід його завчиш.

При першій же нагоді я нишком занотував, як воно пишеться, бо що ж буде, коли хто мені загадає назвати його по літерах; отож я мав бути готовий щоміті близькавично відторхтіти власне ім'я.

То була дуже гарна сім'я, і дуже гарний будинок також. Я зроду ще не бачив на селі такого гарного будинку, ще й з такою гожою обставою. Парадні двері замикалося не на залізний засув, та й не на дерев'яний із шкуратяним ремінцем, а треба було повернати мідяну кулясту ручку — точнісінько, як у міських будинках. У вітальні не понаставлювано ліжок, нічого схожого на ліжко й сліду тут не було; таж навіть у місті по багатьох вітальнях понаставлювано ліжка. Великий камін було вимощено цеглою, й ті цеглини аж сяяли від охайноті, — їх-бо повсякчасно поливали водою та шкрабли іншою цеглиною; коли-не-коли їх скривали шаром червоної фарби, що її звуть тутечки «еспанська брунатна». Величезний мідяний таган у нім міг витримати цілу колоду. На каміновій полиці, посередині, стояв дзигар, що на пньому на нижній частині скла було намальовано місто, а посередині кружечок чистий — для сонця, і крізь той кружечок видко було, як гойдається вагальце. Було дуже присміно слухати, як він цокає; а часом до господи заходив мандріваний годинникар, лагодив того дзигаря та чистив, і тоді дзигар вибивав невгавуче разів із півтораста, доки знеможеться геть зовсім. Господарі не погодилися б його проходити ані за які гроши.

Ну, а обабіч дзигаря стояло по великій заморській папузі, зробленій з чогось, ніби з крейди, та пофарбованій у найпістрявіші барви. Поруч із однією папугою стояла череп'яна кицька, а поруч із другою — череп'яний собачка; а коли їх натиснути — вони пищали, проте паці не роззвяляли, і тому писок їм не змінював виразу й лишався такий же байдужий. Вони пищали знизу. Позад усіх тих розкошів пишалося два великі розгорнелі віяла, що їх було зроблено з крил дикого гинника. А на столі посеред кімнати стояв ціцькований череп'яний кошик із яблуками, помаранчами, персиками та виноградом, що виглядали далеко рум'яніше, жовтіше й показніше, ніж справжні, а проте було знати, що вони несправжні, подекуди-бо вже пооблуплювалися і в пооббиваних місцях прозирало біле — чи то крейда, чи що інше, з чого саме їх було зроблено.

Стола покривала чудова церата з намальованим червоною й синьою фарбою орлом та лямівкою навколо. Ту церату було привезено з самої Філадельфії, — так вони запевняли. На кожному кутку того столу охайними купками було поскладувано книжки. Одна з них — фамільна біблія з малюнками. Там же лежала книжка — «Прочани-

нове мандрування», про одного чоловіка, що покинув свою сім'ю, а чому саме — об тім у книзі не йшлося. Я багато разів брався до неї; читати її було цікаво, але важкувато. Ще був там «Дар Дружби», з розмаїтими втішними оповіданнями та віршками; та тільки віршів я не читав — не полюбляю. Були там ще промови Генрі Клея та «Хатній лікарник» доктора Ганна, де розповідалося дуже докладно, що треба робити, якщо хто заслабне чи то вмре. Був там і молитовник, і розмаїті інші книжки. А ще стояли там хороші стільці з плетеними сидіннями, зовсім міцні, не продавлені всередині й не діряві, що нагадували б старий кошик.

По стінах у них порозівішувано було картини — здебільша всілякі Вашінгтони, та Лафайєти, та різні січі, та шотландська королева Марія Стюарт, а одна картина звалася «Підписання Декларації». Висили в них ще й такі картинки, що господарі звали їх «пастелі»; малювати їх вправлялася їхня дочка-небіжчиця, коли їй було ще п'ятнадцять років. Таких малюнків я зроду не бачив: вони були куди чорніші, ніж звичайне. На одному красувалася жінка у вузькій чорній сукні, підв'язаній поясом аж попід пахвами, з рукавами, що скидалися на качани капусти, у великому чорному капелюшкові — достоту такому, як розカリчений черпак,—із чорним вуаликом на ньому, а з-під сукні визирали тонесенькі ніжки в білих панчохах та в чорних вузеньких, мов долото, черевичках із чорними тάсьмами уперехрест; вона стояла задумливо, спираючися правим лікtem на надгробок під плачучою вербою, а в другій руці, що звисала їй упоперек тіла, вона тримала білу хусточку та ридикюля, а під тим малюнком стояв напис: «Невже ми не побачимося знову, ой леле!» На другім — писалася молода панянка з начесаним на маківці волоссям і з гребінцем у тій зачісці, таким здоровецьким, як спинка стільця; та панянка плакала в свою хусточку, а в другій руці, на долоні, їй лежала догори лапками мертвa пташка, а під малюнком стояв напис: «Ніколи більш не почую я твого ніжного щебетання, ой леле!» А ще був і такий малюночок, що на ньому молода панянка стояла край вікна й дивилася на місяця, а по щоках її струмували слези; в одній руці вона тримала розкритого листа із чорною сургучевою печаткою на однім кінці, а другою рукою вона тулила до губів медальйона з ланцюжком, а під тим малюнком стояв напис: «Невже ж ти пішов назавжди? Так, ти пішов, ой леле!» На мою думку, то були дуже зворушливі малюночки, а проте в мене до них душа не лежала, бо часом, коли й без того сум понімав, як гляну на них, то ще гірше стає, аж серце від жалю заходиться. Всі печалувалися, що тая дівчина так рано померла, вона-бо розпочала ще силу-силенну таких малюнків; а з того, що вже було зроблено, кожен міг легко вивести, як багато втратили в її особі всі її рідні. Але я

собі так думаю,— мавши таку вдачу, вона найліпше почуватиме себе на цвінтарі. Бідолаха саме працювала над тим, що мало бути її найвізлачнішою картиною, аж раптом запедужала; і вдень і вночі молилася вона тільки об тім, аби пожити ще й упоратися зі своїм твором; та ба! — не поталанило сердечній, так і померла, його не скінчивши. То було зображення молодої жінки в довгому білому вбранні, що вицерлася на поруччя мосту й мала от-от стрибнути з нього вниз; волосся її розпatalaloся й звисало за спину, а вона тим часом втутила очі в місяця, рясні слізози текли її по обличчі; дві руки вона притисла до грудей, дві руки випростала перед себе, а ще дві пристягла до місяця; річ у тім, що малярка хтіла спочатку подивитися, як же воно буде найкраще, а всі зайві руки мала по тому стерти; але, як я вже казав, вона померла, перш ніж вирішила це питання; і тепер картина висіла у головах ліжка в її кімнаті, і щокожного дня її народження картину прикрашали квітами. Весь інший час її було запинуто завісочкою. І хоча жінка на тому малюнкові мала досить присмне обличчя, але зайві руки робили її подібною до павука,— так я собі думав.

Ця дівчинка за життя ще мала собі альбома, що до п'ятого вона наклеювала вирізані з «Пресвітеріанського Оглядача» некрологи, повідомлення про нещасні випадки та про довготерплячих страдників, і щоразу сама компонувала про них вірші. То були дуже тонкі поезії. Ось що, приміром, написала вона про хлопчика, на ім'я Стівен Доулінг Ботс, який упав у криницю й потонув.

ОДА НА СМЕРТЬ СТІВЕНА ДОУЛІНГА БОТСА

Чи ж хворів бідний Стівен,
Чи ж Стівен врешті вмер?
Чи ж плакав світ злостивий
За Стівеном тепер?

Ні, не такої долі
Зазнав Ботс Доулінг Стівен;
Й хоч рвалось серце з болю,—
Не смерть 'го знапастила.

Не кашель краяв груди,
Не кір тут лютував,
Як Ботс Доулінг Стівен, люди,
Блаженний,— помирає.

То не любов нещасна
Життя йому звела,
Як Стівеї передчасно
Пішов із долу зла.

О ні. В сльозах його діла
Спишу я для Правиці.
Його душа в той світ пішла,
Діставшися з криниці.

Він впав туди — його назад
Тягли, качали — надто пізно;
Проте він житиме навзгад
У раї ліпшої вітчизни.¹

Якщо Еммелін Гренджерфорд тямила складати такі вірші, коли ще не мала чотирнадцять років, то ви можете собі уявити, що вона могла б створити із плином часу! Бак казав, що готові вірші просто вилітали з неї. Вона навіть і не замислювалась над ними. Він казав, що вона ото накидає рядок, а якщо не може добрati до нього рими, то закреслює, начеркає новий і пише, й пише... Вона не витребенькувала й залишки складала вірші про що завгодно, аби воно було сумне. Щоразу, коли який чоловік конає, чи то жінка конає, чи дитина конає — вона вже напохваті зі своєю «даниною», а небіжчик ще й задубити не встиг. Вона звала тій вірші «даниною небіжчикові». Сусіди казали, що перший завжди приходив лікар, потім Еммелін, а після неї — трумна; йому тільки один раз поталанило випередити Еммелін, та й то через те, що вона ніяк не могла підібрати рими до прізвища небіжчика, якого звали Уїстлер. Відтоді вона якось відразу змінилася,— хоч і не скаржилася ні на яку хворобу, але почала сохнути й марніти, та так невдовзі й померла. Бідолашне створіння; часто-густо я заходив до її кімнати, добував її старенького альбома та перечитував його, особливо коли її малюнки починали мене дратувати і я трошки на неї злостився. Річ у тім, що вся родина Гренджерфордів припала мені до серця, і ті, що померли, і ті, що жили, і я не хотів, щоби поміж нами перебіг чорний котяка. Бідна Еммелін писала за життя вірші для всіх небіжчиків, і мені здавалося несправедливим, що тепер, коли вона померла,— нема кому про неї написати; я сам був спробував видушити з себе якого віршка, а мо' й двое, але нічого в мене з того не виходило.

¹ Тут і далі вірші переклав Лесь Герасимчук.

Господарі держали кімнату Еммелін дуже чисто й охайно, і всі речі було розміщено так, як вона за життя полюбляла, і ніхто ніколи, звісно, там не спав. Стара леді завжди порядкувала в тій кімнаті сама, хоча її стало б на те негрів; вона раз у раз сиділа там із шитвом і біблією також майже завжди там читала.

Ну, гаразд, але ж я ще не скінчив про вітальню; в ній на вікнах висіли чудові завіси: білі, з розмаїтими малюнками — замки, що по їхніх мурах виноградина в'ється, та худоба, що суне до водопою. У вітальні стояло ще невеличке стареньке піаніно, що його згук нагадував мені брязкіт бляшаних тазів, проте я залишки слухав, коли панянки виводили «Все скінчено між нами» або грали «Бій під Прагою». Стіни в кімнатах було потиньковано, на підлогах майже скрізь лежали килими, а знадвору будинок було чисто вибілено.

Будинок складався з двох половин, а поміж ними ще лишався вільний простір,— над ним зробили дах і послали підлогу; отож часом там готували стіл до обіду, і те місце було найпрохолодніше і найзатишніше. Нічого не могло бути краще! Та ще її готували в них дуже смачно, а харчів, скільки хоч, упрійпуск давали!

Полковник Гренджерфорд, бачте, був справжній джентльмен. Достоту джентльмен аж до кінчиків нігтів; така ж і сім'я його вдалася. Був він доброї породи, а для людини це в такій самій мірі важливо, як і для коня,— так Дугласова вдова казала, а ніхто не заперечував, що в її жилах текла найаристократичніша кров у цілому нашому місті; та й татко мій також казали, хоча вся його родина — кумового наймита дитина. Полковник Гренджерфорд усім узяв — і

стрункий, і ставний, обличчя мав смагляве, але разом з тим — бліде, без найменших ознак рум'янців на щоках; щоранку він ретельно голив своє сухоряве обличчя; мав він надзвичайно тонкі губи, й надзвичайно тонкі піздри, й горбоватого носа, й кудлаті брови, що з-під них зиркали чорні, як смола, очі, такі глибокі, що, здавалося, вони позирали на тебе з якої печери. Чоло йому було високе, а волосся — сиве й пряме і спадало на плечі. Пальці мав довгі й тонкі й щодня убирав на себе чисту сорочку та полотняний костюм такий сліпучо-блій, що аж очі різало, як дивигися; а по неділях убирався в синій фрак із мідяними гудзиками. Він ніколи не розлучався з паличкою червоного дерева, що

її було прикрашено срібною маківкою. В ньому не можна було вкім'єти ані найменшого натяку на легковажну жартівлівість, а разом з тим він ніколи не підводив голосу. Він був такий добрий, що годі,— кожен відразу те відчував і мав до нього довір'я. Часом він усміхався, і було дуже приємно на те дивитися; а вже коли, бува, випростається, як стовп вольностей¹, та зачне кидати з-під кошлатих брів вогнем-бліскавицею, то спершу хтілося видряпатися на яке дерево, а звідтіля вже питатися, в чому річ. Йому ніколи не доводилося нагадувати будь-кому про пристойність,— в його присутності всі-бо поводились як слід. Кожен щиро тішився з його товариства; він був для всіх, наче сонячний промінь,— тобто, здавалося, немов усе навколо яснішає, тільки-но він з'являється. Коли обличчя йому затъмарювалося — ту ж мить теменна темрява повивала все навколо, але те тривало лишень із півхвилини, та того було досить: далі цілий тиждень усе котилося, як на олії.

Коли він і стара леді сходили вранці до їдалні, вся сім'я скоплювалася зі стільців, усі бажали їм доброго ранку й не сідали доти, доки сядуть вони. Тоді Том із Бобом ішли до буфета, де стояла карафка, як наточували в склянку віскі та передавали батькові, а той тримав її в руці, доки Том із Бобом і собі наточати; а тоді сини вклонялися й казали: «Ваше здоров'я, пане! Ваше здоров'я, паніматко!» — а полковник з полковницею злегка кивали головою й дякували, та утрьох же й пили; після того Боб і Том наливали ложку води на цукор і трошечки віскі, чи то яблунівки, на денце своїх високих склянок і давали мені й Бакові, і ми також пили за здоров'я старого подружжя.

Боб був найстарший, а Том — за ним; обидва високі на зріст, вродливі, плечисті хлопці з засмаглими обличчями, довгим чорним волоссям та чорними очима. Вони вбиралися в біле полотно від голови й до п'ят, точнісінько так, як і старий джентльмен, і носили крислаті капелюхи-панами.

Ше була міс Шарлот; вона мала двадцять п'ять років, висока на зріст, горда, велична, але страшенно добра, доки їй терпію не вривали; коли ж но розгнівається та гляне — ну чисто, як її батько — тобі зі страху аж у п'ятах коле. Вона була красуня.

Така ж була і сестра її, міс Софія, щоправда, трошки інша. Вдачу вона мала ніжну й лагідну, наче в голубки; і їй доперва скінчилося двадцять.

Кожен з них мав собі негра до послуг, Бак теж. Мій негр мав

¹ Стовп вольностей — високий стовп, прикрашений угорі символом свободи.

я бував на пристані з моїми хазяями, то частенько стрічав там декого з Шепердсонів верхи на чудових конях.

Якось раз, полюючи з Баком у лісі, ми почули раптом, що наближається кінський тупіт. Ми саме переходили через дорогу. Бак гукнув:
— Мерцій! Тікаймо до лісу!

Ми так і зробили,— продралися поміж дерев, а далі почали стежити крізь гущавину за дорогою. Невдовзі з'явився на ній вродливий юнак-вершник, схожий па військового, що намагався стримати свого коня, який усе поривався йти галопом. Рушниця того красеня лежала впоперек луки. Я вже не раз його бачив. То був молодий Гарней Шепердсон. Враз Бакова рушниця стрільнула коло самісінського мого вуха, й Гарнесіві зірвало капелюха з голови. Він ухопив свою рушницю

найменший клопіт, бо я не звик до того, щоб хтось мені слугував, проте Баковому доводилося тяжко — він не присідав годинами.

Отака була зараз їхня сім'я у повному складі, а передніше їх було більше: ще троє синів — тих усіх трьох убили — та Еммелін, що померла.

Старий джентльмен володів багатьма фермами та понад сотнею негрів. Часом з околиць наїздило чимало гостей верхи, миль за десять, за п'ятнадцять звідси, та ѹ гостювали в нас п'ять, а мо' ѹ шість день, і бенкетували, ѹ каталися човнами по річці, ѹ танцювали, ѹ гуляли в лісі уденъ, а ввечері балували в господі. Ці пани були здебільшого родичі тієї родини. Чоловіки приїздили в гостину зі своїми рушницями. То було вельми вишукане товариство, запевняю вас.

Тут же поруч жили дідичі іншого роду — п'ять чи шість родин — переважно Шепердсони на прізвище. Усі вони були так само добре виховані, такі ж шляхетні, заможні й могутні, як і Гренджерфорди. І Шепердсони, і Гренджерфорди користалися з ідного спільнотого причалу, що містився за дві милі вище нашого дому; отож часом, коли

й поскакав просто до того місця, де ми ховалися. Але ж ми на нього не чекали. Ми кинулися через ліс навтікача. Ліс був не дуже густий, отож я раз у раз обертаєшся, щоб глянути — чи не загрожує мені куля, і дівчі бачив, як Гарней прицілився в Бака з рушниці, та за хвилину повернув назад у той бік, звідки й прискакав,— мабуть, щоб підняти свого капелюха; гадаю, що так, хоч сам я того й не бачив. Ми мчали, не спиняючись, аж поки опинилися вдома. Очі старому джентльменові блиснули на мить — мабуть, від вдоволення, так я собі подумав,— а по тому обличчя йому немов пом'якшало, і він промовив досить лагідно:

— Я не полюбляю тієї стрілянини з-за кущів. Чому ти не вийшов просто на дорогу, мій хлопче?

— Шепердсоні ніколи того не роблять, батьку. Вони використовують усяку слухну нагоду.

Міс Шарлот підвела голову й тримала її гордо, наче королева, доки Бак розповідав нашу пригоду; ніздрі їй роздималися, а очі метали іскри. Обидва старші брати похмуріли, проте не зронили й слова. Міс Софія зблідла, але рум'янці знову вернулися їй на щоки, коли вона почула, що Гарней лишився цілій.

Тільки-но я стрівся після того із Баком сам на сам під деревами коло клунь, я в нього запитався:

— Ти справді хотів його забити, Баку?

— Ну певно, що так.

— Що ж він тобі зробив?

— Він? Анічогісінько він мені не зробив.

— Отакої! То за що ж ти хотів його забити?

— Так собі! Ані за що! Просто через нашу кровопімсту.

— А що вона за штука — та кровопімста?

— Ото! Де ж бо тебе такого склеїли? Ти й справді не тямиш, що то воно є — кровопімста?

— Зроду об тім не чув. Ну ж бо, розкажи!

— Та добре вже,— погодився Бак.— Кровопімста — це ось що: трапляється, що один чоловік посвариться із другим чоловіком і вб'є його; а тоді брат того забитого чоловіка вбиває першого; а тоді з обох родин встравають у справу інші брати і вбивають один одного; а тоді— доходить ряд і до кузенів,— наприкінці, коли вибито всіх до ноги, кровопімста припиняється. Та тільки не так воно швидко діється, як мовиться, тож кровопімста відбирає силу часу.

— А ваша ворожнеча давно вже триває, Баку?

— Та нічого собі; як на мене — давненько! Вона почалася років із тридцять тому або близько того. Хто й' зна за що глека розбили, а по тому почали позиватися; звісно, що вирок був одному не на користь, отож той, що програв справу, пішов і застрелив того, котрий її виграв,— авжеж, так і слід було зробити, певно що так. Кожен, на його місці бувши, зробив би так само.

— А за що ж вони посварилися, Баку? За землю?

— Може, й за землю... Хто й' зна — гаразд не відаю.

— Ну, а хто ж перший стрільнув? Гренджерфорд чи Шепердсон?

— Отакої, а я ж відки знаю? Адже ж те було так давно.

— І ніхто не знає?

— Чого ж, татко, мабуть, знає, та ще дехто з старих знаєтакож; але вони напевно й тями не мають про те, що саме спричинилося до спарки.

— І багато людей забито через тую кровопімstu, Баку?

— Атож, чималенько, раз у раз когось ховають. А втім, не завжди ж і таланить забити людину на смерть. Ось, приміром, таткові сидить кілька шротин у тілі, а йому й байдужісінько, він-бо не став від того важчий. Боба таки добре ножакою-колодачем черконули та й Тома поранено разів зо два.

— А цього року було кого вбито, Баку?

— Еге, в них одного й у нас одного. Місяців зо три тому загинув Бад, мій кузен, хлопець років на чотирнадцять; іхав він верхп по лісі — на той бік річки дістатися хтів,— зброї при собі не мав ніякої,— звісно, що дурень несосвітінний! — і раптом в одному безлюд-

ному місці чує позад себе кінський тупіт, озирається й бачить, що слідком за ним скаче старий Голомозько Шепердсон з рушницею в руках; мчить, доганя, — аж сиве волосся має йому на вітрі; а Бад, замість того щоб зіскочити з коня та кинутися в кущі й скривитися, вирішив, що зможе втекти від старого; отак вони й скакали миль із п'ять щодуху; а старий — все ближче та ближче; тоді Бад бачить, що однаково не втече, — зупинив свого коня й повернувсь до ворога обличчям, щоб куля попала йому в груди, а не в спину, а старий підїхав ще ближче та й убив його з одного маху. Проте він недовго тішився з своєї перемоги, того ж таки тижня наші його впорали.

— Як на мене, той старий був боягуз, та й годі, Баку.

— Як на мене, він не був боягуз. Страху в нім і сліду не було. Серед Шепердсонів немас боягузів — жодного. І серед Грэнджерфордів боягузів також немас. Ого, той старий одного разу бився цілі півгодини із трьома Грэнджерфордами і подолав їх. Усі вони були верхи; він миттю зіскочив з коня й засів за невеличким стосом дров, а коня поставив перед себе, щоб загородитися від куль; однак Грэнджерфорди лишилися верхи й гарцювали навколо старого й стріляли в нього, а він стріляв у них. І він, і його кінь дісталися додому закривавлені та покалічені, зате Грэнджерфордів довелося до їхнього дому нести — один-бо з них відразу помер, а другий помер наступного дня. Ні, сер; якщо вже кому заманеться шукати боягузів, то годі йому марнувати час у Шепердсонів, вони-бо таких не плекають.

Наступної неділі ми всі гуртом вирушили до церкви, що була за три милі від нас, — кожен їхав верхи. Чоловіки мали при собі рушниці — також і Бак — і тримали їх у церкві в себе між колінми або поприставляли до стіни, щоб були напохваті. Шепердсони зробили так само. Казань була найзвичайнісінка — щось там про братерську любов тощо, — та-ка нудота! Всі наші вважали, що казань була дуже гарна, і обговорювали її, повертуючися додому, і в кожного знайшлося сказати багато дечого про віру, та про добре вчинки, та про ласку духа свя-

того ѿ присуд-долю та не знаю, про що там іще; отож я собі подумав,— здається, такої нудної неділі мені ще зроду-віку не траплялося.

Приблизно через годину по обіді всі задрімали,— хто в фотелі, хто в своїй кімнаті,— і стало ще нудніше. Бак та його собака простяглися на траві і, гріючись на сонечкові, задавали хропака. Я подався до нашої кімнати, думаючи собі — мо' ѿ я трішки покуяю. Дивлюсь, аж чарівна міс Софія стоїть на дверях своєї кімнати, що містилася поруч із нашою; вона покликала мене до кімнати, тихенько причинила двері та ѿ питаеться, чи люблю я її, а я відповів, що люблю; по тому вона запиталася, чи можу я щось зробити для неї ѿ нікому об тім не казати. Я відповів, що можу. Тоді вона сказала, що забула в церкві своє евангеліє, покинула його на лаві між двох інших книжок, то чи не зміг би я непомітно вислизнути з дому, збігати по ту книгу ѿ принести їй, і нікому нічого не казати. Я відповів, що збігаю. Отже, я тихесенько вислизнув з дому ѿ подався дорогою; прибіг до церкви, аж там нікого вже немає, крім однієї чи двох свиней: двері бо там ніколи не замикалося, а свині полюбляють вилежуватися влітку на підлозі з камінних плиток — вона прохолодніша. Якщо ви помітили, більшість люду відвідує церкву тільки коли мусить; що ж до свиней — ну, то інша річ.

До чого воно?—думаю собі.—Тут щось не тое... Де ж то видано, щоб молоденька дівчина так евангелієм турбувалася,— то річ зовсім неприродна! Отож я добре струсонув книжку, і з неї випав клаптик паперу, а на нім написано олівцем: «О п і в н а т р е т ю». Тоді я заходився, шукаючи, всі сторінки перегортати, проте нічого більше не знайшов. Я так-таки нічогісъко ѿ не втямив, і через те поклав того папірця пазад до книги, а коли вернув додому і зійшов сходами нагору, то там стояла вже міс Софія на порозі своєї кімнати ѿ чекала на мене. Вона затягла мене до себе ѿ зачинила двері; по тому почала гортати сторінки евангелія, доки знайшла папірця, і, прочитавши його, дуже зраділа; перш ніж я оговтався, вона згребла мене, стиснула в обіймах і сказала, що я найкращий хлопець у світі та щоб я нікому нічого не казав. Вона вся зашарілася на мить, обличчя її пашіло, а в очах палахкотіли яскраві вогники, і від того вона стала немов іще гарніша. Я був таки добре спанеличений, проте, коли відсалався, поцікавився в неї, про що, власне, написано в тому папірцеві; а вона запитала мене, чи я його прочитав, а я відповів, що «ні»; тоді вона запитала, а чи я взагалі тямлю читати по-писаному, а я відповів їй,— «ні, хіба що написано друкованими літерами», і тоді вона сказала, що той папірець — лише звичайнісінька зáкладка, і що я можу тепер іти ѿ бавитись.

Я попростував до річки, обмірковуючи те, що сталося, але незабаром помітив, що мій негр іде слідком за мною. Коли ми відійшли від

будинку на таке віддалення, що бачити нас звідтіль уже не могли, він озирнувся на всі боки, а тоді підбіг до мене та й каже:

— Мастере Джордже, якщо ви зволите піти зі мною на болото, я покажу вам цілу купу водяних щитомордиків.

Думаю собі,— тут є якась загадка; він казав це ж саміське й учора. Вже йому слід би знати, що не такі-то й привабливі оті водяні щитомордики, щоб тягти за ними хтозна-куди. Цікаво, що то він має на думці? Отож я й кажу:

— Гаразд, іди вперед.

Я йшов за ним слідом із півмилі; по тому він подався навпростеъ через болото, і ми ще з півмилі брели по воді, що сягала нам до кісточок. Врешті ми вибралися на сухий острівець, що густо поріс деревами, кущами та винограддям, і тоді негр сказав:

— Пройдіть-но, мастере Джордже, наперед ще трохи,— тут вони й с. Я вже їх видів, то на дідька вони мені тепер здалися!

По сій мові він подався геть,— зачалапав по болоті й зник за деревами. Я повештався трішки по острові, доки дістався до маленької галеви в гущавині, завбільшки, як наша кімнатка, й повітої геть-чисто винограддям; дивлюсь — аж просто неба на землі людина спить і, їй же право, то був мій старий Джім!

Я розбуркав його й думав, що він дивом великим здивується, побачивши мене,— еге, де там! Він мало не заплакав з радощів, але ж аніскілечки не здивувався. Розповів, що ввесь час плив позад мене тої почі і чув, як я раз у раз гукав його, а проте боявся подати голос, щоб його, бува, не злапали та не продали знов у рабство. Він додав:

— Я трошки забився і не міг приспішитися за тобою, отож я все заставався позаду, а коли ти виліз на берег, я подумав собі, що таки наздожену тебе на сухому, та тихо-тихо, аби кого криком не сполохати; а коли побачив тамтой будинок, то мусив ходу втишити. Я був ще далеко, то й не чув, що тамті люди тобі говорять, а над усе собак ізлякався; а коли все вщухло, я збегнув, що ти тепера в господі,— ну, то я й почимчикував до лісу почекати, доки розвидниться. Рано-ранесенько здібав я негрів, провз мене проходили — в поле йшли працювати; ну, то вони мене із собою взяли й показали се місце,— сюди-бо по воді собаки на мій слід не натраплять, і щовечора toti негри мені їсти носять — городину абоцьо й про тебе оповідають, як тобі там ведеться.

— Чого ж ти не загадав моєму Джекові привести мене сюди раніше? Га, Джіме?

— Отакої! А пощо ж було тобі клопоту завдавати, Гаку, все'дно ще нічого б ми не вдіяли, а зараз усе гаразд. Я помалу купляв канзки, пательні та харч, а почами лагодив пліт, коли...

— Я ки й пліт, Джіме?

— Наш старий пліт.

— Ти хочеш сказати, що нашого старого плоту не потрошило на дрізки?

— Еге ж, ні! Його таки добренько пошматало, то вірно,— особливо з їдного краю; але то ще не така й велика шкода, тільки манаття наше всенікє згинуло. Щоб ми були не пірнули так глибоко та не пливли так довго попід водою, та щоб ніч ота не була така темна й ми, потрапивши в халепу, так не полякалися та з плигу не зблісся, як то люди кажуть, то ми б нашого плоту не згубили. А проте — мо' й гарно, що ми тоді його не побачили,— однак він зараз цілій і готовий, як новий; та й манатків у нас нових багатенько, замість тих, що погинули в річці.

— Стривай, Джіме, як це тобі пощастило знову наш пліт роздобути? Ти його упіймав, чи як?

— Де б же я упіймав його тут у лісі? Ні, тутейші негри знайшли його коло берега,— він тут недалечко за корча зачепився,— та й склавши його в закруті поміж верболозу, а тоді такий галас зчинили,— мовляв, кому він припаде,— що й до мене скоро та спірка долинула; тож я ім перед очі виріс та справу й розтлумачив, сказавши їм, що пліт нікому з їх не належатиме, бо він же таки твій і мій; питався в їх: чи то ж вони й справді надумалися в білого джентльмена майно поцупити, щоб їм за тое добре натрусилося? Ну, а тоді дав їм по десять центів на кожного, їх вони були раді-радісінські і бажають тепер тільки того, аби якнайчастіше до берега плоти прибивало, щоб їм забагатити. Всі вони до мене дуже добрі, toti негри, і коли я прошу їх об чім, то не нагадую їм двічі, любочику. Цей Джек — добрий негр, до того ж і спритний.

— Еге ж, спритний. Він навіть не сказав мені, що ти тут; просто покликав мене з собою й обіцяв показати багато водяних щитомордиків. Коли б що сталося — й ого хата скраю, він нічогіско не знає. Він може сказати, що ніколи не бачив нас разом, і то буде чистісінська правда.

Мені б не хотілося широко розводитися про те, що сталося наступного дня. Волю розповісти про все коротенько. Я прокинувсь удоосвіта, і допіру намірився перевернутися на другий бік та й знову заснути, коли раптом увагу мою привернула незвичайна тиша, по цілім домі — анішельесть. Дивно! — думаю собі.— Що воно за знак!? Далі я помітив, що й Бак уже встав та десь завіявся. Гаразд, коли так, то й я встав, а проте ніяк не доберу, в чому ж тут річ; спускаюся сходами вниз — анікогісінсько; скрізь тихо, як у мишачій норі. Те саме й надворі. Що сталося?! — ніяк додуматися не можу. Йду далі й коло стосу колоддя стрічаю мого Джека й питаюся:

— Що це все має означати?

А він і каже:

— Ви хіба не знаєте, мастере Джордже?

— Ні,— відказую,— не знаю.

— Як?! Тож міс Софія втекла! Й же богу, втекла! Вона втекла, ма-
бути, уночі — ніхто гаразд і не знає, коли саме; втекла, щоб віддатися
за молодого Гарнея Шепердсона, розумієте? — принаймні так кажуть.
В сім'ї довідалися об тім лишень півгодини тому — мо' трохи більше —
і я вас запевняю — вони не змарнують ані хвилини. Похапали руш-
ниці, коней притяма загнудали і гайда — зроду-звіку ще такого не
бачив! Жінки кинулися до кревних по допомогу, а старий пан Саул із
синами почепили на себе рушниці й гайнули дорогою вподовж річки,
щоб перейняти тамтого молодика та застрелити його, бо гірше вийде,
якщо він із міс Софією на той берег перекинеться. Ой, чує мое серце—
лиху насувається.

— Бак теж подався й не збудив мене навіть.

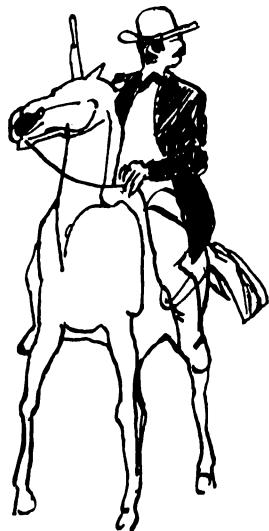
— Певно, що так. То ж бо вони не хтіли вас до тої справи при-
ткнути. Мастер Бак набили рушницю й заприсяглися, що застрелять
кого з Шепердсонів, а ні, то не повернуться живі додому. Гадаю, що їм
стане Шепердсонів на забаву й мастер Бак свого слова додержать.

Тоді я кинувся дорогою до річки їм навздогін. Через який час ізда-
леку почали долинати до мене постріли з рушниць, і, нарешті, перед
мене замаячів причал, де пристають пароплави, та стос колоддя; однак
ще довго дрався я поміж дерев, заки вибрався на зручне для спостере-
ження місце; тоді я виліз на розсоху ясокора, куди кулі не могли до-
летіти, й почав стежити. Поперед дерева, близесенько, стояв другий
стос колоддя, чотири фути заввишки, і спершу спало мені на думку
сховатися за нього; а проте — я вчинив краще, що тую думку відкинув.

Четверо чи п'ятеро чоловіка гарцювало верхи на конях на відкрито-
му місці перед складом; вони репетували та лаялись, намагаючися по-
цілити у двійко парубків, що хovalися поза стосом дров, поруч із при-
станищем; проте вершникам не таланило. Щоразу, як хто з них з'являвся
на березі перед стосом колоддя — в нього стріляли. Двоє хлопців
умостилося навпочіпки поза колоддям спиною до спини, отже їм видко
було в обидва боки.

Трохи згодом вершники припинили гарцювати й репетувати. Вони
під'їхали ближче до складу; тоді один з хлопців випростався, добре
націлився, спершись на колоддя, і вибив одного вершника з сідла. Реш-
та вершників зіскочили з коней, підхопили пораненого й понесли його
до складу; тоді ж миті обидва хлопці кинулися навтікача. Вони перебіг-
ли вже мало не півдороги до того дерева, що на ньому я сидів, перш
ніж ті чоловіки звернули на них увагу. Побачивши їх, чоловіки знову
скочили на коней і кинулися за хлопцями навздогін. Вершники

мчали, звісно, швидше за хлопців, а проте не могли їх наздогнати,— хлопці-бо війбігли набагато раніше і встигли домчати до того стосу колодя, що стояв якраз перед моїм деревом, шугонули за нього і знову здобули перевагу в позиції перед своїми ворогами. Один з тих хлопчаків був Бак, а другий — сухорлявий юнак років на дев'ятнадцять.

Вершники трохи покрутилися на місці й подалися геть. Тільки-по вони зникли, я озвався до Бака. Спочатку він ніяк не міг розтелепати того дива, що мій голос долинає до нього з дерева. Моя несподівана поява ошелепила його вкрай. А втім, він загадав мені взяти очі в руки й сказати йому, коли вершники з'являться знову; вони, напевно, намисляють якусь пекельну штуку і невдовзі мають повернутись. Я пожалкував, що не зліз із дерева раніше, проте зараз уже мав сидіти на місці. Бак почав плакати і лаятись, а далі заклявся, що вони з Джоєм (виявляється, другий хлопець — то йому двоюрідний брат) ще відплатять за цей день. Він сказав, що його батька й обох братів забито, та й ворогів забито двох чи трьох. Річ у тім, що Шепердсони чигали на них у засідці. Бак сказав, що його батькові й братам слід було б

зачекати, доки прибудуть їхні кревні — Шепердсонів було надто багато супроти них. Я тоді спитався в нього, а що ж сталося з молодим Гарнессом та міс Софією. Він відповів, що їм поталанило перемахнути через річку і тепер їм нічого боятись. Мене дуже потішила та звістка; але ж як люто обурювався Бак, проклинаючи себе за те, що не поцілив Гарнесса тоді, як стріляв у нього в лісі,— я нічого подібного зроду ще не чув.

І раптом — бах! бах! бах! — вихопилися три чи чотири рушниці,— чоловіки об'їхали по лісі кругом і підкралися ззаду, поліпшивши коней десь у скові! Хлопці вмить рвонули до річки — обидва поранені — і в той час, як вони пливли за водою, чоловіки бігли берегом, стріляючи в них, і кричали: «Бий їх, бий їх!» Мені стало так млюсно, аж я мало з дерева не звалився. Не розповідатиму в сього, що було потому, бо як почну — мені знову стане не га-

разд. Я дуже жалкував, що видряпався тої ночі на цей берег, де довелося бути свідком такого страхіття. І ніколи тепер мені не по-збутися тих жахливих спогадів — раз у раз усе так і стає мені перед очима, навіть часом сниться.

Я просидів на дереві, аж почало смерката, — страхався-бо злізти на землю. Кілька разів я чув рушничні постріли, що лунали десь далеко в лісі; а двічі бачив невеличкі загони вершників, озброєних рушницями, що промчали повз пристань; і тоді я збагнув, що колотнечка ще й досі триває. Я впав у розпач; подумав-подумав та й вирішив — не

з'являтися більше до маєтку, бо й я, може, завинув проти моїх господарів. Безперечно, на тому клаптикові паперу значилося, що міс Софія має зустрітися з Гарнеєм десь о пів на третю і разом з ним тікати; я також зміркував, що мені слід було розповісти її батькові про того папірця та про те, як дивно вона повелася, і тоді він, певне, замкнув би її вдома і не сталося б цього жахливого бойовища.

Злізши з дерева, я поплазував берегом понад річкою, аж раптом надібав на два тіла, що їх приило водою під самісінський берег; я витяг їх на пісок, а тоді прикрив їм обличчя та мерщій подався геть. Я навіть заплакав, коли закривав Бакові обличчя, бо він був такий добрий до мене.

Нарешті, стемніло зовсім. Проте я й не наблизався до маєтку, а пробивався лісом, простуючи до болота. Джіма не було на острові, тоді я кинувся бігцем до річки, плутаючися поміж верболозу, палаючи з нетерплячки залисти на пліт і якнайшвидше дременути з цього страшного місця. Плоту не було. Ох, як же я ізлякався! На хвилю мені аж затамувало дух у грудях... А тоді як залементую!.. Голос футів за двадцять п'ять від мене відгукнувся:

— Боженьку мій! Це ти, голубе? Тільки не галасуй.

Це був Джімів голос — зроду не чув я нічого приємнішого. Я трохи пробіг ще берегом і скочив на пліт, а Джім схопив мене і стиснув у своїх обіймах,— так він зрадів, коли мене побачив. Він сказав:

— Дяка богові, дитино! А я вже був певний, що ти теж загинув. Джек тут приходив; казав, що тебе, мабуть, застрелили,— додому-бо ти більше не вертав; тож-бо я хтів оде відвести пліт до виходу з затоки, щоб бути напоготові й відчалити, допіру Джек прийде знову і скаже, що ти направду помер. Ох, який же я радий, що ти повернувся, голубе мій!

Я сказав:

— Та це ж таки пречудово. Вони не знайдуть мене й подумають, що мене вбито й мое тіло попливло за водою — там, на березі, знається дещо таке, що напровадить їх на цю думку — отож не барімося, Джіме, якнайшвидше треба вийти на вільне плесо.

Я ніяк не міг заспокоїтися, аж доки пліт проплив миль зо дві за водою та вийшов, нарешті, на середину Mississipi. Тоді ми почепили сигнального ліхтаря й відчули, що ми знову вільні й вібавилися з халепи. Від учора в мене й ріски в роті не було; спасибі Джімові, що він добув харчів і почастував мене кукурудзяними балабушками, сколотинами, свининою, капустою та зелениною — немає нічого смачнішого в цілому світі, якщо це до ладу приготувати — і поки я вечеряв, ми з ним балакали й почували себе розкішно. Ох, і радів же я, що забрався геть від кривавої пімсти, а Джім — що забрався геть з болота. Відтак ми прийшли до згоди, що немає кращої доми, аніж наш пліт. В інших місцях, виявляється, надто тісно й задушливо, а на плоті хіба ж так! Почуваєшся і вільно, і легко, і вигідно на плоті.

Минуло дві чи три доби; можна було б ісказати про них, що вони пропливли,— промайнули-бо так спокійно, так плавко та приємно. Ось у який спосіб ми бавили час. Річка в цьому місці була широчезна — часом мілі півтори завширшки; ми пливли ночами, а вдень причалювали десь і переховувалися; вже перед саміським ранком ми спинялися й прив'язували плота — здебільшого в тих місцях, де течії не було,— біля узбережної мілизни, а тоді нарізали ясокорових та вербових вітів і маскували ними пліт. Потім закидали вудки. А далі купалися в річці, щоб трохи відсвіжитися й охолонути; тоді сідали на піщане дно, де вода сягала лише до колін, та стежили очима за тим, як ото на світ займається. Навколо анішестель, тихо-тихо — ні згуку, немов цілий світ заснув, тільки часом десь-недесь кумкне жаба спрощення. Перше, що побачиш, якщо дивитися в далечінь понад водою, то темна стяга — ліс на протилежному березі річки; крім тієї стяги важко було щось розрізнати; по тому краєчок неба починає бліднунти; потім та блідість починає розповзатися навкруги; а далі розвиднюютьсья понад річкою, й вона стає вже не чорна, а сіра; вже можна роздивитись, як по їй, ген-ген далеко, пливуть маленькі темні цятки — торговельні шаланди тощо; та довгі чорні низки — плоти; іноді чути, як риплять весла в кочетах або чийсь голоси, що спліталися у невиразний гомін,— панувала-бо така типша, що згуки вільно летіли десь іздалеку понад водою; поволі-волі починаєш розрізняти й смужки струменів на воді, а по тих струменях знати, що там десь причайвся корч, об який течія розбивається, тому-бо вода в тих місцях і вкривається брижками; ти бачиш, як туман кучерявиться над водою, як небо на сході на зорю займається, як річка багряніє, й можеш уже вглядіти брусовану хатину там на узлісці, далеко на тому березі річки—мабуть, чи не калавурню при лісному складі, а збито її абияк, і щілині в їй такі, що й собака пролізе; аж раптом зривається легіт і, переносячися понад річкою, повіває на тебе холодком та свіжістю й паощами лісу та квітів; але часом той вітерець несе ще й інший дух, на березі-бо валиється здохла риба й від неї тхне не вельми приємно; і ось, напрещі, настає ясний день, і все навколо немов усміхається до сонця, і на ввесі голос співають-розлягаються співочі пташки!

Коли світить сонце — легенький димок непомітний, отже, ми можемо зняти з гачків рибу й зготувати собі гаряче снідання.

Потім ми знову починаємо стежити очима за широкою річкою, а далі лінъки нас обсідають, і поступово ті лінъки перетворюються в міцний сон. Раз у раз із того сну прокидаючись, ми роздивляємося навколо, цікавлячися, що ж саме нас ізбудило; то, мабуть, пароплав, що пихає десь іздалеку, повагом проти води сунучи; але він пливе так далеко, ген аж попід тим берегом, що важко розрізнати на ньому будь-які подробиці,— хіба що ледь розпізнаєш, чи гребне колесо міститься в нього під кормою, а чи тії колеса в нього по бортах; по тому протягом цілої години на річці знову все завмирає — пічого не чути, нічого не видко,— безмежна самота окрûг, куди не кинеш оком. А часом — тульк! — і промайне десь далеко-далеко дараба, що на їй саме цеї хвилини колють якусь колоду на дрова, адже ж орудувати сокирою — то є звичайна річ на плоті; бачиш лишень, як здіймається та падає сокира, проте нічогісінко не чутно; далі бачиш, як сокира знову здіймається вгору, і, коли вона опиняється людині над головою, чусш, нарешті — краї! — це стільки часу згукові відібрало, аби подолати цю відстань понад водою. Отак ми й бавили день: байдикували, прислухáлися до тиші. Одного разу впав густий туман, і на плотах чи-то човнах розмайтих, що пливли поз нас, били по цинових пательнях, щоби часом який пароплав на них не нагнався. Барка, а мо' пліт, бувало, пропливали коло нас так близько, що ми зовсім чітко чули на них розмови, лайку та сміх; чути — ми чули, але не могли вкімітити ані самого судна, ані людей; аж моторошно ставало,— немов безтільні духи гомонять у повітрі. Джім сказав,— він певний, що то духи, але я за-перечив:

— Ни; духи не казали б: «Нехай його черти візьмуть — оцей клятий туман».

Щойно спадала ніч, ми відпихалися від берега, діставшися на середину річки, кидали весла, і — най собі пливе наш пліт за водою, як сам того хоче; а тоді ми запалювали люльки, занурювали ноги у воду й точили ляси про все, що тільки на язик наверзеться. Ми всенікай час ходили голякá, і вдень і вночі, якщо нам не дошкуляли комарі; нове-бо вбрання, що його мені Бакова рідня справила, було надто гарне, щоб я міг себе зручно у нім почувати, а крім того, я взагалі не полюбляю зайвої одежі.

Інколи ми єдині, здавалося, панували над цілою річкою. Ген-ген тяглися береги та острови; коли-не-коли щось спалахувало — певне, свічка у вікні якої хатини; а інколи зблискував вогник, мо' й два, над самісіньюкою водою,— ото вже або пліт, або барка, так і знай; бувало, що звідтіля долинали до нас співи чи згуки скрипки. Чудово жити на

плоті! Над нами темним шатром розпиналося небо, поцятковане зірками, а ми, лежачи на спині, роздивлялися на них та сперечалися про те, чи їх створено, чи вони засіялись самі. Джім гадав, що їх створено, а я гадав, що вони самі засіялись; адже ж їх безліч, і то було б задовго творити їх одну по одній. Джім гадав, що їх зніс місяць; воно нібіто виглядало досить правдоподібно, отож я йому й не перечив, та й чого — адже ж сам бачив, яку силу-силенну дрібнесенських ікриночок викидає жаба. Нам частенько доводилося спостерігати, як падали зірки, і стежити за тим, як вони темряву пропилювали. Джім уважав, що то вони попсувались і повипадали зі своїх гнізд.

Раз чи двічі протягом ночі поз нас у темряві прослизав пароплав, від часу до часу він вергав цілі купи іскор з димарів, і ті іскри дощем спались у воду, — аж любо було на тес дивитися! Згодом пароплав повертаєсь на закруті річки, й тоді всі мерехтливі вогні щезали, його пихкання поволі віщухало, і річку знов опановувала тиша; пароплав уже давно зник, і аж тоді до нас сягали хвили, гойдаючи наш пліт; по тому все затихало, і дуже довго не чутъ було нічого-нічогісінько, окрім жаб'ячого кумкання абощо.

По півночі люди, що мешкали по берегах, клалися спати, а тоді дві, а мо' й три години — куди не глянь — скрізь було темно, аж чорно, не бlimали більш вогники по вікнах. Ті вогники правили нам за годинника: щойно вони починали мерехтіти у навколошній темряві — це означало, що світання вже не за горами, й ми мерцій шукали зручного місця, аби сковатися й припнути нашого плота.

Одного ранку, вдосвіта, я знайшов порожнє каное й перекинувся в ньому через потічок на берег — той потік був тільки двісті ярдів завширшки — і проплив я вузенькою річечкою щось із милю вглиб серед кипарисового гаю, маючи на оці пристати десь до берега та пошукати якихось ягід. Саме в тому місці, де неглибоку річку перетинав коров'ячий брід, я вгледів двох чоловіків, які щодуху тією доріжкою мчали. Пропала ж моя голівонька, — подумав я собі, — оде вже, мабуть, за мною! Адже ж кожного разу, як я бачив, що хтось за кимось женеться, я відразу ж вирішував, що то за мною або принаймні за Джімом. Я вже налагодився був гайнути звідтіля, проте вони встигли добігти надто близько, озвалися до мене й почали благати, щоб я урятував їм життя, — казали, що нічого лихого не вчинили, а проте за ними женеться та ще й цькують собаками. Вони хтіли були стрибнути до мене в каное, але я їм сказав:

— Стривайте. Собак та коней ще не чутъ: ви ще масте час продержтися крізь кущі й пройти трохи вище вздовж річки; а тоді вже лізьте у воду та бредіть до мене убрід — це зіб'є собак зі сліду.

Так вони й зробили, і, тільки-но сіли в каное, я приспішив до на-

шого байварчика, а вже за якихось п'ять чи десять хвилин ми почули здалеку собаче гавкання та вигуки людей. Ми чули, як вони наближалися до річки, проте їх не бачили; переслідники, мабуть, зупинились роздивитися навколо й пошукати; а потім ми відпливали все далі й далі, і стало кепсько чути; а коли ми проминули із милю густого лісу і вийшли на широку річку — всі звуки навколо завмерли; тоді ми повесливали до байварчика, сковалися там у бережняку поміж ясок і відчули себе в безпеці.

Одному втікачеві було, мабуть, років сімдесят, а моїй більше, — голову-бо мав лису і зовсім сиві бурці. На голові йому сидів старий пожмаканий капелюх, а груди прикривала брудна синя вовняна сорочка, мав він на собі драні сині баєві штани, вправлені у високі чоботи, та домашнього плетива шлейки, проте ні — він мав лише одним одну шлейку. На руці в нього висіла стара довгопола синя баєва хламида з мідяними гудзиками; окрім того, обое тягли великі засмальцьовані патоптом-натоптані коцикові вальзи.

Другому втікачеві, теж убраному, як той ланець, — було років із тридцять. Поснідавши, всі ми полягали відпочити та й почали про те, про сеє гомоніти, і щойно тоді з'ясувалося, що обидва тії воночюги один одного зовсім не знають.

Лисий у другого питав:

— Ви на чому попалися?

— Та, бачте, продавав я дне зілля, що вінника на зубах виводить, — так зчищає, що й сліду не

лишається; та на гріх разом із війником і емаль із зубів зіходить. Цим разом довелося мені затриматися на 'дну ніч більше, ніж звичайно, і тільки-но я намірився накивати звідтіля п'ятами, як здібав ото вас на околиці міста, й ви сказали мені, що за вами женуться, й прохали мене стати вам у пригоді. Тоді я пояснив, що й на мене чигас там небезпека, та запропонував дременути звідтіля разом. Така то моя притичина... а яка ж ваша?

— Бачте, ось воно що: я тут із тиждень проповідував тверезість, ну, то всење жіноцтво,— що старе, що молоде,— мало мене на руках пе носило! Я ж бо таки й справді дав доброго перцю з маком усім п'янницям, то вже не сумнівайтесь! Щовечора мав я з того п'ять чи й шість доларів — по десять центів з голови, діти та негри безкоштовно — і грошики до мене пливом попливли. Коли це раптом минулого вечора ні сіло ні впало хтось поголоску пустив, що я й сам не від того, аби тишком-нишком хильнути чарчину. Один негр розколошкав мене сьогодні вранці та й каже, буцімто люди верхи й з собаками десь потай збиряються і скоро тут з'являться, дадуть мені півгодини, щоб я відійшов трохи вперед, а тоді кинутися за мною навздогін; і якщо впіймають, то дъгтем вишмарують, у пір'ї та пухові вивалюють та й возитимуть по місті. Я зовсім забув за сніданок — десь той і голод подівся.

— Ге, старий,— сказав молодший.— А чи не спрягтися нам, щоб вершити справи укупі? Яка ваша думка?

— Ну, що ж! Я не від того. А чим же ви добуткуєте?

— За фахом я складач у друкарні; трошки патентованими ліками гендлюю; часом у театрі граю,— я, бачте, трагік; принагідно до месмеризму¹ та Фрепології² вдаюся; навчаю географії та співів, аби будень собі різноманітити; а часом і лекції викладаю,— до всього маю кебету, беру все, що до рук плине, отож мені й не щастить. А вам що саме до смаку?

— Свого часу я мав велику практику як лікар. Здебільшого застосовував рукопокладення, то в мене був найефективніший засіб — проти раку та паралічу тощо; можу також непогано майбутнє передрікати, якщо вивідаю від кого все до дрібниці. Проповідую іноді,

¹ Месмеризм — антинаукове вчення про «магнітну силу», що, нібито її випромінюючи, людина може лікувати різні хвороби. Заснував їого швейцарський лікар Ф. А. Месмер (1733—1815).

² Френологія — лженаука, що буцімто може визначити вдачу і долю людини за формою її черепа. Розвинув її німецький анатом Ф. І. Галь (1758—1828).

святым ім'ям даровину збираю та навертаю до християнської віри.

На хвилю запала тиша, а тоді молодший зітхнув та й каже:

— Шкода!

— Це ви за чим шкодуєте? — поцікавився лисий.

— Збагнути лишень, до якого життя я дійшовся, як принизив себе в отакому товаристві! — І він почав ганчіркою витирати собі куточек ока.

— Ото лиха година знає, чим же це товариство для вас погане? — спитав згорда лисий, намурмосившись.

— Так, воно і адто для мене гарне; саме я заслуговую на таке; хто ж мені винен, коли стоячи високо я так низько впав? Звичайно, я сам. Я в а с і не винувачу, джентльмені, я нікого не винувачу. Я сам на все те заслужив. Най безчулий світ довершує свою згубну роботу; одне я знаю напевне — на мене десь ческає моя могила. Най світ поводиться зі мною й надалі так жорстоко, як і досі, най позбавля мене всього — моїх близьких, моїх достатків, всього-всього; але моєї домовини він мені не відбере! Прийде колись на мене останній час — я ляжу в ту домовину й забуду за все, і мое бідне, розбите серце матиме, наречті, спочин.

А сам тим часом тре собі ганчіркою очі.

— Ото нахопився — як накупився з тим розбитим серцем! — не вцітів лисий. — Та й чого ви тýцяєтесь з вашим розбитим серцем на м під носа? А чим ото м и вашому серцю завинили?

— Атож, я знаю, — ви нічим не завинили. Я й не роблю вам закиду, джентльмені. Я сам пустився берега, так-так, я сам призвів себе до цього. Я заслуговую на такі тортури, так-так, заслуговую — і, далебі, не ремствує на це.

— Якого ж то ви берега пустились? Був, мабуть, такий берег?

— Ах, ви не повірите мені! Світ ніколи не йме мені віри... та кильмо про це... не варт і говорити! Таїна моого народження...

— Таїна вашого народження! Чи не розумієте ви під цим...

— Джентльмені, — мовив молодий вельми уроочисто, — я повім вам мою таємницю, гадаю-бо, що на вас я звіритися можу. З походження я — герцог!

Джім витріщив очі, почувши таке; та й я, здається, пішов його слідом. А лисий на тес:

— Та невже! Справді?

— Аякже, аякже. Прадід мій, старший син герцога Бріджуотерського, наприкінці минулого сторіччя прибився до нашої країни, аби вдихати в себе чисте повітря свободи; тут він одружився й помер, залишивши по собі сина, а батько моого прадіда приблизно тоді ж таки

переставився. А вже герцогів другий син привласнив собі тоді титули й маєтності, незважаючи на те, що існує законний спадкоємець. Я пряний потомок того спадкоємця — я є законний герцог Бріджуотерський; і ось я тут — усіма полішений, позбавлений високого свого становища, людом зацькований, зневажений холодним світом, обіданий, стомлений нещадною життєвою боротьбою, із змученим украї серцем, ще й, на додаток, принижений до співядиття з якимись пройдисвітами на плоті!

Джіма зворушила ця розповідь до краю, а я розчулився й собі. Ми намагалися всіляко його розважити, але ж він заявив, що все те намарне, ніщо-бо не може зменшити його страждань; та коли буде, мовляв, наша ласка визнати його звання, то це його, можливо, до деякої міри потішить. Ми відразу погодилися визнати його за герцога, поцікавившися лишень, як саме це робиться. Він пояснив, що ми маємо вклонятися йому, звертаючись до нього в такий спосіб: «Мосьпане», або «Мілорде», або «Ваша світлосте», проте, якщо називати його просто Бріджуотер, він не заперечуватиме, бо те прізвище схоже більше до титулу; і ми мусимо по черзі слугувати йому при обіді та коло його упадати.

Гарадз, усе те було таке незначне, що ми відразу ж узялися до виконання. Отож при обіді Джім вистоював біля нього, пропонуючи: «Чи не накажете, мосьпане, подати вам цього, а мо' того?» і так далі, і неважко було помітити, що герцогові це до вподоби.

Тим часом старий ставав дедалі мовчазніший — не балакав зайвого і, здається, не дуже тішився з того нашого упадання коло герцога. Старий, здавалося, плекав якусь потасмну думку. Таки й справді, десь по обіді він і каже:

— Слухайте-но, Білджуотере,— почав він,— воно, звісно, я вас жалую дуже, проте ви ж бо не єдина особа, що потрапила в таку біду.

— Себто як?

— А отак, не єдина. Ви не єдина особа, що її жорстока доля скинула з високостей величності.

— Гай-гай!

— Ні, ви не єдина особа, що її народження повито таїною! — і, слово честі, с т а р и й зарюмсав.

— Стривайте! Що ви маєте на увазі?

— Білджуотере, чи можу я звіритися на вас? — все ще схлипуючи, запитав старий.

— Щоб мені язика зав'язало! — молодший стиснув старому руку й каже: — Сповірте на мене таїну вашого життя... ну ж бо, я слухаю.

— Білджуотере, я той небіжчик дофін!

Оде так паварив дива,— нам із Джіном аж заціпило. А герцог тоді й питав:

— Хто ви, кажете, такий?

— Так, друже мій, це свята правда,— ви маєте зараз нагоду на власні очі споглядати бідолашного, загиблого безвісти дофіна, Луї Сімнадцятого, сина Луї Шістнадцятого та Марії-Антуанетти.

— Ви?! Та ще й у вашому віці? Не може бути! Ви, мабуть, скажете хтіли, що ви — небіжчик Карл Великий; тоді вам років шістсотсімсот щонайменше.

— Горе спричинилося до цього, Білджуотере, горе! Горе вибілило мені волосся й горе передчасно вільписило мені голову. Так, джентльмени, ви бачите перед собою, в синьому бархані та в зліднях, безпритульного вигнанця, нéхтуваного від усіх страдника — законного короля Франції.

Та як почав плакати, як почав,— аж ми з Джіном ніяк із ним ради не могли дати; з одного боку нам його було дуже шкода, а з другого — ми були дуже раді, що вітаємо в себе на плоті таку вельможну особу. Тож ми заходилися потішати його, як раніше потішали герцога, й намагалися слугувати тепер йому. Але він сказав, що те все надаремне, пояснивши, що єдиною втіхою для нього може бути тільки смерть, яка покладе край його мукам і подарує йому святий спокій; піоправда, він відчуває часом невеличку полегкість, коли з ним поводяться, як то личить високому його санові, тобто, розмовляючи з ним, уклякають на одне коліно, називають його завжди «Ваше Величність», при столі підносять страви перш за все йому і не сідають у його присутності, аж доки він сам запросить. Отож ми з Джіном почали величати його, годити йому то сим, то тим, то ще чимось іншим та вистоювати біля нього, аж що він дозволить нам сісти. Його як по душі маслом помазали, тож він розважився трохи й потішивсь. Тим часом герцог почав дивитися на короля скоса, знати, нові стосунки на плоті не дуже його вдовольняли; натомість король неприховано протегував герцогові й неодноразово повторював, що його батько опікувався прадідом та всіма іншими герцогами Білджуотерськими і що вхід до палацу був для них завжди вільний; однаке герцог і після того довго ще губу копилив, доки король вирішив якось із ним порозумітися й сказав:

— Білджуотере, невже ви не розумієте, що нам хоч-не-хоч, а доведеться перебути на цьому бісовому плоті ще довгенько? Годі-бо строїти такі кислі міни! Це може нам обом вийти лишень на гірше. Не мояємо провини, що породжено мене не як герцога, і не ваша також провіна, що вас не привели на світ як короля,— то чи варт через тес

супитись та закушувати губи? Погоджується з тим, що є, та бери з того, що можеш,— це я поставив собі за правило. Врешті, то вже не так і погано, що ми оцінилися тут на плоті,— їжі до ката й живемо розкошуючи — годі-бо, потиснім один одному руки, герцогу, й будьмо тут усі друзі.

Герцог пристав на цю пропозицію, і ми з Джімом дуже тим тішилися. Це відразу знищило всі незручності й усіх якнайліпше влаштовувало, бо то ж таки казна-що, коли ще й на плоті ворогувати! На плоті-бо перш за все треба, щоб кожен був задоволений і з щирим та добрим серцем ставився до інших.

Невдовзі я зміркував, що ті брехуни ніякі не королі й не герцоги, а звичайнісінькі собі шахраї та дури світи. Проте я цього не викачував, ба й знаку не подавав; затятив собі — та й край; так воно краще; у такий спосіб уникаєш і сварок, і неприємностей. Якщо вони бажають, щоб ми взивали їх королями та герцогами, най собі, аби в сім'ї нашій тихо було; навіть Джімові я й слова не сказав, бо не було в тім жодної потреби. Поживши з батьком, я бодай хоч одного навчився — як з подібними людьми ладнати: їм не слід перечити, най собі роблять, що хочуть.

Вони закидали нас численними запитаннями; цікавилися, нащо ми криємося так дбайливо із плотом і чому причалюємо вдень, замість того щоб пливти, користуючися денним світлом,— а може, Джім збіглий? Я їм пояснив:

— Нехай бог милує! Чи ж то збіглий негр побіжить на Південь?

Вони погодилися, що таки не побіжить. Мені треба було якось вибрехатися, тож я й почав забивати їм баки:

— Рідні мої мешкали в окрузі Пайк, у штаті Міссурі, де й я народився, проте всі вони до 'дного повмирали, крім мене й татка, і моого брата Айка. Татко вирішили кинути все й податися до дядька Бена, що господарював собі на маленькій фермі за сорок чотири милі нижче Орлеана. Татко були бідні та перебідні, ще й борги їх обслі; отож, коли вони остаточно з усіма розрахувалися, в кишенні їм лишилося всього шістнадцять доларів грішми та наш негр Джім ще на додачу. З такими грошима на пароплав і не потикайся, хоча б ти й на палубі собі їхав. Де вже там! А їхати аж тисячу чотириста миль. Ну добре, а коли вода в ріці піднеслася, таткові раптом поталанило,— вони упіймали цього плота; отже, ми зметикували, що до Орлеана можна й плотом дістатися. А втім, щастя така річ — де впаде, не знаєш; і незчудлися ми, як пароплав наскочив якось уночі на передній край нашого плоту, і ми всі попадали з нього у воду й пірнули під гребне колесо; ми з Джімом урятувалися — виринули наверх, але ж татко були таки добренько під чаркою, а Айкові щойно скінчилося чотири роки, тому обидва вони пішли як стій на дно. По тому протягом одного чи двох день мали ми неабиякий клопіт,— всілякі-бо люди раз у раз підплівали до нас у човнах і намагалися відібрати мені Джіма, кажучи, що він обов'язково має бути збіглий негр. Саме тому удень ми здебільшого стоямо, а вночі нас ніхто не чіпає, ю ми рушаемо далі.

Герцог сказав:

— Стривайте! Полишіть це на мене. Я вже якось прирозумію, якого саме способу добрati, щоб можна було пливти і вдень, коли потрібно. Обміркувавши все як слід, я обов'язково вимудрую сякий-такий план. Сьогодні най уже буде так, як досі; нам, звісно, нема чого серед бі-

лого дня пливти повз місто — чого доброго, ще можемо наразитися на прикість.

Надвечір небо спохмурніло, немов на дощ закандзюлювалося; ген на видноколі раз по раз спалахували зірниці, листя починало дрібно тримтіти — відразу було знати, що суне гроза. Отже, герцог та король пішли нашого куреня обдивитися, поглянути, на чому ж то ми спали. Мені за ліжко правив солом'янник — тож мені велося краще, ніж Джімові, бо той спав на матраці з кукурудзиння; а в таких матрацах часто-густо трапляються качани, які болюче впинаються в тіло й немилосердно колють, а коли ви перевертаетесь з боку на бік, сухе кукурудзиння шурхотить під вами, немов купа опалого листя; і зчиняється та-кий шум, що ви хіть-не-хіть прокидаетесь. Отож герцог заявив, що він візьме собі мій солом'янник, але король йому того не дозволив. Він сказав.

— Я гадаю, вам би належало більше поваги мати до моого сану та самому збегнути, що не випадає мені спати на матраці з кукурудзиння. Най ваша ясновельможність сплять на тому матраці самі.

Ми з Джімом на всі вуха слухали тую розмову, бо таки добре зля-

калися, що вони знову посваряться; а через теє дуже зраділи, коли герцог ісказав:

— То вже мені, ма-
буть, так судилося, щоб мене завсіди в болото втоптували залишним підбором насилення. Зли-
годні скрушили мій ко-
лісъ-то гордий дух; я здаюся на ласку вашу,
я скоряюсь; так-бо мені судилось. Я сам-самі-
сінський на цілім світі —
тож прирічений на
страждання; ну що ж,
я можу знести й це.

Щойно зовсім стем-
ніло, ми рушили в до-
рогу. Король наказав нам триматися середини річки та не засвічувати ліхтарів, доки ми про-
минемо місто. Незаба-

ром перед нами заблімала невеличка купка вогників — це й було місто, — і ми щасливо проскочили повз нього на відстані приблизно з півмилі. Пропливши ще три четверті милі за водою, ми засвітили нашого сигнального ліхтаря, а приблизно годині о десятій упоров дощ, зірвалася шура-буря, вдарив грім та блиснула, засліплюючи очі, блискавиця; ну то король загадав нам обом стояти на вахті, доки розлогодиться; по тому вони з герцогом утеребилися в курінь та й полягали собі спати. Вартування мое починалося доперва з дванадцятої години, проте, хоч би й мав я де спати — однаково не заснув би нізащо, такую-бо громовійцю не часто випадає бачити. А лишенько, — як же біснувався той вітер! Мало не щосекунди блискала грімниця, освітлюючи на півмілі навколо усю місцевість, — і білі гриви розбурханих хвиль, і байварчики, що виглядали крізь дощ, мов запорошенні, і дерева, що їх несамовито розгойдували шалений вітер; а тоді раптом — хрясь! — бум! бум! Буум-умбум-бум-бум-бум! — грім, ухкаючи та бухкаючи, розсипається вдалини, й натомість западає тиша, та ось, зненацька — тряси! — ізнову спалах блискавиці, ізнову грім гуточе. Хвилі піднімалися горою й кілька разів мало не змили мене з плоту, але ж я поскадав із себе всю одежду й мені було до того байдужісінько. Що ж до корчів, то й вони аніскілечки нас не турбували; блискавка спалахувала так часто й висвітлювала все навколо так чітко, що ми завжди мали спромогу завчасно ті корчі побачити ще й зміркувати, якою стороною їх обминути.

Як я вже казав, випадало мені стояти на вахті по півночі, аж під цей час мене так уже на сон клонило, що Джім запропонував початувати за мене першу половину вахти; ох, і добросердий же він був, отої Джім! Я спробував заповсті до куреня, але король з герцогом так широко порозкидали ноги, що для мене не знайшлося там зручної місцінки; що його вдієш, — умостився я на плоті просто неба — прецінь дощ не заважав мені спати, бо був він теплий, а хвилі не ходили вже горою по річці. Коли це, десь годині о другій, знову всталася бистрая хвиля, і Джім збирався вже мене розбуркати, та роздумавсь, вважаючи, що хвилі не такі й високі, щоб накоїти лиха; але він помилився, бо за мить набіг височений бурун і змив мене з плоту. Джім мало кишкі не порвав собі з реготу. Такий-бо він був ізроду — найбільший дурносміх серед усіх негрів.

Я став тоді на вахту, а Джім поклався тут же таки, просто неба, й захріп на всі заставки; помалу-малу буря зовсім ущухла, і щойно на березі заблімав у якісь хатині перший вогник, я збудив Джіма, й ми разом завели пліт у затишне місце, де було зручно сковати його на день.

По сніданкові король добув стару заяложену колоду карт, і вони

з герцогом почали різатися в сімку по п'ять центів за партію. А коли їм набридло гуляти в карти, вони розпочали, висловлюючись їхніми власними словами, «складати план кампанії». Герцог понишпорив у своїй коциковій валізі й видобув звідтіля цілу купу маленьких друкованих афіш та й почав їх уголос читати. Одна афіша сповіщала, що «Славнозвісний д-р Арман де Монтальбан з Парижа» прочитає «лекцію про Науку Френологію» у такому-то місці, такого-то числа, такого-то місяця, за вхід — десять центів, а ще «провіщатиме майбуття за додаткову оплату в двадцять п'ять центів». Герцог пояснив, що цю афішу писано про нього. В другій афіші він уже іменувався як «славнозвісний виконавець Шекспірових трагедій — Гаррік Молодший з театру «Друрі-Лейн», що в Лондоні». З інших афіш було знати, що він має ще багато наймень і неабиякий хист витворювати розмаїті речі:

приміром, уміє відшукувати воду й золото з допомогою «чародійної палички», знімає «відьмацькі закляття» тощо. Нарешті, скінчивши роздивлятися афіші, герцог сказав:

— А все ж служіння Мельпомені мені найбільш до серця. Вам не доводилося виступати на кону, ваша величність?

— Hi,— відказав король.

— То доведеться, ваша затъмарена величність, і не пізніш, як за три дні,— мовив герцог.— У першому ж місті, що до нього прибудемо, ми наймено відповідну залу й виконаємо там сцену двобою з «Річарда III» та сцену на балконі з «Ромео й Джулєтти». Ну, як ви на тес?

— Я зі щирим серцем за все, на чому заробити можна, Білджуотер; але майте на увазі, що я ж анітрішечки не розуміюся на театральному мистецтві, та й отих комедіантів майже не бачив. Я був ще надто малий, коли мій татко запрошував їх до нашого палацу. А як ви гадаєте, чи змогли б ви мене навчити?

— Авжеж! Це ж така дрібниця.

— Ну, тоді я пристаю. Мене вже давно кортить вдатися до чогось новенького. Зараз же таки й починаємо.

Тоді герцог розповів йому все чисто: і хто такий був Ромео, і хто така була Джулєтта, додавши, що він особисто звик грati Ромео, отже, королеві доведеться бути за Джулєтту.

— Страйвайте, герцогу, таж коли Джулєтта — таке молодесеньке дівчатко, то моя лиса голова та сиві бурці мабуть що не пасуватимуть до тої ролі.

— То пусте! Ви не турбуйтесь; отим сільським телепням ізроду таке й на думку не навернеться. Окрім того, ви ж будете відповідно вбрани, а це найголовніше! Джулєтта на балконі, милується з місяцем перед тим, як покластися до ліжка; вона в нічній сорочці та чепчикові з шлярками. А ось і костюми для цих ролей.

Герцог витяг із своєї валізи два чи три костюми з фіранкового ситцю й сказав, що це середньовічні панцири для Річарда III та його супротивника, і ще довгу нічну сорочку з білого перкалю й нічний чепчик із шлярками. Король заспокоївсь; тоді герцог добув книжку й почав вичитувати звідтіль обидві сцени, тобто проказав їх вельми переконливо та урочисто, енергійно жестикулюючи, щоб показати, як треба їх виконувати на сцені; по тому він передав ту книжку королеві й загадав йому вивчити свою роль напам'ять.

За три милі нижче від закруту річки розташувалося злиденне якесь містечко; по обіді герцог оголосив, що він вимудрував одну річ, яка дасть нам змогу пливти удень і не боятися за Джіма; треба тільки негайно поїхати до міста і вжити там відповідних заходів. Король виявив бажання податися й собі туди ж та подивитися, чи не наклонеть-

ся, часом, що-небудь і на його вудку. В нас не було вже кави, тож Джім казав мені поїхати з ними в каное та привезти й каву заразом.

Ото дісталися ми до міста — аж там ні душі живої; на вулицях порожньо і зовсім тихо, так, начебто в неділю. На якомусь задвір'ї ми здібали, нарешті, слабого негра, що вигрівався на сонці; він пояснив, що всеньке місто подалося на молитовне зібрання, яке відбувалося за дві милі в приміському лісі, а вдома позалишалася сама малеча та ще старі та хворі. Король розпитався, як туди пройти, і сказав, що обов'язково здобуде собі з того збіговиська яку користь, а коли я маю бажання, то можу йти з ним разом.

Герцог сказав, що йому конче треба завітати до друкарні. Ми знайшли її у невеличкій комірчині пад теслярнею — теслі та друкарі подалися на тес молитовне зібрання, покинувши незамкнені двері. То було брудне приміщення, захаращене різним мотлохом; на позаліпуваних атраментом стінах висіли об'яди із зображеннями коней та втеклих негрів. Герцог скинув жакетку і заявив, що має все потрібне для діла. А ми з королем поспішилися тоді на сходини.

Ми дісталися туди за півгодини, при чому піт буйною росою спливав із нас обох,— день був надто гарячий. Зібралося там щонайменше тисяча чоловіка з цілої округи,— були й такі, що поприїздили миль за двадцять. У лісі стояло сила візків та запрягів, поприв'язуваних де бог послав; коні їли засипаний у візки корм, тупаючи ногами та обганяючись від мух. Подекуди спорудили ятки, закріпивши зелене гілля на ввіткнутих у землю палях; у тих ятках продавалася лимонаада, імберові пряники, цілі купи кавунів, качанів молодої пшенички тощо.

Казання виголошувалися у таких же самих ятках, тільки були вони більші та вміщували силу-силенну люду. Лавки поробили з обапілків, а ніжки до них поприпасовували в дірки, просвердлені в круглій частині. Спинок не було. В самому кінці кожної ятки мався високий поміст, що на п'ому стояв проповідник. Жінки були в солом'яних капелюшках та розмаїто вбрані — короті у вовняних сукнях, короті в бавовняних, лишень декотрі молоденькі дівчатка були у ситцевих сукенках. Дехто з юнаків стояв босоніж, а діти переважно були майже

голісінські,— мали-бо тільки полотняні сорочки на тілі. Деякі старі жінки розважалися плетінням, а молодь нишком переморгувалася тим часом.

У першій ятці, до якої ми ввійшли, проповідник саме виголошував гімн. Він прочитував два рядки, після чого всі присутні співали їх хором; виходило дуже велично — люду було багато й співали всі з величезним запалом; далі проповідник читав іще два рядки, а люд ізнову підхоплював їх хором, а по тому знов і знов. Юрма чимдалі збуджувалася все більше й більше та виводила все голосніше й голосніше; тож наприкінці декотрі з присутніх почали стогнати, а інші залементували щосили. Тоді проповідник заходився проповідувати й відразу ж узявся дуже ретельно до справи: спочатку він перехилявся на іден бік помосту, потім на другий, а потім нахилився вперед, вимахуючи руками й вихиляючися всеніким тілом та галайкаючи кожне слово щодуху; коли-не-коли він підіймав угору біблію, розгортав її і, повертаючи її на всі боки, вигукував: «Ось мідянин змій у пустелі! Спогляньте на нього й ожийте!» А люди й собі відгукувалися: «Слава!.. А-а-мінь!» Отак він провадив далі, а люди стогнали, лементували й скрикували: «Амінь».

— О, прийдіте на лаву, покаянники! Прийдіте, заплямовані гріхом! (Амінь!) Прийдіте, хворі та страждённі! (Амінь!) Прийдіте, кульгаві, скалічені й сліпі! (Амінь!) Прийдіте, нуждённі й обтяжені, що мерзять у соромі своєму! (А-а-мінь!) Прийдіте, всі стомлені, змучені й зневажені! Прийдіте всі, хто духом занепав! Прийдіте, в кого розбите серце! Прийдіте у рам'ї вашому, в гріхах і в бруді! На вас чекають води очищення! Брама небесна відчинилася перед вами! О, ввійдіть туди і відпочинете! (А-а-мінь! Слава, слава, алілуя!)

І все отакечки провадилося далі.

Через оті вигуки та голосіння годі було почути, що казав проповідник. Люди позбивалися докупи й спішилися протовпитись до лав покаянних грішників, а по обличчях їм струмували слози; й коли всі покаянники дісталися до жаданих лав, вони почали співати, голосити й кидатися на землю, валяючися на соломі,— ну, чисто тобі божевільні, та й годі!

І незчувся я, аж гульк — король опинився серед покаянників і репетував голосніше за всіх! За кілька хвилин він подерся на поміст, а проповідник попрохав його промовити до людей, і король почав промовляти. Він розповів їм, що був пірат — протягом тридцяти років чинив він піратські наскоки в Індійському океані — і цеї весни, під час однієї сутички, вибито його команду; то де ж він приїхав додому, аби набрати собі нових людей, та, хвала богові, його обікрадено ми-нулої ночі й викинено з пароплава на берег — без жодного цента в ки-

шені! Проте він з того радіє; це найблагословенніший випадок, що будь-коли йому траплявся, бо тепер він перетворився на зовсім іншу людину і, вперше за ціле своє життя, почуває, що він щасливий; і, хоч який він зараз бідний та перебідний, а негайно виrushить у далеку дорогу до Індійського океану й останок життя свого присвятить навертанню піратів на шлях істини; адже саме він спроможний здійснити цей замір, він-бо знайомий з усіма піратськими ватагами по цілім Індійським океані; і хоч довго доведеться йому добиватися туди без грошей, однак ніщо не зіб'є його з цього шляху, й щоразу, навернувшись піратам на праведну путь, він казатиме: «Не мені дякуй, не мій ти боржник; уся без винятку заслуга належить тим чудовим людям, що зібралися на благочестиву бесіду близько Поуквілла: вони-бо щирі брати та благодійники людські, а їхній добрий проповідник — найвірніший друг кожному піратові!»

По тому почав він слізами ряснimi вмиватися, а разом з ним заплакали й усі присутні. Нараз хтось вигукнув: «Скиньмося, зберімо йому грошей, скиньмося!» З півдесятка чоловіка відразу ж похопилися з грішми, але хтось вигукнув знову: «Хай він сам усіх із капелюхом обіде!» Всі на те пристали, та й проповідник також.

Тож пішов король між людьми в юрбі з простягненим капелюхом, витираючи очі, та благословляючи всіх, та славлячи чесноти їхні, та дякуючи людям гречно, що мають серце добре до бідолашних піратів, які тиняються по широких світах; і щокожній миті гарненькі дівчатка, плачуучи дрібними слізьми, підводилися з лав та питалися в короля дозволу поцілувати його на згадку; і він кожного разу давав на те згоду; а деяких він згрібав ув обіими та обціловував по п'ять, а мо' й пість разів; і всі його запрошували погостювати в них у місті бодай хоч із тиждень; і всі бажали мати його за гостя у себе в господі, ще й запевняли, ніби це задля них велика честь; але він відказував на тєс, що сьогодні ж останній день благочестивих сходин і через те він аж ніяк не може вдовольнити їхнє бажання, а крім того, нетерплячка його бере якнайшвидше до Індійського океану дістатися та мерщій розпочати роботу серед піратів, навертаючи їх на праведну путь.

Коли ми повернулися на пліт і король почав підраховувати, скільки нажебрав грошей, виявилося, що він зібрав вісімдесят сім доларів та сімдесят п'ять центів. До того він прилучив ще й добрачу суллю віскі на три галони, що він її покупив з-під одного візка, як вертали вже лісом додому. Підбиваючи підсумок, король сказав, що жадного разу не мав він ще такого зиску з місіонерства. На його думку, поганців і порівнювати годі до піратів, коли йдеться про те, щоб пустити тумачу молитовним сходинам.

Герцог також мав гадку, що непоганий гріш улупив, проте після

королевої розповіді довелося йому змінити свою думку. Він склав та видрукував у тій друкарні дві невеличкі об'яви для фермерів — про спродаж коней — і одержав за те гроші: чотири долари. Окрім того, він прийняв ще на десять доларів оголошень для часопису, обіцявши видрукувати їх за чотири долари, якщо гроші буде сплачено йому наперед, — звісно, замовники погодились. Передплата часопису складала два долари на рік, а він узяв з трьох передплатників по півдолара з умовою, що вони сплатять йому наперед; передплатники запропонували заплатити йому, як у них завжди велось, дровами та цибулею, але він сказав, що допіру перекупив собі підприємство і знизив передплатну ціну скільки зміг, тож хотів би мати зараз гроші готівкою. Він склав ще й віршика, якого скомпонував сам, з власної голови, — три куплети, трохи солодкуваті, трохи смутні — під заголовком: «Розбій, холодний світе, ще недуже серце» — і написав його складеного та підготованого до друку в часописові, і нічогосько собі за те не взяв. Отож він роздобув дев'ять із половиною доларів і запевняв, що за тії гроші йому довелося майже цілий робочий день упрівати.

Потім герцог показав нам іще одну маленьку річ, за яку не відібрав ніякої плати, бо ж робив її для нас. Це була об'ява з малюнечком, на якому зображені втеклого негра із клунком на ціпку через плече та підписом унизу: «Двісті доларів нагороди». В друкованому тексті йшлося про Джіма і опис його подано до подробиць. В об'яві значилося, що він утік минулої зими з плантації Сент-Жак, за сорок миль від Нового Орлеана, і, десь-найпевніше, подався на Північ, а тому, хто його впіймає та заверне, — видано буде винагороду й повернено всі витрати.

— Тепер, — пояснив герцог, — уже від завтрашнього ранку ми зможемо пливти й удень, якщо нам заманеться. Щойно помітимо, як хто наблизятиметься, ми поперев'язуємо Джімові руки й ноги мотузкою, покладемо його до куреня, покажемо цю об'яву та казатимо, що ми впіймали його десь вище на річці, однак, не маючи вдосталь громпей, аби повернутися пароплавом, позичили цього маленького плота в наших приятелів і пливемо оце по винагороду. Кайдани та ланцюги пасували б Джімові ще краще, та це не цілком відповідало б розповіді про наші злидні. То недоречна розкіш. Мотузка — це саме те, що потрібно; ми маємо дотримувати стилю, як то кажуть у нас на сцені.

Ми всі погодилися, що герцог дуже спритно тає спроворив, отож ми могли вільно тепер пересуватися і вдень у разі потреби. Протягом цієї ночі ми відплывемо досить далеко від того гармидеру, що неминуче зніметься в цьому маленькому місті після друкарської діяльності нашого герцога; а тоді можна й не ховатися, якщо ми того забажаємо.

Ми причаїлися й сиділи тихо-тихо на їдному місці аж до десятої

години вечора; а тоді подалися геть, тримаючись якнайдалі від міста, і не засвічували сигнального нашого ліхтаря, доки міські вогники щезли вдалини.

Коли Джім почав будити мене десь біля четвертої години ранку за вахту, він сказав:

— Гаку, як ти гадаєш, чи мо' нам ще здибаються дорогою короті, га?

— Hi,— відказав я.— Гадаю, мабуть так, що навряд.

— Ге,— зрадів він,— тоді гарно. Один король, нехай і два,— то ще як-так,— де вже наше не пропадало! Стане й цих! Наш-бо король і яній-п'янісінський, та й герцог не кращий за нього.

Виявляється, Джім просив його сказати щось по-французькому, аби оч почути, до чого тес підхоже, але той відказав: він, мовляв, так івого живе в цій країні, та ще й стільки лиха зазнав, що геть зовсім абув рідну мову.

Сонце вже підбилося височенько, проте ми не причалювали до берега й плили собі все далі. Король з герцогом повстали, але здорово знемагали на похмілля; проте, пострибавши з плоту в річку та відсвіживши,— трохи очуяли. По сніданні король всадовівся на краєчку плоту, роззувся, засукав штани, вstromив ноги у воду, щоб прохолодитися, запалив люльку та й почав товтки напам'ять свою ролю з «Ромео й Джульєтти». Коли він, нарешті, вйтуркав її досить добре, вони з герцогом заходилися вправлятися разом. Герцог навчав короля інтонації, раз у раз перепиняючи його та загадуючи проказувати кожну репліку знову й знову; він примушував його зітхати, притискати руку до серця і через деякий час сказав, що виходить немовбито нічогéнько. «Тільки,— зауважив,— не слід вам ревти, наче той віл, вигукуючи «Ромео!» — ви повинні вимовляти це слово тихо, третмливо та лагідно, ось, даймо, хоч так: «Р-о-о-мео!» — в цьому ж увесь сенс; адже ж Джульєтта, як вам уже відомо,— тендітна, ніжна дівчинка, і, далебі, не ревтиме, як той віслюк».

По тому вони видобули два довжелезні мечі, що їх герцог вистругав з дубових дощок, і розпочали пробу двобою; герцог сказав, що він буде Річард III; ото б ви бачили, як вони наскіпувалися один на одного та тупцялися на плоті! Однак невдовзі король зашпóтався й шубовснув у воду, тоді вони вирішили відпочити й загомоніли про свої колишні пригоди на цій річці.

По обіді герцог ісказав:

— Гаразд, Капете¹, ми з вами почастуємо публіку першокласною виставою, ось побачите! Однак для того, на мою думку, слід до неї ще дещо додати. Треба підготувати щось таке, що можна було б грати на біс.

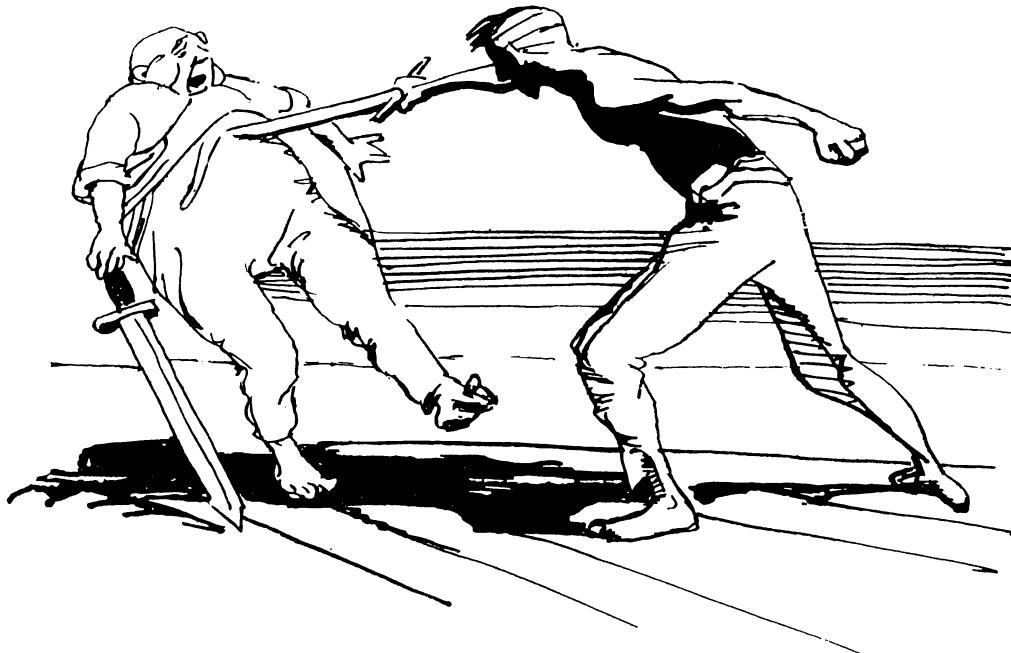
— Як то на біса грати, Білджуотере?

Герцог пояснив йому, а тоді й каже:

— Я втну на біс шотландського флінга² або матроського танка, а ви... стривайте, що б його для вас придумати?.. О, вже є!.. Ви можете прочитати Гамлетовий монолог.

¹ Капет — прізвище французьких королів з династії Капетингів.

² Флінг — народний танок.

— Гамлетовий — що?

— Гамлетовий монолог, хіба не чули? Це ж найславнозвісніша річ геть усьому Шекспірі. Ах, яка велич, яка велич! Глядачі від захвату аж умлівають. Шкода, що тут у книжці його немає — я захопив із собою тільки іден том,— але гадаю, що мені все ж пощастиТЬ поновити його в пам'яті. Я от тільки пройдуся туди й сюди по плоті та подивлюся, чи спроможусь віддобути цей монолог з глибоких печер моєї пам'яті.

Ну, й почав же він вештатися туди й сюди по плоті, грізно насуплюючи брови, а потім раптом як зведе їх догори; або ото притисне долоню до чола, поточиться трохи назад і застогне, а потому зітхне і, врешті, впустить слізозу. Ох, та й цікаво ж було на цього дивитися! Наприкінці він таки пригадав увесь монолог і зажадав, щоб ми, слухаючи його, добре наставили вуха. А тоді прибрав найвеличнішої пози — одну ногу виставив наперед, руки підніс угору, а голову трохи відхилив назад, уп'явшись очима в небо, а тоді заволав щодуху, здри-

гаючися всеніким тілом та скречочучи зубами; і далі, протягом цілого монолога, він і завивав, і руками розмахував, і лупив себе в груди, і таке витівав, що переважив своєю грою всіх акторів, яких я будь-коли бачив. Ось цей монолог. Я запам'ятав його досить легко, прислухаючись, як він намуштробує короля¹:

Так. Жити чи не жити? Ось та перешкода,
Що людське все життя марнус;
Хто нестиме клунки, як вирушить Бірнамський гай до
Дунсінану,
Страх забуття,— тортурів потойбічних —
Вбиває безневинний сон,
Що всім великим притаманний,
Що помагає зносити нам стріли долі:
Еві сні вони втрачають вбивчу силу.
Схились, чоло,— віддаймо шану:
Дункане, встань! Гадаю, що ти можеш;
Бо ж витерпіти хто спроможний батоги й зневагу часу,
Гнобителів ворожість та ганьбу зарозумільців,
І гострий біль, що душам нашим спричиняє беззаконня,
Коли знеможений життям підупадаєш, а чи ж опіночі, коли
могили зяють,
Як чорні пустки, що на нас чигають...
Проте таємний край оцей, що з нього жадний подорожній
не вертає,
На світ безкрайї зазіхає,
А тінь вагань, неначе славлена в прислів'ях кицька,
Свій знак карбус неспокоєм,
І хмари ті, що висять понад дахом,
Полинуть геть від чорної зневаги,
Щоби забути цих країв неправність.
Це потасмних сподівань жаданий вихід. Проте, Офеліє,
замокни
І мармурові щелепи не роззвяляй...
Бізьми-бо постріг ліпше — геть!

Старому така промова припала до вподоби, і він небавом навчився її виголошувати якнайкраще. Здавалося, що саме задля цього його

¹ Герцог читає не Гамлетів монолог, а насмикані з різних творів Шекспіра перекручені й спотворені рядки.

й на світ привели; і коли він уже добре наламався до тії роботи та ще й розпалиться, бува, то так уже руками вимахував та стрібав — аж із шкури видирався, — що любо було на його дивитися.

При першій слушній нагоді герцог видрукував кілька оповіщень про виставу, а по тому ті два чи три дні, що ми пливли плотом, життя вирувало в нас на всю широчінь — король із герцогом одно на мечах б'ються, одно все репетирують — так-бо герцог їхні вправи називав. Якось одного погідливого ранку, за пливши глибоченсько в штат Арканзас, побачили ми в затоці невеличке містечко; ми пристали до берега, за три четверті миля вище, в гирлі невеличкої річки, так рясно оброслої кипарисовими деревами, що вона скидалася більше на печеру, і всі ми, окрім Джіма, посадили в каное й подалися до того містечка роздивитися, чи є яка можливість зробити там нашу поставу.

Нам дуже пощастило; після обід у містечку мала відбутися циркова вистава, і з навколошніх сіл уже почав з'їжджатися люд — чи то на розмаїтих дерев'яних візках, чи то просто верхи. Цирк мав виїхати з міста надвечір, отже, наша поставка була якраз до речі і могла мати неабиякий успіх. Герцог найняв залу суду, і ми пішли розклекувати афіші. Вони мали приблизно такий зміст:

ВІДРОДЖЕННЯ ШЕКСПІРА!!!

ПРЕДІВНЕ ВИДОВИЩЕ!

Тільки одна вистава! ВСЬОМУ СВІТОВІ ЗНАНІ ТРАГІКИ

Девід Гаррік Молодший з Друрі-Лейнського Театру, що в Лондоні,
та

Едмунд Кін Старший з Королівського Геймаркетського Театру,
Уайтчепел, Пудинг-Лейн, Піккаділлі, Лондон,
та Королівських театрів Європи — заграють у
неперевершений ШЕКСПІРОВІЙ П'ЄСІ

під заголовком: СЦЕНА НА БАЛКОНІ з „Ромео та Джульєтти“!!!

Ромео — містер Гаррік.
Джульєтта — містер Кін.

За участю всієї труни!

Нові костюми, новий декор, нові мізансцени!

А також
захоплюючий, майстерний, що завдає невимовного жаху,

ДВОБІЙ НА МЕЧАХ

з „РІЧАРДА III“!!!

Річард III містер Гаррік.
Річмонд містер Кін.

А також (на прохання публіки)
БЕЗСМЕРТНИЙ ГАМЛЕТОВИЙ МОНОЛОГ!!!

у виконанні

НЕПЕРЕВЕРШЕНОГО КІНА!

Триста разів підряд виступав він з ним у Парижі!

Тільки одна вистава через від'езд на гастролі до Європи!

Плата за вхід — 25 центів; для дітей та челяді — 10 центів.

По тому ми пішли тинятися по місті. Крамниці та будинки були тут здебільшого старі, пошарпані, з розсохлими струпішліми стінами, що їх зроду-віку ніхто не фарбував; будинки всі стояли на стовпах, наче на хідляках, футів на три, на чотири від землі, аби оберегтися від води, коли річка виступить з берегів під час поводі. Навколо будинків малися невеличкі садочки, але в них нічого не росло, крім дурног'янів та соняшників, та ще височілі там кучугури попелу, та валалися старі подерти чоботи й черевики, побиті пляшки, ганчір'я та понівечене бляшане начиння. Паркані з неоднакових дощок, та й до того як поприбиваних у різні часи, покривилися куди попадя, а брами в них трималися лише на одній завісці — та й та була ремінна. Деякі паркані було навіть побілено — за прадавніх часів, мабуть; герцог гадав — десь, певно, як Колумб відкривав Америку. Майже в кожному садку гуляли собі свині, а люди намагалися іх звідтіля вигнати.

Усі крамниці розташувалися вподовж однієї вулиці. З фасаду в кожної крамниці було влаштовано полотняні піддашшя на стовпчиках, тож-бо приїжджі селяни прив'язували до них стовпчиків своїх коней. Попід піддашшями, на порожніх ящиках з-під різного краму, цілісінські дні висиджували тутешні ледарюки та стругали знічев'я тій ящики ножами фірми Барлоу; а ще жували тютюн, та гави ловили, та позіхали, та потягалися — все нікчемашні людці. Всі вони носили здебільшого жовті солом'яні брилі, з парасолик завбільшкі, але натомість ходили без курток та без жилетів; називали вони один одного запроста: Біллом, чи Баком, чи Генком, чи Джо, чи Енді й поволеньки торочили собі баляндраси, рясно пересипаючи їх лайкою. Майже кожного стовпчика підпирає якийсь лобуряка, застромивши руки до кишені штанів і виймаючи їх звідти тільки задля того, щоб позичити кому жуйку тютюну або почухатись. Розмова між ними провадилася приблизно так:

— А ке лиш мені жменьку тютюну, Генку.

— Не можу, в мене самого тільки на одну жуйку лишилося. Звернися ліпше до Білла.

Може, Білл йому й дасть ту жуйку, а мо' збреше і скаже, що в нього немає. Багато хто з отих ледацюг прихитряється існувати, не маючи й цента власного в кишені, ані жменьки власної тютюну. Вони-бо тільки те й роблять, що позичають; такий ото лежебока каже, приміром, своєму приятелеві: «Позич-но мені жменьку тютюну, Джеку, я-бо щойно віддав Бенові Томпсону останню жуйку» — і майже завжди це чистісінська брехня, яка може піддурити хіба що якого нетутешнього новачка; але Джек тутешній і через те відказує:

— Ти дав йому тютюну, кажеш? Ти? Старий як котуга, а бреше

як щея! Поверни мені те, що ти брав у мене, Лейфе Бакнере, то я тобі позичу хоч тонну, хоч дві, ще й розписки з тебе не братиму.

— Та я ж тобі вже раз повертає.

— Еге ж, зліденині шість жуйок. То вже правда, що беруть руками, а дають ногами.

Крамницький тютюн — це пресований плитковий тютюн, а ці хлопці жують звичайно — папушний. Коли вони позичають, то не вкрають собі кавалок ножем, а беруть цілий жмуток у зуби й гризуть і водночас рвуть його руками, доки жмуток перерветься навпіл; тоді власник тютюну кидає сумний погляд на повернені йому рештки й каже саркастично:

— Слухай-но, віддай мені жуйку, а собі візьми папушу.

Всі вулиці та завулки в місті потопали в грязюці; сама тобі грязюка, чорна, як дьоготь, подекуди мало не фут завглибшки, а так пе-ресічно, то вже два чи три дюйми — і не менше. Тут же таки, в отій грязюці, вилежуються та рохкають свині. Часом ото, де не візьметися, суне лініво вулицею свиня разом із своїми поросятами та й гепається посеред дороги, тож-бо людям треба вже її обминати, а вона собі розляглася, замруживши очі, й тільки вухами хилитає, заки поросята молоком її живляться, а вигляд у неї такий щасливий, немов їй за те гроши сплачують. А лéжень уже й тут, як уродився, і кричить як на пупа: «Ану, цуц, бери її! Уджгá, Тигре, уджгá!» — й бідолашна свиня тікає, несамовито кувікаючи, а один чи двоє собак сіпають її за вуха, а ззаду женеться за нею ще ціла зграя собак — тузінів три, мо' й чотири; отеперечки всі лежебоки схоплюються на рівні ноги та милуються на те видовище, доки собаки щезнуть з очей; і регочуться тії молодчики, і дуже тішаться з того, що зчинився такий гармидер. По тому вони знову сідають і сидять отак, доки собаки заведуться проміж собою. Ніщо в світі не спроможне так розворушити їх та потішити, як ото гризотня собача, або ще й таке: обілляти, приміром, приблудного собаку терпентиною та підпалити його, чи то прив'язати до хвоста йому бляшанку й милуватися, як він ганятиме, аж поки забігається до смерті.

Понад річкою деякі будинки достоту висіли над урвищем, вони вже й похилилися так — от-от зірвутися й попадають у воду. Господарі давно вже їх покинули. З-під інших берег обвалився лишенъ з одного кутка, і цей куток будинку висів у повітрі. Люди ще жили в них, проте це було небезпечно, бо берег міг осунутися разом із будинком. Часто-густо за 'дне літо починала осуватися й зсуvalася в річку частина берега з четверть мілі завширшки. Такому місту, як оце, доводиться ввесь час посуватися назад і назад, тому що річка невпинно його береги підточує.

Що більше до полудня підбиралося, то більше й більше збиралось на вулиці візків та коней, і щохвилини нові під'їжджали. Кожна сім'я ще з дому запасалася харчами й сложивала їх, не злазячи з візків. Чимало було випито й віскі, і я бачив аж три бійки. Раптом хтось закричав:

— Он іде старий Богс! Він завше приїздить із села раз на місяць, щоб надудлitiся по самісіньку зав'язку; он він, — вважайте, хlopці!

Всі чисто ледацюги зраділи; з чого я вивів, що вони, мабуть, звикли вже робити собі сміх з того Богса. Один з них сказав:

— Цікаво знати, кого то він збирається цим разом розтерти на порох? Коли б йому поталанило обернути на порох усіх людей, що іх він гадав розпорошити за останні двадцять років, то заробив би собі неабияку славу.

Другий ліплюх докинув:

— Мені б дуже хтілося, щоб старому Богсові заманулось добрењко мені загрозити,— я мав би тоді певність, що проживу ще тисячу років.

Богс саме промчав повз нас верхи, репетуючи та вигукуючи щось, наче індіянин:

— Гетьте з дороги! Я ступив на воєнну путь, і ціна на труни підскочила!

Виглядав він на п'ятдесят років, мо' трохи більше; п'яний-п'янісінський, з густим червоним рум'янцем на виду, він хилявся в сідлі, ледве тримаючись. Усі глузували з його, та реготалися, та проводжали лайкою, а він відлаювався назад, нахвалиючись піднести їм під ніс тертого хріну, коли й до них ряд дійде, а зараз йому ніколи; приїхав бо зараз до міста вбити старого полковника Шерберна, і девіз у нього такий: «Всяке діло починай з голови».

А як уздрів мене, під'їхав близько й питастясь:

— Ти звідки, хlopче? Приготувавсь до смерті?

Та й подався геть. Я таки добре переп'удився, та, спасибі, якийсь чоловік заспокоїв:

— То він так собі бевкає; він ото завжди такий, як нап'ється. Найперший юлоп на цілій Арканзас, а зовсім не лихий — він нікому кривди не чинить ні п'яний, ані тверезий.

Богс під'їхав до найбільшої в місті крамниці й, нахиливши голову так, що міг вільно зазирнути під дашок, згукнув щосили:

— А виходь-но сюди, Шерберне! Виходь на бій з чоловіком, якого ти обшахрував! Я по тебе приїхав,— ти ота дичина, що на неї я по-люю, тепер від мене не втечеш!

Та й ну докоряти та лаяти Шерберна, взиваючи його різними

образливими словами та мéлючи, що на язик наверзеться; а ціла вулиця сповнилася тим часом людьми, що слухали, реготалися та під'юджували Богса. Під кінець вийшов з крамниці чоловік років на п'ятдесят п'ять, що мав горду поставу і вбраний був куди краще за всіх інших городян. Юрба розступилася перед ним на обидва боки, даючи йому дорогу. Він звернувся до Богса дуже спокійно й розважно і сказав:

— Мені це набридло, але до години я ще терпітиму. Затямте собі — до першої години й не більше. Але, якщо після цього ви розтулите рота і скажете про мене бодай хоч едине слово, — далебі, так просто воно вам не минеться; я вас навіть під землею знайду.

По тому він повернувся й зайшов назад до крамниці. Юрба пришикла, протверезилася; сміх завмер. Богс подався геть і, ідучи вулицею, неславив Шерберна на ввесь голос, але незабаром вернув назад і зупинився перед крамницею, шпетячи Шерберна па всю губу. Кілька чоловіка підійшли до старого, аби його погамувати, — дарма праця! — той наче затявся; вони нагадували йому, що скоро буде за четверть години перша, тож він мусить забиратися звідси — і то не гайно. Однак і це не зарадило. Старий не вгаваючи лаявсь, тоді кинув свого бриля в грязюку й проіхався по ньому, а далі знову понісся вулицею, та так, що аж сиве волосся розвівалося йому в повітрі. Кожний, хто міг, намагався зманити його з коня, замкнути десь та проторезити; еге, — де вже там! — нічого з того не вийшло — він одно все скакав вулицею та, спиняючись перед крамницею, одно обкладав Шерберна добірною лайкою. Нарешті, хтось ісказав:

— Побіжіть-но который по його дочку! Мерцій приведіть сюди дочку; часом він її слухає. Коли хто й зугарний його вкосъкати, то це тільки вона.

Хтось побіг по його дочку. Я трохи побрів вулицею і спинився. За п'ять чи десять хвилин Богс з'являється знову, та тільки вже не верхи. Він, тиняючись, дібав через вулицю, прямуючи в мій бік, простово-лосій, а двоє приятелів підтримували його попід руки та підштовхували. Він трохи присмиривсь і, знати, мав себе зле; він не опинався, а ніби сам себе підштовхував. І раптом хтось гукнув:

— Богсе!

Я озирнувся, щоб побачити, хто то кричав, а це був отой полковник Шерберн. Він наче прикиців посеред вулиці, тримаючи напоготові в правій руці пістоля, — він не цілився, а просто так тримав його дулом догори. Тої ж міті я побачив молоденьку дівчину, яка бігла до нас, а за нею ще два чоловіки. Богс і ті, що його підтримували, озирнулися на поклик, і, щойно вздріли пістоля, обидва приятелі відхватилися від Богса, а дуло тим часом почало повільно й рівно опускатися — обидва курки було зведені. Богс простяг уперед руки й скрикнув: «На

бога! Не стріляйте!» Бах! — пролунав перший постріл, і старий поточився назад, хапаючися руками за повітря. Бах! — пролунав другий, і старий важко й незграбно повалився на землю, розкинувши руки. Молода дівчина йойкнула, кинулася до батька й упала на його тіло, ридаючи та кричачи: «Йой же він убив його! Йой же він убив його!» Натовп оточив їх з усіх боків; кожне штовхало й тиснуло одне одного, кожнє простягало шию, намагаючися й собі все роздивитись, а ті, що стояли всередині кола, відпихали їх і кричали:

— Назад, назад! Йому бракує повітря, йому бракує повітря!

Полковник Шерберн хриснув пістолем об землю і, повернувшись на закаблучках, пішов геть.

Богса понесли до маленької аптеки; люди юрмилися навколо його, як і передніше; ціле місто йшло за ним; я й собі побіг туди ж та вмостиився коло вікна, тож мені було добре видно, що робилося всередині. Його поклали на підлозі й підсунули грубезну біблію йому під голову, а другу біблію розгорнули й поклали йому на груди; тільки спершу розірвали сорочку, отже, я побачив, куди ввійшла куля. Богс кілька разів глибоко зітхнув, і біблія в нього на грудях підіймалася, коли він вдихав повітря, й опускалася, коли видихав, а по тому занімів — помер. Тоді відірвали від нього дочку, яка ридма ридала та побивалася, і вивели її звідтіля. Її було щонайбільше шістнадцять років,— таке лагідне та сумирне дівчатко, тільки дуже бліде й перселякане.

Отож незабаром тут зібралося ціле місто, скучившись юрмилося, товпилося, прагнучи пропхатися крізь натовп до вікна, щоб і собі подивитися, та люди, що захопили країні місця, не хтіли їх звільнити, хоч тії, за їхньою спиною, одно торочили: «Та чи ж ви ще не надивилися? Нема у вас ані стиду, пі сорому! Адже ж ми теж хочемо подивитися, а ви стовбичите перед очима!»

Проте передні не піддавалися, ну, то я дременув звідтіль, думаю собі — ще, чого доброго, почубляться! На вулицях було повно люду, і всі, знати, дуже збуджені. Ті, хто бачив убивство, переповідали, як саме воно сталося, і навколо кожного оповідача купчилися люди, простягаючи шиї та прислухаючись. Якийсь довготелесий, худий чолов'яга із довгим волоссям та у високій хутряній шапці, зсуненій на потилицю, тримав у руці ціпок із закандзубленою ручкою й позначав на землі місця, де стояв Богс та де стояв Шерберн, а люди ходили слідком за ним від одного місця до другого й стежили за всім, що він робив, і хитали головами на знак того, що вони все розуміють, і зупинялися, і, взявши в боки, нахилялися, слідкуючи, як він своїм ціпком ті місця позначає; а потім оповідач випростався і завмер на тому місці, де стояв Шерберн,— нахмуривсь, насунув шапку на очі й скрикнув: «Богсе!», тоді підійняв перед себе ціпка, ніби націлюючись,

вигукнув: «Бах!» — і поточивсь назад, у друге вигукнув: «Бах!» — і кріжком упав на землю. Ті, що бачили, казали, що він відтворив усе, як було,— знаменито; казали, що саме так усе й відбулося. Чоловіка з десь повитягали свої пляшки з віскі й заходилися його частувати.

Тим часом хтось кинув слово, що слід було б справити над Шерберном Лінчів суд. За хвилю об цім уже кричала всенік юрба; люди цупко трималися сеї думки й розбіглися, дуріючи та репетуючи, нишпорячи та зриваючи шворки на білизну, щоб було на чому його вішати.

Отак і посунули вони хмарою до Шербернового будинку, шаліючи та вигукуючи бойові поклики, наче ті індіяни; й усе чисто мало їм за- биратися з дороги, а ні, то зітрутъ на порох,— жахливе видовище! Пе- релякані діти бігли перед натовпом і несамовито верещали, намагаючи- ся звернути кудись убік; і в кожному вікні вздовж тії вулиці кишіло жіночих голів, як мурашні, й усі дерева пообсідали негренята, і паруб- ки й дівчата визирали з-за кожної огорожі; проте, тільки-но юрба на- близжалася до них, вони відскакували від огорожі й розбігалися вrozтіч. Багато хто з жінок та дівчат, що поперелякувалися мало не на смерть, плакали й лементували, мов несамовиті.

Шалено галасуючи, юрба поприлипала до Шербернового паркану — і годі було в тому гармидері не те що якого глузду дібрati, а й себе почути. Паркан оточував невеличке подвір'я, двадцять футів завшири-шки. Хтось вигукнув: «Трощіть паркан! Трощіть паркан!» І враз ізняв- ся шарварок несосітєнний: почали ламати, нищити, трощити — і в одну мить понівечений паркан опинився на землі, а юрба могутньою хвилею ринула в подвір'я.

Одночасно з цим Шерберн вийшов на дашок свого маленького ган-ку, тримаючи в руці дубельтівку, і так і застиг — спокійний та незво- рушний,— не зронивши й слова. Галас помалу втишився, і хвиля по- сунула назад.

Шерберн не мовив і слова — він просто стояв та дивився вниз. Від тоїтиші аж волосся в'яло й за спиною морозом сіпало. Шерберн по- воленъки перебіг очима по людях; зустрічаючись із ним поглядом, де- котрі намагалися глянути полковникові просто в вічі, але не змогли; вони спускали очі додолу й знічувалися. Помовчавши хвилину, Шер- берн засміявся; не дуже той сміх лягав до серця, навпаки,— він збуд- жував таке відчуття, немов ти хліб із піском жуеш.

Тоді Шерберн заговорив зневажливо й повільно:

— І як це могло впасти вам у голову — справляти над кимось Лінчів суд! Просто смішно! І як це могло впасти вам у голову, що вам стане мужності лінчувати м у ж ч и н у! Чи не гадаєте ви, що коли ви спроможні обшмарувати дьогтем та обсипати пір'ям яку безпорадну ославлену жінку, то вам стане снаги подужати м у ж ч и н у? Серед ясного дня та ще й коли ви не можете змоги напасти на нього ззаду — м у ж ч и н а може вважати, що він уbezпечений перед десятьма ти- сячами подібних до вас молодчиків.

Чи ж то я вас не знаю? Коли хочете, я вас бачу наскрізь. Я народився й виріс на Півдні, а жив на Півночі; отже, тямлюся досить добре на середньому, пересічному моєму землякові. Пересічна людина — простісінько боягуз. На Півночі він дозволяє кожному збиткуватися над собою, а причалапавши додому, молиться й благає послати йому довготерпіння. Тим часом на Півдні один мужчина спиняє серед білого дня диліжанса і, скільки б не було в ньому людей,— грабує. Часописи стільки ляпають про вапну відвагу, що ви, зрештою, убगали собі в голову, ніби ви й справді найвідважніші на цілом світі — в той час, як ви анітрохи не краї за інших. Чому ваші судді не присуджують убивць до шибениці? Бонни боятьсяся, щоб друзі засудженого не перестріли їх самих пічної доби та не вліпили кулю їм у спину,— і будьте певні, що саме так воно й сталося б.

Отже, злочинця завжди виправдують; тоді якийсь справжній мужчина йде вночі із сотнею замаскованих боягузів і справляє над негідником Лінчів суд. Ваша помилка полягає в тім, що ви не прихватили з собою справжнього мужчинини,— це одне, а друге, що ви не дочекалися, поки споночіє, й прийшли без масок. Щоправда, серед вас трапився один напівмужчина — отой Бак Гаркнес — і, якби він вас не підбурив, то ваш запал розвівся б, як дим, і ви пішли б собі геть.

Ви ж бо ис мали на оці йти сюди. Середня пересічна людина не полюблєє клопоту й небезпеки. Ви не полюблєте клопоту й небезпеки. Проте щойно напівмужчина — як, приміром, отой Бак Гаркнес — гукне: «Злінчуймо його! Злінчуймо його!» — ви боїтесь пасти задніх, боїтесь, аби не розпізнали вас, хто ви є насправді — боягuzzi — і тоді ви й собі починаєте галасувати, і, чіпляючись за фалди напівмужчини, осстанівши, кидаєтесь вперед, нахваляючись таке вчинити, що — ого-го! — аж земля здригнеться. Юрба — це найжалюгідніша річ на світі; це — однаково, що армія; армія — це теж юрба; солдати стають до бою не з вродженою своюю мужністю, а з відвагою, що нею вони заражаються, як пошестю, від свого ж таки гурту та від своїх офіцерів. Що ж до юрби, якої не очолює справжній мужчина, то

таке явище треба визнати за ще нікчемніше. В ам залишається тепер тільки одне: підібрати хвости та гайда додому, а там заховатися в які закамарки. Якщо ви й насмілитеся кого лінчувати, то лише коли спочочіс, як то ведеться на Півдні; і вважайте — ви маєте доконче з'явитися в масках та прихватити з собою справжнього м у ж ч и н у. Ну, а тепер — усі гетьте і забирайте з собою вашого н а п і в м у ж ч и н у! — додав він, узявши рушницю напоготів та відвівши курки.

Юрба враз відлинула й розспалаась, а Бак Гаркнес подрапцював слідком, почуваючи себе дуже ніяково. Я міг би залишитися, та не схотів.

Діставши до цирку, я почав вештатися там із затильної сторони попід наметом, доки сторож пройшов повз мене, а тоді гулькнув під тент. Хоч я й мав при собі двадцять доларів золотом та ще якусь дрібноту, я вирішив ліпше їх зберегти, бо ж ніхто не відає, коли вони тобі в потребі стануть далеко від рідної оселі та ще й серед чужих людей. Обережність піколи не завадить. Я не проти того, щоб вйтратити гроші на цирк, якщо не можна вlapтуватися якось інакше, але викидати їх на вітер, коли є нагода проскочити задурно,— то вже казна-що!

Це й справді був добрячий цирк. Ще зроду не бачив я такого пре-пишного видовища: усі вони війздили на арену верхи, пара за парою, джентльмен побіч леді; чоловіки були в трико та спідніх сорочках, босоніж і без стремен, руки в боки, спокійно й невимушено сиділи вони на кульбаках — їх, мабуть, було чоловіка з двадцять; а всі леді такі білесенькі та рум'яні, достоту красуні, ще й вичепурені, як справжні сінъкі королеви: вбрания їхні, рясно всипані діамантами, коптували, мабуть, мільйони доларів. Любо було глянути на теє розкішне видовище; пічого милішого я зроду ще не бачив. А по тому всі вони скочили на рівні ноги й поїхали низкою, одне за одним, кругом арени,— та так ото гарно, та вільно й граціозно; чоловіки — високі, зgrabні й стрункі, і голови їм плавно похитувалися вгору й униз, мало не торкаючися верху намету, а рожеві сукенки тих леді піжно й легко обвівалися їм навколо стегон, так що кожна з них скидалася на чудовий парасолик.

По тому вони поскакали навколо арени, та все швидше, все швидше, а тоді затанцювали на кульбаках, та так ловкелько: то їдна нога в повітрі, то друга; коні мчали, все більше нахиляючись до середини, а розпорядник ходив увесь час навколо середнього стовпа, виляскуючи батогом та погукуючи: «Гей! Гоп!», а клоун позад його витинав різних кумедних штук; а наприкінці всі вони покидали поводі, і леді взялися пальчиками під боки, а джентльмени згорнули на грудях руки, а коні стали навколішки. По тому всі вони одне за 'дним зіскочили з коней на арену, низенько вклонилися — та такечки зgrabненько, що я зроду не бачив нічого подібного,— а тоді повтікали за лаштунки, а всі глядачі плескали в долоні, нетямлячися від захвату.

Оточ усі циркові артисти витворяли всякого багато й дивізні фіглі стругали, а клоунув увесь час тримався так потішно, що глядачі мало не конали зо сміху. На кожне розпорядникове слово клоун умить відповідав, та таким кумедним і веселим дотепом, що й хтозна-яким! І звідки в нього все тєє бралося, та такечки несподівано й так доладно,— я ніяк не міг збагнути. Я такого не вимудрував би й за цілий рік! Тим часом якомусь п'яному замандюрилося полізти через бар'єр на арену,— він сказав, що хоче покататися верхи, сказав, що вміє іздити не згірш за кого іншого. Його вмовляли, намагалися не пустити, та він і слухати не хтів, тож довелося припинити виставу. Ну, а глядачі тим часом почали на того п'янину кричати й глузувати з його, а він тоді розлютився й знавіснів; тоді глядачі розхвилювалися, та як посхоплюються з лав, та як кинуться до арени, та давай репетувати: «Торохніть його по головешці! Викиньте його геть!», а 'дна чи дві жінки заходилися вищати. Ну, тоді до справи устряв розпорядник і сказав до публіки кілька слів,— мовляв, він сподівається, що ніякої веремії не буде, і якщо цей добродій обіцяє більше не бешкетувати, то він йому дозволить поїздити верхи, якщо добродій певен, що не впаде з коня. Ну, то всі засміялися й закричали, нехай іздить, і п'яний стеребивсь на коня. Проте, щойно він сів, кінь зачав брикатися, та хвіцятися, та голки ставати, та рватися, дармá що двоє циркових служників повисли йому на поводді, намагаючися його оговтати; а п'яний уп'явся коневі в гриву, і п'яти йому тільки мель-мель у повітрі за кождим підскоком; усі глядачі порвалися з місць, кричали й реготалися, аж слізозі їм з очей спливали. Нарешті, хоч як ті служники із конем борюкалися, а він таки вирвався їм із рук і помчав що є духу круг арени, а цей п'яний лежав, чи то пак, висів, тримаючися коневі за шию, причім — то 'дна нога теліпалася йому мало не до землі, то друга, а глядачі шаліли. Мені ж анікришечки не було смішно; я ввесь тремтів, розуміючи, що становище його було дуже небезпечне. Проте він ще поборсався яку мить, а тоді раптом сів верхи та й ухопився за повід, а сам то в іден, то в другий бік хилиться, а наступної хвилини він уже зірвався на рівні ноги, кинув поводи й став на кульбаці! А кінь же той мчав навзводи! Бешкетник стояв на коні так упевнено та спокійно, немов ізроду п'яний не був, а тоді заходився швидко-прудко скидати з себе одежду та спурляти її на арену. Одно все — скидає та кіда, одно — скидає та кіда, та так ото шпарко, що одежина тая аж миготіла в повітрі; таким чином він скинув із себе сімнадцять костюмів. І, зрештою, виявилося, що він стрункий і вродливий юнак, убраний в найяскравіший та найпишніший костюм, який тільки можна собі в'явити; ну, а далі він підстъобнув коня своєю пugoю і примусив його кружляти по арені, і на останок, зіскочивши з коня, вклонився гля-

дачам та й зник за лаштунками, а всі глядачі аж вили з подиву та втіхи.

Отепереньки розпорядник побачив, як його охитровано, і добре образивсь, — такого-бо сердитого я зроду ще не бачив! Виявляється, що то був їден з його ж таки акторів! Він сам надумавсь утнути таку штуку і нікому й словечка об тім не сказав. Мені також не вельми приємно було, що я піймався на гачок, а все ж не хотів би я бути на місці того розпорядника, хоч би й за тисячу доларів. Не знаю, може, й існують на світі цирки країн за цей, але мені ще не доводилося з ними зустрічатись. Так чи так, а для мене і цей цирк прехороший; і де б я його не здібав — зроду-вікуне промину доброї нагоди відвідати його вистави.

Того ж таки вечора відбулася й наша вистава, але на неї прийшло не більш як дванадцятеро чоловіка — тільки-тільки вистачило покрити всі витрати. І глядачі ввесь час сміялися, а герцог через те мало не луснув зі злості, а тоді вони схопилися та й пішли собі геть, не дочекавшися кінця вистави; лишився-но їден хлопчик, що міцно заснув. Тоді герцог ісказав, що ці арканзаські юлопи не доросли ще до Шекспіра; їм треба, мовляв, комедії пайнижчого гатунку, а може й що гірше за комедію найнижчого гатунку. Він сказав, що він зна, чим їм догодити. Наступного ранку він добув кілька великих аркушів обгорткового паперу та чорної фарби, намалював афіші та й порозклейовав їх по всенікому місті. В тих афішах стояло:

В ЗАЛІ СУДУ!

Тільки три вечори!

На ввесь світ відомі трагіки

ДЕВІД ГАРРІК МОЛОДШИЙ
та

ЕДМУНД КІН СТАРШИЙ!

З Лондонських та європейських театрів

у захватній трагедії

„КОРОЛІВСЬКА ЖИРАФА“,

або

«КОРОЛІВСЬКЕ НЕАБИЩО»!!!

За вхід 50 центів.

А внизу значилося щонайбільшими літерами:

ДАМАМ ТА ДІТЯМ ВХІД НЕ ВІЛЬНИЙ!

— Отак-то,— сказав він,— якщо вже цей рядок їх не принадить, то я не знаю Арканзасу!

Отож цілісінський наступний день герцог із королем працювали, рук не складаючи, над оздобленням сцени,— приладнали завісу, вподовж рампи розмістили свічки; того вечора чоловіків натовпилося — повнісінька зала. Коли пхатися було вже пікуди, герцог кинув чатувати біля входу, обійшов круг дому і, потрапивши крізь затильні двері на сцену, став перед завісою й виголосив коротку промову, вихваляючи трагедію, і сказав, що це річ виняткова і годі їй подобини шукати; та як пішов, як пішов,— чого він тільки язиком про цю трагедію не ляпав! А далі зачав за Едмунда Кіна Старшого варнякати, который виконував у їй чільну роль; і коли, нарешті, нетерплячка глядачів сягнула найвищого ступеня, герцог підійняв завісу, і за хвилину на кін вірачкував король, голий-голісінський; його всенікого було помальовано аж від п'ят до голови — самі смуги та плями — які тобі хочеш кольори,— веселка та й годі! Та... за інші оздоби не варт і згадувати; всі реготалися, аж боки рвали; а коли король, стомившися різні коники викидати, пострибав, нарешті, за лаштунки,— чоловіки враз як заревуть, та як заплескають у долоні, та як зарепетують, аж мусів він знову на кін з'явиться й утнути всі свої вибрики вдруге, а по тому змусили його попоплигати ще й утрете. Тут, мабуть, і корова заляялася б сміхом, як сироваткою, дивлячися на ті фіглі, що їх витворяв старий йолоп.

По тому герцог спустив завісу, віддав глядачам поклін та попередив, що виконання світової трагедії відбудеться ще тільки-но двічі, акторів-бо дуже підганяють Лондонські ангажементи, де в Друрі-Лейнському театрі вже загодя поспродувано чисто всі квитки. Тут він удруге віддав поклін і сказав, що коли їм поталанило зацікавити глядачів своєю повчальною виставою, то вони будуть дуже вдячні, якщо глядачі порадять своїм приятелям та знайомим прийти й побачити цю виставу на власні очі.

Двадцять чоловіка заволало:

— Як?! На тому љ кінець? Оце љ у се?

Герцог ствердив, що так.

Отоді здійнявся страшений лемент. Усі з гейкотом та вереском кинулися до кону, вигукуючи: «Ошуканство!» — розлютовані й виставою, і трагіками. Аж раптом якийсь високий показний мужчина скочив на лаву й закричав:

— Цітьте! Постривайте, дайте слово мовити, джентльмени!
Всі принишкli й почали слухати.

— Нас ошукали,— так, ошукали, та ще й дуже підло. Проте ми не хочемо цілому містові на посміховище здатися, щоб із нас глузували аж до сконання. Ні! Ми повинні по змозі захистити себе від кпинів. Ось ну лишень вийдімо звідси спокійно та хвалімо скрізь цю виставу і, таким чином піддуривши всеньке місто, пошиємось у дурні всі гуртом! Ну, то як? («Авжеж, так! Правду каже суддя!» — закричали всі в один голос). Гаразд, то ж бо ні слова про те, що нас тут ошукали. Рушайте ж додому і радьте кожному піти й помилуватися на цю трагедію.

Ото наступного дня по цілім місті тільки й мови було, що про нашу чудову виставу. Надвечір зала була знову переповнена вщерть, і глядачі знову вклепалися. Повернулися ми з королем та герцогом до плоту, повечеряли, а коли звернуло з півночі, вони загадали Джімові й мені відчалити від берега й вивести пліт на середину річки, а тоді пливти за течією зо дві мілі та ген аж там причалити.

На третій день зала була знову повнісінька, проте цим разом новаків не було, прийшли лише ті, що й перші два вечори приходили. Я стояв на дверях поруч герцога й помітив, що в кожного глядача кишені відтопірчувалися, чи то щось у запблі принесено — та ще й величеньке,— я відразу зметикнув, що то не парфуми, а зовсім що інше. Ох, та й відгбнило ж! — і тухлими яйцями, і гнилою капустою; і коли я ще знаюся на тому, як пахне мертві кицька,— а я ладен закластися, що таки знаюся,— то до зали їх принесено щонайменше шістдесят чотири штуки. Я спробував був яку хвилину потовктися між людей у залі, проте той сморід мало мене не задушив; я не витримав і подався геть. Ну, так от, коли людей натовпилося повнісінька зала, герцог дав одному хлопцеві чверть долара і загадав йому повертувати за нього яку хвилину коло вхідних дверей, а сам пішов кругом до затильних дверей, немов йому треба на сцену — я за ним; проте щойно ми обійшли ріг будинку й опинилися в темряві, він сказав:

— Іди тепер якомога швидше, доки виберешся з міста, а там давай драла і мчи до плоту, немов за тобою дідько же нечеститься.

Я так і зробив, а він за мною. До плоту ми добігли одночасно, й за дві секунди, повиті темрявою й тишею, пливли за течією,— доки сягли середини річки, жодний з нас не промовив і слова. Я собі думав про бідолашного короля — як то йому там із глядачем ведеться. Гульк, аж він тим часом з куреня вилазить та й питається:

— Ну, герцогу, як нам повелося цього разу?

Виявляється, він і зовсім не був у місті.

Ми не відважувалися засвічувати ліхтаря, поки відпливли миль за десять від міста. Тоді засвітили вогонь і заходилися вечеряти, а король із герцогом аж переривалися з реготу, згадуючи про те, як вони спрітно пошили в дурні глядачів. Герцог і сказав:

— Ото бецмані, цвілі голови! Я ж бо зінав, що перші відвідувачі д'єртимуть мовчака, аби й решта в дурні пошилася; я зінав, що на третій вечір вони намагатимуться нам щось утипути, вважаючи, що настав час їм тішитися. Що ж, то правда,— настав їхній час, най тішаться. Я багацько дав би, щоб подивитися, чи дуже їм весело. Цікавий я знати, як вони з тої халепи вискочать. А втім, вони можуть добрецько побенкетувати, якщо їм заманеться — аточ, живностібо мають удасталь!

Ці шахраї непріторені зібрали аж чотириста шістдесят п'ять доларів за три вечори. Я ще й разу не бачив, щоб ото гроші гребли такими купами.

Трохи згодом, як вони вже поклалися спати й захопли, Джім і каже до мене:

— Чи то тебе не дивує, Гаку, що королі зовсім не шануються?

— Ні, — відказую, — анітрохи.

— Чому ні, Гаку?

— Звісно, що ні, — то вже таке поріддя. Я гадаю, що всі вони однакі.

— Стривай, Гаку, таж наші королі — шахраї непріторені! Еге ж, он вони хто — справжнісінькі шахраї!

— Тю, чудій! А я ж тобі що кажу: іх усіх одним миром мировано, щоб ти зінав!

— Та ну?

— Ось попочитаеш про них — то її сам побачиш. Приміром,

Генрі Восьмий:¹ наш проти нього просто вчитель недільної школи. Чи, приміром, Чарлз Другий, чи то Луї Чотирнадцятий, чи Луї П'ятнадцятий, чи Джеймс Другий, чи Едвард Другий, чи Річард Третій, та назви ще хоч із сорок — усі однакі; а хоч і всі державці саксонської гептархії, які тільки те її робили за старих часів, що грабували всіх та вбивали. Боженьку мій, та глянути бодай хоч на старого Генрі Восьмого у розквіті віку! Ото вже лиховід був! Щодня брав собі нову жінку, а наступного ранку наказував зітнути їй головешку. І робив це так спокійно та байдуже, немов замовляв собі крашанки на сніданок. «А кете лиш сюди Нелл Гвін», — каже. Ту ж мить її приводять. А наступ-

¹ Гак Фінн переплутав історичні факти і з'єднав докупи історичних осіб, які жили в різпі часи. Король Генрі (Генріх) VIII (1491—1547) одружувався шість разів і двом своїм дружинам наказав відняти голови. Але він не знався ані з Нелл Гвін (1650—1687), англійською акторкою та фавориткою Чарлза (Карла) II, ані з Джейн Шор (пом. 1527), фавориткою Едварда IV, ані з Чарівною Розамундою (пом. 1176), фавориткою Генрі (Генріха) II. «1001 піч» — збірка арабських казок, а «Книга Страшного суду» — перепис земель та мастиостей, який король Вільям (Вільгельм) Завойовник провів у Англії 1086 р. Паки чаю поскадали з корабля в Бостонській гавані 1773 р. американські колоністи на знак протесту проти мита на чай, запровадженого англійським урядом. Декларацію незалежності (1776 р.), яка оголосила незалежність американських колоній від Англії, написав видатний політичний діяч Томас Джеферсон (1743—1826), герцог Веллінгтонський (1769—1852) — англійський полководець часів Наполеонівських війн. У бочці мальвазії (сорт червоного вина) 1478 р. герцог Глостерський, майбутній король Річард III, утопив свого брата, герцога Кларенського. Гептархія — сім англо-саксонських держав у V і VI ст. в Англії.

ного ранку: «Зітніть їй голову!» — і вони стинають. «А кете лиш сюди Джейн Шор», — каже. Вона приходить. А наступного ранку: «Зітніть їй голову!» — і вони стинають. «Покличте Чарівну Розамунду». Чарівна Розамунда з'являється на поклик. А наступного ранку: «Зітніть їй голову!» І кожну з тих своїх жінок принукував він щоночі по 'дній казці собі оповідати; й ото слухав усе, слухав, доки назбиралося тих казок аж тисяча й одна, а тоді він уклав з них книгу та пайменував її «Книга Страшного Суду» — добра назва, саме підходяща! Ти ще, Джіме, королів не знаєш, проте я іх добре знаю; оцей наш старий чаркодуй багато крашій за тих, що я їх подибував ув історії. Ну, пріміром, замандюрилося тому Генрі зчинити з Америкою колотнечу. Як же він до того взявся — бодай хоч попередження надіслав? — поставив цій країні ультиматум? Крій боже! Ні сіло ні впало наказав повітруювати увесь чай з кораблів у море в Бостонській гавані, а по тому горохнув декларацію незалежності й загадав битися за неї. Такий уже був — нікому спуску не давав. Узяв він на підозру свого ж таки батька, герцога Веллінгтонського. Ну, та й що ж він ізробив? Бодай хоч порозумівся з ним? Ні, втопив його як кошеня у бочці малъвазії. Чи, пріміром, ловитиме хто гави та полішить, бува, в його присутності гроши на видноті — що він ізробить? Доконче прибере їх до кишени. Коли складеш із ним про будь-що угоду, заплативши заздалегідь, і не пильнуватимеш, як він її виконує — що він ізробить? Як стій—ошукає. Або розтулить, бува, рота — задля чого? Якщо тут же таки не заткне собі пельки, то розкаже тобі й про груші на вербі, й про кислиці на осіці. Он який жук був отой Генрі. Й-право, коли б до нашого плоту трапив той король натомість наших,— він обмахорив би тутешніх городян ще й не так. Я не скажу, що наші — то баранці безневинні; вони теж добрі зухи, якщо правду казати. А проте вони ніщо, як порівняти до того старого пройдисвіта. Я їдне скажу: королі — то королі, і хоч-не-хоч, а це треба взяти до уваги. А загалом усі вони паскуди та й уже. Так-бо їх споконвіку виховували.

— Проте, Гаку, саме від цього бидлом так і смердить.

— Ет, усі вони такі, Джіме. Від усіх королів смердить, немає з тим ради; принаймні історія ніякого порятунку не підказує.

— А герцог, так отой більше на людину схожий.

— Еге ж, герцог — можливо, що й так. Однак між ними невеличка різниця. Така ж бо погань, хоч він і герцог. Коли він належлуктається — хоч як ти на нього роздивляйся, а від короля не відрізниш.

— А хай їм дідько, Гаку! Я не від того, аби й цих спекатися. Мені й ці вже у печінках сидять.

— Мені вони теж насточортіли, Джіме. Та коли вже сидять вони нам на каркові, ми не можемо забувати, хто вони такі, і маємо брати це

до уваги. Часом так мені сердито, що немає й одної держави на світі без королів.

Не було ніякої потреби поясняти Джімові, що ці два шахраї насправді ніякий не король і не герцог. Нічого-бо путнього з цього однаково не вийшло б, а крім того, так воно й було, як я казав: ніяк не відрізниш їх від справжніх можновладців.

Я поклався спати, а Джім не збудив мене, коли надійшов мій час ставати на чати. Він часто де робив. Коли я прокинувся удосвіта, Джім сидів, похиливши голову між коліна, і тужив, і плакав. Я удав, що нічого не чую й не бачу. Я знат, у чому річ. У такі хвилини він журиється за свою дружиною та дітьми, ген киненими напризволяще,— тож огортала його печаль-туга за рідною хатою; він-бо досі ще й разу не розлучався із своєю домівкою; і я щирим серцем вірю, що й йому за родиною така сама гризота на душу лягала, як і білим людям. Може, кому здається, що де неприродно, але я переконаний, що Джім таки справді нудьгував. Він ото часто ночами, гадаючи, що я сплю, починає тихенько плакати й голосити, примовляючи: «Безталаночко моя, Лізабет! Сердечний мій Джонні! Ой лишенько, недолен'ка тяжка! То вже, мабуть, і справді так — що написано на роду, того не обійдеш на льоду,— ніколи я вас більше не побачу, ніколи не побачу!»— Джім таки й справді був добросердій негр, їй-право!

Цього разу я все ж наважився погомоніти з ним про його дружину та дітлахів, а він мені принагідно й каже:

— Так мені зараз прикро стало!.. Почув-бо я допіру на бéрезі — чи то гуп, чи то хлюп, та й нагадав собі, як я одного разу покривдив був маленку мою Лізабет. Йй ледь-ледь минуло тоді штири роки, й напала її хорoba скарлатина, ще й цупко так причепилася до дитини; поволенки вона одужала і якось стала біля мене, а я ото їй і кажу:

«Зачини-но двері».

А вона й не поворухнулася. Стоїть собі й любо так до мене всміхається. Це мене розлютило; і я знову кажу до неї, та так ото голосно, аж кричу:

«Чи тобі позакладало? Зачини двері!»

А вона стоїть собі та всміхається. Тут мені й увірвався терпець! Я як гримнув:

«Стривай же! Я тебе н а в ч у слухатись!»

Та як лясну її по голові, аж поточилася дитина. Тоді я пішов до другої кімнати й хвилин із десять перебув там; вертаю назад, а двері, як і були,— незачинені. А дитина стоїть майже на порозі, голівоньку похилила й плаче, а сльозійки дрібні додолу скрапують. Отут-таки я аж звився,— така на мене люту напала; аж раптом — двері ті в нас надвір відчинялися — раптом зірвався вітер і — грюк! — торохнув двері

рима простісінько поза спиною дитини, і, боженьку милий,— дитина й не рухнулася! Мені аж дух затамувало, і я відчув у себе всередині щось таке... таке... навіть не знаю, як і сказати. Я нишком позадкував, а сам увесь тремтю, круг неї обійшов навшпиньках, прочинив двері, головою майже притулився до неї — і все те тихо-тихо, ледь чутно, а тоді як скрикну на всю горлянку — агов! А вона й не поворухнула ся! Ой Гаку, як же я тоді заплакав, підхопив її на руки, пригорнув до себе, та й кажу: «Ох, дитинонько ти моя любесенька! Господи-боже ти мій великий та милостивий, прости безталанному старому Джімові, сам-бо він ізроду собі цього не подарує!» Ох, вона ж оглухла, Гаку, зовсім оглухла, а я ж її так скривдив!

Другого дня, вже проти вечора, причалили ми до невеличкого, по-рослого верболозом острівця посеред річки; навпроти цього острівця на обох берегах виднілися селища, і герцог із королем почали відразу ж мізкувати, як би його обмахорити тутейших мешканців. Джім звернувся до герцога з проханням, аби вони не зволікали із поверненням на пліт, йому-бо важко, та й набридло вже цілісінькі дні лежати в курені із зв'язаними руками й ногами. Бачте, полішаючи Джіма самого, ми мусили перш за все його зв'язати, бо якби нагодився хто сторонній та забачів негра вільного й незв'язаного, то, як ви й самі, певне, розумієте, взяв би його за втеклого і невільника. Отож герцог погодився, що лежати цілий день, коли ти зв'язаний, важкувато, й обіцяється дібрати якого способу, щоб зарадити справі.

Нашому герцогові не тра було ходити до чужої голови по розум, він відразу ж виміркував, як увести всіх ув оману. Він убраав Джіма в костюм короля Ліра — то був довгополий халат з франкового ситцю та біла перука з кінського волосся й така ж самісінька борода; по тому він добув свій театральний грим та наквацовав Джімові обличчя, руки, вуха та шию такою тъмяною, однотонною блакитною фарбою, що Джім почав скидатися на втопленика, який пролежав принаймні дев'ять днів під водою. Бодай я крізь землю пішов, якщо я бачив коли що страшніше за тулу потвору. А герцог тим часом відпушкував дощечку й написав на їй:

ПРИЧИННИЙ АРАБ —
безпечний,
коли не втрачає тъми.

По тому він прибив дощечку до жердини й помістив її за чотири чи п'ять футів од куреня. Джім був з того вдоволений. Він сказав, що це багато краще, аніж щоднини протягом нескінченних годин зв'язаним лежати й дрижаки їсти з остраху, тільки-но де запарудить. Герцог казав Джімові почувати себе зовсім вільно, а якщо раптом із'явиться

який непроханий гість, то Джім має вискочити з куреня, трохи показтися та разів зо два заскиглити, як хижий звір, і тоді — герцог того певний — кожен приходень ту ж мить кинеться навтікачá й сліди свої позабирає, а Джімові знову буде спокій. Це згучало переконливо; проте нормальна людина й не чекатиме, доки Джім заскиглить. Він-бо не просто на мерця скидався, де там! — він скидався на щось багато гірше.

Обом шахраям хтілося знову згадати своє «Неабищо», вони-бо взяли з нього неабиякий зиск; проте, обмізкувавши гариценко цю справу, вони вирішили, що то річ небезпечна, адже чутка про їхнє махлярство могла вже й сюди докотитися. Нічого путнього так і не вхопилося їхньої голови; врешті герцог вирішив полежати та покрутити мізком годинок зо дві, а мо' що вимудрує, аби таки тих аркан-засців у дурні пошити; тим часом король вирішив,— нічого заздалегідь не плануючи,— зазирнути до другого містечка на тому березі, звірившися на провидіння, а по-моєму — на диявола, то певніше. Всі ми покупили собі нову одяжу в тому місті, де зупинялися востаннє; тож король перебрався в усе нове і загадав мені зробити те ж саме. Я, звісно, вміть виконав його бажання. Королів стрій був чорний, отже, виглядав він дуже пишно й урочисто. Ніколи я і в голову собі не покладав, що вбрання може так змінити людину. Раніше король був подібний до найпослідішого старого волоцюги; тепер же, коли він скидав з голови нового білого капелюха та вклонявся з милою усмішкою, то набирав такого поважного, сумирного та побожного вигляду, начебто щойно вийшов із ковчega — точнісінько тобі старий Ной власною своею особою. Джім наготову-

вав каное, а я сів у його з веслом напоготові. Трохи нижче від острівця за течією, миль за три від містечка, стояв великий пароплав — стояв там уже дві години: ладувався. Король глянув та й каже:

— Я так гарно вбраний, що, мабуть, найліпше буде, якщо я приїду сюди з Сен-Луї, або Цинциннаті, чи ще з якого великого міста. Веслуй до пароплава, Гаклберрі; ми приплівемо до містечка на ньому.

Двічі йому не довелося повторювати, бо я й сам радій був показатися на пароплаві. Я довеславав до берега за півмилі вище від містечка, а там було легше пливти впоперек стрімкого берега тихою водою. Невдовзі

ми порівнялися із присмінами з виду, простосердим молодим селяком, що сидів на колоді й витирав піт, який вкривав йому лицез рясною росою, — надворі було дуже гаряче; поруч нього стояло два коцикові саки.

— Підвесьлуй до берега,— наказав король. Я підвесьлав.— Куди це ви прямуєте, юначе?

— Мені треба на пароплав. Іду до Орлеана.

— Сідайте до нас, — запропонував король. — Заждіть-по хвилинку, мій служка допоможе вам зараз перенести саки. Вілізь та допоможи джентльменові, Адолфусе! — додав він, звертаючись, знати, до мене.

Я зробив те, що він загадав, і от ми втрьох уже рушили далі. Селяк цей був нам щиро вдячний; воно й справді нелегко в таку спеку чалапати із двома саками в руках. Він розпитався в короля, куди він іде; на те король пояснив йому, що нині ранком він зупинився був у містечкові, що лишилося внизу за течією, а зараз оце мас на меті відвідати старого приятеля-фермера, що мешкає за кілька миль відсі proti воді. Юнак йому на тес:

— Забачивши вас, я відразу собі сказав: «Це містер Уїлкс, напевне; він трішечки тільки спізнився». А тоді роздумався та й знову кажу: «Ні, це, мабуть, не він,— та й чого б то він плив човном проти води!» Ви не Уїлкс, ге ж ні?

— Ні, мое прізвище Блоджет, Олександр Блоджет — в е л е б н и й Олександр Блоджет, оскільки я один із сумирних служителів церкви господньої. Але з усім тим — можу цілком щиро пожалкувати, що містер Уїлкс запізнився, а найпаче, коли він на тому щось утрачє... проте сподіваюсь, цього йому не сталося?

— Звісно, статків-маєтків він через те не втратив, бо всенікте майно однаково належить йому; та, на жаль, йому не поталанило побачитися з братом своїм Пітером, як той конав. Уїлксові воно, може, й байдуже,— хто його зна... Але брат його все на світі віддав би, аби побачитися з ним перед смертю; останні три тижні він усенький час тільки об тім і гомонів. Вони розлучилися ще з малечку... а брата Уїльяма він ізроду й у вічі не бачив — це того глухонімого; Уїльямові доперва скінчилося мо' тридцять, мо' тридцять п'ять років. Пітер та Джордж приїхали сюди лише підудвох; Джордж був одружений; і він, і жінка його померли обое минулого року. Отже, лишилося тільки двоє братів: Гарвей та Уїльям; та й ті, як я вже казав, не спромоглися прибути вчасно.

— А хіба ж їх кликано сюди?

— О, так; до них писали місяць чи два тому, коли Пітер щойно заслаб; неборака й сам усвідомлював, що цим разом він не одужає. Річ зрозуміла, він став уже зовсім старий, а Джорджеві доночі ще надто молоді, щоб бути з ним у товаристві, за винятком хіба що Мері-Джейн, отієї руденької; тож, як померли Джордж із братовою, старий занудьгував,— ніяк не міг до самотнього життя звикнути і дуже, здається, за тес життя й не хапався. Йому страх як хотілося повидати Гарвея,— ну, звісно, й Уїльяма також,— він-бо належав до тих людей, які до складання заповіту неохочі. Він полішив листа до Гарвея, й у тому листі стойть, де сховано його гроші та як саме розподілити решту маєності, щоб забезпечити Джорджевих дочек,— по Джорджеві ж анічогісінко не полишилося. Та й лист отої — то було все, що пощастило від нього домогтися.

— А як ви гадаєте, чому ж то Гарвей сюди не приїхав? Га? Де він живе?

— О, він живе в Англії, в Шеффілді, він там за пастора, а тут ізроду ще не був, у наших краях. Може, не мав вільного часу, а окрім того, він же міг і не отримати листа.

— Як прикро, як прикро, що не діждав він побачення з братами, бідолаха. То ви, кажете, збираєтесь до Орлеана?

— Так, але то для мене лише під часова зупинка. Наступної

середи я відпливу звідтіля кораблем до Ріо-де-Жанейро, там живе мій дядько.

— Еге, довгенька подоріж, довгенька! Але ж і присмна! Я б і сам не від того, щоб отакечки помандрувати. То, кажете,— Мері-Джейн найстарша? А скільки ж років мають інші?

— Мері-Джейн має дев'ятнадцять років, Сюзан — п'ятнадцять, а Джоанні — років чотирнадцять,— вона присвятила себе благодійним справам,— це та, що в неї, бідолашки, заяча губа.

— Сердешні дівчатка! Подумати тільки,— зосталися зовсім са́мени́кі на білому світі.

— Е-е, а могло ж іще гірше бути. Старий Пітер має друзів, і вони не дадуть скривдити сиріток. Скажімо,— Гобсон, баптистський проповідник; та диякон Лот Гоувей, та Бен Ракер, та Ебнер Шеклфорд, та Леві Бел, адвокат; та лікар Робінсон, та їхні жінки, та вловиця Бартлей, та... всіх і не злічити! Але ці були найтісніші Пітерові друзі, й коли він писав додому, то згадував завжди й про них. Отже, Гарвей, як приїде, знатиме, де друзів шукати.

Отак старий питався та й питався, заки простосердий юнак усього чисто йому не віспівав. Щоб я пропав, якщо старий не вівідав чистісінько всі тайнощі про всіх та про все в цьому благословленному місті, а також усе й про Уілксів. Довідався він і про те, що Пітер чинбарив, і про те, що Джордж теслячував, і про те, що Гарвей проповідував у якійсь секті; ну, одне слово — все. А тоді й питаеться:

— Та й чого ви ото до пароплава пішки чалапали?

— Бо цей орлеанський пароплав надто великий, і я боявся, що він тут не зупиниться. Коли пароплав добре навантажений і сидить глибоко, то він не зупиняється на вимогу. Пароплав із Цинциннаті зупиняється, а цей же з Сен-Луї.

— А що, Пітер Уілкс був заможний?

— Ого, ще й який! Він мав і будинки, і землю та ще, кажуть, і грошиків призбирав тисяч зо три-чотири готівкою,— заховав їх, чув я, десь у певному місці.

— Коли, ви сказали, він помер?

— Я нічого такого не казав, але помер він учора увечері.

— Мабуть, завтра й ховатимуть?

— Ато ж, десь опівдні.

— Це дуже смутні речі, проте всім нам рапо чи пізно померти судилося. Ми повинні завжди про смерть пам'ятати й бути до неї готові.

— Ато ж, сер, ваша правда. Моя матуся повсякчас те ж саме казали.

Коли ми наблизилися до пароплава, вантаження доходило кінця, і невдовзі він рушив у дорогу. Король не згадував більш про те, щоби

сісти на пароплава, і я втратив чудову нагоду покататися. По тому, як пароплав пішов, король примусив мене веслувати ще цілу милю, а тоді вийшов на берег у відлюдному місці й сказав:

— Рушай-но мерщій назад та привези сюди герцога й нові валізи. А якщо він на тому березі, катай туди й добудь його звітіля. Скажи йому, що він тут конче потрібний, та нагадай, щоб якнайкраще вбрався. Ну, швидше-бо — не барись!

Я вже збагнув, що саме він замислив; проте, звісно, й словечком об тім не прохопився. Ну, добре, по тому, як я повернувся до нього разом із герцогом, ми заховали каное, а тоді вони посідали вдвох на колоді, й король розповів герцогові все, що сам почув від того селюка,— все до останнього словечка. Причім король через цілий час намагався вимовляти слова, як уроджений англієць; і мушу визнати, що це в нього виходило не зле для такого невігласа. Я не можу вдавати, як він, — у мене не вийде, тож і пробуватися не буду; а він таки добре викозирював, їй-право! От він і питается:

— А як у вас із глухонімотою, Білджуотер?

Герцог відповів, що королеві за це може голова не боліти; йому-бо доводилося грati й глухонімих на театральних помостах. І ми почали чекати на пароплава.

Десь під обідню пору пропливло поз нас два маленькі пароплави, але вони йшли не з верхоріччя; нарешті, надійшов великий пароплав, і король із герцогом подали йому знак, щоб він зупинився. По нас вислали човна, ми ступили на облавок і дізналися, що пароплав цей із Цинциннаті; та коли капітан довідавсь, що нам треба проїхати лишень якихось чотири чи п'ять миль, то аж зайшовся від люті; і він, і його команда почали лаяти нас на всі заставки і заявили, що не причалять. анизаціо і човна нам не дадуть. Але король спокійнісінько на тес відказав:

— Якщо джентльмени згодні заплатити по доларові за кожну милю, з умовою, щоб їх узяли на пароплав, а згодом приставили човном на берег, то, сподіваюсь, пароплав не вазнає особливих втрат, чи не так?

Тоді на пароплаві відразу погамувалися й полагіднішали й сказали, що, мовляв, най буде так, гаражд; а коли ми порівнялися з містечком, то нас відвезено туди човном. Чоловіка з двадцятро цікавих збіглося на берег, забачивши нашого човна, і коли король запиався:

— Чи не скаже мені хто з вас, джентльмени, де живе містер Пітер Уілкс? — вони звірнулися поміж собою й похитали головами, ніби хотіли сказати: «А що я вам казав?» А тоді один з них відповів королеві лагідно та чемно:

— Мені дуже шкода, сер, але ми можемо тільки показати вам, де він жив вчора ввечері.

Ніхто й не стямився, як старий дуристів похитнувся і впав на того чоловіка, поклав підборіддя йому на плече і ну обливати йому спину ревними слізами, примовляючи:

— Ой леле, лиxo нам, лиxo! О брате наш горопашний, нема вже тебе з нами, і ми ніколи тебе не побачимо!.. О, це занадто, за надто важко!

По тому він обертається, хлипаючи, до герцога і починає виробляти руками якісь ідіотські знаки, а той — бодай я провалився на цьому місці, коли брешу — той раптом упускає додолу коцикову валізку та й собі починає ридма ридати. А хай мене черти візьмуть, якщо ці двоє не найспритніші шахраї на світі! Зроду-віку я таких ще не бачив.

. Усі, хто там зібрався, оточили їх, почали їм співчувати й потішали їх розмаїтими лагідними словами, та потягли їхні коцикові валізи, допомагаючи винести їх на гору, та дозволяли їм віснути на собі й обливати слізми, та розповідали королеві про останні братові хвилини, а король переповідав усе те герцогові на мигах, і обидвое вони так за тим чинбарем побивалися, наче власний рай стратили. Та щоб я був інгер, коли бачив бодай хоч щось подібне! Вони таке витівали, що було соромно відчувати, що й ти належиш до одного з ними людського роду.

Звістка про нашу появу немов на крилах облетіла за дві хвилини всенікє місто, і бачили б ви, як звідусіль чимчикували люди, причім деякі так поспішали, що натягали сурдути біжачи. Невдовзі нас тісно оточила юрба і навколо стояла така гупотнява, наче солдати маршуують. У вікнах та на дверях було повно люду; й щохвилини з-поза паркану хтось питався:

— Це вони?

А хтось із гурту, що йшов за нами, відповідав:

— Авже ж вони.

Коли ми дісталися до будинку, на вулиці перед ним годі вже було протовпитися, а три дівчини стояли на дверях. Мері-Джейн справді була руда, та тільки то байдуже, бо, виявилось, вона справжня красуня, а обличчя її та очі аж сяяли з радощів, що дядечки її приїхали, нарешті. Король простяг руки, і Мері-Джейн кинулася йому в обійми, а Заяча Губа припала до герцога — ото вже тішилися вони та раділи! Майже всі — принаймні всі жінки — плакали на радощах, дивлячися на це зворушливе побачення кревної рідні та милуючись на їхнє щастя.

По тому король штурхонув герцога ліктем — я це добре запримітив — і, роздивившися на всі боки, забачив труну, що стояла в кутку на двох стільцях; а тоді він і герцог, поклавши один одному руку на плече, а другою рукою тручи собі очі, попрямували повільно й урочисто до неї; і всі шанобливо розступалися, даючи їм дорогу, балачки та гомін припинялися — тільки шелестіло «Ш-ш!», і всі чоловіки скидали капелюхи й схиляли голови — і враз запанувала така тиша, що можна було, здається, почути, як падає голка. А коли негідники підійшли до труни, то схилилися над нею й глянули на покійника, а тоді вибухли таким плачем, що їх, напевне, чути було аж ув Орлеані; потім, обійнявши один одного за шию й поклавши підборіддя один одному на плечі, вони хвилин зо три, а мо' й чотири скиглили та скавучали, як криві цуцики. Я зроду ще не бачив, щоб чоловіки пускали такі потоки сліз із очей! А за ними розрюмалися й усі присутні. Й-право, я ще ніколи не бачив, щоб отак гуртом слізми губи кvasили! Потім один з них став по один бік труни, а другий — по другий, і обое впали навколо лішки, зіперши на труну голови, та й почали собі молитви бубоніти.

Це спровітило могутнє враження на всіх присутніх, усі вклякли й заголосили, а сердешні дівчата нум і собі ридати. Майже кожна жінка підходила до тих дівчаток і, не виустивши їй слова, цілуvalа їх урочисто в чоло, клала руку їм на голову, зводила очі до неба, сльозами розливаючись, а тоді, схлипуючи та втираючи хусточкою слези, відходила набік, щоб звільнити місце іншій. Нічого бридкішого я зроду ще не бачив!

Трохи згодом король звівся на ноги, ступив кілька кроків наперед, погамував слези та присилував себе виголосити промову — щось сльозливе та несосвітінне — тобто, почав варнякати казна-що про те, яке то тяжке випробування, яке горе для них із братом — втратити небіжчика, не застати його серед живих, проїхавши чотири тисячі миль... однак це випробування полегшується дорогим співчуттям та святыми слізами всіх присутніх, і він, отже, від щирого серця всім дякує й за себе, й за брата, бо неможливо ці почуття у словах вилити, всі-бо слова нікчемні й бездушні... І отак він плів смаленого дуба, доки набридло; а тоді проплямкав преблагочесний святий «Амінь» та й ну знову ревти, хоч ти на гору виліз.

Заледве він змовк, хтось у юрбі почав псалма співати, і всі, хто там був, підхопили його, долучивши й свої голоси до співу, й відразу така благодать тебе опанувала, як бувас тоді, коли тобі пощастиТЬ дременути з церкви. Музика — річ знаменита! А після такого блягuzкання та скиглення вона відсвіжила нас відразу, згучала-бо так щиро й зворушливо.

Відтак король знову розпатякався: оголосив раптом, що він та його небоги дуже потішаться, якщо найближчі друзі їхньої родини зроблять їм ласку й завітають нині до них на вечерю та допоможуть обмити і врати покійничка; і, якби братові смерть вуста не стулила, то він, мовляв, знає, кого саме назував би небіжчик, бо це були найдорожчі для нього імення, що їх покійний брат так часто у своїх листах спогадував; ось він зараз назве їх за нього, всіх, одного за одним — це такі особи: велебний містер Гобсон, та диякон Лот Говей, та містер Бен Ракер,

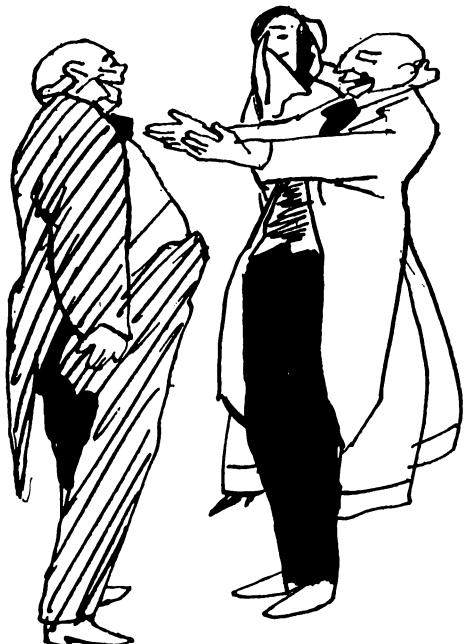
та Ебнер Шеклфорд, та Леві Бел, та лікар Робінсон, та їхні жінки, та вдовиця Бартлей.

Велебний Гобсон та лікар Робінсон добуткували саме під цей час у парі на протилежному кінці містечка, тобто я маю на оці, що лікар випроваджував хворого на той світ, а панотець тим часом напучував його порадами. Адвокат Бел поїхав до Луїсвілла в якихось справах. Але інші були тут присутні, і всі вони підходили один за одним і ручкалися з королем, і дякували йому, і балакали до нього; а потім вони стискали руку герцогові, але нічого йому не казали, а тільки всміхалися й головами хилитали, мов дурноверхі блазні, а той витворяв руками різні фіглі та жебонів «Гу-гу-гу-гу-гу» всеніккий час, наче яке немовля, що не вміє ще говорити.

А король одно ляпав язиком та й ляпав і водночас хитро так випи-тав мало не про всіх у місті, не минаючи й посліднього собаки; поряд із цим він ізгадував про всілякі незначні події, що траплялися коли в місті, чи то в Джорджевій родині, чи то в Пітеровій. І щоразу він по-силається на Пітерові листи, даючи всім наздогад, що все те писав до нього Пітер; звісно,— то була нахабна брехня, бо всі відомості він ви-добув з того молодого дурбай, що ми його підвезли до пароплава.

Потім Мері-Джейн принесла листа, якого поглишив її батько, і король зачитав його вголос, зрошуючи його рясними слізами. Пітер Уїлкс відписав дівчатам свій будинок та три тисячі доларів золотом, а чинбарню (яка давала ісабиякій прибуток) та інші будівлі з ґрун-том (що варті були близько сімох тисяч), а також три тисячі доларів зо-лотом відписав він своїм братам — Гарвееві та Уїльямові, зазначивши,

що ті шість тисяч доларів закопано в льосі. Тут же таки обидва про-
йдисвіти сказали, що зараз же підуть до льоху та добудуть тії гроші й,
не відсновуючи цю справу на беरік, поділять їх, як то належить; а
мені загадали нести свічку. Ми замкнули за собою льохові двері, а ко-
ли вони знайшли торбину, то висипали гроші тут же таки на долів-
ку,— дуже втішно було дивитися на таку купу бліскучих золотняків.

та й вийшло на чотириста п'ятнадцять доларів менше. Король і каже:

— Морока б його вбила! Цікавий я знати, де він оті чотириста п'ятнадцять доларів подів?

Побідкалися вони трохи, а потім кинулися шукати й поперекидали все чисто,— шукали-шукали, а грошей катмá! Тоді герцог ісказав:

— Нічого не вдіш,— небіжчик був хворий, міг і помилитись. Я гадаю, що саме так і сталося. Найкраще — це погодитися з тим, що так воно є, й промовчати. Обійдемося й без них.

— Звісно, обійдемося й без них! То пусте — я об тім зовсім не жалкую! Мене от недолік турбує — ось об чім я думаю. Ви розумієте й самі, що ми повинні удавати тут із себе людей виключно чесних,

щиросердих та шляхетних. Гроші ці треба зараз же винести нагору та перелічiti їх там перед усіма, щоб на нас не впало й найменшої підоziри. Проте, якщо небіжчик твердить, що тут шість тисяч доларів, буде велика приkrість, коли виявиться, що...

— Страйвайте! — скрикнув герцог. — Давайте-но поповнимо недостачу. — І він почав витрусювати золоті зі своєї кишені.

— Це чудова думка, герцогу! У вашої світlostі й справді вельми світла голова! — скрикнув король. — Присяй-богу, де ж таки «Неаби-шо» знову нам у пригоді стало! — та й собі почав кишені вивертати, добуваючи звідтіля золоті монети й ставлячи їх стовпчиками.

Це їх мало не зруйнувало, проте суму було вирівняно остаточно — в торбині лежало шість тисяч.

— Слухайте-но, — кинув герцог, — маю ще одну думку! Ходімо нагору, перелічимо прилюдно ці гроші, а по тому візьмемо та й в іддамо все чисто дівчаткам.

— Свята думка, герцогу, дайте я притисну вас до моїх грудей! Бліскуча ідея! Ну, й голова! Тільки-но крутнув нею, так відразу ж у самісіньку ціль і влучив! Ох, і спрітний же ви ділóк, — уперше такого бачу! Най тепер мають підоziри, які їм заманеться; тільки-но наважаться — це їм відразу заб'є каглу!

Коли ми повернулися нагору, всі згromадились навколо столу. Король рахував гроші, складаючи монети стовпчиками, по три сотні доларів у кожному — двадцять наймиліших струнких стовпчиків. Усі дивилися на теє неситими очима й облизувалися. Потім гроші згребли назад у торбину, а король, бачу, випростиється й лаштується до нової промови. І за хвилю почав:

— Друзi! Мій бідний брат, що лежить осьдечки, упокоївшись у домовині, поставився вельми щедро до тих, кого полишив він в удблі смутку та зліднів. Він поставився вельми щедро до цих бідолашних маленьких овечок, яких він любив та прихистив у себе в хаті і які полишилися теперенъки без батька й без неньки. Атож! І ми, ті, що знали його, знаємо, що він поставився б іще велиcodушніше до цих дівчаток, коли б не боявся образити свого любого Уільяма й мене. Чи, може, ви в тім сумнів маєте? Мені здається, що у цім питанні жодних сумнівів не може бути. Та й справді, — які були б із нас брати, коли б ми стали йому на заваді в такій шляхетній справі й у такий час? І які були б із нас дядьки, коли б ми пограбували — так, пограбували — в такий час цих крихітних овечок, котрих він так любив? Якщо я знаю Уільяма, — а я гадаю, що знаю, — він... А втім, я зараз попитаюся в нього.

Король повернувся до герцога й почав тому руками якісь знаки вимахувати, а герцог ще не оговтався та й ротом мухи ловить, дивля-

чися на короля, мов який бéвзень дурноверхий; а тоді раптом кинувся до короля, немов збагнувши в чім річ, та почав гугукати на радощах та пригортати короля до себе мало не п'ятнадцять разів поспіль, заки той звільнився. Тоді король і каже:

— Я знат це наперед; я певен, що всі тепер розуміють, які він має щодо цього почуття. Отже, Мері-Джейн, Сюзан, Джоанно, візьміть ці гроші, візьміть усі! Це дарунок від того, хто лежить отам у домовині, захололий, але повний радості.

Тут Мері-Джейн почепилася йому на шию, а Сюзан та Заяча Губа почепилися на шию герцогові, й почалося таке притискання та виціловування, що я такого зроду ще не бачив. А всі присутні товпилися навколо шахраїв, і сльози бриніли їм ув очах, і, тиснучи обом ошуканцям руки, вони примовляли раз у раз:

— Які ж ви добрі та милі! Як це шляхетно! Яке великолідущне серце!

А відтак зачали всі язиками перти про покійника,— і який він добрячий чоловік був, і яка ж то втрата непоправна й таке інше, і таке інше; а тим часом якийсь високий на зрост чоловік із вольовим

підборіддям протовпився знадвору до покою й стояв собі остроронь, прислухався та придивлявся, ні до кого не звертаючись; та й до нього ніхто не звертався, бо король саме розпатякався, а вони всі попаставляли вуха, його слухаючи. З чого він почав, не пригадаю, а це вже дійшов седини:

— ...вони були найближчі друзі небіжчикові. Тому їх нині сюди й запрошено; проте ми хочемо, щоб завтра прийшли сюди всі-всі чисто; адже ж він усіх шанував, усіх кохав,—то ж бо на погребній оргії має бути присутнє всенікє місто — так годиться!

І такечки почав він

на слухачів ману пускати, та зі своїх власних пишних фраз мильуватися, та все ті «погрібні оргії» ні к лісу, ні к бісу телющти,— аж, зрештою, герцогові терпець урвався, вхопив він клаптик паперу та й написав на нім: «На погрібі, старий ви дурбило!»— а тоді згорнув того пайлірця, подався наперед і, гугукаючи, простягає його понад головами людей королеві. Той перебіг його очима, поклав до кишені та й каже:

— Бідолашний Уїльям, хоч і гризе його скорбота, а серце ма' золоте,— завжди вболіває за інших. Підказує мені, що слід усіх на погріб запросити,— просить, щоб доконечне всі завітали. Проте надаремне він тим піклується, я попередив його бажання.

Та й знову заходився банелішки плести,— аж вуха в'яли, слухаючи; а він і оком не зморгне,— ліпить та й ліпить тії «погрібні оргії», хоч ти йому вогню прикладай! Аж ген по третім разі спинився та й мовить:

— Я кажу «оргії» не через те, що це загальновживаний вислів, аніскілечки — загал здебільша вживає слова «погреб» — однак саме «оргії» — точніший вислів. В Англії зараз ніхто вже не каже «погреb». В нас ув Англії всі кажуть тільки «оргії». «Оргії» — краще казати, бо воно за змістом близьче до дійсності. Слово походить від грецького о р г о — себто: зовнішній, відкритий, прилюдний; та єврейського г и з у м — покривати, гребти; відси — погреb. Отож, як бачите самі,— «погребні оргії» насправді то є те ж самісіньке, що й відкритий при всеслюдний погреб.

Такого зуха я ще зроду не бачив! Ну, тут чоловік із вольовим підборіддям пирснув зо сміху прямісінько йому в обличчя. Всім стало дуже незручно. Всі загомоніли:

— Що вам, лікарю?

А Ебнер Шеклфорд сказав:

— Та що вам, Робінсоне, неваже ви ще й досі нічого не чули? Це ж бо Гарвей Уїлкс.

Король приязно всміхнувся й, простягаючи лікареві своє ручисько, сказав:

— То це ви щирий друг та гоїтель моого бідолашного брата? Я...

— Геть руки! — скрикнув лікар.— Це-бо ви розмовляєте, як справжній англієць, чи не так? Та паскуднішої підробки мені ще зроду не доводилося чути! Ви брат Пітера Уїлкса? Ви шахрай непрітотрінний — ось ви хто такий!

Що тут зчинилося! Всі обступили лікаря, намагаючись його уговорити, намагаючись його переконати, що Гарвей сорок разів уже довів, що він і спрavedi Гарвей, що він кожного знає на ім'я, знає на віть назви всіх собак, і всі прохали його, і благали його не вражати Гарвеєвого серця та серця бідних дівчаток, і ще там усякого багато.

Та тільки ж даремнісінько все тее! Лікар затявся, як на пень з'їхав; він казав, що людина, яка виставляє себе за англійця, але розмовляє замість англійської мови якимось жаргоном та нісенітниці править,— то це лишень ощуканець та брехун. Сердешні дівчата почіплялися на короля та дрібними сльозами вмивалися; раптом лікар повернувся до них і почав говорити:

— Я був друг вашому батькові, і вам я також друг; перестерігаю вас тепер, яко друг і чесна людина, котра хотіла б вас захистити й допомогти, щоб ви не набралися лиха та у клопіт не вскочили: відійдіть ви від цього негідника! Не майте з ним ніяких справ, з оцим невігласом та волоцюгою, що видає своє ідіотське благузкання за гречькі та єврейські слова! Та він же справжнісінький дуристів знахабнілій — десь понавизбирував якихось незначних імен та фактів і приперся з ними сюди, а ви вважаєте все це за докази та дозволяєте морочити себе за допомогою цих ваших велими довірливих приятелів, яким личило б краще на людях розумітися. Мері-Джейн Уілкс, ви знаєте, що я вам друг і то друг некорисливий. Послухайте мене! Женіть цього безчесного махляра в потилицю,— прошу вас! Ну, то як же?

Мері-Джейн випросталася — і світе мій! Яка ж вона була цеї хвилі гарна! — та й каже:

— Ось моя відповідь, — та й узяла зі столу торбину з грішми і, передаючи її королеві до рук, сказала: — Візьміть ці шість тисяч доларів та покладіть їх для мене й моїх сестер, куди хочете, і ніяких розписок нам не треба.

По тому вона обійняла короля з їдного боку, а Сюзан та Заяча Губа — з другого. І враз усі почали плескати в долоні та тупати ногами, — знялася справжня буря, а король тим часом задрав голову й гордо посміхнувся.

Лікар лишень кинув:

— Гаразд, я умиваю руки й за наслідки не відповідаю. Проте по-переджаю вас усіх — ще надійде час, як вам волос шапку підсуватиме, тільки-но цей день собі нагадаєте!

І лікар пішов.

— Гаразд, лікарю, — кинув король глузливо йому навздогін, — тільки-но почне підсувати, ми на вас гукнемо!

Тут усі розреготалися й сказали, що він дуже спрітно підвіз пану лікареві візкá.

Ну, отож, коли всі розійшлися, король запитався в Мері-Джейн, як у них щодо кімнат,— чи є вільні? На це вона сказала, що в господі є тільки одна вільна кімната, в якій вона примістить дядьку Уїльяма, а своєю власною поступиниться задля дяді Гарвея, бо її кімната дещо більша, сама ж вона піде до сестер і спатиме на розкладачці, а на горищі є ще маленька комірчина, де лежить солом'янник. Король вирішив, що на солом'янку буде дуже зручно ласкеві — тобто мені.

Пішли ми з Мері-Джейн нагору, й вона показала своїм дядькам ті кімнати; покої були скромні, проте затишні. Вона обіцяла зібрати свої сукні та інший дріб'язок, якщо все тес заважатиме дядечкові Гарвею, але він сказав, що ні. Сушенки порозвішувано було на стіні, а перед ними, запинаючи їх, висіли ситцеві фіранки, що спадали аж до самісінької підлоги. В одному кутку стояла стара скриня, в другому — футляр із гітарою, окрім того, там була ще сила розмітих дрібничок, що ними дівчата полюбляють оздоблювати свої кімнати. Король зауважив, що з цим дріб'язком буде затишніше та приємніше, отже, не варто його чіпати. Герцогова кімнатка була невеличка, але дуже придбона, як і мое горище.

Увечері в них була кликана вечеря, і знову понаходили ті ж самісінькі чоловіки й жінки, що були й уранці; я стояв позаду короля та герцога, чекаючи на їхні розпорядження, а решті гостей слугували негри. Мері-Джейн сиділа на чільному місці за столом, а Сюзан обіч неї. Вона бідкалася, що печиво було невдале, несмачні були марина-

ди, а смажені курчата видалися такі тверді, що їх і не вгризеш, та ще говорила багато пустих слів, що до них завжди вдаються господині, аби витягти компліменти; а гості ж наперед знали, що вечера буде розкішина, тож і почали все хвалити, кажучи: «І як ото вам поталанило так чудово загнітити печиво?» або «Скажіть, коли ласка, де ви добули такі надзвичайні пікулі?» та й отак цілий вечір воду в ступі товкли, як то воно ведеться при вечері,— ви ж і самі гаразд те знаєте.

По сінченні учили я та Заяча Губа повечеряли на кухні останею від вечері, а інші тим часом допомагали неграм прибирати й мити начиння. Заячій Губі кортіло розпитатися в мене про Англію, і вона за малим не загнала мене на слизьке.

— Ти коли бачив короля? — питается вона.

— Це ж бо якого? Уїльяма Четвертого? Ну, звісно, він до нашої церкви вчащає.

Хоч я й знов, що він помер уже багато років тому, проте не прохопився об тім і словом. Отже, тільки-но я сказав, що він до нашої церкви завітує, вона на тес:

— Як...увесь час?

— Звісно,увесь час. Його лава саме навпроти нашої — по другий бік казальниці.

— Я гадала, що він живе в Лондоні?

— Авже, там. А де ж накажеш йому жити?

— Проте мені здавалося, що ти живеш у Шеффілді?

Відчуваю, що набрав у халяви! Ох, і вскочив же,— треба якось вибірсуватися. Тож попервах удав я, ніби курячою кісточкою подавився, та й кажу по хвилі:

— Я мав на очі, що король тоді до нашої церкви вчащає, як приїздить до Шеффілда. Це буває лише улітку, коли він приїздить туди морські купелі приймати.

— Страйвай, що ти мелеши,— таж Шеффілд не на морі.

— Тю! А хто сказав, що на морі?

— Хто? Ти сказав.

— Та зроду-віку.

— Ні, сказав!

— А от і не казав!

— Ні, сказав!

— Николи я такого не казав.

— Ну, гаразд,— то що ж ти сказав?

— Я сказав, що він приїздить приймати морські купелі — от що я казав.

— Добре, то як же він прийматиме морські купелі, коли там не має моря?

— Ге, диви сюди,— кажу я,— чи ти бачила коли конгресівську мінеральну?¹

— Атож.

— Ну, то ти по неї до Конгрес Спрінг їхати мала?

— Звісно, що ні.

— Отож і Ульянові Четвертому не потрібно їхати до моря, щоб приймати морські купелі.

— А як же він їх приймає?

— Йому морську воду — як конгресівську мінеральну — у кухвах привозять. У Шеффілдському палаці є печі,— а йому ж тільки тепла вода годиться. В морі така сила-силенна води, що її, далебі, ніяк не нагрієш; та там і пристрой для того катма.

— Ач, он воно що! Було б так відразу й казати, то й часу не марнували б.

Ото мелуна втнув! — та по її словах бачу, що цього разу вібрехався,— аж душа звеселилась. А вона далі питаеться:

— А ти теж до церкви ходиш?

— Еге... щодня.

— А де ж ти там сидиш?

— Як? На нашій лаві.

— Чи їй лаві?

— Таж на шій — твого дядька Гарвея.

— На його? А пощо в ін має клопіт з тою лавою?

— Тільки ѹ того клопоту, що сидить на їй. А ти як гадала?

— От тобі ѹ на! А я гадала, що він має бути на казальниці.

А пай йому біс, я зовсім забув, що він же проповідник! Ото знову коцюбá підкудкудаха! Ну, то я, не гадаючись, ізнову вдавився курячою кісткою, аби знову розумом розкинути. А тоді ѹ відказую:

— Отакої! Та невже ти гадаеш, що в церкві в нас тільки один проповідник?

— Авжеж, а навіщо б ото ѹ більше мати?

— Навіщо? — а казати проповіді королеві! Зроду ще не бачив я такого дівчиська! Та ѹ має бути щонайменше сімнадцять.

— Сімнадцять! Хай бог милує! Я б нізащо в світі ѹ усіх не переслухала, хоч би мені й пообіцяли за те царство небесне. Так, маєтися, довелося б сидіти на лаві цілий тиждень.

— Ге... якби ж то так,— вони не всі відразу проповідують в той самий день, а по одному.

— А що ж тим часом має робити решта?

¹ Мінеральна вода з джерела Конгрес Спрінг.

— О, не так уже й багато. Відпочивають собі на лавах, ходять із тарілкою — збирають у парафіян на церкву, та мало там що! А часом і нічого не роблять.

— Ну, добре, а нашо ж їх така сила?

— Як нашо? А для годиться. Ти що, вже й цього не годна втятити?

— А нашо мені тая глупота потрібна? Й знати нічого не хочу! Скажи ліпше, як із слугами в Англії поводяться? Краще, ніж ми з неграми?

— Прирівняла! Слугу там взагалі за ніщо мають. Вони поводяться з ними гірше, ніж з собаками.

— А дають їм спочинок на свята, як ми, приміром,— на різдво та Новий рік, та ще от Четвертого липня?

— Ого, тільки цього ще бракувало! По тому відразу знати, що ти ніколи не була в Англії. Слуги, Заяча Гу... Слуги, Джоанно, цілісінський рік спини не розгинають. Які там свята! Їх нікуди не пускають,— ні тобі до цирку піти, ні тобі до театру, ні на негрські трициди подивитися,— анікуди.

— Навіть до церкви?

— Навіть до церкви.

— Ale ж ти завжди ходиш до церкви.

Ат,— знову ти, жучку, попався панові в ручку! Я й забув, що я ж отому старому бовдурові слугую. Наступної хвилі я почав їй ретельно поясняти, що поміж служкою та звичайним слугою є велика різниця; служка — хоче він того чи не хоче — повинен ходити до церкви й сидіти на лаві разом із хазяями,—того-бо вимагає закон. Ale цього разу не до ладу в мене те вийшло,— мої пояснення її не вдовольнили. Бачу — не йме мені віри та й каже:

— Ану лиш заприсягнися, що ти не набалакав мені зараз такої правди, як пси траву їдять?

— А най мені очі повілазять, коли я не сказав тобі щирісінької правди! — кажу я.

— Ані крапелиночки не збрехав?

— Ані крапелиночки. Ось на,— хоч і землі з'їм,— що правда, то правда! — стою я на своєму.

— Поклади руку на цюю книгу й скажи ще раз.

Побачивши, що це звичайнісінський собі словник, я сміливо поклав на нього руку й сказав удруге.

— Гаразд, дечому принаймні я повірю; та бий мене сила божа, якщо я зможу повірити решті!

— Чому це ти не зможеш повірити, Джо? — запиталася Мері-Джейн, входячи разом із Сюзан до кухні.— Не гаразд і нечесно так

із ним розмовляти, він-бо тут чужинець і далеко від своїх рідних. А що б ти заспівала, коли б із тобою отак обійшліся?

— От ти завжди так, Мері,— завжди кидаєшся захищати людину, що її ніхто й не думає қривдити. Я ж йому анічогісінько лихого не вчинила. Він тут почав був плескати не знати що, та все догори дрігом, а я сказала йому, що не йму тим брехням віри; одим усе й закінчилося, нічого іншого я йому не сказала. Я гадаю, що правда, то не гріх, і його не скрутить; адже ж так?

— Мені байдуже, чи то правда, чи то ні; але ж він гостює в нашій господі й він тут чужинець,— отже, тобі не випадає таке казати. Коли б ти була на його місці, тобі було б соромно; отож ніколи не слід казати іншим людям щось таке, що могло б завдати їм сорому.

— Ой Мері, він же сказав...

— То пусте, що б він не казав — не в тім річ. Річ у тім, що ти повинна поводитися з ним лагідно і не нагадувати йому жодним словом, що він тут не на батьківщині й не серед рідних та друзів.

А я собі тим часом думаю: «Та невже ж я дозволю тому старому гадові та к у дівчину як молоденьку липку обідрати?»

Тут уже й Сюзан вплуталася до розмови; й вона — хочте вірте, хочте як знаєте,— нагнала Заячій Губі розуму до голови!

А я собі тим часом думаю: «Та невже ж я дозволю йому й цю другу дівчину так зухвало обідрати?»

По тому Мері-Джейн знову взялася її научати, балакаючи привітно та ніжно — такої була вона вдачі; а коли скінчила, то бідолаш на Заяча Губа зовсім зніилася й почала ревти.

— Ну, годі,— сказали сестри,— попроси в нього вибачення та й уже.

Вона так і зробила; і зробила це зворушливо. Вона зробила це так зворушливо, що любо було її слухати; і я ладен був набрехати їй у сто разів більше, аби вона попросила в мене прощення ще раз. Тим часом я собі думаю: «Та невже ж я дозволю йому й цю дівчину так зухвало обідрати?» Й коли вона скінчила, всі троє дівчаток почали аж з-під шкури пнутися, щоб мені додогодити, аби я почувався в їхній сім'ї як у дома і зрозумів, що мене оточують щирі друзі. А я відчув, що я такий паскуда, такий негідник і падлюка, що ту ж мить почав думкою ворушити й вирішив остаточно: най мене черти вхоплять, якщо я не вирятую їм отих грошей!

По тому я подався геть із кухні, пояснивши, що хочу покластися спати, а сам собі думаю — е ні, ще треба дещо обміркувати! А як прийшов я до себе на горище — сів і замислився. Як же його цій справі зарадити? Може б, до лікаря нишком удастися та, розповівши йому про все докладно, викрити негідних шахраїв? Ні, анічогісінько пут-

нього з того не вийде! Він, чого доброго, ще скаже, від кого тії відомості дістав, а тоді король із герцогом як дадуть мені чосу, то й кісточок не зберу. А може, потайки розповісти всю правду Мері-Джейн? Ні — є це не годиться. Обличчя її надто відверте,— вони вічитають з нього чистосін'ко все; адже ж гроші в них, і, забагнувши, чим тут пахне, негідники дременуть, як стій, захопивши з собою гроші, а там — шукай вітра в полі! А якщо вона кого на допомогу покличе, то я певен, що їй мене до справи вплутають, а тоді чекай — коли там ще доберуться, хто саме винний, а хто ні. Отже, лишається єдиний шлях. Чи так чи сяк, а я мушу поцупити тії гроші; й поцупити їх обов'язково в такий спосіб, щоби, крій боже, не стягти на себе жодної підозри. Король із герцогом натрапили тут на золоте дно й не заберуться звідси, доки не повитягають усе, що здолають, не тільки з цієї сім'ї, а й з усенького міста; тож часу маю вдосталь, щоб задум мій здійснити. Я поцуплю гроші й сховаю їх у певному місці; а згодом, відпливши річкою наниз чималий шмат дороги, напишу Мері-Джейн листа й поясню їй у нім, де саме сховано тії гроші. І найліпше, не відсуваючи справи на безрік, покінчити її цеї ж ночі; лікар-бо, знати, не склав зброй й може наполохати шахраїв так, що вони поквапляться дременути звідси.

Еге, міркую собі, піду ж я мерщій та обшукаю їхні кімнати. На горі у коридорі було темно, хоч ув око бий, але я дістався навпомацки до герцгової кімнати і вже зібрався був у ній понишпорити; та тут мені спливло на думку, що король навряд чи доручить кому сховати гроші, крім своєї власної особи; ну, то я й подався до його кімнати й почав нишпорити там по всіх усюдах. Одначе я забагнув, що у темряві не дам собі ради без свічки, а світити, звісно, не насміливсь. Тоді я вирішив удатися до іншої речі — десь заховатися й підслухати. Саме в цей час я почув їхні кроки і хотів був шуснути під ліжко; я кинувся до нього, проте на тому місці, де воно мало б стояти, його не було; на томісці потрапилися мені до рук фіранки, що за ними висіли сукненки Мері-Джейн, тож я шугнув за них та причаївся поміж сукнями і стояв собі тихо-тихо.

Вони увійшли й причинили за собою двері; і перш за все герцог нахилився та зазирнув під ліжко. Мені аж серце тіпнулося з радощів, що я не знайшов ліжка, коли хотів був під ним сховатися. А проте ви, мабуть, і самі розумієте, що коли людина завітала в своїй приватній справі до чужої кімнати, то цілком натурально, що вона лізе, ховаючися, саме під ліжко. Вони посідали, й король почав:

— Ну, що там сталося? Кажіть коротенько, бо нам більш пристало обтужувати там разом із ними небіжчика, ніж отут сидіти,— а тò вони ще про нас почнуть балакати.

— Атож, Капете. Мене все щось непокоїть: я не знахджу собі місця. Отой клятий лікар каменем лежить на моїй душі! Я хтів би знати, які ви плани маєте. Мені сяйнула одна думка в голові і, здається, дуже вдала.

— А same, герцогу?

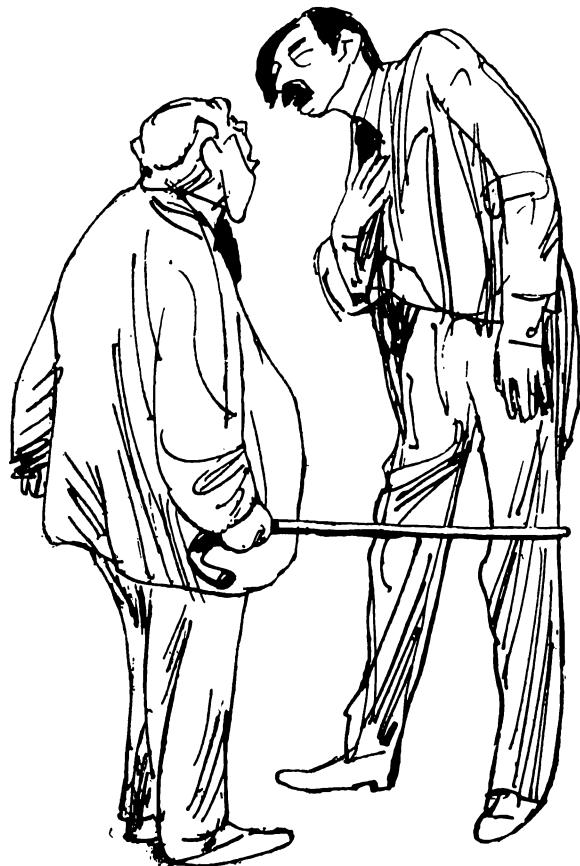
— Найліпше деронуті відси, ще заки треті півні заспівають, та мерцій податися річкою наниз із тим, що ми вже добули. Тим паче, що дісталося воно так легко — нам-бо його просто всунули до рук, — кому щастя, той і на киї віплине, можна сказати. І це тоді, коли ми гадали, що доведеться твоє викрадати. Я за те, щоб зібрати манатки та й хόда.

Мені аж моторопно стало. Ще перед годиною чи двома все виглядало зовсім інакше, а тепер я трохи збентежився та стороїв. Король лайнувся та й каже:

— Що?! Не спродаєши навіть решти майна? Заберемося відси, як два тéлени, та полишимо щонайменше на вісім чи дев'ять тисяч доларів добра, яке само так і проситься до наших кишень? А речі ж усе які, — купуватимуть та ще й руки поцілюють!

Герцог, однаке, на тую думку не приставав; він уважав, що вистачило б і торбини тії золотої грошви, не варт-бо заплутуватися далі — то нешляхетно обдирати до голої кості сердешних сиріток.

— Казна-що ти верзеш! — заспокоював його король. — Ми, крім грошей, апічогісінько не візьмемо. Адже ж лиха зазнають лишені поку пці; бо тільки-но з'ясується, що не ми є дійсні власники, — а це з'ясується, скоро ми подамося звідси навтеки, — то й виявиться, що

продаж той нечайний, і все майно повернеться до власників назад. Отож ваші сирітки відберуть свій будинок назад, і досить з них; вони молоді й моторні, і дуже легко зароблять собі на прожиток. Не турбуйтесь,— поневірятися їм не доведеться. Розважте-но самі, герцогу,— адже ж на світі тисячі й тисячі людей, яким ведеться багато гірше! Запевняю вас, нашим небогам не випадає нарікати на свою долю!

Таким чином король забив герцогові баки; так що той почав уступатися, а далі погодився, хоч і заявив, що вважає за величезне безглаздя мобнятися тут у цьому містечкові, де такий небезпечний ворог, як лікар, підступає їм до горла. Та король заспокоїв його, сказавши:

— Щоб уже того лікаря руда глина побила! Що нам до нього? Адже ж усі місцеві дурні на нашому боці! А чи ж не вони складають у кожному місті переважну більшість?

По цьому вони наготовилися знову йти униз. Герцог ісказав:

— Здається, ми сховали гроші в не вельми надійному місці!

Це мене потішило. Я вже почав був побоюватися, що так-таки нічогоської й не вивідаю, аби чимось запомогтися. Король здивувався:

— Чому?

— Тому що Мері-Джейн ходитиме тепер у жалобі,— це по-перше; по-друге, так і дивись, візьме та й накаже негрітянці, яка порядкує тут у кімнатах, поскладати все це ганчір'я до скрині та й винести звідси; невже ж ви гадаєте, що негритянка, якій потрапить до рук торбина з грішми, може встояти проти спокуси позичити з неї дешіцю?

— Ох, і світлу ж голову маєте ви, ваша світлосте! Знаєте, де вовк, а де лисиця...— пожартував король. І з тими словами почав він поза фіранками нишпорити, лишень за два чи три фути від того місця, де я стояв. Я щільно притиснувся до стіни та й завмер, а самого дрижаки б'ють; ох, лишенько! — думаю,— що ж тії соколики скажуть, якщо злапають мене тут? Що його робити,— думаю,— що його казати, якщо вони таки й справді мене злапають. Та не встиг я обміркувати мою думку й до половини, як король витяг торбину з грішми, і сном і духом про мене не здогадуючись. По тому вони взяли та й всунули торбину з грішми в розірваний солом'янник, що лежав під периною; запхали тую торбину на фут чи два в солому, аж ген тоді заспокоїлися,— негритянка-бо тільки перину перебиває, а з солом'янника витрішує порох разів зо два на рік, не частіше; отже, тепер гроші у безпечному місці, ніхто їх не вкраде.

Але я собі свого пильнував. Вони ще не встигли зійти сходами донизу, а я вже тримав гроші в руках. Чкурнув я на горище, помацки дістався до своєї комірчини й сховав там торбинку — до ліпших

часів. Тут мені спало на думку, що треба буде знайти певніше місце для схову, десь у дворі, бо ж, якщо помітять, що золото зникло, то поперекидають у господі чисто все догори ногами: я це чудово тямив. Я поклався до ліжка, не роздягаючись, але заснути однаково не міг — так мене кортило довести вже розпочату справу до кінця. Минув короткий час, коли чую — король із герцогом знову беруться по сходах; я покотився котком із солом'янника й припав підборіддям до горішнього краю драбини, що вела до мене на горище; лежу та й чекаю,— що ж воно буде далі. Проте нічогісінько не трапилось.

Я почекав ще, доки затихли в будинкові всі пізні вечірні звуки, а до вранішньої метушні п'є було багато часу; і тоді я зслизнув по драбині вниз.

Передусім я прокрався до їхніх дверей та прислухався: негідники хроцли на всі заставки. Тоді я пройшов навшпиньках повз і без пригод зійшов донизу. Навкруги й порошинка не шелехне — тихо. Я зазирнув крізь щілинку в дверях до їdalyni й побачив, що люди, які мали пильнувати небіжчика, міцно сплять, сидячи на своїх стільцях. Двері з їdalyni до зали, де лежав небіжчик, були прочинені; в обидвох кімнатах блимали свічки. Я пройшов повз розчинені двері й побачив, що в залі нікого немає, крім останків покійного Пітера; тож я пішов далі. Однака вхідні двері було замкнено, а ключа в замковій щілині не було. Раптом я почув, як хтось спускається по сходах поза моєю спиною. Я притиснувши кінці рук до землі, роздивився на всі боки: й збегнув, що єдино в труні я міг сковати торбинку з грішми. Віко-домовини було на фут відсунене, відслоняючи таким чином обличчя померлого, прикрите вогокою ганчіркою, а також і саван. Я просунув торбину з грішми під віко, трохи нижче хрещених рук, і мені наче мураша по тілі забігала — такі-бо вони були холодні, а по тому я миттю вскочив із зали й сковався поза дверима.

Виявляється, що це була Мері-Джейн. Вона підійшла тихесенько до труни, стала перед нею навколошки й зазирнула досередини, дивлячись на небіжчика; потім притулила до очей хустинку і, бачу — почала плакати, але чути її я не міг, бо вона стояла до мене спиною. Я вислизнув з-за дверей і, минаючи їdalynu, вирішив упевнитись, чи таки й справді тії пильні вартові не помітили моєї особи; я зазирнув крізь щілинку й заспокоївся цілком — сплять, як шовком сплють.

Прослизнув я тихесенько нагору й поклався до ліжка, розчарований та невдоволений з того, що вскочив у мак із торбою після стількох турбот, що я їх мав, і того ризику, що на нього я наражався. Думаю собі: якщо гроші залишаться там, де вони зараз є, то це ще півбіди; відпливши миль за сто-двісті наниз річкою, я зможу написати до Мері-Джейн листа, і тоді вона відкопає покійника й забере собі гроші; проте справа може повернутися інакше; тобто може трапитися так, що гроші знайдуть саме тоді, як зашрубовуватимуть віко. Тоді король загарбас торбину, а там і жданки розгубиш, доки трапиться нагода знову її поцупити. Звісно, мені дуже хтілося прокрастися

вниз і забрати гроші з домовини, однак я не на-
важувався. З кожною хвилею близчало до ранку, й
невдовзі почнуть, чого доброго, тії вартові при
домовині прокидатися, й мене могли б упіймати —
впіймати з краденими шістьтома тисячами доларів,
що ними ніхто не доручав мені опікуватися. По-
думав я собі та й вирішив, що не варто вплутува-
тися в таку брудну справу.

Коли я вранці зійшов уніз, двері до зали були
зачинені, а вартові пішли. Лишилися самі-но ро-
дичі та вдова Бартлей, та наша компанія. Я хотів
був вичитати їм по обличчях, чи вони що помі-
тили, проте жодного знаку на їх не було.

Приблизно під полудень прийшов трумний
майстер зі своїм помічником, і вони поставили до-
мовину посеред кімнати на два стільці, а по тому
порозставляли решту стільців рядами, виповнив-
ши, таким чином, передпокій, залу та їdalню.
Я помітив, що віко на труні так і лишилося відсу-
нуте, але в присутності сторонніх я не зважився
наблизитися й зазирнути досередини.

Небавом почали напливати люди, й обидва пройдисвіти посідали
разом із дівчатами в передньому ряді в головах у мертвого; і протя-
гом півгодини гості низкою поволенки проходили одне за одним нав-
круг труни, хвилюну затримували очі на обличчі небіжчика, і дехто
впускав слезинку, і все це відбувалося дуже поважно й урочисто,
і тільки дівчата та обидвое ошуканці схлипували, похилившись голови
та витираючи очі хусточками. Тільки того й чути було, що човгали
ногами по підлозі та сякали носи, бо, крім церкви, ніде так не ся-
кають часто носа, як на погребі.

Коли в господі нарешті набгом натовпилося люду, з'явивсь трум-
нтар у чорних рукавичках, як звичайно вельми обхідливий, і ще раз
оглянув усе навколо, то сям то там щось напослідок поправив, аби
все було як слід, добропристойно й шляхетно, причім рухався він не-
чутно, наче кицька, і не казав жодного слова; він пересаджував го-
стей, показував дорогу новоприбульцям, звільнюючи для них у натов-
пі проходи, й виконував усе те, тільки киваючи головою та роблячи
знаки руками. По тому він став на своє звичайне місце коло стіни.
Я зроду ще не бачив такої тихої, непомітної та улесливої людини;
здавалося, що він такий же нездатний до усмішки, як і копчений єкіст.

Вони позичили десь фігармонію — щоправда зіпсовану; й коли все
вже в них було готове, одна молода жінка сіла до цього музичного

струмента та й стала на нім грati,— йой, як почала ж та фігаромія вищати й кургікати, ну чисто, як свиня в дощ, йї-право! А проте всі заходилися співати хором; мабуть-таки в цім товаристві єдиний Пітер справді раював,— так я собі думаю. А тоді велебний містер Гобсон узявся до своєї роботи,— розважно й урочисто почав він виголошувати промову; аж раптом з льоху долинув одчайдушний вереск; то був лише один собака, але він ізняв таку бучу, пірвавши уроочисту тишу, що пасторові довелося замовкнути й чекати, стоячи над домовиною; а пес шкварив — аж небові жарко стало. Бий тебе сила божка,— нічогісько не було чути, навіть і того, що сам думав! Становище вийшло дуже ніякове, і ніхто не знав, як із нього виплутатися. А проте довготелесий трумнар і тут не стерявся: добрав розуму, що робити,— він закивав до проповідника, немов кажучи: «Не турбуйтесь — здайтесь на мене!» А тоді, троха зіщулившись, почав прослизати вздовж стінки, причім плечі його горували над головами присутніх. Отож він собі прослизав, а тим часом гармидер та лементування чимдалі все дужкали й ставали нестерпучі; нарешті, проминувши ота-кечки дві стіни, він зник у підвалі. За дві секунди ми почули звідтіль відляск тяжкого удару, собака ще раз чи два розpacчливо дзявкнув, і вмить упала мертва тиша, після чого пастор провадив далі свою урочисту промову від того саме місця, де він її був увірвав. За хвилю чи дві трумнар повернувсь назад, і знову вздовж стін кімнати пропливли його плечі; й у такий спосіб він прослизнув повз три стінки зали, а тоді випростався, приклав обидві руки до рота, простягнувши над головами присутніх свою шию до проповідника й прохрипів придушеним голосом: «В і н у л о в и в щ у р а!» По тому він знову зігнувся й прослизнув попри стіни на своє місце. Було помітно, що та пригода завдала всім присутнім великої втіхи, адже ж то природа річ, що брала їх цікавість. Такі дрібниці аж ніяк не обтяжують людини, але ж завдяки саме тим дрібницям людина завойовує собі загальну повагу та любов. У всенікому місті не було популярнішої людини над отого трумнара.

Отож, надгробна промова пасторова була пишна, але ж і довгапредовга й нудна, аж одур брав, слухаючи; а потім король і собі — нате й моїх п'ять, щоб було десять! — устряв туди ж і почав верзти, як завсідги, нісенітнію; нарешті, він замовк; тоді трумнар почав нечутними кроками до труни наблизатися, тримаючи вікрутку в руці. Я сидів як на жару й уп'явся в нього очима. А йому те й не в голові, щоб заглядати попід віко; він нечутно посунув його на місце і за-піrubував надійно та міцно. Ох, і вхопив же я шилом патоки! Так я й не довідався — чи лишилися гроші в тій труні, чи їх там більш немає? А раптом, думаю собі, хтось їх тишком-нишком узяв та й:

поцупив? Або я знаю, чи писати мені тепер до Мері-Джейн, чи не писати? А якщо викопають домовину з могили та нічогісінько в ній не знайдуть, що подумас Мері-Джейн тоді про мене? Ет, най йому грець, ще, чого доброго, шукатимут за мною, впіймають та й запроторят у в'язницю. Тож я собі так думаю,— чого туди з сокирою лізти, де ще й пилка не була. Нічого я її не писатиму. Тепер тут правди не добереш,— усе заплуталось! Намагаючися зробити краще, я зробив у сто разів гірше. Нічого мені було в чужі справи втручатися! А щоб над тим і земля затряслася!

Пітера поховали; ми повернулися додому, і я знову почав пильно вдивлятися в усі обличчя—ніяк не міг від того втриматись і заспокоїтися теж ніяк не міг. Проте з виразу тих облич анічогісінько я не вичитав.

Король того ж вечора складав усім візити і потішав усіх, удаочи із себе такого широзердого, що куди твоє діло! Між іншим, він давав усім наздогад, що його паства там, у далекій Англії, вже всі жданки поїла, його дожидаючи; отже, йому слід поскорітися,— полагодити всі справи зі спадком та вертати додому. Йому було дуже прикро, що доводиться так поспішати, і всім іншим було де також прикро; всім дуже хтілося, аби він прогостував якнайдовше, а втім, вони розуміли, мовляв, що то річ неможлива. Він усім казав, що вони з Їльямом, звичайно, не кинуть тут дівчаток напризволяще, а заберуть їх із собою до Англії; і це теж припало кожному до душі: принаймні дівчатка будуть забезпечені і, головне,— житимуть серед своїх рідних; дівчатка тішилися теж і так з того раділи, що зовсім забули за всі свої злигодні; та 'дно товкли та й товкли йому, щоб розпродував усе якомога швидше, аби вони могли вже їхати. Бідолашні створіння так раділи й такі були щасливі, що мені серде стискалося з болю, коли я дивився на тес, як їх обдурують та баки їм забивають, а тим часом як я не мудрував — нічогісінько не міг вимудрувати, щоб до тії справи втрутитися та щось у її змінити.

Щоб я з цього місця не зійшов, коли король негайно не вивісив об'явки про продаж будинку, та негрів, та всенського майна з аукціону — і то за два дні по похоронні; проте, коли хто хотів що придбати приватним чином раніше — тому не ставали на заваді.

Другого дня по погребі, десь під полуцен, радість дівчат повилася першою хмаркою. З'явилося двійко негроторгівців, і король продав їм тутешніх негрів за добрі гроші, діставши чеки на місцевий банок, що їх мало бути оплачено протягом трьох день, як то ведеться; їх торгівельники завезли двох синів угору річкою до Мемфіса, а їхню матір — річкою наниз, до Орлеана. Мені здавалося, що сердешним дівчаткам та їхнім неграм серде розірветься з туги; вони так голосили й так одне за одним побивалися, що тяжко було на їх дивитися.

Дівчатка казали, що їм навіть і не снислося таке страхіття,— щоб сім'ю ото так розшматували або продали десь далеко від рідного міста. Ніколи в світі не забуду я тих дівчаток та їхніх негрів,— як же ж вони, безталанні, одне з одним обймалися та обливалися ревними слізами! Призначатися, я вже гадав, що не стане мені снаги все це перетерпіти, що я почну говорити й викрию цих лайдаків, якби ж то я не розумів, що розплодування тес неправне й негри за тиждень чи два повернуться додому.

Цей спродаж наробив великого шелесту в цілому місті; багато хто висловлювався рішуче проти, стверджуючи, що то скандална річ — розлучати матір із дітьми в такий спосіб. Взагалі це дуже пошкодило обом шальвірам; проте старий бéзвезнь торував свій шлях, незважаючи на всі словесні та дійові протести герцога, а герцог, скажу я вам, почував себе вельми кепсько.

Наступної днини мав відбутися аукціон. Уранці,— як світ уже біленський розсвінув,— король із герцогом знялися по сходах до мене на горище й розбуркали мене, і я по виразу їхніх облич відразу ж збагнув — щось трапилося. Король запитав:

— Ти був у моїй кімнаті позавчора вночі?

— Ні, ваша величносте,— відповів я, звертаючись до нього так, як завжди, коли навколо нікого, крім наших братчиків, не було.

— А вчора вдень чи вночі заходив?

— Ні, ваша величносте.

— Кажи по широті, не бреши, як рябий собака.

— Я ж по широті кажу, ваша величносте, як світ світом — правда. Відтоді, як міс Мері-Джейн розвела вас із герцогом по кімнатах, я до них і на крок не наближався.

Тут втрутився герцог:

— То, може, ти помітив, як хто інший туди заходив?

— Ні, ваша ясновельможність, принаймні тепереньки я щось не пригадую.

— А може, подумаєш — то й пригадаєш?

Розкинувши розумом, я побачив, що підскочила добра нагода спекатися клопоту, та й кажу:

— Еге ж, еге ж... Я таки бачив, як негри туди зникали.

Вони аж підскочили обидва, а тоді витріщилися один на одного, буцімто і сном і духом такого не припускали, а потім ніби саме на це їй сподівалися. Герцог тоді й перепитує:

— Як, у сі гуртом?

— Ні, принаймні не всі відразу... себто я ніколи не бачив, щоб вони всі відразу виходили відтіля, за винятком, може, їдного разу.

— Сто чортів! Коли ж це трапилося?

— Це сталося саме того дня, коли був погреb. Уранці. Причім не дуже рано, бо я заспав. Тільки-но я почав спускатися сходами вниз — гульк, аж негри ото з кімнати й виходять.

— А стонадцять чортів їм у хвіст! Ну, далі, далі! Що ж вони робили? Як поводились?

— Нічогосько вони не робили. Та ї у поводженні їхнім нічого незвичного я не помітив. Вони вийшли звідтіль навশпиньках; а через те неважко було догадатися, що вони заходили прибрати в кімнаті вашої величності абощо, думаючи, що ви вже встали; але забачивши, що ви ще не встали, вийшли з вашої кімнати, щоб не будити вас, якщо ви не встигли вже прогинутися.

— Щоб їх путь погибла!.. От тобі ї маєш!.. — пе втримався король; і обое принишки й виглядали розгублено та не вельми розумно. Яку хвилю стояли вони отако, затоплені в задумі й чухаючи собі голову, а тоді герцог закихкав якось хріпко та й каже:

— А грали ж бо як! — неперевершено! Удавали, ніби їм прикро відси їхати! А я й повірив, що їм і справді прикро, й ви також повірили, та ї усі інші. Не кажіть мені після цього, що негри позбавлені акторського таланту. Так вони чудово приставляли тут комедію, що, здається, кого хоч пошили б у дурні. Я особисто вважаю тепер, що тії негри — то ціле багатство. Щоб я мав капітал та свій театр, я кращих акторів і не шукав би,— а тут ми, з великого розуму, продали їх за дурні гроші.

А втім, що я кажу! І грошей же тих катмá! Слухайте, ви, а де ж чек?

— В банківі — до виплати. А де ж він має бути?

— Ну, тоді все гаразд, дяка богові.

А я прикинувсь, що мені ніяково, та й питаюся несміливо:

— Хіба що скоїлося?

Тут король як гримне ца мене:

— А ти мовчи та диш! Забий каглу та своїх справ пильний, коли вони в тебе є. І затям собі це, доки ти в цьому місті сидиш, — чуєш?

А тоді герцогові:

— З'їли витрішки, то тепера мусимо мовчати!

Коли вони вже драбиною спускалися, герцог ізнову закихав:

— І продали швидко, і кишеням не важко! Ото зиск — нічого скати!

Король вишкірився на нього:

— Немов я гірше хотів, спродаючи їх так швидко! І коли зиск малий, чи то збиток великий, ще й у кишенях вітер гуляє, то стільки моєї в тому вини, скільки й вашої.

— Еге ж, стільки... Коли б мене були послухалися, то негри лишилися б тут, а наш уже й слід простиг!

Король відлайнувся задля годитися, а тоді, щоб зігнати злість на комусь, за мене взявся. Почав він мене шпетити за те, що я не сповісти в його вчасно, як помітив тих негрів, коли вони з його кімнати кралися, казав, що й найдурніша макітра з баґнula б, що за тим щось криється. А по тому почав і себе картати; казав, що йому не треба було схоплюватися з ліжка, тільки-но перші півні заспівали, а полежати б іще та відпочити, як усі люди, і най його чортяка візьме, якщо він іще коли вчинить таку дурницю. І вони пішли собі геть, докоряючи один одному лихими словами; світ плаче, світ скаче,— подумав я, зрадівши, що вискочив з того клопоту, звернувши все на негрів і не заподіявши їм, разом з тим, найменшої шкоди.

РОЗДІЛ XXVIII

Тим часом надійшла вже пора уставати. Я зліз із горища й почав був спускатися сходами; але, проходячи повз дівчачу кімнату, завважив, що двері там відчинені, а Мері-Джейн сидить перед своїм старим саквоюжем і пакує речі — очевидячки, збираючись їхати до Англії. Але тої хвилі справа не йшла в неї на лад,— на колінах їй лежала зібрана сукенка, а Мері-Джейн, затуливши обличчя руками, плакала. Мене живий жаль узяв, як я тсс побачив; та й кожного узяви, щоб він був на моєму місці. Я увійшов до покою та й кажу:

— Mіс Мері-Джейн, ви не можете байдуже на чуже горе дивитися, я теж часом не можу. Скажіть мені, чого ви так побиваєтесь.

І вона сказала. Це-бо все через тих негрів,— так я її гадав. Вона казала, що подорож до Англії допіру втратила для неї майже всю свою принадність; вона собі там місця не знайде, пам'ятаючи, як тую матір навіки з дітьми розлучено; а тоді ще дужче заплакала, сплеснула руками та й промовила:

— Ой, лишко тяжке! Подумати тільки, що вони ніколи більш одне з одним не побачаться!

— Побачатися, не пізніш як за два тижні побачатися, — я знаю те напевне! — скрикнув я.

Маєш! І незчувся я, а тії слова вже злетіли мені з уст! Та не встиг я й оком зморгнути, як вона обхопила мою шию руками й почала просити, щоб я прооказав теє ще раз, і ще раз, і ще раз!

Тут я зміркував, що зопалу бевкнув язиком зайового і через те загнався на слизькé. Я спітався її дозволу трохи подумати; а вона тим часом аж горить з нетерплячки — сидить переді мною така збуджена та гарна й така радісна та вдоволена, як людина, що їй допіру зуба видрали. Тож і почав я з усіх боків мое власне становище обмірковувати, та й кажу сам до себе: по-моєму, людина, яка дозволить собі сказати правду, коли її в тісний кут загнали, страшенно ризикує; проте жодного ще досвіду в мене не було і сказати напевне, так воно чи не так, я не можу,— хто й' зна! В кожному разі, мені так здається; а тут саме на таке закандзюлюється, що цим разом, їй-право, краще, та й безпечно, сказати правду, аніж збрехати. Приайні я на вус собі це замотаю, а потім колись обміркую на дозвіллі, бо все це таки справді дивно-предивно. Я такого ще зроду не чув і не бачив. Ну, думаю, що буде, те й буде,— спробую я сказати правду, хоч це однаковісінько, що сісти на бочку з порохом та, підпаливші гнота, чекати, що з того вийде. І я запитався:

— Mіс Мері-Джейн, чи немає у вас тут десять недалечко від города такої місцинки, де б ви могли днів зо три перебути?

— Е, у містера Лотропа. А навіщо?

— Менше з тим — навіщо! А якщо скажу, відки я знаю, що негри знову побачаться тижнів за два тут, у цьому будинкові, — і доведу де — поїдете ви до містера Лотропа на чотири дні?

— Чотири дні! — згукнула вона. — Я можу там перебути й цілий рік!

— Гаразд, — кажу я, — мені треба тільки вашого слова. Я вірю юному більше, аніж би хто на бблії заприсягався.

Вона всміхнулася й почервоніла, так що стала ще миліша, а я сказав:

— Коли дозволите, я зачиню двері й замкну їх.

Зробивши це, я вернувся па своє місце, сів та й кажу:

— Тільки не репетуйте. Сидіть тихо і вислухайте мене, як мужчина. Я мушу сказати вам правду, а ви, міс Мері, повинні запанувати над собою, бо повина ця — річ дуже прикра для вас і знести її буде тяжко, але іпакшого виходу немає. Ці ваші дядечки — зовсім вам не дядечки; це просто двійко негідних шахраїв — справжні паразити, нічисті. Оде... найгірше сказав уже... тепер легше буде...

Ох, та й обурило ж її все тес, що я їй відкрив!.. Ет, думаю, коли вмирати, то вмирати — все одно день стирати; отож я зрушився з мілини і шкварив навпростець, викладаючи все, що знат, а їй від того ув очах чимдалі більший гнів розпалювався; і такечки усе чисто їй розповів, починаючи з того, як ми вперше того молодого йолопа здибали та підвезли його до пароплава, аж до того, як вона коло свого ганку королеві до грудей припала, а він поцілував її тоді разів із шістнадцять чи сімнадцять поспіль,— отут уже Мері-Джейн не витримала, та як порв'ється з місця, та як спалахне на обличчі, мов небо навзаході сонця, та як скрикне:

— Ах, тварюка! Не гаймо ж ні хвилини, ані секунди — вишмарувати їх дьогтем, віваляти їх у пір'ї, кинути їх до річки — ходімо ж мерцій!

А я їй:

— Звісно. Але чи хочете ви здійснити це перед тим, як до містера Лотропа поїдете, чи...

— Ох,— схаменулася вона,— що це я собі думало! — та й знову сіла.— Нé звертай уваги на те, що я тут набалакала, будь ласка, гаразд? — і так кажучи, вона поклала свою гладеньку ручку на мою, та ще й так ніжно, що я ладен був скорше вмерти, аніж переступити її волю.— Я ніколи не думала, що це мене так схвилює,— додала вона,— а тепер кажи далі, я більше не буду. Скажи мені, що слід робити, і як ти скажеш, так я й учиню.

— Отож,— кажу я,— вони справжні паскуди, ті двоє ошуканців, і так уже мені вішпало, що мушу ще деякий час із ними мандрувати, чи пак хочу я того чи ні — про причину ліпше я перемовчу. І коли б ото міс вікрила їх зараз — мене, звісно, вирвали б з їхніх пазурів і мені було б добре; але існує ще один чоловічок, якого ви не знаєте, який через те вскочив би в тяжке лихо. Тим часом нам же треба його врятувати, чи не так? Звісно, що так. Отже, заради цього ми й не будемо зараз їх викривати.

І в цю мить мене шибнúла щаслива думка. Я раптом збагнув, як саме ми з Джімом могли б отих непроторених шахраїв спекатися; ото коли б їх отут до в'язниці запроторити, а самим дати дráла! Однак я не наважувався пливти плотом удень,— та ще й коли я буду сам на плоті,— не хотів я клопоту набиратися, відповідаючи на запитан-

ня зустрічних; через те я й поклав здійснити мої заміри десь пізно ввечері, як зовсім стемніє.

— Mіс Мері-Джейн, — звернувся я до неї, — я вам скажу, що ми зробимо, і тоді вам, гадаю, не доведеться так довго у містера Лотропа нійті. Чи далеко це звідси?

— Майже чотири милі — зараз же за містом, на цьому боці.

— Чудово, — це нам на руку ковінька! Рушайте зараз прямісінько туди і переднюйте там до дев'ятої чи то пів на десятої години вечора, а тоді попрохайте їх відвезти вас назад додому, буцімто ви щось тут забули. Якщо ви повернетесь сюди раніше одинадцятої години, поставте свічку на цеє вікно; і якщо я відразу ж не прийду до вас, почекайте до одинадцятої години, і як і по тому мене не буде — це означатиме, що я забрався звідси й вібавився з небезпеки. Тоді ви можете йти і викрити безчесне крутійство тих двох махлярів — нехай же їх закинуть до в'язниці.

— Гаразд, — погодилася вона. — Я так і зроблю.

— А якщо мені не поталанить завчасно забратися звідси й мене заграбастають разом із ними, то ви потрудітесь, будьте ласкаві, тоді сказати, що я розповів вам про все тєє заздалегідь, і оступіться за мною, вірятуйте мене з біди.

— Оступітися за тобою! Звичайно, оступлюся! Я не дозволю торкнутися й волосинки на твоїй голові! — з запалом скрикнула дівчина, і я побачив, як піздрі їй широко роздимаються, а очі горять вогнем.

— Якщо мені пощастиТЬ утекти звідси, — кажу я до неї, — я не зможу досвідчити, що ті жульмані ніякі вам не кревні; та й коли б я тут був — однаково не міг би. Я міг би, звісно, заприсягтися, що вони пройдисвіти та волоцюги, — оце й усе, хоч і це дечого варте. Проте є люди, що можуть викрити краще за мене їхні шахрування, і свідченням тих людей скоріше поймуть віри, аніж моїм. Зараз я поясню вам, як їх відшукати. Дайте мені олівця й клаптик паперу. Ось — «Королівське Неабищо», Бріксвілл. Заховайте цього папірця, та, глядіть, не загубіть його. Коли судові потрібні будуть відомості про тих двох негідників, най пішлють до Бріксвілла і скажуть там, що впіймано акторів, які виставляли «Королівське Неабищо», та най запитають там, чи може хто посвідчити їхні особи, — не встигнете ви й очима кліпнути, міс Мері, як сюди злетиться всенікє місто. Та ще й примчать сюди тамешні городяни люті-прелюті, ось побачите!

Я вирішив, що тепер вже справу залаґоджено, і додав:

— А торги най собі йдуть, як водиться, — ви не турбуЙтесь. Оплата покуплених речей може відбуватися згідно з правом і наступного дня по торгах, а ці опшуканці не заберуться звідси, заки всі гроші вицигають; а ми все так улаштували, що до розрахунку справа не дійде, й

вони на тім лишень облизня піймають. Точнісінько так, як із вашими неграми — ніякого продажу насправді не відбулося, її вони небавом повернуться додому. Обом шахрам не пощастило відібрати гроші навіть і за егрів, — от уклепалися вони, міс Мері!

— Добре, — відказує вона, — я побіжу зараз поснідаю, а по тому відразу — до містера Лотропа.

— Крий боже, і думати киньте, міс Мері-Джейн, — кажу я, — в тому-то й річ, що тікати з дому треба перед сніданком.

— Чому так?

— А як ви гадаєте, міс Мері, чого ж бо я взагалі пропонував вам звідси тікати?

— Я й не подумала об тім... справді, я не знаю. А чого?

— Та простісінько того, що ви не вмієте душою кривити, як ота погань. У вас обличчя, наче розгорнена книжка. Кожен може вчитати з цього всі ваші думки так, немовби їх там здоровецькими літерами надруковано. Чи ж ви гадаєте, що зможете стрінутися з вашими дядечками, дивитися їм у вічі, коли вони цілуватимуть вас із добриранком, і ви...

— Ні, ні, це неможливо! Згода, я поїду перед сніданком — так буде краще. А сестри полишаться з ними?

— Ато ж, про сестер ви не турбуйтеся. Доведеться їм ще деякий час тут перебути. Це могло б, чого доброго, збудити підозру, коли б ви всі разом звідси завіялись. Не слід вам із ними бачитися, ні з вашими сестрами, ані з ким іншим у місті; скоро тільки хто з сусідів запитає вас, як ся мають ваші дядечки нині вранці, з вашого обличчя можна буде вчитати все чисто. Ні-ні, рушайте негайно, міс Мері-Джейн, а з ними я вже якось упораю цю справу. Я попрошу міс Сюзан, щоб вона поцілуvala за вас дядечок та переказала їм, що ви подалися на кілька годин геть із дому, щоб трошки відночти й розвіятись, чи то побачитися з подружкою, а вернетесь десь надвечір або завтра вранці.

— Побачитися з подружкою — на це я пристаю, але не хочу, щоб за мене з ними цілувалися.

— Гаразд, ну то обійдемося й без цілунків, — сказав я, не маючи охоти сперечатися з нею. А чому б і не сказати їй цього — нічого поганого в тім немає. Поступитися такою дрібничкою — то клопіт невеликий. Таж кажуть — не все перескакуй, інде й перелазь; і Мері-Джейн з того спокій матиме, і мені це не важко зробити. Тоді я ще додав:

— Я забув про їдну річ — про торбинку з грішми.

— Ну що ж, вона в них; і така мене досада порива, тільки-но згадаю, як вони мене, дурну, охитували.

— Ні, ви помиляєтесь. Торбинки з грішми в них немає.

— А в кого ж вона?

— На жаль, тепер я цього ѹ сам не знаю. Вона б у ла в мене, бо я її в них поцупив; а поцупив я для того, щоб ізгодом вам її передати; щоправда, я знаю, де я її сховав, та не досить певний того, що вона там лишилася. Мені так жалько, міс Мері-Джейн, так жалько... Ну, просто — хто ѿ' зна як! Я намагався зробити якнайкраще, — ѿ-право, намагався, — хрест мене вбий! Та мало не вклепався з тими грішми, тож довелось впихнути їх у перше-ліпше місце ѿ мерщій тікати, а місце тес зовсім негодяще.

— Ой, покинь ти себе картати, — то не гаразд так робити, і я тобі цього не дозволяю — ти ж бо не міг інакше зарадити лихові; виходить, ти не винний. Де ж ти заховав тую торбинку?

Я не хотів її знову нагадувати про її жалобу; крім того, язык мені не повертається розповісти дівчині те, що могло б накликати її думку про небіжчика, який лежить у домовині з тією торбиною на животі. Отож я трохи помовчав, а тоді ѿ' кажу:

— Якщо ви дозволите, міс Мері-Джейн, я волію не розповідати вам, куди саме сховав я тії гроші; я напишу вам це на клаптеві паперу, і ви зможете прочитати мою записку дорогою до містера Лотропа, якщо ласка ваша. Гаразд?

— О, звичайно.

Отже, я написав: «Я поклав торбинку в домовину. Вона лежала там, коли ви плакали над небіжчиком нічної доби. Я стояв поза дверима, і мені було дуже вас шкода, міс Мері-Джейн».

В очах мені закрутилися слізози, коли я згадав, як вона, сама душою, плакала тієї ночі, тим часом як піdlі негідники, які туману її пускали, щоб якнайліпше її пограбувати, висиплялися тут же таки в її власній господі. Згорнувши записку ѿ подаючи дівчині, я побачив, що і її слізози на очі спливають; а вона потиснула мені руку міцно-преміцно та ѿ' каже:

— На все добрe. Я виконаю все, як ти мені сказав; і якщо ніколи тебе більше не побачу, я, проте, ніколи тебе не забуду, і думатиму про тебе часто-часто, ѿ молитимуся за тебе! — і вона пішла.

Молитиметься за мене! Я гадаю, коли б вона знала мене близче, то вибрала б, мабуть, яку легшу роботу собі до снаги. А втім, б'юсь об заклад, що вона все ж молилася б за мене — таку-бо мала вдачу. Вона молилася б, мабуть, і за самого Іуду, коли б її стукнуло те в голову — ніщо не могло ані злякати її, ані спинити. Кажіть, що хочте, але та-кої завзятої дівчини, як була вона, — зроду я не бачив; тії завзятості було в ній достобіса, — от щоб я з цього місця не зійшов! Ви, може, гадаєте, що то я ѿ' языком машу? Ба ні, я таки справді так думаю.

А щодо краси й лагідності — жодна дівчина її не доскочить. Я більш ніколи її не бачив вітоді, як вона причинила за собою двері, виходячи в тій хвилі з кімнати; ні, я більш ніколи її не бачив, але не потаю від вас, що думав я про неї багато-багато мільйонів разів, а також і про те, як вона тоді сказала, що молитиметься за мене; і коли б я був певний, що моя молитва піде їй на пожиток, то, бодай мені очі повиласили, я молився б за неї до загину.

Оточ Мері-Джейн вийшла з дому, мабуть, затильними дверима, ніхто-бо не бачив, як вона пішла. Коли я здібав Сюзан і Заячу Губу, то запитався:

— Як звати ваших знайомих, які живуть по той бік річки, що до них ви часом їздите в гостину?

Вони відповіли:

— Мало там яких нема! Може, Проктори... найчастіше ми від-відуємо їх.

— Аточ, аточ,— саме це прізвище...— кажу я.— Тю, зовсім вискочило з голови. Ну, то міс Мері-Джейн доручила мені переказати вам, що вона подалася до них, і то страх як квапилася — хтось тамечки заслав.

— Хто ж саме?

— Або я знаю... от не маю я того у тýмці... Проте здається мені, що то...

— Ховай боже, сподіваюся принаймні, що не Ганнер?

— Мені дуже прикро,— кажу я,— але мушу сказати, що йшлося, здається, саме про Ганнер.

— Господи, таж минулого тижня вона була здоровісінька! І тяжко вона занедужала?

— І не кажіть! Міс Мері-Джейн розповідала, що від неї не відходили цілісіньку ніч. Навряд чи й протягне кілька годин.

— Жах,— хто б міг подумати! На що ж вона слабує?

Нічого влучного не спало мені в тій хвилі на гадку, і я бевкнув, не подумавши:

— На приушницю.

— В бабки твоєї приушниця! Не сиділи б над хворим цілісіньку ніч, коли б він заслав на приушницю.

— Не сиділи б? Овва! Дивлячись, яка саме приушниця! Над такою приушницею доконечне сидять. Ця приушниця зовсім якась нова, нечувана, — міс Мері-Джейн так казала.

— Що ж у тій приушниці такого нового?

— Та ускладнення якієсь, ще й інші халепи розмаїті.

— Які ж саме халепи?

— Та всього потроху: ну, приміром,— там і кір в, і каплюк, і бе-

шиха, і сухоти, і жовтяниця, і запалення мізку, і... чого там тільки немає!

— Боже мій єдиний! І все те зветься приушницею?

— Так міс Мері-Джейн сказала.

— Не розумію, чому ж власне та хвороба зветься приушницею?

— Як чому? Тому що це і є приушница. Саме з неї хвороба й починається.

— Що ти верзеш? Таж у тому немає ніякого глузду! З'явім собі — людина забила собі пальця на нозі, а по тому випила отрути, а по тому впала в керницю, скрутила собі в'язи й розчерешила собі голову, і хтось прийде й запитає — від чого вона померла, а якийсь йолоп відповість: «А того, що вона забила собі пальця на нозі». Чи є в тому будь-який глузд? Немає. І в цьому теж ніякого глузду немає, ніякісінького. А ця хвороба заразлива?

— Чи вона заразлива? Та хіба ж можна завдавати таке запитання? Звісно, заразлива. Вона може підчепити людину, як бороня, — пройдеш проз неї в темноті — обов'язково вона тебе підчепить! Як не на один зуб, то на другий, — еге ж! А вже як зачепишся за іден якийся зуб, доведеться цілу борону тягти за собою, — еге ж! Отож така приушница, як оцяя, — то є достатньо борона, як упіймаєшся їй на зубок, то вже не скоро від неї відчепишся.

— Виходить, ця приушница таки й справді жахлива хвороба, — мовила Заяча Губа. — Я зараз же йду до дядька Гарвея й...

— Еге ж, еге ж, — кинув я, — біжи мерщій! На твоєму місці бувши, я поспішився б. Не гаяв би й хвилини.

— Та й чого б оце ти не пішов?

— Подумай хвилинку, може, сама збагнеш. Чи ж не мають твої дядечки повернутися додому до Англії якомога швидше? І як ти гадаєш, чи ж можуть вони вчинити підлому й податися туди без вас, поліщаючи вас напризволяще, щоб ви відбули далеку подоріж самі? Ти ж знаєш, що вони чекатимуть на вас. Тепереньки далі. Твій дядько Гарвей — проповідник, чи ж не так? Чудово! То як ти гадаєш, — проповідник дуритиме пароплавного агента? Та невже ж він дуритиме суднового агента для того, щоб вони прийняли міс Мері-Джейн на пароплав? Га? Ні, ти ж знаєш, що не дуритиме. Ну, то що ж він учинить? А звісно що — він скаже: «Шкода, дуже шкода, але най справи моєї парафії котяться, як самі собі знають; але якщо вже моя небога заразилася отію множинною приушницею, то я маю собі за святу повинність — сидіти тут три місяці, чекаючи, доки з'ясується, заслабла вона чи не заслабла». Але най тебе те не обходить, якщо, на твою думку, ліпше сказати дядькові Гарвеєві...

— Аякже, дідька лисого! Невже ти маєш нас за таких дурновер-

хих, що здатні сидіти тут та дожидатися, доки з'ясується, чи заслабне Мері-Джейн чи не заслабне, замість того, щоб іхати до Англії, де можна так весело бавити час? І чого б ото язиком горох товкти отак по-дурному!

— А може, буде краще, якщо ви перебалакаєте про це із сусідами?

— Тільки цього ще бракувало! Такого телепння я й видом ніколи не видала! Невже ж ти не можеш з баґи ути, що сусіди підуть і чисто все роздзвонять. Нічого іншого не лишається нам, як зав'язати собі язики й ані пари з уст.

— Ну, що ж, може, твоя правда... аточ, мабуть-таки — твоя правда.

— А все ж таки я гадаю, — треба сказати дядькові Гарвеєві, що вона поїхала на короткий час, а ні, то він турбуватиметься нею.

— Аточ. Миц Мері-Джейн саме цього хотіла. Вона сказала: «Найвони вклоняться від мене дядям Гарвеєві та Уільямові та найпоцілюють їх від мене й скажуть, що я поїхала на той бік річки відвідати містера... містера...» Як прізвище тих багатирів, що їх так по-важав покійний ваш дядечко Пітер? Я кажу за тих, що...

— Ти, мабуть, Апторпів маєш на увазі, правда?

— От-от-от-от!.. Цур їм, отим прізвищам,— ніколи їх вчасно не згадаєш! Отож сестра ваша прохала переказати, що вона поїхала до Апторпів — хоче вмовити їх, щоб вони приїхали на торги й придбали цей будинок; їй-бо здається, що небіжчик ваш дядько Пітер волів, аби його будинок припав саме їм, а не іншому кому; вона сказала, що не відчепиться від Апторпів, поки вони погодяться приїхати на торги, а тоді, якщо вона не дуже втомиться, повернеться сьогодні ж додому; а якщо втомиться,— повернеться завтра вранці. Вона загадала не розповідати нічого за Прокторів, а говорити лише за Апторпів,— то ж таки щирісінька правда, вона ж бо й справді зайде до них перебалакати про купівлю будинку; я те знаю,— вона сама мені об тім сказала.

— Гаразд! — кинули дівчата й метнулися шукати своїх дядечків, щоб віддати їм поклони, та поцілувати їх від неї, та переказати їм усе, що чули.

Отож машинку накрутів я добре. Дівчатка не скажуть нічого, бо їм кортить якнайскорше поїхати до Англії; а король та герцог дуже радітимуть з того, що Мері-Джейн клопочеться про торги десь там поза містом, а не сидить ось тутечки, де лікар Робінсон зможе на неї впливати. Я був у чудовому настрої і вважав, що дуже спрітно оборудував справу; мабуть, і сам Том Сойєр не втяв би краще! Звісно, він додав би ще хто й' зна чого, щоб вийшло показніше, а я не призвичаний до різних там фіглів-міглів,— не маю кебети.

Ну от, надвечори розпочалися торги на міському майдані й усе тяглися й тяглися дуже довго, а старий шалигайн, звісно, не відходив

— Осьдечки вам нові претенденти! Осьдечки вам іще двойко спадкоємців старого Пітера Уїлкса — платіть гроші й вибираите, котрий вам більше до вподоби.

від аукціонера і раз у раз докидає яке богочестиве слово або яке речення зі святоого письма, а герцог ретельно гугукає та приємно всміхався, аж із себе пнувшись, щоб присутніх на свій бік привернути.

Торги тяглися довгодовго, й помалу-малу все було спродано — все, крім маленького клаптпка землі на кладовищі. Вони памагалися й на том у заробити. Зроду-віку не бачив я такого иенажери, як оцей король,—йому кортіло обов'язково все чисто проковтнути. Ну, добре! А поки вони отако торгувалися, до берега пристав пароплав, і за дві хвилини на майдан сипнула галаслива юрба, гегочучи, сміючися, шаліючи та вигукуючи:

вдоволений, щасливий, як муха в сметані; а щодо короля, той лупав очима на новоприбульців, та то ж із таким смутком несказанним, буцім йому вогнем серце пекло, через те що можуть іште віднайтися в світі такі підлі та негодні люди. І удавав він це майстерно! Значні люди зібралися навколо короля, показуючи таким чином, що держать руку за ним. Поважний джентльмен, який щойно приїхав, тільки очима кліпав,— знати, зовсім оторопів, бідолаха! Незабаром, проте, він почав говорити, і я відразу ж збагнув, що вимовляє він, як справжній англієць — його мова-бо аж ніяк не скидалася на королеву імітацію, хоча й підроблявся король дуже непогано. Я, на жаль, не здолаю переповісти вам, що саме казав той поважний джентльмен, а тим паче удавати його вимову; він повернувся до натовпу й почав говорити приблизно таке:

Юрба привела з собою поважного джентльмена, дуже присмного на виду, та молодшого джентльмена, також присмного на виду; молодший тримав праву руку в черезплічнику. А люди—боже мій єдиний!—і галасували, й реготали, й кепкували—просвітку не давали. А я собі припивлявся й міркував, що з жартів часом біда буває, та зирк на герцога з королем — чи ім, бува, не дуже смішно. Я гадав, що вони злякаються й пополотніють. Еге,— де там! Герцог, здавалося, й зовсім не помічав, що навколо діялося, — походжав собі га гугукав, радий та

— Ніяк не збагну, що саме тут коїться... Не ждав я такої непсподіванки... Тому визнаю по щирості,— я не готовий дати належну відсіч; мене з братом спіткало дорогою лихо; він уломив собі руку, а наші речі помилково вивантажили вночі на попереднім причалі. Я — брат Пітера Уїлкса, звати мене Гарвей, а це — другий брат його, Уїльям, який не може ні чути, ані говорити, а зараз то й на мигах порозуміватися не може,— зламав-бо, сердечний, собі руку й липшився з однією. Ми таки й справді same ті, за кого себе виставляємо; а за день чи два, коли надійдуть наші речі, ви зможете пересвідчитися в тому самі. До того часу я не скажу більше й слова, а подамся до готелю й чекатиму.

І він пішов звідтіля разом із тим новим німтуром, а король розрегоався й глузливо замолов їм навздогін:

— Він уломив собі руку! Ти диви, як до речі! Правда? Адже ж тому пройдисвітові довелося б знаками показувати, а він на тій мудрії не знається! Речі побутили! Ха! Ех, і гладко ж брешуть соколики! Чудово й дотепно... за таких обставин!

І король ізнову в сміх — аж за боки береться; а всі інші й собі зуби вицирили, за винятком трьох-четирьох, а мо' й шістьох чоловіка. Один з-проміж них був лікар; а поруч нього стояв якийсь джентльмен із розумними гострими очима й тримав старомодну коцикову валізку в руках. Він щойно прибув сюди пароплавом і зараз още розмовляв, стишивши голос, із лікарем, причім обидва вони раз у раз зиркали на короля й багатозначно кивали головами — то був Леві Белл, адвокат, що повернувся з Луїзвілла; а ще коло їх крутивсь якийсь довготелесий вайлуватий мамула, котрий уважно вислухав усе, що казав літній джентльмен, а тепер підійшов до короля і слухав, що той каже. А коли король геть увесь вибалакався, нарешті, здоровай отої і запитавсь у його:

— Слухайте-но, якщо ви Гарвей Уїлкс,— кажіть, коли ви прибули до цього міста?

— За день до погребу, друже,— відказав король.

— О котрій саме годині?

— Надвечір... за годину чи за дві до заходу сонця.

— А чи м ви сюди прибули?

— Я приплів пароплавом «Сюзан Пауелл» з Цинциннаті.

— А яким же дивом манячили ви біля Пайнта рановранці — і то в каное?

— Не був я вранці біля Пайнта.

— Брехи!

Кілька чоловіка з натовпу підскочили до його й почали благати не звертатися так исчесно до старої людини, та ще й проповідника.

— А щоб його взяло та попесло поверх дерева! Який-бо він до дідька проповідник! Та він же хараман і плетюга. Він і справді був того ранку біля Пайнта. Я живу там,— всі те знають. Отож я був там, і він був там. Я бачив його там на власні очі. Він плив у каное разом із Тимом Коллінзом та якимось хлопчісъком.

А лікар тут і впав йому в слово:

— Чи впізнали б ви того хлопця, коли б ізнову його побачили, Гайнсе?

— Чого ж... А втім, хто й' зна... Тю! Та він же осьдечки, тута. Я впізнав його з першого ж погляду.

Так, він показував саме на мене. Тоді лікар ізнову звернувся до юрби:

— Шановна громадо, я не знаю, хто вони,— оті новоприбулі,—манятарі чи ні; але якщо о ці двоє не манятарі, тоді я справжнісінький йолоп,— щоб мене лунь ухопила! — та й уже. Я гадаю, що то наш обов'язок пильнувати, щоб вони нам спину не показали, поки ми докладно розслідуємо, що воно й до чого. Ну-бо, Гайнсе — та й решта не стійте, допомагайте! Ходімо мерщій до заїзду, відвідімо туди цих соколиків та поставимо їх із тими двома на очі. Я певний, що при цьому вийде дещо наверх.

Натовп аж нетямився з радощів, хоч королеві прибічники не дуже з того раділи; отож ми рушили всі разом. Сонце сідало. Лікар вів мене за руку й немов ставився до мене приязно, а проте руки моєї не пускав.

Утасувалися ми гуртом до великої кімнати в готелі, засвітили свічки й запросили новоприбулих. Спершу взяв слово лікар:

— Не хтів би я надто суворо до цих двох чоловіків ставитись, але, на мою думку, вони пройдисвіти і до того ж, може, в них є ще й полигачі, про яких ми не маємо аніjakісінької уяви. А якщо ті полигачі є, то чи не дали вони дрâчки разом із грошима Пітера Уілкса? Дуже можливо, що вони зробили саме так. Коли ж ці двоє не пройдисвіти, то, певно, не заперечуватимуть, щоб послати кого по тій гроші й віддати їх нам на схов, доки буде цілком доведено, що вони люди чесні,— чи не так?

Усі погодилися, що саме так. Я вже поклав був надію, що, нарешті, таки накриють наших поганців. Але король перебіг смутними очима по всіх присутніх та й повів такую мову:

— Джентльмени, я щиро бажав би, щоб тії гроші були у схові, бо я, звісно, в жодному разі не перешкоджав би відвертому, чесному та докладному з'ясуванню цієї прикрої справи; однаке, на жаль, грошей

у схові тепер немає; ви можете послати туди людину й упевнитися в тому самі.

— А де ж вони?

— Оде, як віддала мені небога тії гроші на схованку, я їх узяв та й заховав до солом'янника в своєму ліжкові; думаю собі,— та й навіщо їх на кілька лишень днів до банку відносити, прецінь те місце схрону вважав я за цілком певне. Бачте, ми не вдаємося в Англії до послуг негрів, а коли той, то маємо їх за цілком надійних, так само, як і наших слуг. І наступного ж ранку, коли я спустився сходами до вітальні,— негри попушили тії гроші; а коли я спродаував негрів — я й гадки не мав, що гроші у схроні вже немає; отож неграм поталанило поїхати звідси, прихопивши їх гроші з собою. Мій служка може потвердити вам усе те, джентльмени.

Лікар та ще кілька чоловіка, що приседнали до цього свої голоси, згукнули — «Бреше!» — і я побачив, що жодна жива душа й крихтиночки віри не йняла королеві. Один чоловік запитав мене, чи бачив я, як ті негри злодіячили. Я відказав, що ні, що я постеріг тільки, як вони навশпиньках з покою виходили та поспішалися забратися геть звідтіль; я й у гадці не покладав підоозру на них мати, я собі думав, що вони просто бояться збудити моого пана й хочуть якнайскоріше вишитися, аби прочухана не дістати. Оде й усе, про що вони в мене питалися. Тоді лікар обернувся до мене та й каже:

— І ти теж англієць?

Я відповів, що так; і тоді він та дехто з присутніх, вигукуючи «Бридня!», підняли мене на глум.

Ну, а по тому почалося вже справедливе слідство, і таке знялося, ну, чисто тобі калабалик, та й годі,— і питалися їй перепитували, туди годину, сюди годину, а про вечерю ніхто й не наменувся, навіть і словом їдним не прохопився — а все по ниточці голки шукали, і вийшла така крутанина, що буцім і бугай реве, і ведмідь реве — хто кого дере, й чорт не разбере. Король обстоював своє, а літній джентльмен — своє; тож після їхніх свідчень тільки бевзень упередженний не розумів, що літній джентльмен правду викладає, а той другий брехню точить. Невдовзі й мені сказали переповісти все спочатку. Король дав мені косяка, і я забагнув уміть, що мені далі казати. Ото й поніс я їм про Шеффілд, та про те, як нам тамечки жилося, та про всенський родовід англійських Уілксів та ще там усякого багато; та не встиг я ще як слід розйтися, як лікар почав реготатися, а Леві Белл, адвокат, урвав мені мову, кажучи:

— Годі, хлопче; бувши тобою, я б з-під шкури так не п'явся. Словко твоє з криллями, в брехню залітає, — твоя правда така, як дві. Варто тобі ще повправлятися, бо кепсько кулі ллєш.

Мені до тих компліментів було байдужісінько, а все ж я зрадів, що в кожному разі мені бодай спокій дали.

Лікар саме хотів щось ісказати; він обернувся й почав:

— Якби ж то ви були з самого початку в місті, Леві Белл...

Тут утрутився король, простяг руку й сказав:

— Як, то це ви й є отої щирий приятель покійного моого брата, що про нього він так часто мені писав?

Адвокат і він потиснули один одному руки, і адвокат усміхався, наче поваблений тими словами; вони собі розгуторилися гарно, а потім відішли вбік, не припиняючи балачки, але знизивши голос; а при останку заступник додав уже зовсім голосно:

— Отак і зробимо. Я візьму вашого чека й пошлю його разом із чеком вашого брата — й тоді всі непорозуміння кінчаться ладом.

Оточ принесли папір та перо, король сів, похилив трохи голову набік, пожував глибокодумно свого язика і щось награмузляв; а тоді передали перо герцогові — й ото я вперше побачив, що герцог запечав духом. А проте він узяв до рук перо й написав. По тому адвокат повернувся до новоприбулого літнього джентльмена й сказав:

— Пропшу вас і вашого брата написати рядок чи два та розписатися.

Літній джентльмен написав, проте ніхто в тому письмі нічого розв'язвати не міг. Адвокат, що витріщив на нього здивовані очі, кинув:

— Отакої, хоч сядь, та й руки згорни...

І видобув з кишені паку старих листів, пильно розглянув їх, тоді розглянув писання літнього джентльмена, тоді знову листи, а тоді й каже:

— Це старі листи від Гарвея Уїлкса, а ось — власнописи цих двох, і тут уже геть усякий добере, що листи писала не їхня рука (король із герцогом розгубилися й стороپіли, збагнувши, як спритно отої адвокат п'яти їм урізав), а ось власнопис цього новоприбулого джентльмена, і кожен легко пересвідчиться, що й він також цих листів не писав — до того ж такі подряпини, що він їх тут набазграв, взагалі важко за письмо вважати. А оде листи від...

Новоприбулий джентльмен перебив адвокатові мову:

— Коли ваша ласка, дозвольте мені пояснити, в чім річ. Мого письма ніхто не розбирає, крім брата — він мені листи переписує. Отже, ви бачили його письмо, а не мое.

— Ага, — скрікнув адвокат, — он у чім річ! Я маю також і Уїльямові листи; отож, коли б він ізгодився рядків зо два написати, ми поба...

— На жаль, він не може писати лівою рукою, — пояснив літній джентльмен. — Якби-то йому права рука була здорована — він би написав і ви пересвідчилися б, що він писав і мої, й свої листи. Зверніть увагу на письмо, пропшу — листи-бо писані однією рукою.

Адвокат порівняв листи та й каже:

— Мабуть, що так — у кожному разі, я бачу зараз більше спільногого у їхнім письмі, аніж раніше. Ну-ну-ну! Я вже гадав був, що ми натрапили на слід, а допіру знову той слід заметено! Проте можна вважати, що оди у річ цілковито доведено — о ці двоє, в кожному разі, ніякі не Уїлкси,— і, кажучи це, він кивнув головою на короля й на герцога.

І що ж ви гадаєте? Цей, упертий як осел, старий йолоп піддався? А дзуськи! Звісно, що ні! Він твердив, що суд учинено нечесно. Він казав, що брат його Уїльям — такий жартун та смішко, яких ще світ не бачив, Уїльям-бо й у голові не покладав серйозно до письма братися — і тільки-но взявся за перо, відразу ж було знати, що зараз обов'язково щось викаблучить. Отож почав король іздалеку, а там — пішло личко по ремінчику, і такечки він розійшовся, що вже й упину йому не було, аж сам своїм словам віри пойняв. Однак новоприбулий джентльмен нагло урвав йому мову, кажучи:

— Стривайте! Зринула мені одна думка. Чи є тут хто з тих людей, що допомагали опоряджати моого бр... допомагали споряджати небіжчика Пітера Уїлкса в останню його путь?

— Атож,— озвався хтось,— я та Еб Тернер,— ми допомагали. Ми обос тут.

Тоді літній джентльмен звернувся до короля:

— То, може, цей джентльмен буде такий ласкавий сказати мені, що саме було нататуйовано в нього на грудях?

Отут королеві треба було живо зметикувати, бо зараз-таки завалиться, наче нависень, підточений водою — так оте все його знебачки застукало; де ж бо, розумісте, запитання, що хоч кого повалить; тож тутечки треба відразу щось відмовити,— а він же і сном і духом не знає, що саме на тому покійничкові нататуйовано було! Він навіть зблід трохи, опинившися на безраді. Ралтом упала зловісна тиша. Всі присутні посунулися трохи наперед і вп'ялися очима в короля. Ну, думаю собі, теперечки вже він обов'язково признається до виній, теперечки вже,— хоч круть, хоч верть—однаково у черепочку смерть,— не варто більш прикидатись! Еге, де там! Гадаєте, він скорився? Ніхто зроду й віри не пойме, але він не скорився. Сто чортів, він, мабуть, сподівався війморити цих людей, забиваючи їм баки, аж поки не потомляться вони й не розбредуться по своїх домівках, а тоді вони з герцогом вискочать звідси й подадуться навтеки. Чи сяк, чи так, а він не ворухнувся, а тоді знову почав усміхатися та й каже:

— Гм!.. Складна то річ — ого, ще й яка! А я кже, сер, я можу сказати вам, що саме було нататуйовано в нього на грудях. Він прикрасив себе невеличкою, тоненькою блакитною стрілкою,— так, сáме стрілкою;

а якщо зблизька гаразд не роздивитися, то можна її й не помітити. Ну, що ви на це скажете — га?

Отакецького зухвальця, як наш старий шкарбун, я ще зроду-віку не бачив.

Тим часом новоприбулий джентльмен різко обернувся до Еба Тернера та його приятеля; очі йому блискотіли хитрим вогником, немов він насправді гадав, будім король цим разом утесався в таке галузя, що вже не виборсається звідтіль; він згукнув:

— О! Ви чули, що він сказав! Був такий знак на грудях Пітера Уілкса?

Обидва в один голос відповіли:

— Ні, ми не бачили такого знаку.

— Чудово! — мовив літній джентльмен. — Натомість ви мали побачити невиразні маленькі літери П та Б (тає бо він позначав свої ініціали за молодих років), та ще У, ~~і~~ рисочками проміж їми, отже: П-Б-У, — і він начеркав тес на ~~клаптикові~~ паперу. — Ну, кажіть, бачили ви їх?

Ізнов обидва в один голос відповіли:

— Ні. Ми взагалі ніяких знаків не бачили.

Ну, тут люди почамріли та почали галайкати:

— Це все одна зграя, бодай над ними ворони кракали! В річку їх закинути! Втошти їх! На жердині їх поповозити!

І через те що всі разом галайкали, лемент ізнявся неймовірний. Проте адвокат скочив на стола й згукнув щосили:

— Джентльмени... джентльмени! Схаменіться... Слухайте-но... два слова... лишень два слова... ПРОШУ! Ще є один рятунок — ходімо на цвінттар, викопаймо тіло й подивімось!

Всім сподобалася та пропозиція.

— Гурра!... — заволали всі й кинулися надвір, — бігти мерщій на цвінттар, але адвокат та лікар закричали їм навздогін:

— Стривайте, стривайте! Хапайте цих чотирьох та хлопця. Нехай теж подивляться!

— Згода! — відгукнулася юрба. — І якщо ми татуювання ніякого не знайдемо, цілу ватагу судитимемо Лінчовим судом.

Я так і прикипів до місця з переляку. Але об тім, щоб дременути, — не могло бути й мови. Вони згребли нас і потягли за собою, просто на цвінттар, що до цього тра було йти берегом річки з півтори милі наніза; а слідом за нами посунуло ціле містечко, — ми-бо великого шелесту нарobili, та й час був іще досить ранній — дев'ята година.

Коли ми проходили поз наш будинок, я пожалкував, що відіслав Мері-Джейн за місто; бо щойно я подав би їй знак — вона вибігла б з будинку, урятувала б мене і виказала б наших шалиганів.

Оточ ціла юрба мчала надбережною дорогою, немов роз'ярена зграя диких котів. Ще й тепера морозом проймає мене, як згадаю той страхітливий вечір: небо враз потемніло, почала блискавка спалахувати й моргати, ще й вітер скиглив між листям. Ох, і вскочив же я в халепу, що вже не знав, як з неї й вискочити. Зроду-віку такої біди мені не траплялося! Я почував себе так, немов мене ошелешили несподіваним ударом по голові. Всі шлани полетіли шкереберть. Якби ж то я не був припнутий до тої юрби — я міг би нишком лопонути, а

потім чекати, чим воно все скінчиться, і Мері-Джейн була б поруч мене, й вона підтримала б мене, й звільнила б мене зі скрути у вирішальний мент... А зараз нічого в світі не лишалося поміж мною та наглою смертю, крім татуювання. Якщо вони жодних знаків не віднайдуть...

Мені навіть і помислити було страшно, що тоді станеться; але й про що інше я також думати не міг. Надворі дедалі поночіло — саме час, щоб дременути; та довготелесий Гайнс цупко тримав мене за руку — а це все 'дно, що силкуватися майнути від Голіара¹. Гайнс тяг мене щосили за собою; він був такий збуджений, що я ледь-ледь уступав дрібцювати поруч нього.

Діставшися до цвинтаря, юрба протовпилася крізь браму й, наче та повінь, розіллялася по кладовищі. Коло Пітерової могили виявилося, що заступів принесено в сто разів більше, аніж то було треба, а нікому й не стукнуло в голову прихопити з собою ліхтар. Дармá! Однак вони

¹ Так Фінн перекручув ім'я біблійного велетня Голіафа.

заходилися копати при спалахах блискавиці, а по ліхтар послали до найближчої хати, за півмілі від кладовища.

Отож вони все копали та й копали, мов навіжені; а тим часом упала безбока ніч, припіжив дощ, і вітер крутив та шугав по кладовищі, а блискавка спалахувала все частіше й частіше, і раз у раз торохкав грім, але люди на все те не вважали,— їх поглинула цілком їхня робота; на їдну мить, коли спалах блискавиці осявав усе навколо, можна було виразно бачити і обличя людей у цьому великому натовпі, і повні заступи вогкої землі, що її викидали з могили; а наступної миті геть-чисто все поглинала непроглядна темрява та й знову нічогісько не було видко, хоч ув око стрель.

Нарешті, вони витягли нагору труну й почали відкручувати на їй віко; та й ну — знову штовхатися та напирати, аби й собі пролісти вперед на тую домовину роздивитись; тож уявіть собі це видовище, і то глупої ночі — просто жах брав, та й годі! Гайнс дуже боляче сіпав та шарпав мене за руку; він мо' зовсім забув, що я взагалі на світі існує; він був дуже збуджений і тяжко дихав.

Несподівано блискавка й осяяла все сліпучим білим світлом; хтось викрикнув:

— Грім мене вбий, коли то не торбинка з золотом лежить он у нього на грудях!

Гайнс йойкнув разом з усіма, відпустив мою руку й стрімголов кинувся вперед, щоб краще тес побачити. Вирвався я відтам як заєць з конопель і не знатъ уже як дороги добився.

На дорозі живої душі не було, і я подрапцовав так, що тільки п'яти замигтілі; я біг щодуху, хоч на ній анікогісінько, крім мене, не було, за винятком густої темряви, та яскравих спалахів блискавиці, та негуваного дощу, та шаленого вітру, та несамовитих вибухів грому; і, хочте вірте, хочте не вірте: не звертаючи на все жаднісінької уваги, дмухнув я тією дорогою драла, як несамовитий!

Нарешті, добувся я до містечка й побачив, що на вулицях через негоду нікого немає; тож я не мав клопоту ніпати по завулках, а мчав головною вулицею навпросте; наближаючись до нашого будинку, я пильно в нього вдивлявся, не відводячи очей. У вікнах ані вогника; в цілому будинкові темно... і — що то за знак? — раптом мені стало так сумно та жалько чогось, що хто й' знає як! А чому, то я й сам гаразд не знав. Коли це — гульк, аж ув останню мить, саме коли я біг проз нього, блиснуло світло у вікні Мері-Джейн! І відразу так легко й весело зробилося мені на серці! Наступної хвилини — й будинок і все, що було довкола, лишилося позад мене у темряві. Маєтъ, мені не доведеться вже відвідати все те удруге. Що ж до Мері-Джейн, то вона й справді була найчарівніша дівчина з-посеред

тих, які я будь-коли зустрічав, до того ж була вона й міцної вдачі.

Коли я відбіг уже далеченько від містечка, почав я собі міркувати, як би його до плоту дістатися; отож роздививсь я навкруги, чи не можна де човна позичити. Аж раптом спалахнула блискавиця, і я побачив човна, не припнутого ланцюром: це було каное, прив'язане самою мотузкою; я скочив у нього й відіпхнувся мерщій від берега. Байварчик наш лежав на великім віддаленні, аж ген посередині річки, але й я не марнував часу,— веслував, що було сили; й коли пристав, нарешті, до плоту, то так уже був засапавсь, що тутечки й ліг би відразу спочити, аби була яка можливість. Та хіба ж тут улежиш,— часу лишалося обмаль! Виплигнувши на плота, я закричав:

— Забираїмося відсі, Джіме,— мерщій відчалюй! Хвала богові,— ми здихалися іх нарешті!

Джім вискочив з куреня й, нетямлячися з радощів, кинувся до мене з розкритими обіймами; але саме в цю хвилину сяйнула блискавка й освітила його, і я так івлякався, що, втративши рівновагу, шубовснув із плота прямісінько в річку. Я зовсім забувся, що він же — і старий король Лір, і потопельник Араб ув одній особі, тож вигляд його мало не на смерть мене сполохав. Але Джім виловив мене з води і вже налагодився мене обіймати та благословляти і все таке інше робити, страшенно радіючи з того, що я повернувся та що ми щасливо спекалися, нарешті, короля із герцогом, але я перепинив його, кажучи:

— Пожди трохи, Джіме,— відклади це до сніданку, відклади це до сніданку! Мерщій відв'язуй пліт та пускай його за течією.

Оточ за дві секунди ми пливли вже річкою наниз, за течією. Ох, як же ж гарно було опинитися знову на волі й пливти могутньою річкою так, щоб ніхто тобі над душою не стояв! Я навіть попострибав та попокрутився трошки на радощах та так високо двічі підскочив, що аж п'яти в повітрі замелькали — на такій-бо силі почувався! Проте за третім разом до мене долинув добре знайомий мені згук; я затамував дух, прислухався й почав чекати. А коли блиснула блискавка й освітила поверхню води, бачу — вони! Веслюють щосили, аж човен гуде! То були король і герцог.

Я впав тоді навзнак, просто на поміст, і здався напризволяще; це було єдине, чим я міг зарадити собі, щоб не розревтися.

Вигарбавшися на пліт, король кинувся до мене, труснув, схопивши за комір, та й каже:

— Хотів нас позбутися, бісів дженджику! Обридли ми тобі, ге?

А я йому:

— Ні, ваша величноте, ми й у голову собі не покладали — бла-
гаю вас, ваша величноте!

— Ану шквар: що ти хотів учинити, та прудко,— вважай на
душу, аби шкура витримала!

— Слово честі, я розповім вам усе як було,— щирісіньку правду,
ваша величноте. Отой чоловік, що його до мене приставили, був дуже
добрій до мене й казав, що він мав сина, мабуть, мого однолітка,
який помер минулого року; ну, то йому зробилося дуже жалько, до-
піру він побачив, що такому ж самісінькому хлопчикові страшна не-
безпека загрожує. І коли у домовині віднайшли золото, люди з великого
дива усі чисто туди посунули, а він відпустив мене й шепнув: «Давай
лигі відси, бо вони тебе повісять, чуеш!» — і я накивав п'ятами. Який
хосен мені був лишатися — запомогти я нездатний — та й нащо голову
в петлю вstromляти, коли є змога чкурнути? Отож я не впиняв бігу,
поки каное спіткав. Діставшися плоту, я казав Джімові приспіши-
тися, а ні, то мене схоплять і повісять; та ще пожурилися ми з Джі-
мом, що ви з герцогом навряд чи й живі лишилися — мені аж серце
краялося на саму думку про це, і Джімові теж, а забачивши вас, зра-
дів я несказанно; ось поспітайтесь лишенъ у Джіма.

Джім потвердив, що такечки воно й було насправді; але король
наказав йому заціпiti пащу, а тоді промовив:

— Аякже! Так я тобі й повірив! — та й знову почав мене трусити,
нахваляючися, що втопить. Однак герцог заступився за мене:

— Дайте хлопцеві спокій, старий ви йолоц! А ви, може, скажете,
по-іншому вчинили б? Чи ви бодай пам'ятали про нього, як вам
звільнитися поталанило? Я щось собі того не пригадую.

Ну, то король відчепився від мене й зачав натомість лаяти на всі
заставки і містечко, і всіх його мешканців. Проте герцог і тут із ним
не погодився:

— Ви б лішне с е б е путрили! Ви-бо найбільше в усьому завини-
ли. Ви з самісінького початку поводилися безглурдо, за винятком отії
вельми вдалої вигадки з вашою блакитною стрілкою. Дотепно ви утя-

ли — наче в самісіньке око вцілили. Це єдине, що нас вирятувало з біди. Коли б не те, то сиділи б ми з вами в буцегáрні, поки надійшли б речі тих англійців, а тоді нас — до криміналу,— от, щоб я з цього місця не зійшов! А через вашу влучну вигадку мусили тії бевзі аж на цвінтар чалапати, а там золото ще більше нам прислужилося. І коли б отим дурнолобцям у голові не потьмарилося ѹ вони не рушили, щоб і собі на золоту торбинку зиркнути — довелося б нам спати в тісних краватках цеї ночі,— краватках, що їх би довелося довше носити, ніж я м'як бажано.

Хвилину вони мовчали — поринули в глибокі роздуми; по тому в короля наче само собою вирвалося:

— Гм! А ми гадали, що то негр и її поцупили!

Мені на тому слові душа аж у хвості опинилася.

— Так,— відказав герцог повагом та з притиском і саркастично,— ми гадали...

За півхвилини король мовив протягом:

— Ну, принаймні я гадав.

А герцог йому в такий же спосіб:

— Якщо казати відвerto, то саме я гадав.

Король уже наїжачився ѹ каже:

— Слухайте, ви, Білджуотере, на що саме ви натякаєте?

А герцог йому жваво на тee:

— Як уже на те пішлося,— дозвольте вас поспітатися, на що саме ви натякаєте?

— Отуди к бісу...— ущипливо відказав йому король.— А втім, я ж таки не знаю — може, ви тоді спали ѹ самі не тямили, що робите?

Герцог розлютився та на короля як визвіриться:

— Перестаньте чортибатьказнашо варнякати! Невже ви мене за ярмаркового дурня маєте? Та невже ж ви припускасте, що я не знаю, хто саме сковав гроші в домовині?

— А т о ж, сер! Я знаю, що ви те знаєте, ви ж бо самі їх туди й поклали!

— Це брехня! — і герцог учесився в нього. Король залементував:

— Не чіпайте мене!.. Пустіть мое горло!.. Я відмовляюсь від того, що казав!

А герцог йому:

— Гаразд, тільки признаїтесь спершу, що ви переховали там гроші, паміряючися лопонути якось від мене та, викопавши труну, загарбати всі гроші собі самому.

— Постривайте хвилиночку, герцогу, дайте мені відповідь на одне запитання, тільки чесно ѹ по щирості: якщо то справді не ви поклали гроші в домовину,— скажіть, і я вам повірю, ѹ відмовлю те, що сказав.

— Ні, старий паскуднику! І вп не згірш за мене знаєте, що не я. Ну, що далі?

— Ну от, бачите, я вірю вам. Так, іще їдне — тільки не казіться: чи покладали ви собі бодай у голові підцобрити тії гроші та їх переховати?

Герцог помовчав трохи, про щось у думці розважаючи, а тоді й каже:

— Може, покладав, а може й ні, проте, хоч так хоч сяк, а грошай я, в кожному разі, не цупив. А ви от, навпаки, не тільки замірялися, але й доскочили свого!

— А бодай я крізь землю пішов, коли я заховав тії гроші, герцогу, слово честі! Не скажу, щоб я не мав такого наміру, бо я таки його мав; але ви... тобто я хтів сказати, хтось інший — мене випередив.

— Брехня! Ви зробили те і, або ви признаєтесь, що ви те зробили, або...

Королеві в горлі зачало клекотіти, й він прохрипів:

— Годі, я признаюсь!

Я дуже втішився, тес почувши. Мені аж полегшало — як камінь із серця впав. Герцог розімкнув руки та й каже:

— Спробуєте ще раз відмагатися, у річці втоплю! Чусте?! Сáме це вам зараз найбільш пасує — сидіти тут та пхинькати, як немовля,— це-бо єдине, що вам лишилося після усіх ваших гидот, яких ви тут накоїли. Я ще зроду не бачив такого ненажери, як ви, старий загréбо! А я ще звірівся на вас, як на рідного батька! І очі вам із сорому не вилізли,— стояли та слухали, як отих бідолашних негрів винуватили, а бодай хоч слово на їхній захист сказали! Отож, гаспідський сину, я допіру розумію, чому вам так нетерпеливилось нестачу поповнити — ви хотіли виманити юїї гроші, що я їх за «Неабищо» відібрав, чи ще там за що, і в се разом прибрали до своєї кишені!

Все ще хлипаючи, спробував король несміливо відказати:

— Зважте, герцогу,— це ж бо ви запропонували поповнити нестачу; я ж мовчав.

— А бодай тобі заціпило! Мовчи, бо я тебе на кабаку зотру! — вищирився герцог.— Тепер ви бачите, до чого ви догралися. Вони й свої гроші відібрали й наші загарбали,— злidenний дріб'язок якийсь полишився. Ходіть спати, і поки світу сонця, щоб не чув я про ті нестачі, а ні, то вони вам боком вилізуть!

Відтак король подався до куреня та хильнув зі своєї пляшини, щоб потішитись, а невдовзі герцог почав і собі зі слов ї пляшини цмулити. А за півгодини вони вже знову панібраталися — собакі собака хвоста не відкусить,— і що п'яніші, то любіші були вони один одному, так і захропли, обійнявшись. Обидвое вони здоровово налигалися, а проте я помітив, що король, хоч і налигався, а все ж і разу не прохопився словом, що то не він переховав у домовині торбинку з грішми. Мені відлягло від серця — і тим я вдовольнився. Ну, звісно, як вони захропли, почали ми з Джімом балакати, і я розповів йому геть усе чисто.

Протягом кількох днів ми не наважувалися причалити до будь-якого міста, а все пливли наниз річкою. Ми заїхали вже на південь, у теплі краї, й опинилися далеко від рідної домівки. Почали нам здібатися дерева, порослі іспанським мохом, що звисав з гільчин, наче довгі сиві бороди, додолу. Я бачив подібні порості вперше, й тому лісові нетрі видалися мені за надто урочисті та похмурі. Пройдисвіти знову відчули себе в безпеці та й знову почали візка людям по селах підвозити.

Спершу вони прочитали прилюдну лекцію про тверезість; але ж нічогіско на тому не заробили,— не стало навіть на те, щоб голову собі зачмелити. В іншому селищі вони відкрили танцювальну школу, хоч самі не більш за кенгуру на танкові зналися; отож, як тільки вони ушкварили, люди підскочили до них та у три вирви їх з містечка й вигнали. Іншим разом вони намагалися навчати людей красномовства, та не довго довелося їм вправлятися, бо їхні слухачі не витримали, обклали їх такою лайкою, що вони не знали де й подітися і мусили забиратися геть. Бралися вони ще й до проповідництва, месмеризму, лікування та передрікання майбутнього — до всього потроху; проте ні в чому їм не таланило. І наостанку опинилися вони у скруті й часом по півдня вилежувалися на плоті, мізкуючи собі та міркуючи, але один із однім майже не балакаючи, і настрій був у них найпаскудніший.

А още раптом щось у їх змінилося, й зачали вони від нас у курені тайтися; бувало, по дві, по три години нишком про щось собі там радяться. Ми з Джі мом насторожилися. Нам тесне не дуже до душі припало. Цим разом, думаємо, вони, певне, більшу якусь гемонську капость вимислюють, ніж звичайно. Ми вже й так і сяк мізком крутили, і зрештою вирішили, що вони хочуть чи то будинок чийсь, чи то крамницю якую пограбувати, чи, може, ці крутихвости намірилися за фальшування паперових грошей узятися? Ми з Джі мом ужахнулися й склали поміж себе угоду, що нізащо в світі до їхніх темних справ не пристанемо, а коли трапиться хоч яка нагода, ми їм віддячимо та геть подамося, зацуравивши їх назавжди. Якось-то, ще сонде не скопилось, захоронили ми плota в зручному затишному місці — миль на дві нижче від закутнього містечка Пайксвіля — король зійшов на

берег та казав там чекати у схові, доки він відвідає місто її рознюхає, чи не долинули, бува, сюди чутки про «Королівське Неабищо». («Знаю я, куди ти поспішаєш! Грабувати якийсь будинок збираєшся,— казав я сам до себе,— а вернешся назад — почухаєшся, де то поділися я, Джім та пліт,— отоді ти попопшукаєш!») А ще король додав,— якщо він до обід не верне, то це означатиме, що все гаразд, і ми з герцогом також маємо до міста податися.

Оточ лишилися ми чекати на плоті. Герцог увесь час непокоївся й петерпеливився і взагалі йому зле велося. Він через цілий час до нас присікувався, нібито ми все не так, як слід, робимо; чіплявся достоту до кожної дрібнички. Видима річ, вони якеєсь тасмне діло заварили. Я зрадів, що надійшов полудень, а короля ще немає. В кожному разі має відбутися якась зміна — принаймні дуже слушна нарада накльовується. Ну, ото й почвалали ми з герцогом до містечка. Довго ніпали, за королем шукаючи; коли, нарешті, віднайшли його в затильній кімнатці якогось брудного шинку. Король був п'яній, як чіп. Якісь сновиди дражнили його, аби розважитись, а він їх лаяв, скільки в пельку влізе, нахвалився, що вхопить їх за чесну гриву тощо, але ж сам він напився так, що кроку не міг ступити, тож заподіяти тим ледаям не міг нічого. Герцог назвав його старим кепом, а король і собі назичив йому стонадцять куп чортів на відплату; за цію роботою я іх і покинув, вислизнув з шинку на вулицю та й дременув надбережною дорогою — біг, певне, швидше від оленя: я-бо розумів, що така щасна нагода не скоро трапиться; і я собі вирішив у серці своєму, що багато-багато води спливе, заки вони нас із Джімом ізнову стрінуть. Я прибіг, задиханий, однак по вінця сповнений щастя, і зарепетував щосили:

— Відв'язуй, Джіме, — ми врятовані!

Але ніхто не відгукнувся, і з куреня ніхто не вийшов. Джім зник! Я гукнув раз, і вдруге, і втретє... Спробував ще понишпорити по заростях, бігаючи по лісі, — й одно все кличу, одно вигукую — та все намарне: Джім зник. Тоді я сів та й заплакав; я не міг стримати сліз. Але ж і сидіти довго на ідному місці — я теж не міг. Вибіг я хутенько на дорогу, намагаючися зміркувати, що ж його тепера робити, та й перестрів там якогось хлопчака; отож і запитався в його, чи не бачив він часом незнайомого негра, вбраного такечки, мовляв, і та-кечки, — а він мені й ка':

— Бачив.

— Де ж бо? — питалася.

— Отамечки, трохи нижче, неподалік від ферми Сайлласа Феллса, милі за дві відси. То втеклий негр, і вони його впіймали. Ти його шукаєш, чи що?

— Та де там! Годину чи дві тому я здібав його тут у лісі, то він нахвалявся печінку мені вирізати, якщо я зніму галас, а тоді наказав мені лягти й не дихати; я так і зробив. Отож я ввесь час лежав тут, боячися поворухнутись.

— Ну,— заспокоїв він,— можеш більш не полохатись, бо його вже спіймано. Він утік аж ген із Півдня.

— От добре, що його спіймано!

— Ще б пак! За нього обіцяно дві сотні доларів винагороди. Це однаково, що знайти гроши на битій дорозі.

— Шкодя! Коли б я був трохи старший — то мав би ті гроші собі; я-бо пे рший його побачив. Хто ж його вислідив?

— Якийсь дідуган — не тутейший; то він спродає за сорок доларів своє право на винагороду, дуже-бо поспішав угору річкою їхати, отож йому не вільно було баритися. З'являєш собі! Щодо мене — то я б хоч і сім років на такій гроші чекав.

— Еге ж, і я, мабуть, чекав би,— погодивсь я.— А втім, може, там справа непевна, коли спродає він тес так дешево? Може, там не все гаразд?

— Е ні, там усе ясно як день. Я бачив об'яву на власні очі. В тій об'яві списано всі прикмети втеклого негра, всі до найменших подробиць — наче тобі картина. Там же зазначено, що втік він з якоїсь плантації, десь з-під Нового Орлеана. Ні, сто чортів, жадного опушканства тут немає,— то вже не сумнівайся! Слухай-но, почастуй мене тютюновою жуйкою, га?

Я не мав і крихтинки тютюну, то ми й розійшлися. Я повернувся на пліт і, вмостившись в курені, заглибився в думки. Але ж нічого путнього не спливало мені на гадку. Не міг я собі з цією справою зрадити. Після всіх поневірянь та після всього, що ми зробили для тих паскудників,— усі наші намагання димом до гори пішли, на гамуз повернулися, трухлом розсипалися, і все єдино через те, що тим поганцям стукнуло в голову втнути Джімові таку підлу штуку: знову завдати його в неволю на ціле життя, та ще й чужим людям,— і то за якісі зліденині сорок доларів!

Тоді я собі подумав, що для Джіма було б у тисячу разів краще — лишитися за раба там, де його родина мешкає, якщо вже йому судилося жити в неволі. Отже, лішче я напишу Томові Сойерові листа, щоб він повідомив міс Уотсон, де Джім опинився. Та небавом я зрікся тої думки з двох причин: по-перше, міс Уотсон може розлютуватися й не подарувати Джімові такої підлоти й чорної невдячності, що він насміливсь утекти від неї, по-друге, саме через тес вона продасть його кудись у пониззя річки, не бажаючи тримати його в себе. А якщо й не продаватиме, то всі почнуть зневажати такого не-

вдячного негра, і тес вони Джімові щоразу взнаки даватимуть, тож він себе за підлого негідника матиме. А здумайте-но за мене! Хоч би був чистий, як лід, а білий, як сніг, то все ж обмовлять од голови до ніг; скажуть, що, мовляв, Гак Фін допомагав негрові здобути собі волю; і щойно зустріну я якого земляка, то муситиму схилити хвіст та й під міст. Так частенько трапляється: вчинить людина яке неподобство, а відповідати за нього не хоче. Думає, — доки тієї підлоти ніхто не відає, то й соромитися нічого. Така саміська скрута й мене здибала. І що більше я про тебе в думці розважав, то більше мене совість моя золила й то більш я відчував, що я справжнісінський негідник, нікчемна та плютавець. І враз пройняла мене думка, що то напевне провидіння ляпаса мені дає, аби я втямив, що з неба за моїми негожими вчинками стежать і добре знають, що я вкрав негра сердешної старої жінки, яка мені жодного лиха не заподіяла. Тепер всевидяче око, що повсякчас за нами назирає, не попускатиме ницих учинків і зробить їм кінець. Мені ледве ноги не підломилися від страху. Я спробував себе якось виправдати, кажучи, що то мене так кепсько виховали, отож не тільки я сам у тому винний. А внутрішній голос тим часом завдавав мені сорому: «Коли б ти ходив, як усі, до недільної школи, — там би тебе навчили, що людей, які отак, як і ти, втеклим неграм допомагають, — буде вергнuto в гесну лютую».

Мені за шкуру мов снігом сипнуло. Тоді я вирішив помолитися, обіцяючи небові, що буду не такий, як оце зараз, а хороший хлопчик, — обов'язково виправлюсь. І я вклякнув. Але слова молитви завмиралі мені в роті. Та хіба ж могло бути інакше? Чи можна будь-що від все-благого приховати? Та й від себе також не втечеш. Я чудово розумів, чому мені слів бракувало. Через те, що я з правою розминувся, через те, що я кривими дорогами ходив, через те, що я двоєдушив. Уголос я казав, що кину грішти, а всередині замишляв щонайбільший гріх. Я примушував себе сказати, що виконаю повинність порядної чесної людини, тобто напишу власниці цього негра та повідомлю її, де він і що з ним; але в глибині серця знов, що брешу — що я й у голову не покладав цього робити, і бог де також знає. Не можна молитися облудно, — я пересвідчивсь у цьому.

Йой, аж голова мені від клопоту тріщала, бо мав я тілько гадóк, що пес стежóк. Про нічого путнього не міг я здумати, — от, хоч у щимки голову поклади, то нічого не вижмеш! Врешті, я таки примислив: піду-но я та напишу спершу того листа, а по тому подивлюся, чи зможу ж я молитися. І враз чудо-диво сталося — упав камінь з пліч, і на серці мені полегшло, і ввесь мій кlopіт одразу минувся. І я сів піднесений та збуджений, узяв до рук аркушік паперу й олівця, і написав таке:

«Міс Уотсон, ваш утеклий негр Джім перебуває зараз тут, за дві милі від Пайксвіля. Його впіймав містер Феллпс, який поверне його вам за відповідну винагороду.

Гак Фінн»

Мені стало відразу дуже легко, і я відчув, що тепера,— вперше за ціле життя,— я звільнився й очистився від гріха і міг би помолитись. Проте я не почав одразу ж, а, відклавши листа набік, сів та й замислився — і думки снувалися в душі моїй про те, як гарно, що саме так усе сталося, бо ж я ледь-ледь не занапастив себе й мало до пекла не потрапив. А думки плинули далі. І почав я згадувати нашу мандрівку; і ввесь час мені Джім перед очима: чи то вдень, чи то вночі, чи то при місячнім сяйві, чи то в бурю — однаково, пливемо собі плотом наниз річкою та про сеє й про тес гуторимо, та пісень співаємо, та сміємося. Але ж нічого не міг я нагадати собі такого, щоб настроїтися проти Джіма,— навпаки: зіколи й нічим він мені не завинив. То бачу, як він після свого вартування ще й за мене на вахті вистоює, щоб дати мені добрењко вислатися,— ну то я й спав собі тим часом; то бачу я ще, як Джім радіє, коли я з туману виборсався й на пліт напи повернувся, або коли прийшов до його на болото — це тамечки, де кровопімста точилася; і ще пригадав я собі всякого багато: як завжди звав він мене «серденъко», як жалував мене та пестив, як дбав за мене, який він завжди був до мене добрій; і насамкінець згадав я, як урятував його, запевнивши людей, котрі за втеклим негром шукали, що в нас віспа на плоті, і він був такий вдячний мені за те, і сказав тоді, що щирішого за мене немає в старого Джіма друга в цілім світі, казав, що я єдиний його друг; і раптом, коли я озирнувся навколо, мені в око впав мій лист.

І таке мені прийшлося в ту хвилину, прямо кінці вкрай... Я підняв листа й тримав його в руці. Я тремтів, бо мусив оце зараз, раз і назавжди, вирішити — чи туди чи сюди — остаточно... Я замислився на мить, аж мені затамувало дух у грудях, а тоді мовив сам до себе:

— Нічого не вдіш — піду-таки до пекла! — та й подер листа на дрібнесенькі клаптики.

Страшні то були заміри, та страшні були й слова, але чи так чи сяк, а я вже їх сказав. Будь-що будь, все 'дно мені вже не віправитися. Отож кинув я про все це думати і сказав, що знову стану грішити: така вже моя доля, бо в неправді мене виховували, не те, що інших.

І задля початку я вимудрую щось, аби Джіма знову з неволі викрасти; а якби й більший гріх спав мені на думку, я б і більший гріх

учинив; і якщо вже пропадати мені, то — чи раз батька вдарів, чи сім раз — однаково,— більш як півкопи лиха не буде.

Почав я тоді в кума-розумна питатися, як до цієї справи підійти, і заурмилися в голові мені думки розмаїті; тож кінець кінцем зупинивсь я на їдному плані, який щонайбільше мене власhtовував. Укмітив я трохи нижче за течією острівець один, порослий шалиною, і, як облягла ніч, вивів я плота зі скрону й обережно скермував його до острівця, сховав його тамечки, а сам поклався спати. Я проспав цілу ніч, прокинувсь уудосвіта, поснідав, убрався в усе нове, що в крамниці придбали, а решту одягу та сякі-такі речі з'язав у клуночок, захопив його із собою, сів у каное та й повесливав до берега. Приставши до берега нижче того місця, де, як гадав я, була Феллпсова плантація, я заховав свій клунок у хабнику, налив у каное води, накидав у нього каміння й затопив його в такому місці, де міг би його, якщо треба буде, швидко віднайти, приближно на чверть милі нижче від невеличкого парового тартака.

Все отак улаштувавши, почимчикував я дорогою. Минаючи робітню, я зауважив на ній вивіску «Феллпсів тартак», а коли підійшов до будівель ферми, за дві чи три сотні ярдів далі, то роздивився навколо

і, хоч як зір напружував, однаково нікого не помітив, незважаючи на те, що настав уже білий день. Та це було мені байдуже, бо я не бажав будь-кого бачити — хотів лишень запам'ятати, як у них там у маєтку, що й де міститься. За моїм планом мусив я туди з селища прийти, а не з пониззя річки. Обвівши очима ферму, попростував я до міста. І перший, кого я там зустрів, був герцог. Він саме вивішував об'яву про «Королівське Неабицьо» — лишень три вистави — як це вони й минулого разу власhtовували. Ну, та й зухвалі ж були негідники! І незчуваюся я, як він виріс мені перед очима, то вже годі було думати про втечу. Він, здавалося, дуже здивувався й запитав:

— Здоров будь! Звідкіля це ти узявся? — а потім, немов ізрадівши, додав: — А пліт де? Чи ти його добре заховав?

А я йому:

— Я ото сам хотів, ваша ясновельможність, у вас про теє розпитатися.

Він нараз похмурів та й каже:

— Себто як, чому саме в мене?

— Ну,— пояснив я йому,— оце вчора, як побачив я короля в тому шинкові, то подумав собі, що хильнув він таки добрењко,— мабуть, міне кілька годин, заки він пропререзиться і нам пощастиТЬ затягти його на пліт додому; тоді пішов я по місті тинятися, аби якось час ізгаяти. Якийся чоловік гукнув на мене й запропонував мені десять центів, аби я допоміг йому на той берег човном перепливти та барана назад перевезти,— я, звісно, погодився; а як зачали ми того барана до човна тягти, чоловік дав мені мотузку по-тримати, а сам почав підпихати барана ззаду; однак самому мені була несила його втримати, він вирвався та навтікача, а ми кинулися за ним навздогін. Собаки в того чоловіка не було, а через те й довелося самим за ним по всіх усюдах ганятися, доки він пристав. А впіймали ми його, аж як надворі вже на ніч бралося. Ну, тоді я їх перевіз та й подався до плоту. Коли я дістався до схову й побачив, що плоту катма,— я відразу собі подумав: «Еге, мабуть, вони в яку халепу вскочили, то тра було мерцій тікати; ну, й негра моого прихопили! А він же у мене однісінький на цілім світі, а я ж полішився тепер сам на чужині, і нічогісінько в мене немає — голий як бубон — нема на що жити»; сів я собі та й гірко запла-кав. Ніч переспав у лісі. Куди ж пліт подівся? А Джім — де мій бідолашний Джім?

— А бодай я крізь землю пішов, коли знаю принаймні, що сталося з плотом! Цей старий дурень вимудрував одну штуку — продав дещо й дістав за те сорок доларів; а коли ми знайшли його в шинку, в нього вже вициганили всі гроши, окрім тих, що він устиг витратити на горлік; а коли я поночі приволік його до схову й ми побачили, що плоту немає, ми собі так і вирішили: «Цей малий мерзотник украв нашого плота, кинув нас отут напризволяще й утік, попливши ген за течією».

— Та чи ж міг я кинути напризволяще мо-го негра? — єдиного в цілім світі моого негра, сдину мою власність?

— Ге, нам таке й голови не вхопилося. Еге

ж, твоя правда,— ми таки призвичаїлися вважати його за нашого негра; та й не дивинá — адже ж ми крутілися через його цілий час, як мухи в окропі. Отже, щойно ми збагнули, що пліт ізник та що ми ні в сих пів в тих опинилися, нічого ліпшого не лишалося нам, як іще раз спробувати щастя з «Королівським Неабищо». Ото я відтоді з порожніми кишенями й нипаю, а в горлянці мені так сухо, немов у порохівниці. Де тії десять центів? А ке їх сюди.

Грошай я мав чималенько, а тому віддав йому десять центів, але попрохав купити на їх чого попоїсти й поділитися зі мною, запевняючи, що грошай більше не маю й ще від учора нічогісько не єв. Він на цеє промовчав. А тоді повернувся до мене та й питаеться:

— А як ти гадаеш, негр той може па нас доноса дати? Ми ж бо з нього за теє олію видавимо!

— Як же він може доноса давати? Хіба ж він не втік?

— Та де там! Той старий телепень продав його, але замість того, щоб зі мною грошима поділитися,— він собі очі зажирлив, усі грошики процвіндрив,— та й по всьому!

— ПРОДАВ його? — згукнув я й почав плакати.— Як же то? Це ж бо мій негр був — то й гроші мої! Де він? Віддайте мені мого негра!

— Не матимеш ти свого негра,— де ми тобі його зараз візьмемо,— кричи, хоч на гору виліз! Слухай-но, ти, а чи не збираєшся ти часом сам па нас доноса дати? Най мене чорти візьмуть, якщо я тобі хоч крапелиночку вірю. Гляди мені, якщо надумаєшся доноса дати...

Він замовк, але я ніколи ще перед тим не бачив у нього такого гидкого погляду. Все ще хлипаючи, я промімрив:

— І зовсім я не хочу ні на кого доноса дати; та мені па теє й часу немає. Я мушу притъмом мого негра шукати.

Це його, здавалося, спантеличило; він так і прикипів на їдному місці,— щось собі міркує, чоло зморщує, а в руках йому пака об'яв на вітрі тріпочеться. Думав він, думав та й каже:

— Слухай-но: нам треба перебути тут три дні. Якщо ти обіцяєшся, що ні ти, ані твій негр не даватимете па нас доноса, я скажу тобі, де його віднайти.

Я пообіцявся не доносити, тоді він сказав:

— Фермера звати Сайллас Ф....— і він урвав мову. Розумісте, він зібрався сказати мені всю правду; а далі зупинився й почав ізнову щось розважати; слідкуючи за виразом його обличчя, я подумав, що він змінить свій намір. Так воно й вийшло. Він усе 'дно не довіряв мені; йому тільки тра було днів на три вирядити мене з міста. Він почав ізнову:

— Чоловіка, що купив його, звуть Абрам Фостер — Абрам Дж.

Фостер — і мешкає він у селі, за сорок миль відсі, по дорозі на Лайфайєтт.

— Гаразд,— відказав я.— За три дні я дістануся туди. Я вирушу близько полудня.

— Ні, рушай зараз; не гай часу і дорогою не розпатякуйся зайве. Заціп язика — та гайда відсі, тоді ми тебе не чіпатимемо, втімив?

Цього мені й треба було, задля цього я, власне, й удав із себе непинне ягнія. Мені треба було розв'язати собі руки, щоб мій задум здійснити.

— Ну, забирайся відсі,— наказав він.— І можеш казати містеру Фостерові все, що тобі заманеться. Може, тобі поталанить його переконати, що Джім твій негр,— деякі йолопи не вимагають документів — принаймні я чув, що тут, на Півдні, такі трапляються. А ще, коли ти скажеш йому, що об'явя та винагорода — фіктивні, може, він і повірити, як ти поясниш йому, навіщо воно було потрібне. Ну, а тепера — забирайсь до дідька і мели Фостерові, що в голову стукне, але доки туди дійдеш, щоб і в голові собі не покладав пащеку розсявляти.

На тому я й пішов, попрямувавши нібито до Фостера. Я не озирався, а проте відчував, що герцог слідкує за мною. Однак я знов, що йому те скоро набридне. Я чимчикував тією дорогою щось із міллю, а по тому подався назад через ліс, та й вийшов простісінько до садиби Феллса. Я гадав, що ліпше буде мені відразу до діла взятися та попередити Джіма, аби він мовчав, доки ці дармобити заберуться геть звідси. Не хтів я через тих негідників клопоту собі завдавати. Я вже надивився на їх донесхочу й надалі не бажав собі з їми водитися.

Коли дістався я до плантації, доокола було тихо, мов у неділю, тривала гаряча сонячна година; всі, хто до роботи здатний, пішли у поле; неначе вимерло село — в повітрі дзижчали й бриніли кузьки та мухи; а коли під вітерець листя затріпоче, то така тебе туга обіймає, що й хто й' зна яка, — вчувається бо тобі, ніби то душі до тебе гомонять — душі вже давно померлих, і завжди здається, буцімто вони проторебе говорять. І, зрештою, як наслухаєшся всіх отих згуків, то й сам ладен померти, аби все якнайскорше скінчилось.

Фелпсова бавовняна «одиокінна» плантація скідалася капка в капку на всі інші, які ряснно були розкидані навколо. Простір, приблизно два акри завбільшки, обгороджено вір'ям; у ньому зроблено перелаза з ощупків, щоб легше було долати огорожу та щоб жінкам зручніше було на коней сідати; де-не-де у дворі росте поблякла травичка, але більше голих витоптаних місць, схожих на старий капелюх із вітертою ворсою; для білих — великий на дві половини будинок із тесанів, щілини між їми замазано глиною чи то вапном, а зверху їх побілено, та, мабуть, уже давненько; кухня, складена з неотесаного колоддя, приєднується до будинку критою галерійкою; поза кухнею — брусована вуджарня; по той бік вуджарні стоять шерегою три маленькі брусовані халупи для негрів; попід парканом притулилася ще їдна маленька халупа, а по другий бік паркану розмістилися господарські будівлі; біля маленької халупи — купа попелу та великий казан, щоб мило варити; біля кухенних дверей — лавка, а на їй цеберко з водою та тіковка; тут же таки поруч спить на сонечку собака; навколо ще собаки сплять; три розлогі дерева в кутку двору; кілька кущів порічок та агрусу попід парканом; поза парканом — садок та баштан, засіяній кавунами; а далі починаються плантації бавовни, а за плантаціями — ліс.

Я обійшов кругом і перекинувся у двір через затильний перелаз біля купи попелу й відразу попрямував до кухні. Щойно я рушив трохи вперед, як до мене долинув жалібний спів колеса прядки, який то голоснішав, то завмирав; і тої миті я справді хотів би вмерти — немає-бо в світі співу, тужливішого за спів прядки.

Я йшов просто так, навмання, навіть ще не зорієнтувавши, що й до чого; я звірився на провидіння,— ачей воно вкладе мені своє-

часно потрібні слова до вуст; я-бо вже пе-ресвідчився,— коли я давав провидінню спокій, воно за мене завжди слухні речі говорило.

Тільки-но я про-йшов півдороги до кухні, бачу — спочатку одна дойда, по то-му друга почали про-кідатися й підводи-тись меші назустріч; я, звісно, зупинивсь та й кліпаю очима,— ані руш! Йой, як по-чали ж вони всі ра-зом на мене бреха-ти! Не змігнулося й чверть хвилини, як опинився я серед со-бак і являв собою щось ніби колодицю в колесі, а за спиці працюли п'ятнадцять собак, що дзяївкали й брехали навколо, ви-тягнувши шії та морди до мене, гав-каючи й валуючи. І

що далі, то все їх більшало: вони перестрибували через перелаз, ви-бігали з різних закутків, лізли з усіх усюдів.

З кухні вибігла, нарепті, якась негритянка з качалкою в руці й зачала кричати: «Чіпа, чіпа! Тікай геть, Тигре! Геть, Ляпко! Чіп! Чіп!» — і вона ляскнула качалкою спочатку одного, по тому — другого; собаки заскавчали й кинулися навтікача, а за ними попленталися й всі остани; а за секунду половина тих собак знову вже тут, як уро-дилася,— принюхуються до мене, мéлькають хвостами, підлабузнюють-ся. Собака здебільша — добра тварина, непам'ятлива, в неї серця про-ти людини немає.

За негритянкою вискочило маленьке чорне дівчатко та двоє ма-

леньких чорних хлоп'ят, у самих по-лотняних сорочечках; вони вчепилися за материну спідницю й сором'язливо позиралі на мене з-за її спини, як те звичайно поводиться в дітлахів. Гульк, аж із дому вибігла ще й простоволоса біла жінка, років на сорок п'ять чи п'ятдесят, із веретінцем у руці; а за нею слідком — маленькі білі її дитинчата, що поводилися точнісінько так самісько, як і малі негренята. Обличчя їй аж ясніло з радощів, і вона спіталася в мене:

— Нарешті ти приїхав! Невже це ти?

І перш ніж я встиг оговтатися, в мене вирвалося:

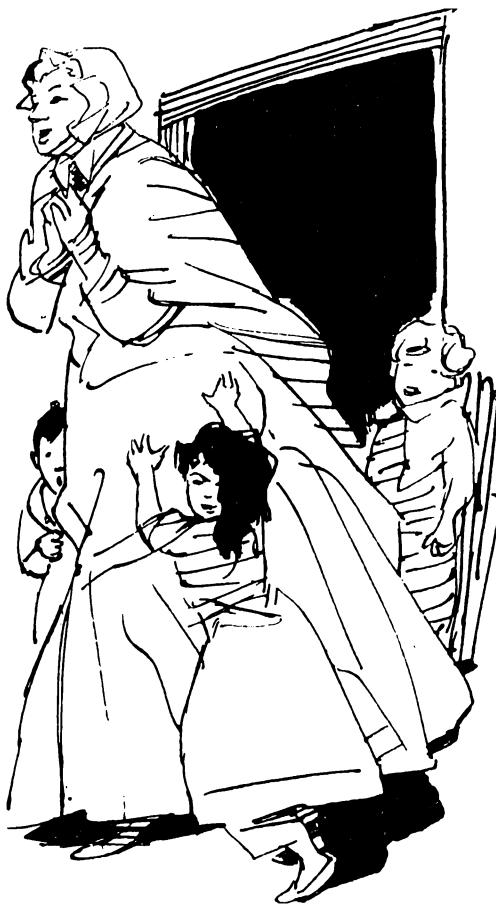
— Еге ж, мем.

Вона згребла мене в обійми й притисла до серця; а тоді вхопила за обидві руки і ну їх стискати; на очі її навернулися сльози й полялися цівкою по щоках; й одно на мене вона милується, одно все пригортає та руки стиска, примовляючи: «А я гадала, що ти більше на матір свою схожий... та то пусте! Хіба ж не одпаково! Ох, і рада ж я, така рада, що бачу тебе! Люблій, люблій, — здається, зараз так би й з'іла тебе очима! Діти, це ж бо брат ваш у перших — Том! Ходіть привітайтеся ж до нього».

Та дітлахи спустили голови, встромили собі пальці в рота й скованіся за нею. А вона зацокотіла:

— Лізо, наготовй йому мерщій гаряченьке сніданнячко, — а чи, може, ти на пароплаві снідав?

Я сказав, що поспідав на пароплаві. Тоді вона взяла мене за руку й повела до хати, а дітлахи чалапали позаду. Коли ми зайдемо до господи, — вона посадовила мене на стільця з продущеним сидінням, а сама вмостилася на маленькому низькому ослінчикові проти мене і, тримаючи мене за обидві руки, загомоніла:

— Допіру можу я добре нько на тебе роздивитися! Боже мій единий,— скучила я!.. Через усі ці довгі роки kortіло мені тебе побачити, й оце — парешті! Ми ото вже два дні на тебе чекаємо, навіть більше... Чому ти забарився? Може, пароплав на мілині став?

— Так, мем, він...

— Кинь оте «так, мем». Кажи просто: тітка Селлі. Де ж бо та міліна їому здібалась?

Я достоту не тямив, як їй і казати. Я прецінь не знав: мусів то бути пароплав з пониззя річки, а чи мав він пливти за течією. Керувався я здебільшого власним інстинктом; а цим разом інстинкт підказав мені, що мусів той пароплав пливти за течією — з верхоріччя до Орлеана. Однаке це мені не могло стати в пригоді, бо 'днаково я не знав, як звуться там мілизни. Що ж, доведеться вигадати яку назву, чи, може, ліпше уdatи, ніби забувся, як звалася та, що на неї ми наскочили, чи... Раптом пройняла мене чудова думка, і я стрілив:

— То не мілина нас затримала — замілі нам і трішечки не заважали. Паровому казанові верх відірвало.

— Боже милосердий! Когось поранило?

— Ні, мем. Убило тільки одното негра.

Це ще дуже щасливо, бо часом і люди гинуть. Оде два роки тому на різдво дядько твій Сайлес вертав з Нового Орлеана на старому пароплаві «Леллі Рук». То в них теж верх парового казана геть відірвало й покалічило людину. Здається, сердега невдовзі сконав. Він був баптист. Дядя твій Сайлес знавав одну родину в Батон Руж, яка знала його родичів дуже добре. Атож, я допіру собі пригадую — той і справді помер. Почалася в нього мертвиця, отже, довелось вдатися до ампутації. Та й вона його не врятувала. Еге ж, це саме була мертвиця. Він увесь посинів і помер, сподіваючись на святе воскресіння. Кажуть, на нього дивитися було страшно. Твій дядько щодня до міста їздив тебе стрічати. Він і тепер поїхав тільки годину тому; щоміті може повернутися. Ти часом не перестрів його дорогою? Підстаркувати такий, з...

— Ні, я нікого не здібував, тітонько Селлі. Пароплав причалив рано-вранці. Я покинув речі на пристані, а сам пішов роздивитися на місто та на околиці, щоб якосъ ізгаяти час та не прийти сюди надто рано; тож я не шляхом ішов.

— А кому ж ти дав речі до схову?

— Нікому.

— Що тобі, дитино, та їх же вкрадуть!

— Ні, я їх так заховав, що не вкрадутъ,— кажу я.

— А як це ти так рано вже й посідав на пароплаві?

Ох, і брехав же я, мало й зовсім не вбрехався, однаке я не розгубивсь:

— Камітан бачить, що я ввесь час на чардаку стовбичу, та й каже, що краще б я попоїв, перш ніж на берег виходити; ну, то він повів мене у рубку до службового буфету та й нагодував мене всмак.

Мені стало так ніяково, що я не міг далі її слухати. Я ввесь час не кидав думати про дітлахів. Мені дуже хтілося відвести їх набік та вивідати в них до ладу, хто ж я, зрештою, такий. Проте ніяк не випадало ввірвати розмову: місіс Феллпс торохтіла без упину. А небавом вона мені наче снігом поза шкіру сипонула, бо раптом сказала:

— Та що ж це я, завела й спинитися не можу! Я ж бо хочу, щоб ти мені про сестричку розповів — про рідню нашу — що з ними, як вони там. Тепер я оце кину теревені правити, а ти починай. Розповідай же, апічогісін'ко не впускаючи,— кажи все, все, все — по одному — про всіх оповідай. Як же вони ся мають, як поживають, що мені переказували,— одне слово, все чисто мене цікавить.

Тож бо я в таку халепу вскочив, що не знатув уже на яку й ступити. Досі мені провидіння сяк-так запомагало, а зараз я як у сливах опинився. Як на гріх, то й граблі стріляють, а тут таке закрутися, що хоч на гвалт кричи! Ну, думаю собі, брехня не зарадила, спробую правдою дійняти. І тільки-но був я розтулив рота, як вона раптом згребла мене й пхнула за ліжко, ховаючи, та й залопотіла:

— Ховайся, він повертається! Пригни голову — отак; тепер він тебе не помітить. Сиди ж тут — ані руш! Я з нього трішечки пожартию. Діти, анімур-мур, чуєте!

Ет, думаю собі, зав'яз я тутечки, як собака в тину. Та зараз пізно вже об тім думати. Тепереньки сиди та диш, та ще хто й' зна, чи буде з того книш... Отже, начувайся й будь напоготові, щоб тебе, бува, не загромило.

Я тільки мигцем побачив старого джентльмена, коли він увійшов до кімнати, а далі ліжко затулило його від мене. Місіс Феллпс кинулася до нього й спіталася:

— Ну що, він приїхав?
— Ні, — відказав її чоловік.

— Хай бог милує! — скрикнула вона.— Що ж могло з ним трапитись?

— Навіть не уявляю, — мовив старий джентльмен.— І мені щось через теє на душі неспокійно.

— Неспокійно! — не в慨ала вона.— Ти мене лякаєш! Він мусив приїхати; ти з ним, мабуть, дорогою розминувся. Інакшє бути не може — мені так серце підказує.

— Годі-бо, Селлі, ти ж розумієш, що не міг я з ним дорогою розминутися.

— Але ж, любий, зміркуй лишень, що тепер сестриця скаже! Він, напевне, приїхав! А ти його, напевне, прогавив... Він...

— Ой, не допікай мені, Селлі, я й без того-бо непокоюся. Не знаю, що й думати. Мені й без того не з медом — пішов ні з чим, прийшов ні з чим: шкода й питати, тільки ноги болять. Аж голова обертом пішла, так я злякався. Одначе надії на те, що він приїхав, ніякісінької немає; прогавити-бо його я ніяк не міг. Селлі, це жах — просто жах — певно, щось із пароплавом трапилось!

— Диви, Сайлесе! Глянь туди — он туди на дорогу! — до нас, здається, хтось іде.

Він рвонувся до вікна, що було в головах ліжка, і саме на це й очікувала місіс Феллпс. Вона швиденько метнулася до мене й легенько пхнула, щоб я вийшов зі скову. Повернувшись старий од вікна, а вона стоїть, усміхаючись, розчервонілася, мов заграва пожежі, і я поруч неї — ні в сих ні в тих, аж піт мене пройняв. Старий джентльмен вилупив на мене очі та й питаеться:

— А це ж хто?

— А як ти гадаєш?

— Навіть не уявляю. Ну, кажи — хто?

— Це — Том Сойер.

Оце так-так — я мало крізь землю не пішов з несподіванки! Проте щось змінювати чи відмагатися було вже пізно. Старий добродій ухопив мене за руку і довго тис її, а дружина його навколо нас і пританьковувала, і раділа, і плакала трошки; а потім обое вони закидали мене запитаннями про Сіда, й про Мері — й про всіх кревняків.

Вони аж нетямилися з радощів, але та радість була ніщо в порівнянні до моєї; я наче вдруге народився — такий-бо радий був довідатися, хто ж я такий. За дві години вони мені спокою не давали; на останок у мене вже ледве щелепи рухалися. Пшеничне, гречане — все до купи валив, такого їм про свою сім'ю — себто про сім'ю Сойєрів — наблягувакав, що й на шість родин Сойєрів вистачило б. Пояснив їм, як це сталося, що на нашім пароплаві зчинився вибух і паровому казанові верх відрвало аж у гирлі річки Білої, і як ми через тесь на три дні затрималися. Оповідки мої як на олії котилися, тим більше, що хазяї не розчолопали, що й до чого з казаном; їх лишень сам факт цікавив, що ми на три дні забарілися. Аби я сказав, що гайці верх відрвало, вони однаково повірили б.

З одного боку, плавав я, наче пампух ув олії, а з другого — як кислиця в багні. Річ у тім, що я почувався дуже вигідно, удаючи Тома Сойєра, доки на річці надсадно пароплав закахкав. Тут мені раптом

стрельнуло в голову, а що, як Том Сойєр приїхав із цим рейсом? А раптом він зараз увійде до кімнати та й назве мене на ім'я, раніше ніж я встигну йому моргнути?

Ні, слід було вжити якихось заходів, так ото не можна було чекати; я мусів вийти назустріч та перестріти його. Отож я повів господарям, буцімто треба мені до міста з'їздити та свої речі забрати. Старий джентльмен похопився був іхати зі мною, але я йому відмовив, пояснивши, що кіньми правити я вмію, тож прохав його не турбуватися.

РОЗДІЛ XXXIII

Виrushив я до міста візком. Доїхав до половини дороги — аж гульк — назустріч мені також візок котиться, і хто б же це міг бути, як не Том Сойєр. Тоді я зупинив коня й зачав чекати, доки візок той наблизиться. «Стійте!» — гукнув я, ю оні зупинилися проти мене, а Том розтулив рота й завмер отак; а тоді ковтнув разів зо два, зо три, немов йому в горлі пересохло, а по тому й каже:

— Я тобі нічого лихого не заподіяв. Адже ж ти це знаєш. То нащо ж ти на цей світ повернувся та до мене з'явився?

Л я йому на тое:

— Я не повертається, бо й не помирає ніколи.

Зачувши мій голос, він трохи прийшов до тямку, проте не остаточно. Він до мене так звернувся:

— Тільки не збиткуюся наді мною: коли б я був привид, то тебе нізащо не чіпав би. Дай чесне індіанське, що ти не примара.

— Чесне індіанське, не примара, — відповів я.

— Гаразд... я... я.. гаразд... воно, звісно... однак здається мені... ніяк думок не зберу докупи, не збагну ніяк... Страйвай лишенъ, адже ж тебе вбили?

— Ніхто мене не вбивав,— я сам улаштував усе чисто. Ходи сюди та обмацай мене, коли не ймеш віри.

Так він і вчинив; це його переконало; і так він стішився, забачивши мене, що на радощах не знат, що й робити. І заманулося йому про все відразу дізнатися, бо це ж таки була надзвичайна пригода й над усе — таємнича; і ця приведенця достоту взяла його за печінки. Проте я вмовив його відклести цю розповідь на майбутнє. Візникові загадали ми почекати, а самі від'їхали в моїм візкові трохи далі, і я розповів Томові, в який клопіт я вскочив, і запитався в нього, що, на його думку, маємо ми робити? Він попрохав не чіпати його хвилинку — він собі трохи поміркує. Отож поміркував він туди й сюди та й каже:

— Так, надумав я. Ось як ми вчинимо: бери мою валізку до свого візка та скажи, буцімто вона твоя; і завертай до хати, та не поспішай,— диви, не прийдь додому завчасно; а я зараз верну до міста, а тоді подамся за тобою слідком і прийду за чверть, чи за півгодини після тебе; а ти спершу удаватимеш, ніби мене не знаєш.

Я кажу:

— Гаразд, постривай хвилинку. Я тобі ще одну річ маю сказати — цього крім мене ні хто не знає. Отож у них є негр, що я його намагаюся викрасти з неволі. Звуть його Джім — той самий Джім, що в старої міс Уотсон був.

— Що?! Та Джім... — почав був він, а тоді замовк та й замислився. А я до нього далі:

— Я знаю, що ти скажеш. Ти скажеш, що це підлій та безчесний замір. Але що є — то є. Я таки негідник. А маю на оці його викрасти, а тебе прошу мовчати й нікому об тім ані словечка. Згода?

Очі йому загорілися, й він промовив:

— Я сам до помо жу тобі його викрасти!

Мені з несподіванки аж у голові замакітрилося. Таке почуття я аж ніяк не сподівався і мушу сказати, що Том Сойєр підупав мені на

авторитеті. Я все ж таки не міг одразу повірити. Том Сойєр — в і-
крадач негрів!

— Сто чортів! — скрикнув я. — Ти жартуєш.

— Та ні, зовсім не жартую.

— Ну, гаразд,— сказав я,— жартуєш чи не жартуєш, але якщо почусь яку розмову про втеклого негра — не забувай, що ти й уявлення про нього ніякісінського не маєш, і я теж уявлення про нього ні-
якісінського не маю.

Тоді ми перетягли до мого візка його валізку, і він поїхав ув один бік, а я завернув у другий. Та тільки, звісно, за розмаїтими думками та на радощах я й забув, що слід їхати не поспішаючи, отож дістався я до хати далеко раніше, ніж слід було, беручи до уваги віддалення.

Старий джентльмен, що стояв зіпершися на одвірок, не міг із дива вийти:

— Чудеса на колеса: самі котяться! І хто б ото міг припустити що за цей час можна на моїй шкáпі впоратися? Шкода, що часу ми не лічили. А конячка анітрішечки не спітніла! Диво йме та й годі! Ге, тепер я й за сотню доларів конячинки не віддам — слово честі; а я ж хотів був спродати її за п'ятнадцять, гадав, що вона більшого не варта.

Та й більш нічого не сказав. Такої добрячої душі, такого простосердого старого, як оцей, я ще зроду не бачив; та то й не диво — адже ж він був не тільки звичайний фермер, а ще й проповідник, і мав по той бік плантації маленьку рублену церкву, яку він збудував власним коштом,— вона одночасно й за церкву й за школу правила; а за проповідництво він грошей ніколи не брав; та, правду кажучи, й не варт було. На Півдні часто-густо можна здібати таких дрібних фермерів-проповідників, що проповідують задурно.

Приблизно за п'їгодини під'їздить Том на візкові до паркану; тітка Селлі побачила його крізь вікно, бо відстань була невеличка — трохи більше за п'ятдесят ярдів, та й каже:

— Гляньте, хтось приїхав! Цікаво,— хто це? Мабуть, хтось не з тутешніх. Джіммі (це до 'дного з дітлахів), біжи-но до Лізи та скажи, щоб поставила ще ідну тарілку на стіл.

Усі кинулися до вхідних дверей, бо ж, певна річ, чужого гостя не щороку доводиться тут вітати, а якщо вже він приїде, то переполоху наробить більш, ніж жовта пропасниця. Том перекинувся через перелаз та попрямував до будинку; візок покотився дорогою назад до містечка, а ми всі скупчилися в дверях. Том був у гарному строї, глядачі є — а решта була для Тома Сойєра пуста справа. І най він собі трохи пинчочився за цих обставин — це йому не вадило. Том був

не з таких хлопчаків, щоб іти через двір, положиво тупцяючи, мов овечка; ні, він виступав спокійно та поважно, як баран. Наблизивши до нас, він підійняв трохи капелюха так манірно та неквапливо, немов то була покришка від коробки з метеликами, що собі спали, а він не хотів їх переполохати; Том сказав:

— Містер Арчибалд Ніколс, якщо не помиляюсь?

— Ні, мій хлопче,— відповів йому старий джентльмен,— на жаль, візник, певно, підвів вас; Ніколсова садиба милі за три звідси, а мої з гаком. Прошу, прошу до господи.

Том озорнувся через плече та й каже:

— Надто пізно, його вже не видко.

— Так, синку, він уже поїхав; а ви заходьте й побідаєте з нами; а по тому ми запряжемо конячину та й відвеземо вас до Ніколса.

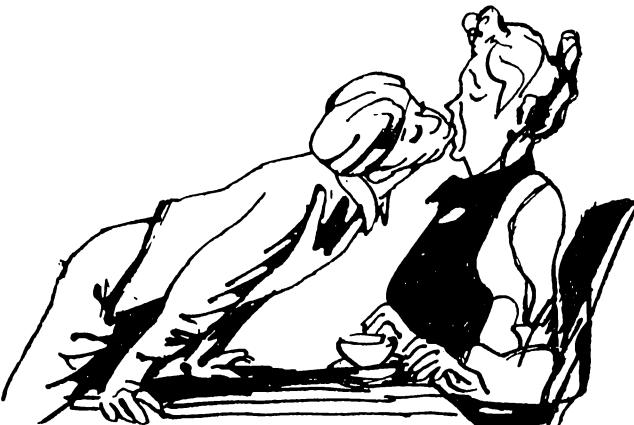
— О, то, прошу, вам великий клопіт буде; ні, я не можу собі того дозволити! Я піду пішки — для мене то нікчемна відстань.

— Ні, ми вас не пустимо — то вже є наша південна гостинність. Просимо, заходьте.

— О, будьте ласкаючі, — додала тітонька Селлі, — ви нам ніякісінського клопоту тим не завдасте! Ви мусите лишитися. Подолати пішки тії три милі... а курява яка, — жах! Ні, ми вас не пустимо. Й окрім того, я вже наказала поставити ще тарілку на стіл, тільки-но забачила, що ви підїздите до паркану; тож ви не повинні нам прикрости чинити. Прошу, заходьте ж і почувайтесь, як у себе вдома.

Ну, Том ото щиро та гречно їм подякував, давши себе умовити, і, нарешті, увійшов; уже завітавши до господи, він сказав, буцім пріїхав він з Гіксвіля, штат Огайо, а звати його Уільям Томпсон, — і при цьому він іще раз уклонився.

Почав він далі розпатякуватися про білі ворони в Гіксвілі та про мешканців тамешніх, та як пішов язиком горох товтки, як пішов... Я вже почав був нервуватися — яким же воно чином допоможе мені зі скруті викоськатися. Аж раптом, не припиняючи свого базікання, він перехилився через стіл та цмокнув тітоньку Селлі просто в уста,

по тому знову вмостився на своєму стільці й провадив далі своє блягування; а вона ж як схопиться на рівні ноги, витерши вуста рукою, та як скрикне:

— Ах ти ж, зухвале щеня!

Він немов образився та й каже:

— Ви мене дивуєте, мем.

— Я вас ді... Та за кого ви мене маєте? Та я вам зараз... Кажіть, чи ви часом з глузду не з'їхали, що полізли ні сіло ні впало зі мною цілуватися?

Він наче зніяковів і мовить:

— Так просто. Я й у голові собі не покладав образити вас, мем. Я... я гадав,— а може, вам це сподобається.

— Дурень ти бога вишнього! — Вона вхопила веретінце й, здавалося, от-от уперіщить ним Тома по макітрі.— Звідки ти взяв, що це мені сподобається?

— Я й сам не знаю. Але... мені... мені всі казали... що вам сподобається.

— Тобі казали?! Мабуть, такі самі сновиди-галузники. Ні, тільки уявити собі таке зухвальство! Хто це тобі сказав?

— Усі казали. Всі вони так і казали, мем.

Вона ледь-ледь стримувалася; очі їй палали, пальці ворушилися від непереможного бажання вп'ястися в Тома, й вона скрикнула:

— Хто це «всі»? Мерщій кажи, як їх звати, інакше-бо одним дурним баняком на світі поменшає!

Він схопився, такий наче сумирний, розгублений, та й каже, крутичи в руках свого капелюха:

— Мені дуже прикро... я не сподівався... Мені так і казали... Всі мені так казали... Всі сказали: поцілуй її; і сказали,— їй це дуже припаде до серця. Всі так казали, всі без винятку. Я перепрошую, мем, я більше цього не робитиму... Слово честі, — більш не робитиму.

— Не робитимете, он як?! Красненько дякую! Я теж сподіваюсь, що не робитимете.

— Ні, мем, слово честі, ні! Ніколи вас більше не цілуватиму — доки самі ви попросите.

— Доки сама попрошу? Ну, що ви на це скажете? Зродувіку такого ще не чувала! Та щоб ви навіть стільки літ на світі прожили, скільки Мафусайл¹, то й то б не дочекалися, аби я вас чи ще якихось бовдурув об тім просила.

— Чудно,— відказав він,— де мене дуже дивує. Я не можу нічого

¹ Мафусайл — біблійний патріарх, що буцімто прожив 969 років.

збегнути. Мені казали, що вам буде приємно, тож і я думав, що вам буде приємно. Проте...— Він замовк і обвів усіх присутніх запитальним поглядом, наче хотів відшукати чиєсь співчутливії очі, і, зрештою, зупинився на старому джентльменові та й питаеться:— А ви хіба не думали, сер, що їй приємно буде, коли я її поцілую?

— Та ні, я... я... ні, я такого не думав.

Тоді зупинив Том на мені свій погляд та й питаеться:

— Tome, а чи не думав ти, що тітуся Селлі розкриє свої обійми та скаже: «Сіде Сойере...»

— Господи, боженьку ти мій! — згукнула вона, уриваючи Томові мову й кидаючися до нього.— Ах ти ж бешкетнику негідний, і не сопромно тобі отако своїй рідній тітці ману пускати...— й хотіла була пригорнути його, але він ухилився, кажучи:

— Hi, ні, спершу попросіть.

Вона не гаяла часу й відразу ж попросила; пригорнула його й поцілуvala, й ціluvala його ще і ще, а по тому підштовхнула його до старого джентльмена, й він узяв те, що від Тома залишилося. Потім, як вони зробили собі невеличкий перепочинок, тітка Селлі сказала:

— Ах, мій же ти голубчику,— оце так несподіванка! Адже ж ми зовсім не чекали на тебе, ми чекали тільки на Тома. Сестра, пишучи до мене, й не натякнула, що хтось іще має приїхати.

— Це через те, що ніхто з нас і не мав їхати, окрім Тома,— сказав він,— але я так уже канючив, так канючив, що в останній мент вона й мене відпустила; отож, пливучи річкою, ми з Томом надумалися, що то буде гарна несподіванка, коли він прибуде до вас перший, а я трохи почекаю й з'явлюся до вашої господи, удаючи якого чужокземля. Проте це була наша помилка, тітко Селлі. Чужинців тутечки гарбузом стрічають.

— А паливод також, Сіде. Тебе слід було б за це намордасниками нагодувати; зроду ще мені так не дошкуляли, їй-право! Та про мене, хоч які хочте фіглі стругайте, аби ви були тут. Чи ви бачили, якої ці шибеники утяли тут, га? Я мало стовпом не стала з подиву й обурення, як ти мене цмокнув.

Обідали ми на тій відкритій галерії, що з'єднувала будинок із кухнею; а там уже повен стіл стояв усіхків наїдків, що їх вистачило б на сім родин щонайменше; всі страви були смачні та галячі, не те що якеесь там сутігувате м'ясо, що цілу ніч пролежало десь у вогкуму льосі, а на ранок тхне мерлятиною й придатне хіба що на поживу якому старому людожерові. Дядько Сайлес таки довгенько читав над усіма тими розкошами передобідню молитву, але ж обід і справді був того вартий; до того ж він за час молитви не

встиг і прочахнути, як це трапляється часто-густо із іншими обідами, коли за столом зайве розпатякуються.

По обіді точилося багато всіляких розмов, і нам із Томом доводилося ввесь час матися на бачності; та все намарне,— за розмовою вони ані словом не проходилися про втеклого негра, а ми й собі боялися бодай на теє натякнути. Однак при вечері хтось із дітлахів спитався:

— Тату, а можна мені з Томом та Сідом піти на виставу?

— Ні,— відказав старий,— я гадаю, що не буде взагалі ніякої вистави; та коли б і була, ходити тобі туди нічого; цей утеклий негр розповів нам із Бертоном усе чисто за тую обурливу виставу, і Бертон похвалявся навіть усіх об тім попередити; то вже, мабуть, отих зухвалих дармобійтів виштурхали в три вірви з нашого міста.

Ушелепалися в біду по самісінькії вуха! — і я пічим не міг зарадити. Ми з Томом мали спати в одній кімнаті й в одному ліжкові; тож, удавши з себе дуже потомлених, ми відразу ж по вече́рі, побажавши всім на добраніч, подалися буцімто спати; а там вилізли крізь вікно, спустилися по громовідхильникові на землю й помчали до міста; я-бо не вірив, щоб хто королеві та герцогові навіжкі дав; і якщо я не покваплюся та не встигну натякнути їм, на що саме тутечки заноситься, то вони, напевно, добренько-таки наберуть у халяви.

Дорогою Том розповів мені, чому всі переконані, що мене вбито, та що мій татусь ускорості по тому зник і більше пе з'являвся, та який зчинився гвалт, коли Джім угік; а я розповів Томові про наших жульманів та про «Королівське Неabiщо», та ще, — скільки вистачило часу,— переповідав йому про нашу мандрівку плотом; коли ж ми дісталися до міста й дійшли до середини — а було вже тоді пів на дев'яту — дивимося, аж суне роз'ятrena юрма нам назустріч, та всі зі смолоскипами, всі галасують, та репетують, та калатають у пательні, та дудять на ріжки; ми відскочили набік, щоб пропустити їх; а як вони нас минали, зиркнув я та й побачив, що вони тягнуть короля із герцогом верхи на жердині — власне, не побачив, а зінав, що то король і герцог, бо ж годі було їх упізнати; вишмарувані дъогтем та обсипані пір'ям, вони втратили всяку подобу лібдську й скидалися більш за все на дві величезні трепітки, як ото у вояків на шишаках. Мені аж у голові замакітрилося через теє видовище і навіть зробилося шкода тих жалюгідних халамидників; я відчув, що в мене проти них ніколи на серці зла не буде. Та й справді страшно було на все теє дивитися. І як ото люди можуть бути одне до одного такі жорстокі?

Ми забагнули, що спізнилися,— тож пічим уже не зможемо їм допомогти. Тоді почали ми розпитуватися в декого з тих, що відстали,— як же воно все скойлося; й вони розповіли нам, що всі подалися на

тую виставу, немов сном і духом нічогісінько не знають; й сиділи собі спокійненько та дéрли мовчакá, доки бідолашний старий король розійшовся на всі заставки та почав стрибати; тут хтось раптом подав знак, усі глядачі посхоплювалися з місць, кинулись на сцену й скопили їх.

Тоді попленталися ми з Томом додому, але я почував себе даліко вже не таким бадьюрим, як раніше; мене щось гнітило й чомусь здавалося, ніби я чимось завинив, хоч я й не вчинив нічого лихого. Але це завжди так; то не має значення, чи добре ти вчинив, а чи зло — совість людська не панькається з тобою, а просто допікає тобі до живого серця. Якби в мене був такий настирливий собака, як тая совість,— я б його отруїв. Ота клята совість займає в людині більше місця, ніж усе останнє, а тим часом пожйтку з неї, як кіт наплакав. I Том Сойер каже те ж саме.

Погомоніли ми з Томом, погомоніли та й замовкли, поринувши в думки. Збігло кілька хвилин. І раптом Том каже:

— Слухай-но, Гаку, які ж бо ми телепні, що не зметикували цього раніше! Ручуся тобі, що я знаю, де саме Джім сидить.

— Ти диви! Де?

— А в тій халупі-шопці, що біля купи попелу. Ось ну,— покрути мозком! Чи ти помітив, як під час обіду один негр тягав туди миски з їстивом?

— Помітив.

— А для кого ж те їстиво призначалося, як ти гадаєш?

— Для собаки.

— Я й сам так думаю. Однак то призначалося зовсім не для собаки.

— А чого ж то?

— А того, що я постеріг ув одній мисці добрячу скибу кавуна.

— Еге ж, твоя правда — і я те помітив. Ото дійсно розум аж у п'яти втулився — як же бо я не збагнув, що собаки кавуна не їдять? Отуди к бісу! Немов і дивишся, а проте нічогіско не бачиш!

— Отже, негр відімкнув колодку, коли зайшов до шопки, і знову замкнув її, як звідти вийшов. Він приніс дядькові ключа, коли ми вставали з-за столу,— того самого ключа, я певний. Кавун означає, що там людина, колодка означає, що там сидить ув'язнений; навряд, щоб ото на маленькій плантації, де ще й до того хазяї такі добрі та милі, сиділо б аж двоє під ключем. Це Джім і сидить. Чудово! Я дуже радий, що нам поталанило його знайти, як то й личить справжнім детективам; щодо мене, то будь-який інший спосіб ламаного шеляга не вартий. А тепера ти покрути мозком та вимудруй план, як викрасти Джіма, і я теж помізкую, може, що надумаю; а тоді порівняємо їх та її виберемо, который буде кращий.

Ну ж і головатий цей Том Сойєр,— мудрий, наче всі розуми поїв! Коли б Томова голова сиділа мені на в'язах, я б не віддав її нізащо, хоч би й обіцяли зробити з мене на додаток ще й герцога, капітана пароплава, чи блазня в цирку, чи ще там яку видатну особу. Я вімркував сякий-такий план, але вже наперед знат, хто запропонує справжній. Невдовзі Том запитався:

— Готово?

— Атож,— кажу.

— Гаразд, ну розповідай.

— Мій план такий,— кажу.— На самім початку треба впевнитися, чи в тій шопці її справді Джім сидить, чи хто інший. По тому тра налаштувати притоплене мое каное завтрашньої ж ночі та пригнати плота з островця до нашого берега. А тоді першої ж темної ночі тра відкупити ключа в старого з бриджів, коли він покладається спати, й тікати звідси плотом разом із Джімом,— річкою наниз, ховаючися вдень і пливучи по ночах, як то ми з Джімом раніше робили. Ну, як?

— Як? Можна й так —тишком-нишком. Це найпростіше. Та тільки катма у тім вигадки,— немає за що й зачепитися! Ну, яка ж то рація, ѹ справді, чинити за таким планом, ѹ в ньому немає найменшої надії вскочити у клоуні чи то наразитися на яку небезпеку? Та тут упорається й мале немовлятко! Ні тобі розголосу, ні тобі слави! Тільки й того, ѹ де-не-де погомонять, як після якої нікчемної крадіжки на міловарні.

Я мовчав, бо ні на що інше й не сподівався; я вже наперед знов, ѹ коли Том Сойер який план вимудрує, то тут уже й голки не підсунеш,— ніхто не вчепиться: ні баба, ні громада.

Але ж то був і план! Від його плачу аж дух мені перехопило,— він разів у п'ятнадцять був кращий за мій.

То був блискучий задум. За його планом, як і за моїм, ми врешті звільнимо Джіма, але на додачу нас можуть ѹ на смерть торохнути! Це мені дуже до вподоби припало, отож вирішили ми так і діяти. Не розповідатиму за-

раз, у чому саме той Томів план полягав, бо ж я знав наперед, що можуть бути ще всілякі зміни. Я знав, що Том іще переінакшуватиме його на кожному кроці, коли випаде нагода вімудрувати якусь нову карколомну перешкоду, що її цікаво було б подолати. Він і справді точнісінько так і вчинив.

У кожнім разі,— одна річ була не в жарт, це те, що Том Сойєр насправжки заповзявся допомагати мені викрасти негра з неволі. Ось саме цього ніяк не міг я збегнути. Що воно за знак? Адже ж Том був хлопець порядний і добре вихований; і репутації своїй складав велику ціну; і кревняки його теж, мабуть, не схотіли б сорому набратись; і був він хлопець з головою, не якийсь там довбέха і не лобас якийся, а хлопець тямущий; і не негідник, а добрий хлопчина; і раптом виявляється, що гордість, справедливість та самолюбство аж ніяк не втримують його від участі в такій справі, яка обов'язково стягне сором на нього самого й на всю його родину, знеславивши на цілий світ. Мені це не зміщувалось у голові. Це було просто непристойно! І я знав, що мушу йому це розтумачити,— я ж таки йому щирий друг! Най зараз же відмовиться від цього небезпечного заміру, аби не накоїв собі лиха. І тільки-но я розтулив рота й почав був говорить, як він одразу жувірвав мені мову:

— Невже ти думаєш, що я не знаю, чого хочу? Невже гадаєш, що мені замість мізків у голові капуста родить?

— Та ні...

— Хіба ж я не казав, що допоможу тобі викрасти цього негра?

— Казав.

— Ну, то й гаразд.

Більше він нічого не сказав, більше й я пічого не сказав. Та й потреби не було розмовляти: вже, коли він що обіцяв, то безпримінно виконає свою обіцянку. А тільки я ніяк утямити не міг, якого дідька він хоче встряти в цю сумнівну справу; одначе я не переконував його й більше мови про те є не заводив. Сам ладен наразитися на не-приємності, то вже пічого йому не вдішеш!

Коли ми вернулися додому, в цілому будинкові було темно й тихо; тоді ми, не марнуючи часу, підібралися до тої шопки, що біля купи попелу, аби добренько винюхати, що там і до чого. Ми обійшли исеньке подвір'я, щоб перевірити, як поводитимуться собаки. Вони нас упізнали, тож і гавкали не більше, ніж звичайно гавкають сільські собаки, коли хто переходить проз їх темної ночі. Діставши до халупки, ми оглянули її спереду й з обох боків; із одного боку, якого я ще не бачив,— саме з північного — знайшли ми квадратове віконечко в стіні, досить високо від землі, заштабоване тільки однією міцною дошкою. Я сказав:

— Ох, і добре ж як! Джім зовсім вільно пролізе крізь цю діру, треба тільки дошку відірвати.

Том не погодився:

— Це надто просто, як ото гуляти в «хрестики-нулики», і так легко, як, приміром, з лекцій тікати. Я сподіваюся, Гаку Фінне, що нам поталанить вімудрювати щось складніше за це.

— Ну, гаразд,— кажу я.— А якщо вийшлиши шмат стіни, як я те зробив перед тим, коли поголоска пішла, що мене вбито?

— О, це вже дечого варте! — зрадів він.— Тут уже є щось таємниче, та й важкенько, мабуть, із тим упоратись, а взагалі добре,— каже,— проте я гадаю, що ми зугарні виміркувати щось багато складніше, аби довше коло його поморочитися. Нема куди поспішати. А дай-но пильніше довкола роздивимося.

Поміж шопкою та вір'ям, із затильного боку, мався невеличкий прибочок, що сягав до дашка і збитий був із дошок. Він був такий же довгий, як і та шопка, та тільки вужчий — футів із шість завширшки. Двері були з південного боку, замкнені на колодку. Том пішов до казана, що мило варити, понишпорив там навколо її приніс заливачку, що нею казанову покришку підіймають; він використав тую заливачку, як підойму, та її висмикнув один скобель. Ланцюг упав, ми відчилили двері, ввійшли досередини, зачилили за собою двері, запалили сірника й побачили, що прибочка було тільки прибудовано до шопки, а безпосереднього сполучення між їми нема; і підлоги в цьому прибочкові також немає; і взагалі там чого пущащого катма,— самі-но заіржавілі копанійці, заступи, кайла та поламаний плуг зберігаються. Сірник доторів, і ми вийшли звідтіль, устромивши скобель назад, тож на око двері неначе й не відчинялося. Том аж нетямився з радощів. Він сказав:

— Ну, тепера в нас усе як по маслу піде. Ми зробимо тутечки під кіп задля Джіма. Це триватиме щонайменше тиждень!

Заспокоївшись на цьому, подалися ми, нарешті, до хати; я ввійшов крізь затильні двері — там-бо вони дверей не замикали, тра було лише за шкурятинний ремінець сіпонути,— але Томові Сойєрові бракувало в тім романтики; хіба ж так! Він мусив обов'язково по громовідхильникові видряпатись. Аж тричі долазив він до половини і щоразу зривався й з'їжджав додолу, а настанку зaled' не провалив собі голову,— то вже хотів був від того пречудового способу відмовитись. Проте, перепочивши трохи, вирішив він поспитати щастя вчетверте, і ото зараз фортuna йому, нарешті, послужила.

Другого дня схопилися ми удосвіта та й побігли мерщій до негрських халуп, аби освоїти собак та заприятелювати з тим негром, що годував Джіма,— якщо то був і справді Джім — ото ув'язнений, що

йому носили їдло. Негри саме поснідали й оце лагодилися йти у поле; а Джімів негр саме накладав у цинову миску хліба, м'яса та ще там якоїсь їжі; і в той час, як усі інші виrushали на роботу,— з дому йому надіслали ключа.

Обличчя цьому негрові здавалося добротливим, але придуркуватим, а волосся йому було поперев'язувано нитками в невеличкі жмутики. Це щоби відьми віднаджувати. Він запевняв, що відьми страшено його кожнісінької ночі дошкалюють; якісь дивбòвиська на його насилують, та слова якісь чудернацькі, та згуки... Казав, що зродувіку йому не траплялося, щоб ота погань так довго його мордувала.

Він так захопився, розповідаючи про свої злигодні, що зовсім забувся за те, що мав якуось роботу виконувати. Том слухав, слухав, та й питався:

— А кому то ти несеш оцю поживу? Годуватимеш собаки?

Негр усміхнувся, і та усмішка по всенікому його обличчі розплівилася, наче кола по калюжі, коли влучити в неї цеглиною.

— Еге ж, мастері Сіде, собаку,— відказав він.— Ох, і ловкенський же песик! Чи не хочете на його глянути?

— Авежж.

Я штурхонув Тома й прошепотів:

— Ти що, збираєшся йти до нього серед білого дня? Адже ж за планом того н е м а л о бути.

— Тоді не мало бути, а тепер — має.

А щоб ти із своїм планом не стишився! Однак я почвалав за ним. У халупі ми спершу нічогісько не бачили,— було-бо так побоночі, що хоч око вйткни; але Джім, який і справді там сидів, побачив нас і згукнув:

— Та це ж Гак! Йой, матінко моя! — тутечки й містер Том?

Я зпав, що так буде, ѹ заздалегідь був на тес готовий. А проте я не в'являв собі, як його відбрехатися, а коли б і зпав, то однаково не встиг би й ворухнутися, бо цей саміський негр утрутівся й сказав:

— Свят, свят, свят! Чи то ж він знає вас, джентльмені?

Очі наші вже звикли до темряви й почали добре бачити. Том, немов величми здивований, витріщився на негра:

— Х то б то нас знає?

— Як — хто? Та оцей же негр утеклий.

— Сумніваюся, щоби він міг нас знати; а з якого б то лиха стукнуло тобі таке в голову?

— З чого б то стукнуло в голову? Та хіба ж він заразісінько не згукнув, що знає вас?

Том відказав на тес, немов іще більше дивуючись:

— Ото, як бачиш, так і пиши.. Х то гукав? Коли він гукав?

Що саме він гукав? — По тому повертається до мене та спокійнісінько й запитує: — Ти чув, щоб хто гукав?

Звісно, тут могла одна лишень відповідь бути; отже, я сказав:

— Ні, я нічогісько не чув, ніхто нічого не казав.

Тоді Том повертається до Джіма, лупає на його очима, наче вперше бачить, та й питаеться:

— Ти гукав?

— Ні, сер,— відмовляє Джім,— я нічогісько не казав, сер.

— Жодного слова?

— Ні, сер, жоднісінького слова.

— Чи ти нас коли бачив?

— Ні, сер, не пригадаю, щоб я вас коли бачив.

Наприкінці, повернувшись до негра,— а той так і прикипів на їдному місці, вирячивши очі,— Том насупив брови та й каже суворим голосом:

— Чи ти не спантеличився часом? З якого то дива прилетіло до голови тобі, що тут хтось гукав?

— Ой лишенко! То ж знову тії кляті відьми, сер,— а най би вони мені скорше смерть заподіяли. Ім ото клопіт мене морочити, сер, вони мене зі світу зженуть, такого ляку наганяють, що хоч у домовину лягай! Ой просю ж я вас, паночку, не мовте об тім нікому, бо старий містер Сайлес банітуватимуть мене на всі заставки; вони ж бо кажуть, буцім totих відьом 'овсім і на світі н е м а е . Ох, і шкода ж як, що не було їх зараз тутечки! Боженьку ж мій, а якої б вони от е-п е р е н ь к и заспівали? Мабуть-таки, що ні в сих ні в тих опинилися б! Годі й казати,— так завжди буває: як хто впертий, то, хоч вогню до його прикладай,— такий твердий та запеклий! Що ти йому не кажи, а він усе своєї править... Ох, і люди ж! Самі не бажають завдати собі клошоту та дійти правди, а коли їм totу правду, як печеню, на таці несеш — не ймуть віри.

Том дав йому десять центів і пообіцяв, що ми нікому нічогісько не скажемо; а на тії гроші най він собі ще ниток покупить, аби проти відьмаків волосся собі поперев'язувати; а тоді Том глянув на Джіма та й каже:

— Цікаво, чи повісить дядько Сайлес цього негра? Якби я впіймав такого невдячного негра, що насмілився мені втекти, то я б нізащо не пустив його з рук,— я б його повісив! — І заки негр підходив до дверей, роздивляючися на тую монету та пробуючи її на зуб, щоб перевірити, чи вона справжня, Том запепотів Джімові:

— І взнакай не давай, що ти нас знаєш. А якщо почуєш уночі, що риуют землю, не дивуйсь, ще ми з Гаком; ми збираємося тебе звільнити.

Джім ледве встиг схопити нас за руки й потиснути їх, коли негр вернув назад; ми сказали, що прийдемо ще колись, якщо він візьме нас із собою; а він відказав, що буде дуже радий іти з нами разом, а надто темними вечорами, бо відьми найбільш у темноті до його в'язнень, то все ж воно краще, якщо такої страшної хвилини поруч його буде більше люду.

До снідання лишалося ще близько години, тож ми подалися до гайка; Том підказав,— щоб бачити, де рити, нам треба світла; ліхтар світить надто ясно й може привернути непотрібну увагу,— чого доброго, ще в яку халепу вскочиш. Нам тра якнайбільше гнилючків наазирати,— це найкраще: вони ледь-ледь світяться в темряві, тож і нам тъмно світитимуть при нічній роботі. Ми принесли цілий оберемок тих гнилючків, заховали їх у бур'янах та й сіли перепочити. Том буркнув невдоволено:

— Otto бісова робота, все, як на олії котиться — апіякісінських тобі перешкод! І тому воно до дідька важко якийся складний план виробити. Навіть вартового немає, щоб його німіцею можна було напувати — адже ж обов'язково має бути вартовий! Навіть собаки немає, щоб підсипати йому снодійного зілля. Джіма, щоправда, прикуто за одну ногу десятифутовим ланцюгом до ніжки його ліжка, але ж то пусте! Слід підняти трохи ліжко, й ланцюг легко зніметься. А дядько Сайлес надто довірливий; надсилає ключа дурноверхому своєму негрові й не доручає нікому стежити за тим негром. Джім міг би давно вже й без нашої допомоги вилізти з халупи просто у віконце, та тільки з десятифутовим ланцюгом на нозі далеко не втече! Не дам собі ради, Гаку, так-бо недоладно все виходить,— аж досада бере, їй-право! Де ж таки! Треба самим вимудрівувати в сі труднощі та перешкоди. Ну, що ж, нічого не вдіш! Доведеться користатися з того, що маємо. В кожному разі, можна потішитися одним — набагато більше честі вирятувати його з неволі, подолавши численні труднощі та небезпеки, і якщо вже тим не піклуються люди, яким на роду написано перешкоди чинити, то наш безпосередній обов'язок видобути все тесь з власної голови. Ось, приміром, ліхтар. Якщо говорити прόсто з мосту — треба признатися, що ми собі самі ото вигадали, буцімто робота із звичайним ліхтарем — справа ризикована. Та коли б ми надумалися хоч і цілу процесію зі смолоскипами влаштувати, щоб світила нам при роботі, ніхто тут не звернув би навіть і на неї жаднісінської уваги, я певен. До речі, мені спало на думку, що при першій же нагоді не завадило б відшукати щось таке, з чого можна було б ізробити пілку.

— А навіщо нам пилка?

— Як то навіщо нам пилка?! Треба ж відпилити ніжку в Джімовому ліжкові, щоб зняти з неї ланцюг.

— Тю! Та ти ж сам допіру казав, що треба тільки підважити ліжко й ланцюг сам упаде.

— О-о, це вже дуже схоже на тебе, Гаку Фінке! Ти ніяк не можеш відстати від буденних дитячих способів братися до справи. Ти що, взагалі ніяких книжок до рук не брав? Не читав ні барона Тренка¹, ні Казанови², ні Бенвенуто Челліні³, ані Анрі Четвертого⁴ — таж їх усіх і не перелічи! Та чи то ж видано, чи то ж чувано, щоб в'язнів та звільнюали у такий баській спосіб? Ні, найкращі авторитети радять у таких випадках розпиляти тую ніжку навпіл і щойно тоді виймати ланцюга, а тирсу проковтнути, щоб не полишити зайвого сліду, а ніжку, там де розпиляно, замасстити брудом та салом, аби пайкмітливіший сенешаль⁵ і не запідохрив, що тут щось пилиали, га-

даючи, що ніжка собі ціла-цілісінька. А далі, тієї ночі, коли ти достоту налагодишся тікати, копнеш її ногою — вона й відпаде; тоді знімеш із неї ланцюга — і хόда. Більше вже й робити нічого,— хіба що закріпiti шнурову драбину на зубчастому мурі, спуститися тією

¹ Барон Фрідріх фон дер Тренк (1726—1794) — авантурник, обіймав державні посади в Пруссії та Австрії. Страчений під час французької революції за наказом Робесп'єра. Можливо, що Марк Твен також натякає на барона Франца фон дер Тренка (1711—1749), Фрідріхового брата, австрійського офіцера, який був на російській службі. За образу полковника в 30-х роках сидів у київській в'язниці.

² Джакомо Казанова (1725—1798) — італійський авантурник, славний своїми втечами з в'язниць, безбожністю тощо. Написав «Спомини».

³ Бенвенуто Челліні (1500—1571) — італійський різьбар, ювелір та гравер; зазнав багато пригод. Автор цікавої автобіографії.

⁴ Анрі (Генріх) IV (1553—1610) — французький король, перший з Бурбонів.

⁵ Сенешаль (ф.р.) — офіційна особа, що чинила правосуддя іменем короля чи землевласника.

драбиною вниз, упали до рову й зламати собі в цьому ногу — шнуро-ва-бо драбина на дев'ятнадцять футів коротша, ніж слід; а там унизу вже чекають на тебе баскії коні та вірні васали, й вони підхоплюють тебе, й кладуть тебе упоперек кульбаки, і мчать із тобою до твого рідного Лангедока¹, чи то Наварри², чи ще там кудись. Яка розкіш! Оце так утеча! Ех, шкода, що Джімової халупки не обведено ровом. Проте, якщо стане часу, тієї ночі, що її буде призначено для втечі, ми обов'язково викопаємо й собі добрячий рів.

А я й кажу:

— А на якого біса нам той рів іздався, коли ми підземний хід улаштовуємо, щоб вивести ним полоненого?

Та Том мене й не слухав. Він забув і за мене, й за все на світі. Зіпершись підборіддям на руку, він думав. Небавом зітхнув та похитав головою, тоді знову зітхнув і сказав:

— Ні, все одно з того не буде пуття... Та й немає в тому жодної потреби.

— В чому саме? — запитався я.

— Та в тому, щоб відпиляти Джімові ногу,— відказав Том.

— Гвалт, хай бог милує! — скрикнув я.— Звісно, що в цьому жодної потреби немає. Та й чого ото забандюрилося тобі раптом відпилювати йому ногу?

— Ну, принаймні так чинили найвизначніші авторитети. Якщо вони не могли скинути з себе ланцюг, вони відбатівували собі руку й тоді тікали з в'язниці. Відняти ногу було б, звісно, ще краще. Але, на жаль, в даному випадкові мусимо від цього відмовитись,— крайньої потреби в нас немає; а крім того, Джім — негр і не втямить, на віщо тес потрібно й чому в Європі є такий звичай; тож покиньмо обтім і думати! Але одну річ у кожному разі можемо застосувати — я маю на оці шнурову драбину. Ми подеремо свої простирадла й зсукаємо Джімові шнурову драбину. А передамо йому тую драбину в пирозі — це найпоширеніший спосіб. Бувають пироги й з гіршою начинкою!

— Стривай, Томе Сойєре, та й чого ти ото якійсь баляндраси то-чиш? — кажу я.— Не треба Джімові ніякої драбини,— до чого він її почепитить?

— Як то — до чого? І це ти мені кажеш? Та ти ж у цьому ні бе ні ме не тямиш! Джім мусить мати при собі шнурову драбину — така вже традиція.

¹ Лангедок — провінція на південні Франції.

² Наварра — давнє королівство на південно-західному кордоні Франції з Іспанією. Анрі (Генріх) IV привів Нижню Наварру до Франції.

— А якого дідька смаленого він із нею робить?

— Що з нею робить? Він може сховати її в себе в ліжкові, правда ж? Адже ж так усі роблять; то й він мусить тягтися за їми. Гаку, ти, здається, нічого не хочеш робити так, як здавна заведено, тебе все кортить щось новеньке та свіженьке встругнути. Даймо, що цього разу Джімові й справді шпурової драбини не треба,— ну, то що? Але ж вона залишиться в його ліжкові після втечі! Адже ж це речовий доказ! Чи ти, може, гадаєш, що їм докази не потрібні? Ще й як потрібні! А ти хочеш, щоб ніяких речових доказів не полишилося? Ото б уже пригодонька була, що б й згадувати! Такого-бо й не видано й не чувано зовсім!

— Ну, — кажу я,— якщо належиться за всіма приписами, щоб Джім мав драбину, то вже нічого не вдієш,— най собі має! Я ж бо зовсім не хочу від тих приписів відступатись. Але є одна притичина, Томе Сойєре,— якщо ми надумасмося подерти наші простириала, аби зсукати Джімові шпуреву драбину, то тітонька Селлі підвезе нам такого воза, що хоч і полу вріж, а втікай. То вже неприємностей, бігме, не обкідаєшся! А я собі так думаю, Томе,— можна було б чудову драбину з гікорової¹ кори змайструвати, вона б пічого й не коштувала. І кози ситі були б, і сіно ціле. І в пирозі її запекти можна, і в солом'янкові сковороди не згірш, як і тую драбину з ганчір'я. А щодо Джіма, то він на таких справах зовсім не розуміється,— й ом у байдуже, з чого саме ми зробили тую...

— Ох, та й утнув же ти, Гаку Фінне, таке, що й купи не держиться! Коли б я був отакий невіглас, як ти, я ліпше мовчав би на твоєму місці. Чи то ж чувана річ, щоб державний злочинець, тікаючи з в'язниці, по драбині з гікорової кори спускався? Базікаєш казна-що, їй-право!

— Гаразд, Томе, роби як знаєш; а як на твою думку, може б той... може, позичити простириало з тих, що їх у дворі на мотуззі порозвішувано, га?

Він погодився, що де було б непогано. Це наштовхнуло його ще на іншу думку, й він сказав:

— Поцуп за одним заходом і сорочку.

— А нашо нам сорочка, Томе?

— Вона Джімові знадобиться щоденника писати.

— Тю на тебе, чи ти при умі? Щоденник! Таж Джім писати не вміє.

¹ Гікорі (білий пекан) — північноамериканське дерево, споріднене з волоським горіхом; його горіхи юстівні, тверду деревину дуже цінить, як матеріал для столярських виробів.

— Ну, то ѿ що з того, що не вміє! Але ж він може робити на сорочці якісь позначки, якщо ми змайструємо йому перо зі старої цинової ложки або ж із старого обруча на ділку.

— Стривай, Томе! Можна ж видрати перо в гуски — і перо краще буде, та ѿ клопоту менше.

— Чи ти коли бачив, ѹолопе, щоб у в'язнів по камері гуси бігали та щоб тії в'язні їм пера вискубали? Вони завше майструють собі пера з чогось дуже твердого та непридатного ѿ цупкого, ну, приміром, зі старого мідяного свічника або іншого чого, що тільки на очі на вине́ться; і тая робота триває нескінчено довго — багато тижнів, а часом і місяців, вигострюють-бо вони тії пера, тручи їх об стінку. І коли б вони навіть тее гусяче перо мали — однаково нізащо б із нього не скористалися. Нема-бо такого звичаю.

— Нехай і так, а з чого ж ми йому зробимо атрамента?

— Багато хто виготовляють ѿного, змішуючи іржку зі слізами; але до того засобу вдаються здебільша пересічні в'язні та баби; найвизначніші авторитети пишуть свою кров'ю. Це може й Джім учинити; а коли йому здумається сповістити цілий світ, що він у тяжкому в'язненні опинився, коли він схоче послати найпростішу таємничу вісточку, де саме він нудгує, — він може надрятати тес ви-делкою на денці цинової тарілки та ѿ викинути її з вікна. Залізна Маска¹ завше так чинив, і це теж чудовий спосіб.

— У Джіма немає цинових тарілок. Його годують з миски.

— То пусте, ми добудемо йому тарілку.

— Але ж ніхто не добере, що він там нашкрябас!

— А це маловажно, Гаку Фінне. Найголовніше — це те, щоб він написав на тій тарілці та викинув її за вікно. Можеш її ѿ не читати. І зовсім не потрібно, щоб хто ту ю дряпанину розчовпав; однаково здебільша пікому не щастить прочитати бодай наполовину тії кривульки, що їх надряпано державними злочинцями на цинових тарілках чи там іще на чомусь.

— То нашо ж тоді тарілки переводити?

— Ну ѿ ушкварив! То ж бо не власні в'язні ві тарілки!

— Однак вони ж все 'дно комусь палежать, еге?

— Ну, та ѿ що, що належить? Адже ж в'язні ві один чорт, що собака, що хорт...

На цьому наша розмова увірвалася, бо залунав ріжок, що кликав до сніданку, і ми поспішилися додому.

¹ Залізна Маска — назва в'язня, що ѿного тримали за царювання Люї (Людовіка) XIV в державній в'язниці. Той в'язень буцімто завжди посив залізну маску.

Протягом ранку мені поталанило позичити простирадло та білу сорочку з мотузки, що на їй білизна сушилася; я віднайшов ще стару торбу і вкинув туди позичене, а по тому взяли ми сховані у бурянах гниючки і їх туди ж таки всунули. Я називаю це позичити, бо мій татусь завжди цеє так узивали; але Том з'ясував, що то не позичання, а крадіжка. Він сказав, що ми допомагаємо в'язням, а їм однаковісінько, як саме тую річ здобуто, аби здобути, і ніхто їх за теє не осудить. То ж бо зовсім не злочин, якщо ув'язнений таке щось украде, що йому конче задля втечі потрібно,— це його право, запевняв Том; а як ми того в'язня заступаємо, то й маємо право красти тут усе, що може нам придатися задля звільнення його з в'язниці. Том мені розтovкмачив, що коли б ми були не в'язні, то була б, як кажуть, тая ж свита, та не такечки пошита; злодіячити-бо може тільки підла та ница людина, якщо її не запроторено до тюрьги. Ну, а коли так, то ми вирішили красти все, що тільки трапиться нам до рук. А проте за кілька день по тій розмові він же сам ізняв бучу за дрібницю — за те, що я поцупив кавуна на негрському баштані й уперезáв його; він примусив мене піти до тих негрів і дати їм десять центів, не поясняючи за віщо. Том казав, що коли він говорив про злодіяцтво, то мав на оці лишень ті речі, які нам були доконче потрібні. Я спробував заперечити, пояснюючи, що кавун був-таки доконче мені потрібний. Та він відказав, що кавун був мені потрібний зовсім не для того, щоб допомогти Джімові втекти з в'язниці,— ось у чим суть. Він казав, що коли б я, приміром, надумався сковати в кавуні ножа й тасмно передати його Джімові, щоб той міг отим ножем тюромовникá вбити, тоді інша річ — тоді все було б гаразд. Ну, та я не схотів із ним сперечатися,— най буде так! — думаю; але на 'кий же біс тоді арештanta заступати, яка мені з того користь, якщо доводиться сидіти та над усілякими тонкощами мізкувати, щоразу як трапиться нагода десь кавуна поцупити.

Оточ, як я вже казав, того ранку ми дочекались, поки всі чисто побралися до своїх справ і в дворі нікого вже не було видіко, і тільки тоді Том заніс торбу до прибочка, а я тим часом стояв у дворі й чатував. Незабаром він вийшов звідтіль, і ми з ним пішли та посідали на колоди — слід було дещо обміркувати.

— Ну, теперенъки вже все готове,— почав він,— окрім струменту; а теє легко добути.

— Окрім струменту? — перепитав я.

— Аточ.

— А якого струменту? Навіщо?

— Перш за все, щоб рити землю. Не зубами ж ми землю шпорталимо, га?

— А оті старі копаниці та кайла, що є в прибочку, не згодяться хіба, щоб негрові підкіп зробити? — питалося.

Він повернувся до мене й подивився так жалісно, що мені аж слізози на очі навернулися, та й каже:

— Гаку Фінне, чи ти коли чув, щоб в'язні мали до своїх послуг копаниці й кайла та всяке інше найновіше знаряддя для того, щоб рити підкопи? Насмілюся спітатися в тебе — якщо в тебе ще хоч краплиночка здорового глузду лишилася — що ж би то за герой був, отої в'язень, коли б він тікав так буденно? Адже ж після цього лишається тільки одне — дати йому ключа від в'язничної брами та й по всій справі! Копаниці та кайла! Овва! Та їх навіть і королям не дають.

— Ну, добре,— кажу,— якщо нам копаниці та кайла ні до чого, то що ж нам потрібно?

— Два колодачі.

— Це, щоб вирити їми підземний хід під халупою?

— Ато ж.

— Та що тобі, Томе Сойере, чи ти не сказився?

— Сказився чи ні — однаково; а так споконвіку заведено,— це найвірніший спосіб. І ні про який інший спосіб я й не чував ніколи, а тим часом я поперечитував усі книжки, що в них розповідається про такі речі. Всі славнозвісні в'язні, що сидять у казематах, риуть собі завжди звідтіль підземні ходи колодачами; та не в землі, щоб ти знов, як ось тутечки, а в гранітових скелях. А скільки ж то часу їм тес відбирає! Минають тижні, ізнов минають, ізнов, ізнову... а вони все длубають ту ю землю, все копирсяють!. Ось, приміром, один в'язень, що сидів у підземеллі замку д'Іф, у Марсельській гавані, то він собі рив та й рив отакечки та й вийшов на волю саме в такий спосіб; і як ти гадаєш, скільки часу все тес тривало?

— Або я знаю.

— Спробуй-но, відгадай!

— Та не знаю я... Місяців... півтора?

— Тридцять сім років¹ — і вийшов з-під землі аж у Китаї. Он як буває! Я хотів би, щоб наша фортеця стояла на гранітовій скелі!

— Але ж Д ж і м не знає нікого в тому Китаї.

— Ну, та й що? Байдужісінько! В того в'язня теж не було жодних

¹ Йдеться про твір французького письменника Олександра Дюма-батька (1803—1870) — «Граф Монте-Крісто». Героя твору, Едмона Дантеса, було ув'язнено в замку д'Іф, що його побудовано на скелястому острівці в Марсельському порті.

знайомих. Завше тебе на манівці тягне, Гаку. Ти б ліпше важливіших речей не спускав із думки.

— Ну, добре вже, мені однаково, де саме він вилізе, аби він виліз і опинився на волі; я гадаю, що й Джімові тес теж однаковісінько. І ще одне — Джім надто старий для того, щоб можна було до нього ножем доритися. Він гигне тим часом.

— І зовсім не гигне. Неваже ти гадаєш, що підкіп у звичайній землі — це те ж саме, що й у каменястому ґрунті, й рити його доведеться аж тридцять сім років, га?

— А скільки ж, Томе?

— Ну, ми не можемо воловодитися із цим так довго, як воно за приспами годиться, бо ж дядькові Сайлесу кожної миті можуть надіслати відповідь з-під Нового Орлеана. Він довідається, що Джім зовсім не звідтіля. Тоді він також щось напише,— може, оголошення про Джіма, чи ще там що, або я знаю. Отже, ми не можемо наражатися на небезпеку й рити стільки, скільки того треба було б. За традицією ми мали б, так я собі думаю, рити щонайменше років зо два, та, на жаль, нам доведеться відступитися. Невідомо, що далі буде, а тому я радив би зробити так: вирімо підкіп якомога швидше, а потім уявимо собі, буцімто ми рили його тридцять сім років. Тоді можна буде відразу ж викрасти Джіма і, тільки-но зчиниться гвалт, організувати втечу. Я гадаю, що так буде найкраще.

— Ну, в цьому мої є якийсь глупд,— зрадів я.— А уявити можна що завгодно; удавати легко; і коли єдино це на заваді стоїть, то я можу уявити, що ми цілих сто п'ятдесяти років рили. Та воно й неважко — тільки-бо приломитися до того. Я заразісінько, вмент два колодачі дістану.

— Діставай три,— сказав він,— з одного нам треба буде пилку змайструвати.

— Томе, якщо це не образливо і не протизаконно,— запропонував я,— то попід дашком, поза вуджарнею, лежить іржава пилка.

Він кинув на мене сумний, розчарований погляд і відповів:

— Тобі, Гаку, нічого не втовкмачиш, дарма праця! Біжи-но мерещій та добувай колодачі — три, чуеш?

І я побіг.

Тільки-но для нас стало ясно, що всі в домі вже поснули, ми спустилися тієї ночі громовідхильником у двір, зачинилися у прибочкові, добули з торби гнилючки й узялися до роботи. Для цього ми розчистили спершу місце при самій підвальні, футів на чотири чи п'ять ушир. Том сказав, що де місце має бути саме поза Джімовим ліжком; тож ми підриємося під ліжко, а коли скінчимо роботу, ніхто й не довідається, що в тій халупі є діра, тим паче, що Джімова ковдра звисає мало не до самого долу, й для того, щоб забачити підкіп — треба нахилитися, трохи підійняти ковдру і аж тоді побачиш. Ну, та й почали ж ми рити, і рили й рили колодачами до саміської півночі; потомилися ми, як собаки, зовсім підупавши на силі, ще й руки собі понамулювали, а проте наслідків роботи нашої не бачили ніяких. Нарешті, я не втерпів:

— Слухай-но, Томе Сойере,— тут не на тридцять сім років роботи стане, а на тридцять вісім.

Він пічого не відповів, лишень зітхнув глибоко, а невдовзі покинув рити. Сидів, замислившись,— гаразд подумав-подумав, а тоді й каже:

— Це все намарне, Гаку,— шкода й праці. Якби ж то ми були справжні в'язні, то треба було б рити далі, та й мали б ми до роботи стільки років, скільки б вона вимагала, їй не треба було б нікуди поспішати; та й рити довелося б лишень кілька хвилин на день, поки заступають варту, так що й руки б ми не намулювали, а підкіп тим часом потрошку підсувався б від року й до року, і все котилося б за статутом — так, як воно ведеться. Проте тепера ми не можемо тутечки длубатися, не кваплячись,— нам же треба якомога швидше! Ми не маємо часу бавитись. А якщо ми ще їдну ніч отако пориємо, доведеться на тиждень роботу кинути, поки руки нам загояться — а раніше годі й думати за колодача братися.

— Що ж нам робити, Томе?

— Я тобі зараз скажу. Може, то й хибно, й недоброзичайно, може, й не гаразд, і я б того, звісно, ніколи б не допустився, але іншого засобу однаково нема: будемо рити підземний хід копаницями, а уявимо собі, що то колодачі.

— Оце до діла — що до пуття, то до пуття! — зрадів я.— Ох, і

голова ж у тебе, Томе Сойере! Тепер я бачу, що розум тобі дедалі все більше й більше проясняється. Копаниця — це ж таки річ, а що там не гаразд та недоброзичайно, як ти кажеш, то мені до того байдужісінько. Коли мені спаде на думку викрасти негра, поцупити кавуна, чи то піддобрити книжку з недільної школи — мені однаково, як то слід за всіма приписами робити,— я дбаю тільки за те, щоб досягти своєї мети. Вже, коли мені потрібний негр, чи то кавун, чи то яка книжка з недільної школи, і копаниця є найкращий задля того засіб, то я копаницею ж і відрию того негра, чи пак кавуна, чи бо книжку з недільної школи; а твої славнозвісні авторитети най держаться собі своєї думки, я за їх і здохлого пацюка не дам.

— Що ж, у такій справі, як наша,— каже він,— можна і уявити, і копаницю пустити в діло; а коли б не це, я б на те нізащо не пристав, та й обіч не стояв би, та мовчки не дивився б, як зневажають споконвічні приписи — бо закон є закон, а безправ'я є безправ'я, і нікому не вільно гвалтувати доброзаконність, якщо людина не цілковитий невіглас та тямить, що робить. Це ти можеш відкопувати Джіма копаницею, не удаючи нічого, бо ти ж у цьому анічогісінько не тямиш; а я не можу, бо знаю достатку, як воно здавна ведеться. Дай мені колодача.

Він мав свого власного ножика, проте я подав йому мого. Він жбурнув його на землю та й каже:

— Дай мені колодача!

Я розгубився, не знаючи, що робити,— по тому збегнув. Я понишипорив трохи в купі старого мотлоху, відшукав там кайло й подав йому, а він узяв його та й ну довбати, не мовлячи до мене й слова.

Він ото завше коверзун такий був. Принциповий.

Тоді узяв же й я заступа до рук, і почали ми копати, рити та відгребати,— аж із шкури виринáли — так робили! Отакечки ми з їм трудилися, мабуть, із півгодини й гадали, що кінця й краю тому не буде і, хоча ми й здорово натомились, проте дещо зробили — таки прорили чималеньку діру. Діставши до своєї хати, я визирнув у вікно й побачив, як Том намагається за всяку ціну видертися громовідхильником угору; та тільки дармá праця! — нічого в нього не виходило, надто собі долоні намуляв. Зрештою, він таки не втерпів:

— А щоб тебе грець попоносив на вилах! Ніяк не вилізу! Як ти гадаєш, Гаку, що мені робити? Чи не нараїш чого, га?

— Еге ж,— кажу.— Боюся тільки, що це буде проти приписів споконвічних. Берися-но вгору сходами, а уявляй собі, що то громовідхильник.

Так він і вчинив.

Наступного дня Том поцупив у господарів цинову ложку та свічника з жовтої міді, щоб змайструвати з них Джімові кілька пер до писання,— та ще шість лойових свічок; а я все увихався коло негрських халуп, чекаючи слушної нагоди, та й поцупив, нарешті, три цинові тарілки. Том, однаке, сказав, що цього замало; але я відповів йому, що все 'дно тих тарілок, які Джім повидає, ніхто не побачить, бо попадають вони у песячий рум'янок та блекоту, які поросли попід віконцем — а ми тії тарілки тоді попідбираємо й віднесемо Джімові назад — і най він знову на їх пише. Врешті Том удовольнився і сказав:

— Зарах мусимо зміркувати, в який спосіб передаватимемо Джімові тії речі.

— Через підкіп,— запропонував я,— коли ми його завершимо.

Він тільки глянув на мене з презирством та буркнув щось на зразок «Мовчи, то подумають, що ти розумний», та й заглибився в думки. Небавом він кинув, що таки вимудрував два чи три способи, проте обговорювати їх іще не час. Казав, що в першу руку треба буде поінформувати об тім Джіма.

Цього вечора, відразу ж по десятій годині, ми спустилися громовідхильником униз, захопивши з собою одну свічку: тихенько підійшли до халупки, постояли під віконцем у Джіма й почули, що він хропе; ми вкинули свічку йому в вікно, але він не прокинувся. Тоді ми убралися в прибочок й узялися до роботи, орудуючи копаніцею та заступом; за дві з половиною години ми впоралися з підкопом остаточно. Ми пролізли під Джімове ліжко, по тому, трохи поплазувавши та понищпоривши, відшукали свічку й засвітили її. Ми посторонили над Джімом,— він спав спокійним та здоровим сном і, либо нь, почував себе прегарно,— а тоді зачали будити його тихо й обережно. Він так на нас тішився, що заледь не плаکав; він і «небожатами» нас узивав і «лебедоньками»,— пестував, як умів; він хотів був, щоб ми відразу ж добули десь шрубля, зняли ланцюга йому з ноги та дали б драла разом із ним, не гаючи часу. Але Том довів йому, що така втеча суперечить всім приписам споконвічним, і, сівши до нього, розповів, які в нас плани, додаючи, що ми ладні змінити їх за один мах, якщо підніметься веремія; і що боятися йому нічого, бо ми звільнимо його, доконечне. Тоді Джім заспокоївсь, і ми сиділи з ним, і балакали про се ѹ про те, нагадуючи собі давні часи. Далі Том почав розпитуватися в Джіма; і, коли той сказав йому, що дядько Сайлес двічі на день занікує до нього, аби разом із ним богові помолитися, а тітка Селлі забігає довідатися, чи добре йому тутечки, чи він не голодний тощо — ох, і добрячі ж які людопъки, що вже хто й' зна які! — Том ісказав:

— Отепер я вже знаю, як це все влаштувати. Ми передаватимемо тобі дещо через них.

Я йому тут же таки заперечив:

— І в голові собі такого не покладай. У тебе що: ні крихти розуму немає?

Однак він не звернув на мої слова ніякісінької уваги — лише нь провадив своєї далі. Оде завше так, як він уже що надумав, то краще його не чіпай!

Отже, він сказав Джімові, що пиріг із шнуровою драбиною та інші більшенькі речі ми передамо через Ната — негра, що носить йому їжу, а Джім мусить узяти очі в руки та піз з чого не дивуватися, а тим більше не краяти того пирога при Натові; а дріботу розмаїту ми кидатимемо дядькові до кишенні, й Джімові треба буде непомітно її звідтам витягати; а ще можна буде дещо прив'язувати до зав'язок тігчиного фартуха, чи то класти їй до кишенні, якщо поталанить; та ще він переповів Джімові, що то будуть за речі та навіщо вони потрібні. А ще Том учив його, як писати щоденника на сорочці власною кров'ю та ще всякого багато. Взагалі все йому розповів. Джім, здавалося, не добирає у тім усім ніякого глузду, проте він припустив, що оскільки ми білі, то, певно, тямимо на цих речах більше за нього; загалом він був удоволений і обіцяв виконувати все, як наказав Том.

Джім мав багато тютюну та люльок з кукурудзяних качанів; тож ми гарно перебули тулу нічку всі вкупі; по тому ми вилізли назад через наш підкіп та й пішли спати додому; тільки ото руки ми собі геть-чисто обідрали. Том був у піднесеному гуморі; він дуже радів, казав, що зроду ще не брав участі в такій веселій та повчальній грі; і коли б він тільки знав, як це зробити, він продовжив би цю гру на ціле своє життя, а потім заповідав би нашим дітям звільнити Джіма; безперечно, й сам Джім поступово звикне до такого існування, і йому все більше й більше тут подобатиметься. Том казав, що в такий спосіб можна було б розтягти тую справу років на вісімдесят і встановити таким чином новий рекорд. І він ще казав, що всі, хто брав участь у цій геройчній діяльності,— вславилися б на всі віки й правіки.

Зранку подалися ми до стосу дров та порубали свічник із жовтої міді на маленькі кавалочки, і Том заховав їх разом із циновою ложкою до кишенні. Тоді ми пішли до негрських халуп, і поки я забивав Натові баки, Том увіпхнув кавалок свічника до маїсової балабушки, що лежала в Джімовій мисці, а по тому ми почимчикували за Натом, щоб побачити, як же воно вийде, та й вийшло чудово: Джім ледь відкусив кавалок балабушки, як мало не покришив собі геть усенські зуби — кращого вже й не придумаєш! Том Сойєр сам так сказав. Джім, звісно, і навзнакі не дав, що то щось незвичне, він удав,

ніби то камінчик дрібний чи що інше до балабушки потрапило; так, мовляв, частенько буває,— самі ж знаєте! Проте надалі він піколи нічого отакечки відразу не кусав: обов'язково проштрикне три-чотири рази виделкою.

Ото стоїмо ми в халупі, тъмяне світло ледь-ледь до неї просякає, аж раптом з-під Джімового ліжка вискочило двійко дойд; а далі почали вискачувати інші, аж назбиралося їхесь, мабуть, одинадцять, так, що в халупі вже й ворухнутися було ніяк. А пай йому біс,— ми ж забули двері до прибочка причинити! Негр Нат зарепетував щодуху: «Відьми!» — та й упав, як сніп, на долівку поміж собаки, скиглячи, наче перед смертю. Том розчинив двері павстяж та кинув надвір кавалок м'яса з Джімової миски; собаки кинулися за тим м'ясом, а Том миттю вибіг за ними й відразу ж повернувся назад, прибивши за собою двері, і я зрозумів, що двері до прибочка він також устиг причинити. Тоді він заходився коло негра, умовляючи його, та потішаючи, та запитуючи, чи часом йому не приверзлося казна-чого. Негр підвівся, полупав деякий час очима та й каже:

— Мастере Сіде, ви знову казатимете: «Ото з тебе бéмул несосвітений!» Та тільки, щоб мене до вечора на лаві положили, якщо я оце заразісько на власній очі не бачив цілій мільйон хортів, чи дияволів, чи ще якого чортовиння!.. Бігме, вони були ту-течки, ось на цьому місці... Мастере Сіде, я в ідчува в їх — в ідчува в їх, сер. Вони наді мною крутилися, по всенікому мосму тілі ходили. А щоб мені бодай іден відьмак до рук потрапився, ото вже почастував біг я його так, що йому небо за ма-кове зернятко здалося б,— до нових вінників пам'я-

тав би! А дали б вони мені святий спокій! Йой, паночку, більше я нічого вже не жадаю.

Том сказав:

— Гаразд, я тобі скажу, яка моя думка. Чого вони з'являються тут саме тоді, як оцей утеклий негр снідає? Та того, що вони голодні—щоб ти знав! Спечи ім зачарованого пирога, ось що тобі треба зробити.

— Господи, боженьку ж мій, мастере Сіде, та як же я їм такого пирога спечу зачарованого? Я ж бо не тямлю, як його робити! Я й не чув про такеє зроду-віку.

— Ну, гаразд, то я спечу його для тебе сам.

— Та нèвже ж ви спечете його, голубе мій? Справді? Та я вік за вас молитимусь, я вам ноги цілуватиму, паночку!

— Ну, добре вже, за ласку твою та за те, що нам негра втеклого показав, я спечу його задля тебе. Але ж бо мусиш ти обережний бути. Як ми пектимемо, то мусиш ти спиною до нас повернутися і не дивитися, що ми у миску кластимемо — і краєчком ока аби не дивився! І коли Джім той пиріг з миски вийматиме, теж не дивися — а раптом щось страшне станеться, мені навіть важко уявити, що саме!.. А найголовніше пильнуй, аби ти жодним способом ні до чого зачарованого не доторкався.

— Не доторкатися, мастере Сіде? Та най бог милує! Та щоб мені хоч і десять сот тисяч мільярдів доларів дали — я й пальцем ні до чого не доторкнуся.

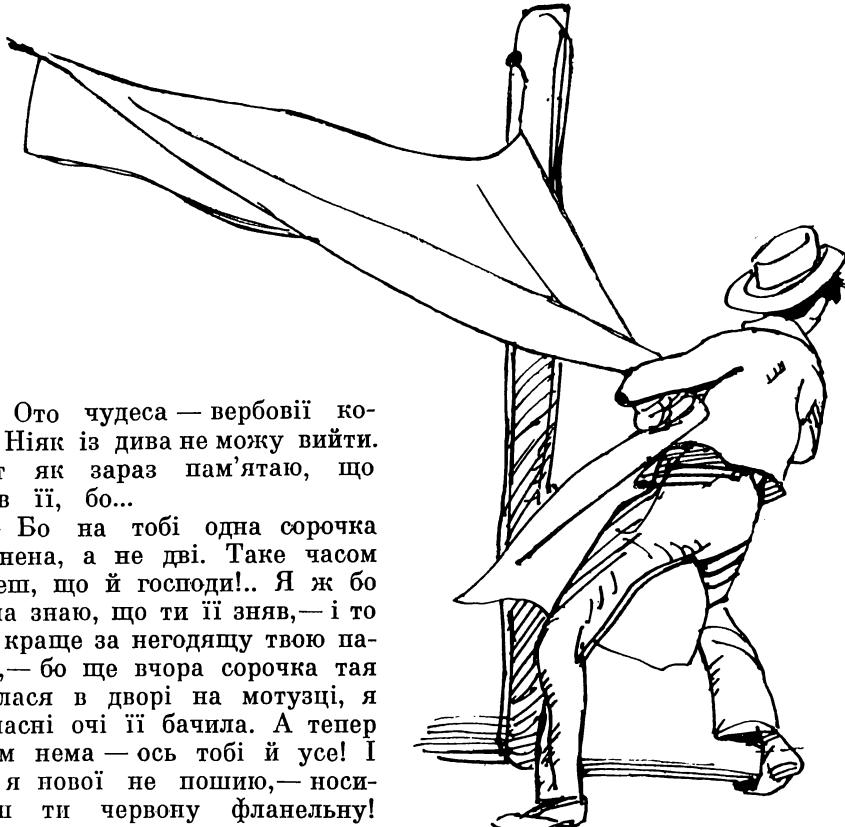
Отже, цю справу ми уладнали. По тому подались ми на задвірок, до смітника, де купою валялися старі черевики, ганчірки, побиті пляшки, розмаїті негодяці бляшанки та інший мотлох; понишпопривши в тій купі, ми добули звідтіля стару бляшану миску, позатикали в їй якнайцільніше всі дірки, щоб можна було спекти у ній пиріг, а тоді спустилися до льоху й набрали в тую миску борошна аж по саміські вінця, позичивши його в тітусі, а звідтіль уже пішли снідати, причім дорогою знайшли ще два покривельні цвяхи-бренталі, і Том сказав, що вони в'язніві дуже знадобляться — адже ж зможе ними на мурах в'язниці своє ім'я та сумну розповідь про свої злигодні вишкрябати; одного брентала вкинули ми до кишені фартуха тітки Селлі, який саме на стільці висів, а другого застремили за бинду на дядьковім Сайлесовім капелюсі, що лежав на бюрці, бо дітлахи повій нам, що тато й мати підуть ізранку до втеклого негра; по тому ми сіли до столу, і Том укинув цинову ложку до кишені пальта дядька Сайлеса; а як ні його, ані тітки Селлі ще не було, то довелося нам на їх почекати.

Прийшла вона, нарешті, страшенно знервована, розчервоніла й сердита, і ледве дочекалася кінця молитви; а тоді почала 'днією рукою каву розливати, а другою — тією, що з наперстком — раз у раз стукала по голові 'дного з дітлахів, що саме підлазив їй під руку, та все примовляла:

— Я вже й ніг під собою не чую — так нашукалася! Просто забагнути не можу, куди поділася твоя друга сорочка!

Серце мені покотилося десь униз — проз легені та печінку — й заплуталося межи кишбок, а кавалок маїсової балабушки став мені кісткою в горлі; я закашлявся так дуже, що той кавалок вискочив мені з рота, перелетів понад столом і влучив одному дітлахові в око, та так, що той крутнувся, як робак на гачкові, та зарепетував скільки було сили, а Том аж посинів, хвоста підігнувши, — так ізлякався! Приблизно із четверть хвилини сиділи ми ні в сих ні в тих, перепутившись... Ох, і становище ж було! Бігме, я свою частку за півціни віддав би, аби покупець нагодився. Та по хвилі ми обое оговталися, — то від несподіванки збилися ми з плигу.

Дядько Сайлес сказав:

— Otto чудеса — вербовії ко-
лоса! Ніяк із дива не можу вийти.
Я от як зараз пам'ятаю, що
зняв її, бо...

— Boeh на тобі одна сорочка зодягнена, а не дві. Таке часом скажеш, що й господи!.. Я ж бо й сама знаю, що ти її зняв,— і то знаю краще за негодяшу твою па-
м'ять,— бо ще вчора сорочка тая сушилася в дворі на мотузці, я на власні очі її бачила. А тепер її там нема — ось тобі й усе! І доки я нової не пошию,— но-
ситимеш ти червону фланельну! Це вже третя сорочка за остан-
ні два роки, що мені її дово-
диться тобі шити! Еге ж,— на тебе ніяк не настачишся! Чи то ж я маю з шкури видиратися, аби ти в сорочці ходив?! От ти мені хоч вогню прикладай,— а не можу я утямки взяти, що ти з ними робиш!.. Здавалося б, як на твої роки, то вже час навчитися берегти свої речі!

— Я знаю це, Селлі, й геть усяко намагаюся берегти. Але ж не тільки з моєї причини те сталося,— ти ж сама гаразд знаєш, що коли сорочки на мені, їм нічогосько не трапляється, та тільки-по я їх ізняв... Я, здається, ще й разу не загубив із себе сорочки!

— То не твоя провина, що ти не загубив, Сайллесе; коли б ти міг загубити з себе сорочку, ти б неминуче тес вчинив, я певна. Але ж

не тільки сорочка пішла за вітром. Ще й ложка десь запропала; та й це ще не все. Було десять ложок, а лишилось-но дев'ять. Твою сорочку, мабуть, чи не теля з'їло, але ж ложки воно ніяк не могло проковтнути, то вже річ певна.

— А що ж ішо запропало?

— А те, що шість с в і ч о к запропало,— от що! Звісно, їх могли почути пацюки; я навіть певна, що вони їх поїли. Дивно мені тільки, як це вони ще цілий будинок наш не поточили? Ти все збирася затушкувати дірки в господі, що вони їх попрогризали, та, як то мовиться,— казав пан кожух дам, та й слово його тепле... Якби вони не були такі дурноголові, Сайлесе, то давно б уже кубились в твоєму волоссі — а ти б, напевне, того й не помітив! Т'адже ж не пацюки почутили ложку, то вже я добре знаю.

— Годі-бо, Селлі, я признаюся до вині,— звичайно, то мій недогляд. Завтра ж обов'язково позатушковую всі дірки.

— О, можеш не квапитися — і в наступному році ще встигнеш... Матільдо Анджеїно Арамінто Феллс!

І на цім слові наперсток тріснув дитину по голові, й дівчатко витягло пальці з цукорніці, не насмілюючись навіть пікнути з протесту. Тої ж хвилі до галерійки вбігла негритянка й згукнула:

— Йой, місіс, у нас простираво десь поділося!

— Простираво десь поділося! Хай бог милує,— чи буде цьому край?!

— Я сьогодні ж усі дірки позатушковую,— ніякovo промовив дядько Сайлес.

— Ох, помовч уже ліпше! Ти що, може, гадаєш, що пацюки й простираво почутили? Куди ж воно поділося, Лізо?

— Присяй-богу, не знаю, місіс Селлі. Вчора воно висіло на мотузці, а нині його вже нема: хто й' зна, де поділося...

— Мені здається, що кінець світу починається! Зроду-віку такого не чула й не бачила!.. Сорочка, та простираво, та ложка, та шість сві...

— Mісіс,— прибігла молода мулатка,— мідяний свічник десь запропав!

— Забираїся звідси, негіднице, бо як завдам тобі зараз чосу...

Ой горенько,— тітці допекло вже, знати, до живих печінок. Я почав поглядати навколо, метикуючи, а чи не ліпше лопонути з покою, та й вирішив тишком-нишком ушитися звідси й пересидіти в лісі, доки на годині стане. А тітка Селлі розійшлася так, що просто спину їй немас,— сама себе розпаляє, хоч ти їй кілок на голові теші! — а решта всі принишкли, анітелéнь! Аж раптом дядько Сайлес, розгублено глипаючи на неї, витягає зі своєї кишені ложку. Тітка Селлі

так і завмерла, роззявивши рота та знявши догори руки; що ж до мене, то я щиро зажадав опинитися ту ж мить ув Єрусалимі або де інде, якнайдалі від цього місця. Але це тривало недовго, вона-бо відразу ж ісказала:

— Так я й гадала! Виходить, вона ввесь час лежала в твоїй кишені; і я більше ніж певна, що й решту речей ти також десь заховав. Як вона туди потрапила?

— Я й сам не второпаю, Селлі,— відповів він винувато,— а то б я напевне тобі сказав. Може, он як: я оце перед сніданком читав сімнадцятий розділ «Діянь»¹ і гадаю, що, мабуть, ненароком поклав до кишені ложку замість євангелія; ну, так і є! Євангелія-бо в мене в кишені немас. Я ось заразісінько піду та подивлюся, чи там воно, де я його поклав; якщо Євангеліє лежить на місці,— я знатиму, що я не поклав його до кишені; отже, виходить, що я замість євангелія поклав туди ложку та...

— Ой, на бога! Дай ти мені святий спокій! Гетьте звідси всі до 'дного і щоб і духу вашого тут не було!.. Та не навертайтесь мені на очі, поки я заспокоююсь!

Я почув би її навіть і тоді, коли б вона це попшепки до себе сказала, а не горлала щосили; і я підвівся б та скорився їй, навіть коли лежав би мертвий.

Як ми минали вітальню, старий узяв свого капелюха, й бренталь випав з-поза бинди додолу, він підняв його, поклав мовчки на камінову поличку та й подався з хати. Дивлячися на старого, Том нагадав собі про ложку та й каже:

— Так, ним передавати речі більш не можна: він ненадійна людина.— А по тому додав.— А втім, добувши з кишені ложку, дядько став нам, сам того не відаючи, у великій пригоді; треба йому віддявити, та щоб в ін знову ж таки об тім не відав: ходімо та позатушковуймо всі паперкові нірки!

Виявiloся, що паперкових нірок у льосі є до біса, і хоча нам це відібрало більш ніж годину часу,— ми, проте, з честю та сумлінно впоралися з роботою. Заледі устигли ми з тим покінчти, коли печуємо — кроки по сходах; тож ми загасили світло та причаїлися; гульк, аж суне старий Феллс із свічкою в одній руці та оберемком розмаїтого мотлоху в другій; та такий ото розсолобуватий, наче сновида. Спершу поткнувся він до 'дної нірки, потім до другої — доки всі обійшов. А тоді постояв щось хвилин із п'ять, обираючи в задумі лой зі свічки; а тоді повернувся, мовуві сні, та й почвалав повагом до сходів, бурмочучи сам до себе:

¹ Йдеться про «Діяння апостолів» — п'яту книгу євангелія.

— Щоб я так жив — не пригадую собі, коли я це робив. Я міг би показати їй, що тут усе гаразд і що через пацюків винуватити мене нічого. А втім, най собі винуватить! Чи сяк чи так,— однаково не буде з того ніякого пуття.

Отак він брався східцями вгору, мимрячи собі щось під ніс, а після нього й ми вийшли з льоху. Чудовий був старий! І такий він мені в пам'яті й полішився.

Тома дуже бентежило — що ж його з ложкою робити, бо, каже, без ложки ми ніяк не обайдемось. Отож думав він, думав та й надумався; обміркувавши все, він пояснив і мені, як ми тес зробимо; після чого ми повернулися до їдалні та й ну коло кошичка з ложками снуватися, поки побачили, що тітка Селлі йде; тоді Том почав тії ложки лічити, викладаючи їх одну по одній з кошичка, а я тим часом почутив одну, сховавши її собі до рукава.

— Уявіть собі, тітусю Селлі,— звернувшись до неї Том,— тут тільки дев'ять ложок.

А вона яому на тес:

— Ходіть собі — бавтеся, тільки не морочте мені голови! Я знаю ліпше за вас, я-бо власними руками їх лічила.

— Еге ж, я ж бо двічі перелічував їх, тітусю, і все ж у мене тільки-но дев'ять виходить.

Вона, знати, відразу вся гнівом загорілася, а проте підійшла й почала тії ложки лічити; та й кожен таке зробив би, на її місці бувши.

— Боженьку ж мій милосердий, їх тут ісправді тільки-но дев'ять! — згукнула вона.— Ото нечиста сила, доведеться знову перелічувати!

Я тихесенько поклав на місце тулу ложку, що держав її перед тим у рукаві; вона перелічила їх та й каже:

— А бий тебе сила божа! Знову їх десь ть!

А сама стоїть сердита така й не знає, на яку ступити. А Том і каже:

— Ні, тітусю, мені все ж не віриться, щоб їх було тут десять.

— Ти що ж, йолопе, не бачив, як я їх лічила?

— Та бачив, але...

— Гаразд, дивись — я полічу їх ще раз.

Я знову їду підсобрив, і вийшло знову дев'ять, як перед тим. Це мало не довело її до сказу,— вона тремтіла вся й лютилася, аж підскачувала. А проте лічила ті ложки, й перелічувала, й долічила вже до того, що й кошичка до ложок прибічувала; отож тричі виходило в неї, як треба, а тричі — ні. Ну, тут вона вже так розлютилася, що вхопила того кошичка та як швиргоне його від себе, то так він у кицьку і влучив, що ніякого лиха не сподівалася; по тому наказала нам геть забиратися і дати їй до чуття прийти, а якщо ми до обід ще муляти-

мемо їй очі, вона спустить на нас шкуру. Однак клята ложка лишилася в нас, ба навіть під час того, як тітуся нас вигетькувала, встигли ми тую ложку їй до кишенівки вкинути; отже, Джім дістав ще до обід і ложку й бренталя. Ми були з того дуже вдоволені, і Том сказав, що задля такого успішного завершення справи можна було б навіть і вдвое більше клопоту мати, бо ж тепера тітуся Селлі нізацько в світі тих ложок не перелічить, навіть щоб випало їй померти; а якщо їй перелічить, то нізацько не добере, чи то правильно поліченено, чи ні; їй-бо вже так із тим лічінням мозок замакітрився, що принаймні наступні три дні вона до того не братиметься, ба навіть може тому смерть заподіяти, хто пропонуватиме їй лічити.

Отже, ми повісили простирадло назад па мотузку, а натомість по-дупили в неї інше — з її шафи; таким чином, упереміжку крадучи простирадла й повертаючи їх назад, ми протягом двох чи трьох днів довели тітусю Селлі до того, що вона геть зовсім не знала, скільки ж у неї, зрештою, тих простирадл; кінець кінцем вона заявила, що навіть і знати об тім не хоче — на чахи ти їй на те, скільки в неї простирадл, і не бажає вона через такі дурниці занапашати свою душу; вона не перелічуватиме їх, хоч би їй довелося задля цього й важити своїм життям — ліпше вмре.

Отакечки за допомогою теляти, пацюків та лічіння з перешкодами ми цілком уладали справу з сорочкою, простирадлом та свічками, а щодо свічника, то вже якось-то буде, — дармá! — викрутимось.

Що ж до пирога — йой, і довелося ж нам коло його попововтузитися! Ми з Томом крутилися, наче тії мухи в окропі. Місили ми його в лісі й там же пекли; і запікся він, зрештою, лепсько, хоча й не за один день; ми перевели аж три повні миски борошна, перш ніж цього досягли, не кажучи вже про те, що геть-чисто пообпікали собі руки та що очі нам димом повийдало; розумієте, нам треба було самої лишень зовнішньої шкоринки, а проте ніяк не щастило підтримати її зсередини, і вона раз у раз провалювалась. Та, зрештою, ми таки способу добрали: треба покласти драбину в пиріг, а тоді й заsectи її. Отож наступної ночі подалися ми до Джіма і разом з ним подерли наше простирадло на вузенькі стяжкі, а з них зсукали шнури, і ще задовго до світанку вже мали собі добрячого шнура, що на ньому любісінсько можна було б повісити першу-ліпшу людину. Причім думкою ми в'явили собі, буцімто витратили на цю роботу аж дев'ять місяців.

А перед обідом ми віднесли нашого шнура до лісу, але виявилося, що він у пирозі не вміщається — завеликий. З одного простирадла шнур стане на сорок пирогів, якби нам така кількість була, зрештою, потрібна; а ще-бо можна було б його й у мисці з юшкою передавати,

і в ковбасі, і ще будь у чому. Ого-го! Цілісінський обід можна було б приготувати.

Однакає стільки шнуру ми не потребували. Нам аби на один пиріг вистачило, тож решту ми викинули геть. У мисці ми не пекли нічого, бо боялися, що вона може на вогні розтопитися. Проте в дядечка Сайлеса мався чудовий мідяний казанок-ронделик із довгим дерев'яним держальцем, у якому він варив собі воду. Він дуже тим ронделиком пишався, тому що якийсь шляхетний його праپредок привіз того ронделика аж із саміської Англії, прибувши сюди разом із Уїльямом Завойовником¹ на кораблі, що звався «Мейфлауер»². Ронделик отої переховувалося на гориці серед розмаїтого начиння та мотлоху й інших цінних речей, не через те, що тії речі були чогось варті, бо не варті вони були анічогісінсько, але через те, що то все були реліквії. Ото ж ми ту ю реліквію й підсобрили тишком-нишком, і, аби дати їй ужиток,— до лісу віднесли. Щоправда, перші пироги в ній горіли, зате останній вийшов чудово. Ми вимостили ронделика зсередини тістом та поставили його на жар; тоді вклали туди зсуканого шнура, а поверх його — другий шар тіста та й наклали покришку на все тее, а поверх неї жару наклали і, користуючися довгим держальцем, відійшли від вогню на п'ять футів; нам було зручно й не жарко, і за п'ятнадцять

¹ Уїльям Завойовник (1027—1087) — вождь норманнів, що 1066 р. завоювали Англію.

² «Мейфлауер» — вітрильник, що на ньому 1620 року вперше з Англії прибули до Нового Світу переселенці.

хвилин вишікся такий пиріг, що аж очі в себе вбирав. Так-то воно так, але ж людині, якій заманулося б його скуштувати, слід було б насамперед придбати собі щонайменше два жмутки копирсáлочок,— адже ж тая шнурова драбина могла, чого доброго, застрягнути їй у зубах; та й за живіт тую людину, мабуть, так ухопило б, що аж у дугу зігнулася б вона від того частуваннячка. Еге ж, що й казати,— надовго відбило б ій хіть до їжі,— то вже не сумлівайтесь!

Нат не насмілився глянути, як ми той зачарований пиріг до Джімової миски вкладали; тож ми підсунули під пиріг ще й три цинові тарілки; таким чином Джім одержав усе як слід, а коли зоставсь на самоті, розламав пирога й заховав шнурову драбину до свого солом'янника; а по тому нашкрябав якісь кривульки на циновій тарілці та й викинув її з вікна.

Ох, та й марудна ж то справа тії пера виготовляти, а що вже пилку, то й поготів! А Джімові здавалося, що найважчая річ — то напис: ну, як ти його той напис вишкрябаєш, та ще й на мурі, якщо ти взагалі ані жé у писанні не тямиш. А проте, чи хочеш ти, чи не хочеш, а мусиш... Том запевняв, що без напису ніяк не можна обійтися. Не було ще жодного випадку, щоб державний злочинець не полішив на в'язничному мурі якого напису та свого герба.

— Згадаймо, приміром, леді Джейн Грей,— мовив він; — згадаймо Джілфорда Дадлі; згадаймо старого Нортумберленда¹! Що й казати, Гаку, виконати все тес важконько, а що ж ти вдієш? Невже ти гадаєш, що без цього обійтися можна? Джім доконче мусить видряпти і власноручний напис і герб. Всі так роблять.

А Джім на тес:

— Ой мастере Томе, та в мене ж того герба й сліду немає!.. І нічогісько я не маю, окрім цієї подертої сорочки, а на їй я мушу щоденника писати, самі ж бо загадали!

— Який-бо ти, Джіме! Ну, нічогісінько ти не второпав! Герб — то зовсім що інше.

— А все ж,— втрутився я,— Джім каже правду, що герба він не має, бо ж таки не має.

— Можна б мені цього й не поясняти,— відрубав Том,— знаю, що не має; але матиме герб — щоб я з цього місця не зійшов! — матиме його ще перед утечою. І тікатиме він з в'язниці, додержуючи в сіх приписів, як то здавна ведеться, щоб честі своєї не заплямувати,— чув?!

Ми з Джімом почали гостріти пера на цеглині: Джім майстрував своє з жовтої міді, а я — з цинової ложки. Тим часом Том сидів та виметиковував якийся герб для Джіма. По деякім часі він ознаймив, що на думку йому набігло кілька прегарних гербів, але він не зна, коророму з них віддати перевагу; а втім, є один такий, що на ньому, мабуть, можна було б зупинитися. Том запропонував таке:

— Щит розподілено буде золотою стягою — чи вгорі, чи лишењ

¹ Джейн Грей (1537—1554) — англійська королева від 6 до 14 червня 1553 року. Марія Тюдор (королева Мери I) скинула Джейн Грей з престолу і завдала до в'язниці разом із її чоловіком Джілфордом Дадлі та свекром, герцогом Нортумберлендським.

праворуч унизу; на перевіссі буде косий темно-червоний хрест, а під ним лежатиме собака, як основний символ; а під лапами її зображене буде ланцюга — на знак рабства; в горішній зубчастій частині — буде зелений шеврон та три ввігнуті лінії на блакитному тлі, а в нижній частині — поміж хрестом та нижнім окраєм — йтиме зубчасте перевісся; вінчатиме щит утеклий негр, змальований чорною фарбою, із клунком за плечима — в чорній смузі на лівім боці щиту. Щита того підтримуватимуть дві темно-червоні підставки — де ми з тобою; девіз: «*Maggiore fretta, minore atto*». Це я з книжки взяв — означає: «Скорий поспіх — людям посміх».

— Чи ти ба! — не вцілів я.— Ну, девіз іще — сяк-так, а решта ж до чого?

— Нам тепер немає часу про теє розводитись,— відказав він,— нам треба робити, рук не покладаючи, та мерщій забиратися звідси.

— Гаразд,— кажу я,— поясни бодай хоч щось із того. Що то таке, оте «перевісся»?

— Перевісся... перевісся... стривай, саме тобі й не треба того знати. А йому я покажу, як це робиться, коли треба буде.

— Пусте, Томе,— кажу я,— я угадаю, що ти міг би все ж сказати людині. А що то за «чорна смуга на лівім боці»?

— Й-право, я й сам не знаю. Але Джім повинен обов'язково її мати. В усіх можновладців вона є.

Ото він завжди так викручувався. Коли йому, з якихось міркувань, не хочеться комусь щось пояснити,— він обов'язково знайде засоб, якого уникнути. Ви хоч і тиждень йому з тим спокою не давайте, а він і гадки не має.

Таким чином залагодив він справу з гербом, а тепера взявся до решти, себто почав складати той напис, що його Джім мав вишкрябати на стінці,— всі-бо так роблять. Том склав багато написів розмаїтих, написав їх на папері й зачитав нам уолос:

«1. Тут луснуло в'язнєве серце.

2. Тут бідолашний в'язень, забутий від друзів та світу, волочив мізерне своє животіння.

3. Тут розбилось самотнє серце, ѹ жива душа полинула на спочинок по тридцяти семи роках самотинного ув'язнення.

4. Тут, без родини й без друзів, по тридцяти семи роках гіркого ув'язнення, загинув шляхетний незнайомець, боковий син Луї XIV¹.

¹ За деякими французькими джерелами — в'язень «Залізна Маска» був герцог Вермандуа, боковий син Луї (Людовіка) XIV та мадам Лавальєр. За ляпаса дофінові Вермандуа було засуджено на довічне ув'язнення.

Голос Томові тримтів під час читання — він так зворушився, що заледь не розплакався. Прочитавши, ніяк не міг зміркувати, якого ж саме написа муситиме Джім напікрябати на стінці — всі-бо вони були їднаково гарні; кінець кінцем Том запропонував надряпати їх усі. Джім ісказав, що він і за рік не впорається всі ті қурзú-верзú бренталем на колодді награмузляти, та він до того ж і літер писати не вміє; але ж Том заспокій його,— мовляв, він сам йому всі літери понакреслює, і Джімові полішившися тільки дрібничка — обвести тії літери, вишкрябуючи їх цвяхом. Подумавши трохи, Том додав:

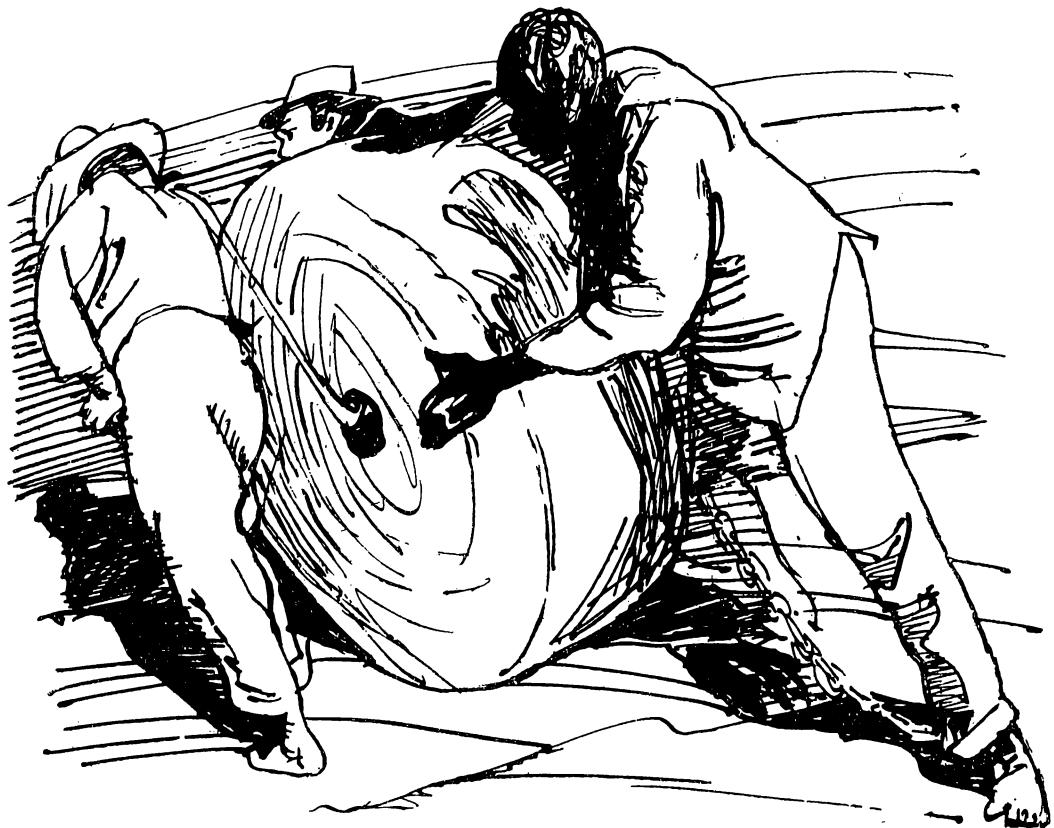
— Мабуть що на колодді карбувати такії написи ніяк не випадає; в порядних в'язницях немас дерев'яних стін; нам треба карбувати напис на камені. Ну що ж,— як треба, то й треба,— добудемо камінь.

Джім сказав, що камінь буде ще гірший за колоддя; таке-бо карбування відбере йому силу-силенну часу. Том сказав, що дозволить мені, аби я Джімові допоміг. По тому він підійшов подивитись, як у нас із Джімом справа із перами посувается. Ох, та й марудна ж і тяжка була тая робота — робиш, робиш: ні за тобою, ні перед тобою,— хоч плач!.. Ще й руки мені ніяк не хтіли гоїтися, а тим часом справа в нас затамувалася. Отже, Том запропонував:

— Я знаю, як цій справі зарадити. Нам однаково потрібний камінь задля герба й задля сумовитих написів, тож ми можемо два зайці одним махом убити. Біля тартака валяється здоровецьке жорно, от ми його собі й поцуپимо,— на ньому-бо й карбувати можна, і пера гостріти, і пилку також.

Ідея ця була й справді велична; та й жорно також було, нівроку йому, величен'яke; а проте ми сподівалися, що якось упораємося. Над північ подалися ми до тартака, полішивши Джіма за роботою. Ми поцуپили тес жорно й покотили його додому. Ох, і набралися ж ми з ім лиха!.. Так старалися, аж очі нам рогом лізли, а воно все набік пада та й пада, ще й нас мало не розчавило. Том сказав, що те кляте жорно доконечне 'дного з нас розчавить, поки ми докотимо його до хати. На превелику силу доперли ми його до півдороги та й зовсім із змобіги вибились — до синього поту допрацювалися. Бачимо — самі не подужаєм, тра Джіма на підмогу кликати. Ну, то він підважив своє ліжко, зняв із ніжки ланцюга й обвинув його собі круг шиї та й виліз за нами підкопом з халупи, а там ми з ним наперли на тес жорно скільки сили й покотили його, як пір'їнку; а Том тим часом верховодив. Ого-го, він був до того діла майстерний! Жодному хлопцеві й не дорівнятися — такий був із його розпорядник! Еге ж, він усе чисто знав, що й до чого.

Хоч підкіп наш був широченький, а все ж не такий широкий, щоб крізь нього могло пролізти порядне жорно; довелося Джімові взятися

за копаницю й докласти своїх рук,— отож минув короткий час і жорно опинилося в халупі. Тоді Том надріпав бренталем на йому написи й присадив Джіма до роботи,— з бренталем замість шрібля та залізним шворнем замість молотка (ми його знайшли серед різного мотлоху в прибочкові) — і загадав Джімові працювати, поки згорить уся свічка, а вже по тому покластися до ліжка та тільки спершу сховати жорно під своїм солом'янком і спати на йому. Ми допомогли Джімові одягти назад ланцюга на ніжку його ліжка й зібралися, було, вернувшись до нашої спочивальні, коли це Томові раптом ізнову щось у голову впало й він спітав:

— У тебе є тут павуки, Джіме?

— Ні, сер; дяка богові, немає, мастере Томе.

— Гаразд, ми тобі їх роздобудемо!

— Йой, не доведи боже, голубчику! Не треба мені павуків! Я ж іх боюся. Як на мене, то вже лішне гrimучинки.

Том думав хвильку, мо' дві, а тоді й каже:

— Чудова думка! Мабуть, так і раніше робили. Авеж, звісно робили! Ну, просто надзвичайна думка, ій-право! А де ж ти його три-матимеш?

— Кого триматиму?

— Як кого, — гrimучника.

— Гвалт, рятуйте!.. Ой паночку, згляньтеся на мене, не дайте пропасти, мастере Томе! Та, якщо гrimучник сюди залізе, я вискочу звідси як стій, якби мені навіть довелося для цього провалити власною голововою цю стінку.

— Ат, дурниці, Джіме! Ти поволенъки звикнеш до нього та й перестанеш боятися. Згодом ти зможеш навіть його приручити.

— П р и р у ч и т и ?

— Авже, дуже просто. Кожна-бо тварина любить, щоб її прилашили, і навіть не подума кусати людину, яка її пестує. Ти міг би вичитати те з першої-лішої книжки. В кожному разі, спробувати не завадить: лишень два-три дні, — чуеш? Як то кажуть — догнав не догнав, а погнатися можна. Отож за короткий час ти його можеш так приручити, що він тебе щиро полюбити; і спатиме з тобою; а й на хвилинку не скоче з тобою розлучитися; і звиватиметься навколо твоєї ший, й устромлятиме свою голову тобі до рота.

— Ой, про сю ж я вас, мастере Томе, не кажіть такого, голубе мій! Я ж не можу цього стерпіти!.. Він устромлятиме свою голову мені до рота?!. Спасибі за туту ласку, — най бог милує! Е-е ні! Йому доведеться довгенько чекати, аби я його об тім попрохав. Та й спати з ним ув одній постелі — не маю я ніякісінського бажання.

— Джіме, не строй із себе дурня! В'язень мусить мати якого прирученого звіра, і, якщо дотепер ніхто гrimучників не приучав, то тим більше випаде тобі честі, й тая подія уславить тебе на всі віки.

— Йой, паночку коханий — мастере Томе, та не хочу ж я такої слави. Та якака ж буде з того слава, коли йому забагнетися в підборддя мене вкусити... Ні, сер, відзвольте мене від такої напасті.

— Та невже ж ти, най йому всячина, й спробувати не можеш? Я прошу тебе, щоб ти тільки спробував — і якщо вийде зло, ти кинеш.

— Еге... а як отої бісів гrimучник мене вкусить, то не буде вже чого й кидати. Мастере Томе, я ладен вам на догоду все, що хочете,

вчинити, а проте, якщо ви з Гаком принесете сюди гримучника й при-
мусите мене його приурочати, я в течу звідси,— а щоб мені собаки
печінки повигризали,— бігме в течу!

— Ну, добре вже, добре,— обійдемося й без гримучника, як ти та-
кий упертий. Ми роздобудемо тобі кілька вужків, коли так; а ти по-
прив'язуєш їм гудзики до хвостів, і ми уявимо собі, що то не вужкі,
а гримучники,— що ти на це, га?

— Терпіти їх не можу, мастере Томе, та коли без того гаддя піяк
не можна, то най уже буде по-вашому — де паше не пропадало! Ох,
ї клопітлива ж тая справа — у в'язниці сидіти,— щоб я так на світі
був! І в голову собі такого не покладав.

— Певна річ, і за вжди так буває, якщо всіх приписів дотриму-
вати. До речі, є тут у тебе пацюки?

— Ні, сер, я досі жадного ще не бачив.

— Гаразд, то ми принесемо тобі пацюків.

— Йой, горенько! Навіщо, мастере Томе? Таж пацюків мені зовсім
не треба. Toti проклятущі створіння не дають людині й хвилинку спо-
чіти — вони ж бо по їй гасають і за ноги її кусають, щойно вона
схоче заснути. Ні, сер, ото вже краще напустіть мені вужків, якщо без
того обійтися не можна, а пацюків мені не треба,— геть із ними, до
дідька в зуби!

— Ale ж, Джіме, без пацюків тобі аж ніяк не можна! Всі в'язні
пацюків мають. I годі-бо кобенітися,— втямив? Та де ж ти таке ба-
чив, щоб в'язень та без пацюків обійшовся. Жадного прикладу ти мені
не наведеш. В'язні тих пацюків виховують, вони їх прилаштують, на-
вчають їх різні кумедні штуки витівати, й кінець кінцем пацюки до
їх звикають і липнуть, як мухи до меду. Треба тільки, щоб ти їх му-
зикою приваблював. У тебе є на чому грати?

— Нічого нема, крім гребінця з клаптиком паперу та варганця¹;
проте я гадаю, що варганець їм не підійде.

— Підійде, підійде. Їм однаково, яка музика. Варганець — саме для
пацюків музика підходяща. Всі тварини полюбляють музику, а у в'яз-
ниці достатньо гинуть за нею. Особливо, коли музика сумовита, а іншої
ж бо з варганця й не видобудеш. Вони до цього завше цікаві — обо-
в'язково повилазять та й дивляться, що тобі скойлося. Ато ж, так буде
й справді чудово! Все в тебе як на олії покотиться. Вечорами, перед
тим як спати покластися, та рано-раненсько ти вмощуйся на своєму

¹ Варганець, або варган,— музичний інструмент, різновид камертони;
має форму сильно витягненої краплі в розрізі. Посередині міститься металева
платівка, що вібрує від подиху людини, коли вона бере варганець до рота та,
зубами стискуючи стінки, регулює висоту тону.

ліжкові та й починай на варганець грati; грай: «Ми розлучилися навік...» — проти такої зворушливої речі, мабуть, жадний пацик не встоїть; попограеш отакечки хвилин зо двi, а тодi й побачиш, як усi пацики, та змiї, та павуки, та іншi тваринчата занепокояться тобою та й повилазять зi своiх хавiрок. Та й комашитимуться навколо тебе, ще й перекидатися на тобi зачнуть, iй-право!.. Ох, i весело ж їм буде — сам побачиш!

— Еге ж, i м буде весело, мастерe Tome, а чи подумали ви, як-то воно Джiмовi поведеться? Най я крiзь землю пiду, коли я хоч троха тямлю, навiщo все тес потрiбne! Та я, звiсно, зроблю, що накажете, коли так треба. Я собi таке на мислi маю; вже лiпше я тих звiринок бавитиму, аби вони менi в хатi гармидеру не робили.

Том постояв трохи замислившиcь, чи не можна ще чого вимудрувати, а тодi й каже:

— Otto, щоб часом, бува, не забути. Як ти гадаєш, Джiме, ти мiг би тут квiтку виростити?

— Я не знаю, мастерe Tome, може, й змiг би. Проте тут надто темно, та й не потрiбна менi totая квiтка, а клопоту з нею не обкiдаєшся.

— А ти все ж спробуй. Багато хто з в'язнiв вирощував.

— Та бур'ян тут, може, й виросте, мастерe Tome, та тiльки нашо з ним панькatisя,— не варта справа заходу.

— Hi, не кажи. Ми принесемо тобi кiлька паросткiв, а ти посади їх отам у кутку та й вирощуй. Та, гляди, не взивай їх бур'яном, а тiльки «Красочкою» — у в'язницi-бо тiльки так квiти взивають¹. А поливатимеш їх своimi слiзьми.

— Отакої! Та в мене ж до бiса джерельної води, мастерe Tome.

— Нiякої джерельної води! Щe що вигадай! Тiльки слiзьми тую квiтку поливатимеш, та й уже! Їх-бо завше тiльки слiзьми поливається, втямив?

— Постривайте-бо, мастерe Tome,— та най надi мною ворони кракають, коли в мене вiд джерельної води отой бур'ян не вдвое краще виросте, нiж у іншого кого, хто почав би його своimi слiзьми поливати.

— Так не про те ж iдеться. Уся ж бо в тому й притiчина, щоб саме слiзьми поливати.

¹ Марк Твен, вочевидь, натякає на сентиментальний роман французького письменника-драмописця Ксав'є Боніфаса Сентина (1798—1865) — «Красочка». Роман цей, що вийшов друком 1836 року, сорок разів перевидавався. Герой твору, політичний в'язень, аби не збожеволiти, вирощував квiтку посеред в'язничного подвiря.

— Вона в мене загине, мастере Томе,— бігме, загине! Адже ж я майже ніколи не плачу.

Тут навіть Том не здобувся на слово. Але, обміркувавши гаразд це питання, він сказав, що Джімові напевне зарадить у цій справі цибуля. Він пообіцявся, що збігає ранком до негрських мазанок, добуде добру цибулину та вкине її до Джімового кавника. А Джім відказав, що «вже краще він собі тютюну до кави насыпле»; і взагалі йому геть-чисто все тес не смакує. Отож він заявив, що не має охоти — ні бур'яни вирощувати, ні гратег задля пацюків на варганці, ні гадюк, ані павуків присвійчувати, ще й упадати коло їх та коло решти гаддя, не кажучи вже про всіляку іншу роботу, що він її має справляти, приміром: пера виготовляти, якісь написи на камені різьбити, щоденники писати та ще всякого багато, що стільки завдає йому клопоту й мороки, як жодна робота, що до неї він брався на волі; горенько, ще й мусить він за все тес відповідати! А бий тебе сила божа, — та зроду-віку йому й на думку не спадало, що в'язень має виконувати таку каторжну працю! Аж Томові зрештою терпець увірвався, й він сказав, що Джімові підскочила така чудова нагода себе уславити, якої ще в жодного в'язня ніколи не було, а Джім — невіглас — нічого того не шанує, і все тільки марно прошадає — не для його шиї, мовляв, тії ковніри шили! Ну, Джім і засоромився й запевнив, що нáкристо більше й слова не скаже; на тому скінчивши, ми з Томом почалапали додому спати.

Вранці ми пішли до містечка й купили там дротяну пастку на пацюки, принесли її додому, відтулили найбільшу пацючу нірку і за годину впіймали п'ятнадцять найзадерикуватіших пацюків; по тому склали тую пастку разом із пацюками у певному місці, а саме — під ліжком у тітусі Селлі. Але ж допоки ми ходили павуки збирати, — маленький Томас Франклін Бенджамен Джеферсон¹ Олександр Фелліс знайшов нашу пастку й відчинив дверцята, аби подивитися, чи пацюки звідтіля вилізуть, чи ні; а вони й повіляли; на лихо, саме в той час нагодилася тітуся Селлі, я коли ми вернули до тієї кімнати, вона стояла на ліжкові й кричала-верещала щосили, а пацюки витівали, що могли, аби її розважити. Ну, то вона впіймала нас та відшмагала обох горіховою різкою ѹ збила таку курячу, наче по хаті сто гусей літало; а по тому ми годин зо дві нові пацюки ловили, та впіймали їх ще штук із п'ятнадцять чи шістнадцять — щоб уже тому гаспідському синові руки посудомило! — але ції пацюки були вже не такі задерикуваті, як ті перші, — ції були плохенькі якісь, миршаві... Таких-бо добірних пацюків, як ми вперше наловили, далебі, я ніколи не бачив.

Назбирали ми найдобірніших павуків, та жуків, та жаб, та гусені, та ще багато кузок розмаїтих; а були б не від того, аби ще й осіще добути, та нам у цьому не поталанило: осі були в гнізді. Проте ми задуму нашого тим часом не полишили, тож просиділи там, доки терпець нам урвався. Ми так і гадали: або ми їх викуrimo, або вони нас викурять; на їхне вийшло. Нам довелося дев'янулу діставати та патирати їм покусані місця, — ну, то майже все й минулося, проте сідати було ще не зовсім зручно. Потім пішли ми по гадюки й підхопили десятків із двоє давунців² та вужів, укинули їх до лантуха й занесли до нашого покою; гульк, — уже й вечеряти час, а ми ж так па-

¹ Малого Фелліса названо так на честь Томаса Джеферсона (див. прим. на стор. 176) та Бенджамена Франкліна (1706—1790), американського вченого та політика.

² Д а у н ц і — неотруйні змії, що належать до однієї родини з удавами. Вітчизна їхня — середня та північна Америка.

працювалися за цілий день та натомислися... а вже що зголодніли, то й не питайтесь!.. А коли по вечері ми вернули до нашої кімнати, жодної гадюки у лантухові не було,— ми його, мабуть, кепсько зав'язали, й вони якось прихитрилися з нього вибраться та й порозлалися по кімнаті. Та то дармá! Адже ж повтікати вони не могли далеко. Ми гадали, що й знову їх переловимо. А проте ще довго по тому кляті вужаки не давали спокою. Раз у раз падали вони зовсім

несподівано зі сволоків та з трямків; і так і цілилися, щоб обов'язково потрапити до твоєї тарілки, а часом і на потилиці в тебе примостилися — причім часто густо вибирали такий час, коли їх ніхто не сподівався. Вони були такі ловкенькі, смугнастенькі й до того ж жодного лиха заподіяти не могли, хай би й налізло їх цілий мільйон! Але тітка Селлі пічогісько на тому не тянила; вона ненавиділа гадюки, хоч до яких би порід вони належали, і ніяк не могла до їх призвічайтися; й щоразу, коли яка гадюка падала на неї, тітуся Селлі, хоч що вона тієї хвилини робила, кидала ту ю роботу й тікала геть. Я зроду ще не бачив такої жінки. А щоб ви чули, який вона глас зчиняла! Лемен-

тувала так, що аж ув Єрихоні¹ було чути. Її навіть із щипцями не можна було присилувати до гадюк доторкнутися. А якщо вона знаходила якого вужаку в себе у ліжкові, то вихоплювалася з хати й волала пробі, немов будинок їй зайнявся. Та такечки тими нападами свого старого бентежила, аж той пожалкував, що теє гаддя взагалі на світі створено. І навіть через тиждень по тому, як остання гадюка забралася з господи,— тітка Селлі все ще не могла отимитися. Де вже там! Сидить собі часом, у роздуми поринувши, а ти не втерпиш та й полоскочеш їй шию пір'їнкою,— ех, як і зірветься ж вона на рівні ноги та як залементує — ну чисто як ошпарена. Ох, і чудно ж було на все теє дивитися! Але Том запевняв, що жонота геть-чисто вся їднака; він сказав, що жінок саме так створено, а чому — то вже хто й' зна.

Ми діставали добрячої хлости щоразу, тільки-но котора з наших гадюк потрапляла тітусі на очі; і вона попереджала, що прочуханки ції ніщо в порівнянні з тим, як вона віддухопелить нас, коли ми здумаємо вдруге затягти таке гаддя до її господи. Я на її частуваннячка жодної уваги не звертав, бо шмагала вона легенько і з тії натруски спина мені не боліла; але ж довелося тую звірину вдруге збирати, і цей клопіт таки дався мені втямки. Проте ми все ж наловили нових гадюк та іншого всього удосталь. Ви навіть і в'явити собі не можете, яка веремія в Джімовій халупці починалася, коли він, бува, заграб, а вони звідусіль повиповзають та й лізуть до нього. Джім не полюбляв павуків, а павуки не любили Джіма; ну, й давали ж вони йому перцю з маком! Джім жалівся, що через тих пацюків, та вужаків, та жорно — йому ніяк у ліжку покластися; а якби й ліг він, то хіба ж ти заснеш, коли тії живчики навколо тебе рояться! І, як твердив Джім, роїлися вони без упину; ніколи-бо одночасно не засинали, а спали по черзі: тож, коли вужаки сплять, тоді пацюки на помості, а коли пацюки заснуть, то вужаки виходять на чати; і завше вони в його під боком вовтузяться, а інші по йому скачуть, мов у циркові,— таке витівають, ну чисто — бавляться, та й годі! А якщо він робив спробу піти звідтам та вибрати собі спокійнішу місцинку,— його ту ж мить намагалися вловити павуки, які поставили кругом свої тенета. Джім заявив,— якщо йому коли поталанить вийти на волю, то зроду-звіку не сяде він більше до в'язниці, щоб навіть і діставав за теє силу грошей.

Минав третій тиждень. Усе в нас котилося, як на олії. Сорочку ми передали Джімові вже давненько, також у пирозі; й щоразу, як

¹ Єрихон — біблійне місто, що його стіни були зруйновані, коли осадники засурмили в сурми. Звідціля наш вираз: «Кричить, мов єрихонська сурма».

ма до сен-луїських та новоорлеанських часописів; а коли він про Сен-Луї згадав, мене такечки морозом і всипало; ну, бачу я,— годі нам час марнувати. Том сказав, що пора б уже до анонімних листів узятися.

— До чого б то? — питалися.

— Це пересторога людям, щоб на небезпеку вважали. Іноді це

його кусав пацюк, він схоплювався й писав кілька рядків до свого щоденника, доки атрамент іще свіжий; пера були готові, написи й таке інше було викарбувано на жорні; ніжку ми розшиляли навпіл, а тирсу поїли, і від того так нас за живіт хапало, що хоч на гвалт кричи. Ми думали, що тут нам уже й капець, ба ні — обійшлося! Такої-бо нестрáвної тирси я ще зроду не куштував; і Том такої ж саме думки. Отже, як я вже сказав, з усіма приписами ми нарешті впоралися, хоча й попомчались добренько, а особливо набрався лиха Джім. Старий двічі писав на плантацію, що під Орлеаном, аби приїхали та забрали свого втеклого негра, але жодної відповіді не відібрав, такої-бо плантації взагалі не існувало; тоді він вирішив дати оповіщення про Джі-

роблять ув один спосіб, часом — ув інший. У кожному разі хтось обов'язково стежить за злочинцем та шле звідомлення комендантові фортеці. Коли Луї Шістнадцятий хотів був наївати п'ятами з Тюїльєр¹, його вислідила одна служниця. Це добрячий засіб, так самісько, як і анонімні листи. Ми застосуємо обидва. Звичайно в'язнева мати обмінность з їм убраними, її вона лишається замість його у в'язниці, а він тікає в її сукні. Ми візьмемо й це до уваги.

— Стривай, Томе, кого та від чого маємо ми перестерігати? Най вони самі про все дізнаються — най візьмуть очі в руки.

— Еге ж, я знаю, але ж на їхню пильність звірятися ми не можемо. Вони ж бо з саміського початку кинули нас напризволяще — все ми повинні були робити самі. Вони-бо такі довірливі та дурноверхі, що взагалі анічогісінько довкола себе не помічають. Отож, якщо ми їх не опередимо, вони нам зовсім і не перешкоджатимуть, і по всіх наших трудах та турботах — промине цяя втеча гладесенько та рівнесенько, так, що й голки не підсунеш; і нічого в нас не вийде цікавого...

— Щодо мене, Томе, то я волів би, щоб сме так усе й скінчилось, — це мені до вподоби.

— Ет, казна-що! — кинув зневажливо Том.

Тоді я сказав:

— Та я що, я нічого... Що тобі до шмиги, те й мені до шмиги. А як ти тую покоївку дістанеш?

— Ти й будеш тая покоївка. Ти прокрадешся опівночі до тої мулатки й подушиш у неї сукню.

— Що тобі, Томе! Таж вона ранком такого шелесту наробить, що не знатимеш, куди й підітися; в неї, мабуть, іншої сукні й немає.

— Знаю, але ж тобі тая сукня лишень хвилин на п'ятнадцять потрібна буде, щоб віднести анонімного листа й під двері його підсунутти.

¹ Тюїльєрі — старовинний палац у Парижі. Луї (Людовік) XVI тікав з Тюїльєрі до дружньої йому прусської армії, помінявшись одягом зі своєю матір'ю. Його вистежила не служниця, а впізнав станційний доглядач уже майже біля самого кордону.

— Ну, добре вже; проте з таким же успіхом я міг би зробити це й у власнім убраниі.

— Та нівже ж ти не тямиш, що в такому разі ти не будеш подібний до покоївки?

— Ну, та й що з того? Однаково ніхто не побачить, у що я вбраний.

— То зовсім що інше. Ми мусимо тільки пильнувати, аби, дотримуючися приписів, виконати наш обов'язок. А чи побачить нас хто, чи не побачить — те вже нас не обходить! Та ти що, хлопче, — схаменися! Невже ж ти піякіх принципів не маєш?

— Ну, гаразд, я мовчу; я — покоївка. А хто ж Джімова мати?

— Я його мати. Я поцуплю сукню в тітки Селлі.

— Виходить, ти збираєшся лишитися в халупці по тому, як ми з Джімом утесчмо звідти?

— А дзуськи! Я напхаю соломи в Джімовий одяг та покладу його на ліжкові, немов то його передягнена мати, а Джім убереться в ту сукню, що буде на мені, й ми лопонемо всі разом. Коли тікає значний в'язень, то кажуть, що він щодавсь у вигнання. Завжди так кажуть, коли, приміром, король виламується з в'язниці. Те ж саме й королівський син; однаково, чи він боковий, чи не боковий.

Том написав анонімного листа, а я поцупив у мулатки сукню тої ж ночі, перебрався в тую сукенку й підсунув листа під парадні двері; все так зробив, як Том наказав. У листі стояло таке:

«Майтесь на обережності. На вас чигає небезпека. Візьміть очі в руки.

Незнаний друг».

Наступної почі ми почепили на парадні двері малюночок, що його Том намалював кров'ю — череп та дві схрещені кістки; другої ночі почепили ще один — із домовою — на затильні двері. Я ще ніколи не бачив, щоб люди так боялися. Коли б усенька господа була повна примар, які раз у раз визирали б з-під ліжок та носились в повітрі — навряд чи їм пощастило б нагнати господарям більшого страху. Коли грюкали двері, тітка Селлі скочувала й скрикувала «о-ох!», коли щось падало, вона скочувала й скрикувала «о-ох!», коли, бува, доторкнешся до неї несподівано, вона робила те ж саме; хоч куди б вона поверталася обличчям, їйувесь час ввижалося, буцімто хтось стоять поза її спиною, їй вона раз у раз

озиралася, скрикуючи «о-ох!»; і не встигне їй на дві третини по-вернутися, як уже, скрикуючи «о-ох!», повертається назад; вона боялася до ліжка кластися, але їй сидіти вночі самотою теж не наслілювалась. Отож справа наша клалася на добре,— це Том сказав; він сказав, що в умілого, мовляв, і долото рибу ловить. З цього знати, ка', що варта тая справа заходу.

А тепер, ка', час уже братися їй до головного! Тож наступного ранку, ще вдосвіта, був у нас уже й другий лист напоготові; та й почали ми кума-розума питатися, якую ж нам із тим листом раду дати, бо при вечері наші господарі гомоніли проміж себе, що поставлять коло обох дверей по негрові на цілу ніч, щоб вартували. Том спустився громовідхильником униз та й подався на війвідки; побачивши, що негр, який вартував коло затильних дверей,— спить, він застремив йому листа за комір і вернув до кімнати.

В тому листі стояло таке:

«Не виказуйте мене, я вам друг. Нині вночі ціла зграя найвідчайдушніших горлорізів з індіянської території заміряється викрасти вашого втеклого негра; й вони власне задля того її залякували вас, аби ви лишень у дома сиділи та не ставали їм на заваді. Я також до тієї зграї належу, але ж я відчув бога в серці й хочу кинути тих розбійників огидних і розпочати нове чесне життя, а через те їй зважився виказати вам пекельний їхній замір. Рівно опівночі вони прокрадатимуться вздовж паркану з північного боку, з підробленими ключами, щоби забратися до тієї халупи, де сидить втеклий негр, та викрасти його звідтіль. Мені наказано стояти десь остронь і засурмити в циновий ріжок, якщо їм загрожуватиме яка небезпека; але замість сурмити, я замекаю по-овечому, щойно вони в тую халупку втеребляться; тож, коли вони саме ланцюги з утеклого негра зніматимуть, біжіть мерцій і замкніте їх там, а по тому, як уже схочете, можете їх навіть і забити. Чиніть-бо лишень так, як я оце вам раджу, бо як їм що непевне в око впаде, вони на сполох-переполох битимуть. Ніякої нагороди я не потребую, окрім свідомості, що я вчинив чесно — як слід.

Незнаний друг».

Настрій по сніданкові був у нас чудовий, і, захопивши з собою їстива, ми посідали до мого каное та й повесливали на той берег на дити рибу; ми добре провели час і, між іншим, оглянули пліт та пересвідчилися, що з ним усе гаразд. До хати дісталися ми пізньенько — саме на вечерю; а вдома таке діється — ой-ой-ой!.. всі вкрай збентежені та перелякані, аж душі у їх немає, лікають по хаті, мов очманілі; відразу ж по вечері нам звеліли йти спати, не пояснюючи, що спричинилося до цієї тривожної метушні, і жодним словом не прохоплюючися про нового листа; а нам і байдужісінько! Адже ж ми й так усе знали не згірше за них. Вийшовши сходами до половини й побачивши, що тітка Селлі повернулася до нас спиною, ми ту ж мить шулькнули до льоху, набрали собі харчів на добрячий сніданок, віднесли все тес до нашої кімнати та й поклалися в ліжко, а близько півнадвандцятої встали, і Том убрався в тітчину Селліну сукню, яку він у неї поцупив, і хотів був, зібравши харчі, рушати, але раптом спинився й запитавсь:

- А де ж масло?
- Я поклав чималу грудку на кукурудзяну балабушку,—відповів я.
- Ти, мабуть, подумав тес зробити, бо масла тут немає.
- Обійдемося й без масла,— сказав я.
- Але ж масло нам не завадить,— не погодився він.— Скоч-но до льоху та припеси сюди. А тоді можеш з'їсти громовідхильником та прихід мерцій. Я тим часом напхую соломою Джімовий одяг, щоб було схоже на його перевдягнену матір,— а тільки-но ти повернешся, я замекаю, як овечка, і ми втечемо всі разом.

По сім слові він поліз у вікно, а я подався до льоху. Грудка масла, з добрячий п'ястук завбільшки, лежала на тому саміському місці, де я її полішив; тож я взяв її з балабушкою разом, загасив свічку й почав обережно братися сходами вгору. На перший поверх дістався я щасливо; коли гульк — аж назустріч тітка Селлі йде зі свічкою в руці; хапливо всунувши тую здобич до свого капелюха, я насунув капелюха собі на голову; тієї ж миті тітка мене побачила та й питаеться:

- Ти був у льосі?
- Еге ж, тітусю.
- Що ти там робив?
- Нічого.

- Як то — ні чого?
- Еге ж, нічого.
- А що це тобі голови вхопилося, що ти поночі до льоху поліз?
- Не знаю, тітусю.
- Не знаєш? Ти мені хвостом не меляй, Томе, я мушу знати, що ти там робив.
- Нічого я там не робив, тітонько Селлі! А щоб нас живих земля пожерла,— ій-право, нічогіско я не робив!

Ну, думаю собі, тепереньки вона дастає мені спокій, та при добрій годині вона б так і зробила; але ж у нашій господі коїлося багато такої дивовижкі, що тітуся мимоволі зробилася дуже підборлива й усього лякалася; тож вона рішучим тоном оголосила:

— Гайда звідси до віталні й сиди там, поки я прийду! Ти, здається, пхаєш свого носа до чужого тіста?! Гляди, я таки виведу тебе на слизьке,— не встигнеш і оком змігнути!

І вона пішла собі геть, а я відчинив двері й зайшов до віталні. Ой лишењко,— а там же повнісінько люду! П'ятнадцять фермерів зібралися — і кожен із рушницею. Мені аж млосно стало,— заледь дочалапав я до стільця та й бехнувся на нього. Вони теж порозсідалися по всенійкій кімнаті; дехто з них перекидався словом-другим та й замокав, і всі сиділи як на жару, хоч і вдавали, будімто зовсім спокійні. Проте я запевне знов, що ім таки було моторошно,— бо вони то скинуть свої капелюхи, то знову їх зодягнуть, то в голову пошкрябуються, то раз у раз із місця на місце пересідають та за гудзики себе торгають. Я й сам сидів, як на стерні, проте капелюха свого таки не скинув.

Я щиро бажав, аби тітуся Селлі, нарешті, з'явилася й дала собі раду зі мною — відшмагала б мене, приміром, добренько абощо,— тоді я міг би, нарешті, дременути звідси й повідомити Тома, що ми оце поживимося, здається, як пес макогоном; треба мерщій розповісти Томові, яке ми тут осійще розворушили,— тож годі нам дурня клейти, а тра — ноги на плечі, та й чухрати разом із Джімом, доки цим бодракам терпець не увірвався й вони за нас не взялися.

Нарешті тітка Селлі увійшла та й ну мене розпитувати; звісно,— прямо я відповісти не міг, бо ж не знов, із якого краю починати дуба плести; а фермери тим часом так нетерпеливилися, що ладні були оце зараз таки за тих харцизяк узялися, та все нагадували, що до півночі лічені хвилини полишилися; а інші гамували їх та казали пождати, поки замекекають; а тут ще й тітка допікала мені до жи-вого своїми розпитками, а я стою й тремчу з переляку, аж волосся почало мені в'януть; а в покої ставало все гарячіше та гарячіше, і масло в мене під капелюхом почало топитися та й потекло мені по

шиї та поза вухами; а коли один з-проміж їх запропонував: «Як на мене, то треба негайно ж іти до тієї халупки, причаїтися там і схопити їх, тільки-но вони надійдуть», — то я мало не впав; а на додачу ще й масло потекло мені по лобі. Тітка Селлі, як побачила — аж побіліла мов хустка та як скрикне:

— На бога, що це дитині сталося? Ой лишенько, та в нього ж, напевне, запалення мізку!.. Щоб я так на світі жила,— ондечки мізок уже йому з голови витікає!

Всі кинулися до мене, щоб подивитися, а вона зірвала з мене капелюха, а звідтам випав хліб та рештки масла; а вона схопила мене, пригорнула до себе та й каже:

— Ох, як же ти мене налякав! Яка ж я рада, що не скойлося ще гіршого чого! Щастя нас ізрадило — біда одна не ходить, а з собою ще й горе водить! А я, як побачила, що в тебе по лобі Ѹось цебенить, так і подумала,— горенько, оце вже край,— він конас! Також за кольором цеє — ну, чистісінько твій мозок, та й уже!.. Ах ти ж голубе май милесенький! Та й чого ж ти мені не сказав, навіщо ти до льоху лазив, то я б же й не турбувалася! А тепера забирайся спати, і щоб я тебе до ранку більше не бачила!

В одну мить я був уже нагорі, а в другу — спустився громовідхильником на землю й метнувся поночі до прибочка. Я був такий схвилюваний, що й говорити до ладу не міг, а все ж за один дух стрілив Томові, що треба мерцій тікати, тікати не гаючи й хвилини, в хаті-бо повнісінько люду, та всі озброєні, всі з рушницями!..

Очі йому заблищали, й він згукнув:

— Ну! Справді? Оце так-так! Ну, Гаку, коли б можна було почати все знову, я зібрав би тута щонайменше чоловіка з двісті! От, аби могли трішечки перегодити...

— Швидше! Не барись! — кажу я до нього.— Де Джім?

— Біля самісінького твого ліктя; простягни руку й доторкнешся до нього. Він уже пе-ребрався, і все в нас готове. Зараз ми вислизнемо звідси й замекаемо.

Але саме в цю мить ми почули тупіт,— чоловіки підійшли до наших дверей, а тоді

зачали біля колодки шпортатися; раптом один з-межи їх і мовить:

— К а з а в же я, що прийдемо зарано; вохи ще не з'явилися — двері замкнено. Знаєте що, я замкну кількох з вас у халупі,— ви посидьте тутечки поночі, підстережіть їх та постріляйте всіх до ноги, тільки-но з'являться; а решта най тут навколо розташуються, та най прислухаються, аби тії розбішки зненацька на нас не наскочили.

Кілька чоловік увійшли до халупи, але було зовсім поночі, й вони нас не побачили, хоч мало не наступили на нас, коли ми рачкували попід ліжко. Ми встигли залізти до підкопу і тишком-нішком, швиденько вилізли крізь нього, причім за розпорядженням Тома Джім ліз попереду, а я за ним, а Том прикривав наш відступ. Тепера ми були вже в прибочкові й виразно чули, як вони тупають у дворі, зовсім поруч. Ми підкралися до дверей, але Том зупинив нас, а сам припав оком до шпари, проте надворі було так темно, що він нічогісько не міг роздивитися; він прошепотів нам, що прислухатиметься, і тільки-но кроки віддаляться, він штовхне нас лікtem — і тоді Джім мусить вибратися перший, а він сам ізнову вийде останній. Тож він приклав вухо до шпари й почав прислухатися — і слухав, і слухав, а кроки надворі ніяк не віддаляються; нарешті, він нас підштовхнув, і ми вислизнули з прибочка й почали крастися, затамувавши віддих, аби й порошинка не зрушилася, та прямісінько до паркану, а йшли ми крадькома, низкою, один за одним — як індіяни; дісталися ми до паркану без перешкод; і вже ми з Джімом на той бік перелізли, аж раптом Том, через паркан перелазячи, зачепився штаниною за якусь трісочку в горішній поперечці й, зачувши чиєсь кроки, шарпонув що було сили, а трісочка тая затріщала й уломилася; і коли Том сплигнув і помчав за нами навздогін, хтось викрикнув:

— Хто йде? Відповідай, стрілятиму!

Ми, звісно, не відповіли нічого; бо ото як двигнули, то тільки ногами замелькали. Всі

вони кинулися за пами, і раптом — бах, бах, бах! — навколо нас за- свірчали кулі! Чусмо — репетують:

— Ондечки вони! До річки деронули! За ними, хлопці, відв'яжіть мерщій собак!

А біг мене вбий — насідають! Ми чули їх добре, бо вони гупали чобітими й галасували, а ми бігли босоніж і ні пари з уст. Ми лушили до тартака; і коли вони були вже дуже близько — ми шастнули вбік до чагарів та й пропустили їх проз себе, а тоді знову побігли за їми слідком. Усі собаки було ще перед тим позамиковано, щоб вони своїм

валуванням розбійників не спохали; а оце допіру хтось їх повипускав, і вони чухрали просто на нас, розтинаючись шаленою гавкотнею так, наче їх там цілій мільйон; тії собаки були свої — вони нас знали; ну, то ми зупинилися й зачекали, доки вони надбігли; і коли вони нас упізнали й пересвідчилися, що нічого цікавого для них тут не передбачається, вони покрутили хвостами та й сипонули далі, просто вперед, туди, звідки долинав страшенній галас та гупотнява; а ми знову вдарилися бігти слідком за їми, та такечки й добігли майже до самого тартака, а тамечки повернули й прорізали крізь чагарник до того місця, де було прив'язано мос каное, й ускочили в його, та й ну веслувати з усієї сили на середину річки, намагаючись якнайменше хлюпати, щоб тихо-тихо... А там ми повернули, вже не поспішаючись, до того острівця, де було мій пліт припнуто; ми чули, як паші переслідувачі раз у раз один із одним перегукуються, а собаки брешуть, туди й сюди по березі гасаючи, але помалу-малу, що далі ми відпливали — згуки тії все затихали, затихали і, зрештою, завмерли остаточно. А коли ми перелізли на пліт, я сказав:

— Тепера, друже Джіме, ти знову вільна людина, і я ручуся тобі, що ти ніколи більше не будеш раб.

— Йой, та й ловкую ж штуку втинули ми, Гаку! І вимудрувано було її прегарно, і виконано все чудово; мабуть так, що ні ком у світі не пощастиТЬ вимудрювати такого заплутаного й близкучого плану, як оцей!

Ми всі раділи й тішилися, а Том радів найбільше, бо в литці йому засіла справжня қуля.

Коли ми з Джімом про теє довідались, то радість наша потьмарилася відразу. Рана тая дуже Томові боліла, і з неї плющила кров; ми поклали його в курені, подерли герцогову сорочку й хтіли перев'язати йому ногу, але він сказав:

— Дайте мені се ганч'я; я й сам тямлю тес зробити. Не кидайте весла, не марнуйте часу на казна-що; ох, і пречудова ж вийшла в нас втеча, тож відв'язуйте мершій пліт та беріться за весла! Хлопці, ми влаштували все розкішно! Ну, просто чудо, та й годі! Шкода, що нам не пощастило жити за часів Луї XVI, що ми його не доглядали... Ого! Тоді б у його життєписі не стояло таке: «Нащадку святого Луї, лети на небо!» Ні, сер, ми перетягли б його через кордон — так ото, як Джіма — от, що б ми з ним ізробили! І влаштували б тес так спритно, що всенський світ дивом іздивувався б на нашу чисту роботу. Налягайте ж бо на весла — на весла налягайте!

Але ми з Джімом порадилися й почали міркувати. Подумавши хвильку, я мовив:

— Ну, кажи, Джіме.

Тоді він почав:

— Ну, то моя он яка думка, Гаку. Якби то він сидів у в'язниці й ми його звільнили, а щоб ми були хлопчаки, й кого з нас підстрелили, хіба ж він ісказав би: «Рятуйте мерщій мене, бо де вже там із лікарем морочитись... підожде поранений,— зараз ніколи!..» Чи ж схоже таке на мастера Тома Сойєра? Чи ж він такеє сказав би? Та хай у мене стонадцять болючик — зроду не сказав би! Ну, то невже ж таки Джім може такеє сказати? Ні, сер, я й на крок не зрушуся з цього місця, заки лікар я ось тутечки не буде; а хоч би й довелось мені тут просидіти цілі сорок років.

Я знов, що душа в Джіма ні трішки не гірша, ніж у будь-якого білого, і я знов наперед, що він саме це скаже,— тепер усе було ясно, і я заявив Томові, що йду по лікаря. Ну, Том, звісно, почав заперечувати й збив таку бучу, що страх, але ми з Джімом були невблаганні й сказали, що не зрушимося з місця; він хотів був виначкувати з куреня та відв'язати плота,— сам, мовляв, усе зробить! — та ми його не пустили. Тоді він почав лаятися з нами, а нам про те й байдужечки.

А як побачив, що я каное лаштую, то сказав:

— Ну, добре, якщо ти вже хочеш притьом сюди лікаря везти, я тобі скажу, що треба робити, коли приїдеш до містечка. Замкни двері, зав'яжи лікареві міцно-міцно очі й примусь його заприсягтися, що він мовчатиме як могила, по тому поклади йому в руку гаман, на-топтаний золотом, та поповоди його поночі туди й сюди по різних супточках та завулках, а тоді посадови його в каное й вези сюди, та не прямцем, а манівцями, петляючи проміж байварчиків; та обов'язково обшукай його і відberи в нього крейду, та не віddавай її, доки привезеш його назад у містечко, а ні, то він позначить крейдою цього плота, щоб можна було згодом його відшукати. Так завжди робиться в подібних випадках.

Я обіцяв виконати його розпорядження й повеславав до містечка. Джімові ж було наказано сховатися в лісі, тільки-но він побачить, що лікар наближається, й сидіти там доти, доки лікар назад поїде.

Лікар, якого я розбуркав, був уже старий і справив на мене враження дуже милої добрячої людини. Я розповів йому, що вчора пополудні їздив разом із братом полювати на Іспанський острів; там ми знайшли чималий шмат плоту і розташувалися на йому ночувати, а десь над північ брат, мабуть, штовхнув рушницю уві сні, вона стрельнула, і куля влучила йому в ногу; отже, ми прохаемо лікаря поїхати зі мною на той острів та отглянути братову ногу, нікому об тім не кажучи й слова, щоб ніхто нічого не знати, бо ми хочемо вернутись увечері додому й зробити присмну несподіванку нашим рідним.

— А хто ж ваші рідні? — спитається він.

— Феллpsi, що живуть недалечко звідси, понад річкою наниз.

— О-о! — протяг він. А по хвилі додав: — То як же, ви кажете, він себе поранив?

— Йому щось наснилося,— пояснив я,— і рушниця стрельнула.

— Дивний сон,— буркнув він.

Він засвітив свого ліхтаря, захопив із собою саквояж із струменями, і ми вирушили. Мое каное лікарів не сподобалося,— для ідногого, кá, ще нічого, а двох, кá, не витримає — небезпечно! Я хтів був його заспокоїти:

— О, не бійтесь, сер, воно всіх нас трьох чудово перевозило.

— Кого це — трьох?

— Та звісно ж,— мене й Сіда, та... та... та рушиці; я саме їх мав на думці.

— Он як! — кинув той.

Він усе ж поставив ногу на облавок і поколихав каное та, похитавши головою, сказав, що ліпше подивитися, чи немає часом тут поблизу десь більшого човна. Проте всі інші човни були замкнені й на ланцюгах; ну, то він сів у мое каное сам, наказавши мені чекати, коли він поверне, а ні, то пошукати собі другого човна, а ще краще — піти додому та приготувати рідних до такої несподіванки. Я йому відказав, що не маю до того ніякої охоти; а тоді пояснив йому, як нашого плota відшукати, і він одразу ж відчалив.

І раптом мене шибнула одна думка. Я сказав сам до себе: а що як йому не пощастиТЬ вилікувати Томові ногу отакечки за малу часину — сказати б, не встигне вівця тричі хвостиком махнути, а Том уже

й здоровий? А що, як лікареві доведеться на тес днів зо три, мо' чотири змарнувати? Що ж тоді нам робити? Сидіти тутечки й чекати, доки він усе розпатякає? Ні, сер, я знаю, що я вчиню. Я зачекаю па лікаря, і якщо він повернеться та скаже, що йому тра буде поїхати до нас ішце раз, я з ним на пліт подамся, хоч би для цього довелось мені шубовснути у воду; а там ми його затримаємо та зв'яжемо, й полилишимо на плоті, й попливемо з ним разом наниз за течією; а коли він вилікує Тома, ми сплатимо йому, що слід, або принаймні віддамо усе, що в нас є, й по тому вже зсадимо його десь на берег.

Я заліз межки колоди в стосі, аби хоч трохи поспати, а коли прохинувсь, сонце вже підбилося височенько й стояло мені над головою! Я скопився та й побіг мерщій до лікаревої господи, але мені там сказали, що його немає ще з ночі. Еге, думаю, мабуть, Томові непереливки, коли так,— треба негайно ж перевезтися на острів. Біжу я ото від лікаря — і тільки-но звернув за ріжок, як нагнався на дядька Сайлеса, мало не торонувши його головою в самісінський живіт! Забачив він мене, та як скрикне:

— Як, це ти, Томе?!.. Де ж це ти ввесь час пропадав, паскудний хлопчиську?

— Я ніде не пропадав,— кажу,— просто ми хотіли перейняти втеклого негра — я та Сід.

— Де ж це вас носило, га? — не вгавав дядько.— В тітки вашої й душа не на місці — так-бо за вами побивається.

— Надаремне вона непокоїться,— нічого-бо прикрого нам не сталося. Ми побігли слідком за людьми та собаками, але вони випередили нас, і ми їх упустили з очей; а тоді нам здалося, що голоси їхні розлягаються десь понад водою, ну, то ми роздобули каное та й повеславали їм навздогін, перемахнувши таким чином через річку, але не знайшли там нічого підозрілого; ну, то ми повеславали устріть води попід берегом, доки потомилися та на силу знемоглися; тоді ми причалили до берега, прив'язали каное та й поклалися спати і тільки годину тому продерли очі; а тоді знову перемахнули через річку на цей бік, щоб довідатися, чи немає часом яких новин; Сід пішов на вівідки до поштової контори, а я оде никаю, щоб роздобути нам чого попоїсти, а тоді ми відразу ж повернемося додому.

Оточ пішли ми разом із дядьком Сайлесом на пошту «по Сіда», але, як я й знов те наперед, його там не було; старий тим часом відібрав на пошті якогось листа; ми почекали ще трошки, але Сід так і не з'явився; тоді старий сказав, що годі, мовляв, на нього чекати,— вертаймо, ка', додому; а Сід, коли йому набридне швендяти, може вертати, коли скоче — хоч пішки, хоч човником або що, а ми поїдемо конем. Я ніяк не міг допроситися, аби старий дозволив мені

лишились та почекати на Сіда; ка' — все те ні до чого, треба, ка', поспішати додому, аби тітуся Селлі заспокоїлася, побачивши, що з нами все обійшлося гаразд.

Коли ми вернулися додому, тітуся Селлі так ізраділа, мене побачивши, що й сміялася, й плакала, й стискала мене в обіймах, і пошмагала мене трішечки, але ж зовсім не боляче, та ще нахвалялася Й Сіда тим самим почастувати, коли він повернеться.

А люду в нас натовпилося повнісінька хата, — всіх-бо фермерів з дружинами запрошено було на обід; вони всі говорили разом, та так голосно, що від того клекоту не було чути ні слова, — зроду я такого збіговиська ще не бачив! Стара місіс Гочкіс торохтіла більше за всіх; вона калатала язиком, не вгаваючи. Ото як почала:

— Ну, сестро Феллс, обдивилась я тую вашу шопку та й перекочалася, що негр ваш простісінько з-за дуба мішком намаханий. Я й кажу сестрі Домрел — чи ж не казала я, сестро Домрел? — казала ж я, що він недоумкуватий, — саме так і сказала, цими самими словами. Ви всі мене чули: він недоумкуватий, кажу; та це ж по всьому знати, кажу. Та гляньте лишень на тес жорно, кажу; ой, і не говоріть мені лішче, щоб ото людина при добрім розумі та почала отакес казна-що на жорні виграмузлювати, кажу. Що воно за знак? — кажу: бачили? — Тутечки в такого-то сердце луснуло, чи хтось там протягом тридцяти семи років у в'язниці нидів тощо, чи ото про боково-го сина якогось там Луї... та ще там курсу-вергу якесь! Ой людоњки, та він же доконечне з глузду з'їхав, кажу! Я це з самого початку сказала, і потім казала, і зараз кажу, і завжди казатиму — цей негр навіжений, точнісінько як і Навуходоносор¹, кажу...

— А ви звернули увагу, сестро Гочкіс, на отую драбину з ганчір'я? — урвала їй мову стара місіс Домрел. — Хай бог милує, та й навіщо була вона йому потрібна...

— Оце ж самісіньке я щойно повіла сестрі Аттербек, вона може вам підтвердити. Вона каже, — зверніть лишень увагу на шнуркову драбину, каже вона; ні, себто я кажу — гляньте на шнуркову драбину, — так, це я кажу, — навіщо вона йому була потрібна? — кажу. Вона каже, сестро Гочкіс, вона каже...

— Цікаво знати, як же вони затягли туди тес жорно? І хто саме прокопав таку здоровецьку діру? І хто...

— Це ж бо мої власні слова, брате Пенроде! Я допіру сказала... передайте мені тарілку з мелясою, прошу... я допіру сказала сестрі Данлеп, оце заразісінько сказала я, — і яким же то чином затягли

¹ Навуходоносор (605—562 до н. е.), вавілонський цар; за біблійною легендою бог наслав на нього божевілля.

вони до халупи тес жорно? — кажу я.— І без допомоги, уявляєте— без жодної допомоги! Ось у чім річ! Та що ви мені кажете,— кажу я; звісно, що була допомога, кажу; та ще й не один допомагав, кажу; цьому негрові чоловіка з дванадцятою допомагало, кажу. Коли б то від мене залежало, я б з усіх негрів тут шкуру злупила, з кожні-сінького злупила б, а таки довідалася б, хто тес вчинив, кажу; та ще й до того, кажу...

— Дванадцято, кажете ви! Та тут би й сорок не впоралося. Ви гляньте лише на пилки, що їх з ножів змайстровано, та ще всякого багато... та як воно ретельно все пороблено! Та щоб перепилити такою пилкою ніжку, довелося, мабуть, ушістьох цілий тиждень працювати; а негрське опудало в ліжкові, га? З соломи зроблено... А бачили ви...

— Атож, ваша правда, брате Гайтауере! Я допіру сказала те ж самісінське братові Фелпсові. Він сам мене запитався, — якай ваша думка, сестро Гочкіс,— запитався.— Щодо чого, брате Фелпсе, кажу.— Та щодо цієї ж ніжки, як же то її перепилило, каже.— Якай моя думка?.. кажу. Не може ж того бути, щоб вона сама відпилилася, кажу, хтось же її відпилив, кажу. Така моя думка,— хочте погоджуються, хочте — ні, кажу, а я своє правитиму, така-бо моя думка, кажу, так я вважаю, а коли хто інакше вважає, кажу, най собі вважає, кажу, та й квит! Я кажу до сестри Данлеп, тож я кажу їй...

— А щоб мене до вечора посередині хати побачили, якщо тутечки останні чотири тижні не шастали щоночі цілою ватагою негри, які допомагали цьому втікачеві працювати; а ні, то хіба ж зміг би він сам з усім отим упоратися, сестро Фелпс. Гляньте-но на цю сорочку,— таж кожнісінський дюйм на їй покрито африканським тайнописом, і все чисто пописано кров'ю! Тут, мабуть, ціла зграя труждалася, та ще й скільки ж то часу! Я б і два долари не пошкодував, аби мені оте писання прочитали; а тим неграм, отим горезвісним писакам, я завдав би доброго гарпту...

— Запевняю вас, брате Марплзе,— він мав силу-силенну помічників! Ого! Якби ви пожили отут із нами останнім часом, то не мали б у тому жадного сумніву. Вони ж бо все чисто в нас тягли, все цупили, що тільки до рук потрапляло, незважаючи на те, що ми всенікій час стежили та чатували! Ну, що ви на це скажете? Сорочку, приміром, вони просто зі шнуром в дворі вкрали! А щодо простирала, що вони його на шнурову драбину подерли, важко навіть іскати, скільки разів зперед очей його цобрали. А борошно, свічки, свічники, ложки, ронделик, і ще, і ще — мені воно вже зараз із пам'яті випало, а моя нова ситцева сукня! Таж ми з Сайлесом та Сід із Томом — ні вдень, ні вночі достатньо очей не стуляли, я вам уже казала,

і ніхто з нас ні тіні їхньої, ні духу їхнього, ні шамотіння — хоч дрібного згуку якого — нічогісінько не чули. І раптом, оде вже останньої хвилини — вислизнули нам з-під самісінького носа, — прошу! — і не тільки нас у дурні пошили, а ще й цілу ватагу розбишак з індіанської території, і спокійненько втекли собі з отим самим негром, цілі й здорові,— а за ними аж шістнадцятеро оружних чоловіка слідком гналося, на п'яти ім наступаючи, та ще й двадцять дві собаки! Зроду-звіку такого не чувала я! Духи, на що вже безтілесні істоти, та й ті більше галасу з цею втечею зчинили б. І все ж я гадаю, що то таки й справді були духи, адже ж ви знаєте наші собаки: кращих-бо за них немає на цілу околицю! Ну, то можете собі в'явити, що вони ніяк не могли їхній слід узяти! Поясніть мені це, якщо можете! Чи хто з вас розуміє, в чому річ?

- Ато ж, це справді нечувано...
- Боженьку мій милостивий, я ніколи...
- Хай бог милує, я б нізащо...
- Хатні злодії, як і...
- Крій боже, мені було б страшно жити в такій...

— Було б страшно жити! Я й сама боялася — ні покластися спати не могла, ні підвєстися, ані лягти, ні сісти, сестро Ріджвей. Вони ж бо могли покрасти чисто... та шкода й казати!.. Тож можете собі в'явити, якого страху набралася я минулої ночі, як стало до півночі добиратися. Богом свідчуся, я вже почала боятися, що вони нам когось із родини нашої вкрадуть! Не дурно ж мовиться, що в страху очі по яблуку... Такий острах мене взяв, що я вже й сама себе не тямила... Звісно, зараз, серед білого дня, моя поведінка здається на віть і мені самій дивною; а тоді впала мені в голову: як же воно там обом моїм небожкам ведеться? Адже ж сплять вони, сердешні, на горі самі-самісінькі в осінній кімнаті,—а раптом яке лихо скочиться! І так я занепокоїлася, що вибралася тихесенько сходами вгору і замкнула їх на ключ! Так-таки й замкнула. Та, мабуть, кожен, на моєму місці бувши, замкнув би. Бо, знаєте, — чого б ти з ляку не зробив! І ото забирає вас отої страх — та чим далі, то все дужче — і в голові паморочиться, й починаєш крутитися та несосвітенні дурниці виробляти! Мимоволі таке щось до голови лізе,—приміром: а що, коли б я була хлопчик, та сиділа б отакечки нагорі сама душою, а двері не замкнені, а ще й...

Вона замовкла, немов уражена думкою, що несподівано впала їй у голову, по тому повільно повернулася в мій бік, і, коли очі її запитливо зиркнули на мене — я підвівся та й пішов прогулятися.

Я сказав сам до себе, що спроможуся краще пояснити їй, яким чином зникли ми під ранок із замкненої кімнати, якщо вийду звідтіля

та обміркую цю справу як слід. Так я й зробив. Але не насмілився зайдти десь далеко, боячися, що тітуся почне за мною шукати.

Надвечори, коли гості вже додому подалися, прийшов я до неї та й кажу, що буцімто галас та стрілянина збудили мене й «Сіда», а двері було замкнено, а нам дуже кортіло подивитися, що там койтесь, тож ми й спустилися громовідхильником на землю, і трохи забилися обос, і ніколи більше не будемо цього робити. Ну, а тоді я розповів їй усе те, що розповідав перед тим дядькові Сайлесові; а вона сказала, що прощає нам і що може ж таки наші вчинки є цілком природні, бо чого ж можна сподіватися від хлопчиськів, адже ж усі вони шибеники та шибайголови,— скільки вона знає; і як нічого лихого з того не вийшло, то й не треба непокоїтися та сердитись, а тра дякувати богові за те, що ми живі й здорові та знову біля неї, а тому, що було,— най ні згаду, ні спогаду не буде! Вона поцілуvala мене, пожалувала по голові, а по тому засумувала-замислилася; аж раптом схопилася:

— Боже ж ти мій милесенький, вже поночі, а Сіда ще й досі немає! Що скоїлося тому хлопцеві?

Я збагнув, що це мені саме на руку ковінька; схопився на рівні ноги та й кажу:

— Я побіжу зараз до міста й приведу його,— сказав я.

— Ні, нікуди ти не бігатимеш! — відмовила вона.— Ти зостанешся тут; досить уже й того, що один десь запропав.

Ну, звісно, до вечери Том не повернувся; отже, відразу ж по вечери дядько Сайлес вирушив до міста.

По десятій повернув він додому, трохи стурбований: він так і не натрапив на Томовий слід. Що ж до тітки Селлі, то вона дуже збентежилася; але ж дядько Сайлес заспокоював її, запевняючи, що немає ніяких підстав до побоювань; хлопчаки, ка', — завжди хлопчаки, нічого йому не станеться; і цей ранком вернеться цілий і здоровісінький,— вона сама, мовляв, побачить. Тим вона і вдовольнилася. А проте сказала, що ще почекає на нього трішечки й світла не гаситиме, аби йому не було поночі.

І коли я пішов спати вкладатися, вона також пішла за мною, її принесла свою свічку, і вкутала мене ковдрою, і упадала коло мене, як рідная матінка,— аж мені так соромно зробилося, що я не міг її ув очі дивитися; а вона сіла до мене на ліжко і ще довго зі мною говорила,— та все про Сіда балакала — про тес, який же він чудовий хлопець і ще всякого багато, й, здавалося, розмовам тим кінця-краю не буде; та все допитувалася в мене, як я гадаю, чи не заблудився Сід часом, чи де не розбився, а чи не втонув, чи, може, лежить саме зараз десь поранений чи забитий, а її немає поруч його, щоб йому допомогти; і тоді з очей її починали капати слізози, і мені доводилося

запевненіті її, що із Сідом усе гаразд і що над ранок він, напевне, повернеться; а вона тоді міцно стискала мені руку, а часом навіть цілувала мене й прохала казати це є ще і ще раз, бо це її заспокоювало, а вона ж бо така спокохана. А, йдучи з покою, вона глянула мені в очі, та так ото пильно-препильно ще й лагідно, та їй каже:

— Я дверей не замикатиму, Tome; звісно, є ще й вікно та громовідхильтник; але ж ти будеш порядний хлопчик,— ти послухаєшся? Ти ж не підеш з хати? Заради мене, га?

Ох, і кортіло ж мене вшитися звідси та подивитися, що то там із Томом діється,— до речі, саме так я й лагодився зробити,— але ж після всього цього я не міг тікати, не міг — ані за які хвіти-міти.

Проте ні вона, ні Том не йшли мені з думок, а через те їй спав я дуже кепсько. Двічі за ніч я злазив громовідхильтником униз і проходив повз чоло будинку, й щоразу бачив, що тітка Селлі все ще сидить при свічці край вікна, вступивши погляд свій у дорогу, і слози бриняять їй на очах; мені дуже хотілося бодай хоч чимось стати їй у пригоді, але ж нічого зробити я не міг, лишеень заклястися — ніколи більш не завдавати їй скорботи. А втретє я прокинувся вже на світанні, та й знову спустився вниз, а вона все сидить на тому ж місці, і свічка в неї майже догоріла, а сива її голова спочивала на руці — вона спала.

В ранці, ще перед сніданням, старий ізнову їздив до міста, але ж Тома так-таки й не надибав; і обидвое сиділи вони тепера коло столу, затоплені в сумних своїх думках, і журно мовчали; кава вистигала ім у філіжанках, а до страв вони й не доторкалися. Першийувавтишу старий Феллс:

— Я віддав тобі листа?
 — Якого листа?
 — А того, що я відібрав
 учора на пошті.
 — Ні, ти мені жодного
 листа не віддавав.
 — То, виходить, я про
 нього забув.

Понишпоривши спочатку в себе по кишенях, дядько вгадав, куди він його поклав, пішов по нього й, вернувшись, віддав їй. Вона глянула на того листа і скрикнула:

— Та це ж бо з Сент-Пітерсберга, це ж від сестри!

«Еге-ге, — подумав я собі, — начувайся, Гаку! Не бався тутечки, а йди мерщій та й знову прогуляйся, — тобі це буде дуже корисно!» — Та де там! Ніяк не можу зрушитися з місця. А тим часом не встигла тітка Селлі того листа розліпити, як упустила його долі й стрімголов вибігла з кімнати — щось там побачила знесацька. За хвилю побачив і я. То був Том Сойєр, якого несли на матра-

ці; поруч ішли старий лікар та Джім у ситцевій її сукні, зі скрученими поза спиною руками; а за їми сунуло сила люду. Я мерщій підклав листа під першу річ, яка потрапила мені під руку, і також вибіг їм назустріч. Тітка Селлі кинулася до Тома і, захлипаючися від сліз, заголосила:

— Ох, він умер, він умер, я знаю, що він умер!..

А Том повернув трішки голову та й промимрив щось недоладне,— видко з головою в нього було не все гаразд; а вона вдарила об полі та й каже:

— Він живий, дяка богові! Й цього для мене досить! — і поцілувавши його нашвидку, вона побігла мерщій до господи — лаштувати йому постелю, і на бігці сипала накази й праворуч і ліворуч, та не тіль-

ки неграм, а їй усім іншим, хто лише траплявся її назустріч, та так ото швидко, що ледве язик устигав її повернутися в роті.

Я пішов за юрбою, аби подивитися, що вони робитимуть із Джімом; а старий лікар та дядько Сайлес подалися за Томом до господи. Юрма була розлючена до краю, дехто хотів навіть повісити Джіма, щоб теє було тут усім іншим за приклад,— мовляв, щоб інших не кортило тікати, як оце Джім тікав, та щоб їм не унадно було такий сполох зчиняти, держачи цілу родину порядних людей щодень і щожіч у страху смертельнім. А інші казали,— не треба, мовляв, його вішати, однаково це ні до чого; адже ж негр оцей — не нам належить, то ж бо власник його може от-от з'явитись і тоді обов'язково заправить за нього добре гроши. Це трохи остудило всіх останніх, бо ж завжди саме ті, хто найбільше нетерпеливиться повісити негра, якщо той прошпетився,— здебільша найменш нетерпеливляться сплачувати за нього гроши, коли забава скінчиться.

Вони довго лаяли Джіма на всі заставки та кілька разів дали йому доброго пацá по ший, але Джім — ані пари з уст, мовчав як риба і навзнаки не дав, що він мене знає; а вони заптовхнули його до тієї ж саміської шопки, передягли в старий його одяг і знову взяли в заліза та прикували вже не до ліжка, а до великого кільця, що його було вкручено в долішню колоду, та вдягли заліза на руки й на ноги й звеліли годувати його тільки хлібом та водою, доки з'явиться його хазяїн, а якщо той не з'явиться вчасно, то доти, доки його продадуть з аукціону; та ще й засіпали наш підкіп землею, та нахвалилися поставити до тої халупи двоє фермерів оружних на ніч, щоб Джіма чатували, а на день — прив'язувати до дверей бульдога; під цей час, коли, упоравшися з усіма справами, вони почали обкладати Джіма останньою лайкою на прощання, зайшов до халупи також і старий лікар, розглянувшись навколо та й каже:

— Не обіходьтеся з ним суворіше, ніж це потрібно, бо він непоганий негр. Я, коли ото дістався туди, де лежав хлопчина, відразу ж побачив, що без сторонньої допомоги кулі я йому з ноги не вийму; а хлопець затявся її нізацо не відпускав мене поїхати по допомогу; а йому тим часом щодалі все гіршало й небавом він уже себе не тямив і казав, що не підпустить мене до себе і вб'є мене, якщо мені заманеться їхнього плota крейдою значити, а по тому почав химери гнати, і побачив я, що сам нізацо в світі не дам собі з ним ради; тож сказав собі — будь-що-будь, а мені потрібна допомога; і тільки-но я це сказав — аж гульк, вирачкував звідкілясь оцей негр та й запропонував мені себе до послуг,— і зробив усе, що треба, і зробив усе дуже вправно, запевняю вас. Я, звісно, відразу ж збагнув, що це ж він і є, отої негр утеклий, та що я мав робити! А мені ж довело-

ся коло хворого решту дня та цілу ніч просидіти. Ото рахуба, скажу я вам: церкву покрив, а дзвіницю обдер! — як то кажуть. Я мав у місті двоє пацієнтів, що добули остуди, й мені хоч би там що — слід було б їх провідати, проте я не насмілився ї рухнутись, адже ж той негр міг чкурнути, а тоді — шукай вітра в полі! — тоді пеню склали б на мене; а тут, як на гріх, жодний човен не підходив так близько, щоб я міг до нього озватися. Отож і довелося мені на тому остріві аж до нинішнього ранку стовбичити; і я ніколи не бачив, щоб з негра була така сумлінна та дбайлива догляdalниця, а він же через теє власною волею ризикував! Та ще й був до краю знесилений — по всьому було знати, що довелось йому тяжко працювати останніми часами. Своєю поведінкою цей негр привабив мене до себе; запевняю вас, джентльмені, що такий негр вартий і тисячі доларів — та й обходиться з ним треба лагідніше. Я мав напохваті все, що треба, а хлопціві було там однаково добре, як і вдома — а може, навіть і краще, бо там було дуже тихо; а проте я сидів, як на голках, прикутій до того плоту аж до нинішнього ранку; адже ж то не жарт, — відповідав-бо я за обох! А на світанку, бачу, пропливають повз нас кілька чоловіка човном і, на щастя, негр саме заснув на той час, сидячи біля солом'янника та голову скиливши між коліна; я мовчкій подав їм знак, а вони підкralisя до його, згребли й з'язали, перш ніж він утямив, що воно й до чого, тож клопоту ми з ним ніякого не мали. А хлопець також спав, хоч кидався вві сні; ну, то ми пообмотували весла ганчір'ям, причепили плota до човна та й рушили тихесенько до нашого берега, а негр через цілий час не поворухнувся і не зронив і слова. Він не лихий негр, джентльмені; я цього певен, — слово честі!

Хтось відгукнувся на це:

— Зважаючи на те, що ви розповіли нам, лікарю, поводився він і справді непогано.

Тоді й усі останні немов полагіднішли трохи, і я був дуже вдячний старому лікареві за те, що він зробив Джімові таку послугу; а водночас я тішився ще й з того, що й лікар думає про Джіма так, як я; я-бо з першого погляду відчув, що має він чуйне серце і що людина він добряча.

І всі присутні пристали вже на теє, що Джім у цій справі вчинив найчеснішим робом і заслужив, щоб на це звернули увагу та чимось його нагородили. Тож усі без винятку широ та чистосердо помінілися — більше його не шпетити.

По тому всі вийшли з халупки й замкнули Джіма на колодку. Я сподіався, що вони скажуть зняти з його їдне, а мо' й два заліза, — були-бо важкі до біса, — або додадутъ ще й м'яса та городини до хліба та води, але ж нікому з їх таке й на думку не набігло, а я

вирішив, що краще мені до тії справи не потикатися; піду-но я до тітки Селлі, думаю, та й переповім їй усе тєє, що лікар казав,— тільки-но мені пощастиТЬ обминути всі пороги та мілизни,— тобто поясню їй, чому я забув сказати, що Сіда було поранено, коли ми з їм тӯрилися за втекливим негром.

Часу мав я ще вдосталь. Тітка Селлі пильнувала хворого невідлучно,— і день, і ніч, не виходячи з його кімнати, й щоразу, як я здібáв дядька Сайлеса, я тікав од його, аж курява схвачувалася.

Наступного ранку я прочув, що Томові значно покращало ѹ що тітка Селлі пішла до себе трошки подрімати. Тож я тихцем прослизнув до хворого в кімнату, сподіваючися, що він не спить; тоді ми вдвох із ним могли б, як мені здавалося, примудрувати таку розповідку, щоб ізнову замилити очі нашим рідним. Але Том спав, і спав дуже спокійно; і обличчя йому було зовсім бліде, а не палало, як перед тим, коли його щойно принесли. Ну, то я сів і почав чекати, аж він сам прокинеться. А за півгодини до покою увійшла сливе нечутно тітуся Селлі,— отуди к бісу, знову я вклепався! Вона приклада пальця до вуст, щоб я не гомонів, сіла поруч мене й зачала пошепки хвалитися, що всі ми можемо тепереньки радіти, бо рана гоїться в нього чудово, і хворий має, нарешті, спокійний сон, і спить уже довгенько, і виглядає він зараз краще та спокійніше, і десять проти одного за те, що прокинеться він при добрім розумі, як завше.

Ми сиділи й чатували коло його, й дочекалися, нарешті, що він поворушився, розплющив очі, як звичайно, позирнув на нас та й каже:

— Ого!.. Що це?.. Я в д о м а?!. Яким чином? А де ж пліт?

— З ним усе гаразд,— заспокоїв я його.

— А з Д ж і м о м?

— Також,— додав я, але не зовсім упевнено.

Та він нічогісько не помітив і провадив далі:

— Дуже добре! Чудово! Т е п е р ми вдома й цілі та здорові! Виходити, усе скінчилося щасливо. Ти розповів уже тітусі?

Я хотів був сказати «так», але вона втрутилася в розмову й запитала:

— Про що саме, Сіде?

— Ну, як — про те, як ми все це зорганізували.

— Що зорганізували?

— Ну, все. Та тільки ж одне й було, як ми звільнили втеклого негра — я та Том.

— Свят, свят, свят!.. Звільнили втек... Ой дитинко ж моя любе-сенська, про віщо ти говориш? Господи, він ізнову маячитъ!..

— Н і, зовсім я не маячу; я знаю, про віщо я кажу. Ми його

справді звільнили — я та Том. Ми надумалися це зробити й зробили. І ми виконали наш задум розкішно!

Том почав розповідати, а тітуся його не перепиняла, тільки сиділа й слідкувала його широко розплющеними очима та слухала, слухала... і я бачив, що мені вже нічого втручається.

— Ато ж, тітусю, скільки ми праці доклали! Цілі тижні робили — година по годині, та щоночі отакечки, доки ви спали. Нам довелося для цього й свічки почути, і простираво, і сорочку, і вашу сукню, і ложки, і цинкові тарілки, і колодачі, і ронделик на воду, і жорно, і борошно та ще силу розмайтих речей. Ви навіть і в'явити собі не можете, яких величезних зусиль коштувало нам змайструвати собі пилку, та пера, та написи поробити, та ще всякого багато, ви й не в'являєте собі, як усе те є нас бавило! Ще й довелося нам домовину та інші страховиська малювати, писати анонімні листи від розбішаків, по громовідхильтникові братися вгору й спускатися вниз, прокопувати хідника до тії халупи, драбину шинурову зсукати, та запекти її в пирозі, та такечки її передати до в'язниці, та пересилати в'язнів ложки, гвіздики й інші потрібні речі у вашій кишенні...

— Боже мій, світе!

— ...та заселяти тую халупу

ку пацюками, та гадюками, та павуками, аби Джім не нудьгував на самоті; крім того, ви так довго тримали тут Тома з маслом у капелюсі, що мало не зіпсували нам усієї справи, бо збройні чоловіки зайшли до халупи раніше, ніж ми встигли зібратися звідтіль; тож ми вилізли мерщій і ну — бігти, а вони нас почули та й кинулися за нами навздогін,— отоді мене й улучила куля, а по тому ми звернули з дороги й дали їм пробігти повз нас; а коли надбігли собаки, то виявилося, що ми їх не цікавимо, й вони кинулися в той бік, звідки страшений галас долипав, а ми сіли в наше каное та й повеслували до плоту й урятувалися, а Джім здобув собі свободу! І все це зробили ми, нашими власними руками!.. Ух, — чудово! Правда ж ми зухи, тітусю, правда?

— Оце ти таке розповів, що хоч у комині запиши! Зроду я нічого подібного нечувала! То, виходить, це ви, шельмовські хлощі, завдали нам такої мороки, аж нам геть-чисто памороки позабивало, та налякали нас усіх мало не до смерті? Ох, аж руки мені сверблять,— так і кортить мене зараз розуму вам до голови нагнати! Здумати собі тільки,— я тут щоночі... Недурно ж кажуть — побий на бісові ліс, то все з біса буде біс! Ну, постривай же, любчику,— тільки-но видуєш — я вас обох почастую березовою кашею, аж зуби пооскомите!

А Том аж сяяв увесь з гордощів, і так радів, що ніяк не міг потгамуватися та вдергати язика за зубами — ото й торохтів не вгаючи; а тітуся раз у раз перебивала йому мову, та все сварилася на його, аж на місці цибала, і обое вони кричали навперебій — так, що виходило щось підхоже до котячого збіговиська; а настанці вона й каже:

— Ну, гаразд, радій собі,— раденький, що дурненський! Та гляди, якщо я постережу, що ви знов із ним злигалися...

— Із ким злигалися? — перепитав Том, перестаючи всміхатися й зиркаючи на нас здивовано.

— Із ким? З утеклим негром, звичайно. А з ким же ти думав?

Том глянув на мене дуже суворо та й каже:

— Томе, чи ти ж мені допіру не казав, що з ним усе гаразд? Хіба ж він не втік?

— Хто? — перепитала тітка Селлі. — Втеклий негр? Та кажу ж тобі, що ні! Його знову впіймали, живого й здоровісінького, і він ізнову сидить у шолці, й сидітиме на хлібі та воді, та ще й у зализа закутий, поки його забере хазяїн або продадуть з прилюдного торгу.

Том одразу підскочив на ліжкові, очі йому загорілися, ніздрі заворушилися, наче хавкі.

— Вони пе мають ніякого права його в'язнити! — згукнув він,

звертаючися до мене.—Біжи мерщій! Не гай ні хвилини! Звільни його! Він зовсім не раб; він такий же вільний, як і всі люди на землі!

— Що то дитина каже?

— Я кажу щириую правду, тітусю Селлі, і якщо піхто не піде звільнити Джіма, я піду туди сам. Я знав його ціле своє життя, і Том зна його також. Стара міс Уотсон померла два місяці тому; її стало соромно, що вона взяла собі на думку спротати Джіма в пониззя річки, вона сама це казала; отож вона й відпустила Джіма на волю, зазначивши тес в своєму заповіті.

— Чи ти при умі? То навіщо ж було його звільнити, коли він і так уже вільний??!

— Ото! Ну ѿ запитання, скажу я вам! Одразу знати, що ви — жінка, тітусю! А за пригоди ви ѿ забули! Адже ж цікава пригода — то найголовніше!! Та коли б мені довелося аж по саміське горло в крові купатися, я б... Ой лелечко мій, ТІТОНЬКА ПОЛЛІ!

І, щоб я крізь землю пішов, коли вона не стояла тут на порозі, лагідна й вдоволена, як янгол, що встиг уже добренько попоїсти небесних солодощів!

Тітка Селлі кинулася до неї ѿ почала її обіймати, та так, що замалим її голови не відрвала, а тоді розридалася; а я зметикував, що під ліжком мені буде безпечноше,— скидалося-бо на те, що над нами чорні хмари громадяться й ось-ось ударить грімниця! Я визирнув; дивлюся, аж тітка Поллі випручала, нарешті, з обіймів тітки Селлі й стоїть, роздивляючися на Тома поверх окулярів,— а погляд у неї такий, що від його немов у землю вростаєш, її-право! Постояла вона так, а тоді ѿ каже:

— Ти б лішче відвернувся до стінки, Томе. Я б на твоєму місці також відвернулася.

— Ой лишенько! — зойкнула тітка Селлі.— Та невже ж він так змінився. Це ж бо не Том, це Сід! Томе... Томе... та де ж це Том подівся? Він же допіру був тут, хвилину тому.

— Ти хочеш сказати, де подівся Гак Фінн,— саме це ти хочеш сказати! Стільки років вирощувати такого урвителя, як мій Том, та й не впізнати його з першого ж погляду?! Ото була б я гарна! А вилазь-но з-під ліжка, Гаку Фінне!

Я й виліз. Та тільки перепудився вкрай.

Тітка Селлі зовсім розгубилася,— ну, просто, сказати б,— остав-піла! Зроду я такого ще не бачив. А втім, дядько Сайлес розгубився ще більше, коли увійшов до кімнати й вони розповіли йому все чисто. Довший час по тому він ходив, сказати б, у якомусь тумані, немов з перепою, й цілісінський день піяк не міг отямитись, і таку виголосив казань того вечора, що навіть наймудріша на світі людина — і тая ні-чогісько у їй не второпала б, отже після цього всі почали ставитися до нього з великою пошаною. Ну, а Томова тітка Поллі розповіла їм — хто я та що я; й мені довелося пояснити, яким чином я вскочив у халепу; я ж бо не знав, як вирятуватися, коли місіс Феллпс узяла мене за Тома Сойєра... Тут вона перебила мені мову, та й каже: «Ні, ні, й надалі зви мене — тітка Селлі, я-бо вже звикла до цього, то ні-чого й мінятися!» —...Отож, коли тітка Селлі взяла мене за Тома Сойєра, то я вже мусив був стояти на тому її удавати її небожа — іншого-бо виходу не було; а Том, я знав, не протестуватиме,— навпаки, ще й зрадіє, бо воно ж таки й справді на щось таємниче закандзюблюється, а Томові тільки того љ тра', він з того ще й яку цікаву пригоду вимудрює і буде, зрештою, дуже вдоволений. Так воно й вийшло; Том виставив себе за Сіда та ще й повернув справу так, що мені все минулося щасливо.

А тітка Поллі потвердила, що Том не брехав, коли казав, що стара міс Уотсон дарувала Джімові волю, зазначивши тес в своєму заповіті; таким чином виходить — Том Сойєр ісправді клопотався та силу-силенну праці доклав задля того, щоб звільнити вільного негра! А я ніяк не міг зображені, аж до цієї хвилини й до цієї розмови, як він — хлопчик, що здобув таке виховання, міг допомагати мені звільнити негра!

Ну, ѿ тітка Поллі додала: тільки-но тітка Селлі написала їй, що Том і Сід дісталися щасливо, вона сказала сама до себе:

— Маєш! Ти ж знаєш свого Тома,— по нім усього надійся! А надто, коли ти відпустила його самого й наглядати за їм нікому. Отеченьки й тарганись світ за очі,— мусиш-бо сама такий світ переїхати,— тисячу сто миль! — аби довідатися, чого там і ще цей негідний хлопчісько накоїв; адже ж сподіватися від сестрички на відповідь — дарма-праця!

— Але је я й від тебе жаднісінського листа не відібрала! — заперечила тітуся Селлі.

— Дивна річ! Та я ж до тебе аж двічі писала, запитувала, що воно за знак, що Сід у вас гостює?

— А я не відібрала тих листів, сестро.

Тітка Поллі повернулася повагом та суворо запитала:

— Слухай-но, Tome!

— Ну — чого там? — буркнув він, нагинничившись.

— Ти мені не «чогоکай», безсоромнику, а ке лиш сюди листи, чуеш?!

— Які листи?

— Мої листи! Ну, гляди ж,— не мінути тобі доброї прочуханки!

— Вони у валізці. Можете перевірити. І ніхто їх не чіпав, відколи я одержав їх на пошті. Я їх не читав і не торкався навіть. Але ж я знатав наперед, що вони накоять лиха; думав собі, що вам однаково нікуди поспішати...

— Чекай-но, чекай, голубчику! Прийде ниточка до клубочка, не вхитруєшся! Ох, і дістанеш же ти пам'яткового! А я ж іще їдного листа написала, в якому сповіщала тебе, що іду сама; певно, ѹ того листа він...

— Ні, той лист прибув-но вчора; я його ще не читала, але він цілий і скований у мене.

Я хотів був закластися на два долари, що його в неї немає, але збегнув, що мо' безпечніше буде не закладатися. І через те промовчав.

Щойно поталанило мені залишитися з Томом наодинці, я спітався в його, в чому полягав остаточний його план, тобто, що він збирався робити, якби втеча закінчилася щасливо і він здолав би звільнити негра, котрий давно вже й без того був вільний? А Том розповів мені, що від самого початку він собі поклав,— якщо нам поталанить звільнити Джіма,— попливти разом із ним нашим плотом назиз річкою, аж до самісінського гирла, й таким чином устрігнути пригодницьку мандрівку щонайлішшу; а по тому він сказав би Джімові, що той вільний, і ми урочисто повернулися б разом із ним додому, та вже паноплавом, сплативши Джімові за прогаяний час, та послали б наперед листа, щоб усі негри з навколоишніх селищ зібралися його зустріти, та щоб провели його до міста з музикою та смолоскипами, і після того зробився б він герой, і ми також з ним разом. А як на мене, то й без того вся ця метушня скінчилася непогано.

Ми в одну мить розкували Джіма й звільнili його від заліз, а коли тітка Поллі, та дядько Сайлес, та тітка Селлі довідалися, як добре він допомагав лікареві коло Тома ходити, вони з їм достатньо панькатали почали — і влаштували його якнайкраще, і їсти давали йому все, чого душа його зажадає, та ще й дбали про те, щоб він не нудився та нічогосько не робив. Ми покликали Джіма до кімнати, де лежав хворий Том, і мали з ним серйозну розмову; Том подарував йому сорок доларів за те, що він так терпляче удавав для нас в'язня та ще й виконував усі Томові приписи сумлінно; а Джім так ізрадів, що не міг угамуватися й скрикнув, звертаючись до мене:

— Еге, Гаку, а що я тобі казав, га? Що я тобі казав на Джексоновім острові, га? Казав же тобі, що я космогрудий, ще й поясняв тобі, що то за знак; казав же я тобі, що був уже раз багатий,— еге ж! — і заміряюся забагатіти знову. Аж он коли воно справдилося! Еге ж! Най люди патякають що завгодно, а прикмети ніколи не брешуть! Прикмети є прикмети, та й квит,— згадаеш мое слово, Гаку! Еге ж! А я ще тоді знав, що знову забагатію, бігме знав,— от, щоб я з цього місця пе зійшов!

А потім Том ізнову завів своєї, та все калатає язиком та й калатає: давайте, ка', ідної ночі дамо відси лигі та всі разом — утрох, ка', передягнемося та й подамося у мандри до Індіянської території шу-

кати пригод серед індіянів, тижнів на два або й на місяць. Ну, звісно, я погодивсь, але сказав, що в мене катма грошей, аби собі нове вбрання придбати, а з дому я навряд чи одержу, бо татусь, напевне, вже вернувся, забрав усі мої гроші в судді Тетчера, та, мабуть, утопив мій маєток у своєму животі.

— Ні, він не вертався,— відказав Том,— гроші ще лежать, шість тисяч доларів, і навіть більше; а твого батька так і не бачили відтоді в наших краях. Принаймні його ще не було, як я від'їздив.

А Джім і каже, та так урочисто:

— Він більш ніколи не вернеться, Гаку!

Я спітався:

— Чому, Джіме?

— Та хіба ж тобі не однаково, Гаку, — чому? Знай тільки, що не вернеться він більше ніколи.

Але я так до його причепився, що він, нарешті, сказав:

— Ти пригадуєш той будиночок, що плив за течією? І в йому ще лежав чоловік, укутаний у ковдру, а я увійшов, підняв її трохи та й подивився, а тобі не дозволив? Еге ж? Ну, то гроші свої ти можеш одержати, коли тобі заманеться, бо той забитий був він.

Том уже цілком одужав і носить свою кулю на ланцюжкові замість годинника та раз у раз витягає її з кишені, ніби для того, щоб подивитися, котра саме година; ну, то вже більше немає про що й писати,

і з того я страх як радію, бо коли б я раніше знат, яка то марудна справа — писати книжку, зроду-віку до того не брався б, і ніколи вже більше не візьмуся до такої нудної роботи. Ох, буде мені ще одна рахуба! Коли б не довелось мені часом на Індіянську територію дременути, заки Том із Джіном туди зберуться, бо тітуся Селлі лагодиться мене всиновити та ще й цивілізувати. Нема дурних, — я-бо вже скуштував того пива. Тепер мене й калачем не принадиш!

K i n e u b

З МІСТ

Розділ I. Гака намагаються цивілізувати.— Міс Уотсон.— Том Сойер чекає	5
Розділ II. Хлопці тікають від Джіма.— Ватага Тома Сойєра.— Далеко-сяжні заміри	9
Розділ III. Добра прочуханка.— Добро тріумфує.— Одна з багатьох брехень Тома Сойєра	15
Розділ IV. Гак та суддя.— Марновірство	20
Розділ V. Гаків батько,— ніжний і дбайливий.— Поправа на добре	24
Розділ VI. Батько порушує судову справу проти судді Тетчера.— Гак вирішує тікати.— Політична економія.— Маячний шал	30
Розділ VII. Чекаю на батька.— Сиджку замкнений у халупі.— Кидаю трупа в воду.— Відпочиваю	37
Розділ VIII. Сон у лісі.— Спроба підвести мерця.— Дослідження островів.— Знаходжу Джіма.— Джімова втеча.— Прізвістки.— Валаам	45
Розділ IX. Печера.— Плавний дім	57
Розділ X. Знахідка.— Старий Генк Банкер.— Я перебираюсь	64
Розділ XI. Гак та пезнайома жінка.— Допит.— Намагаюся виплутатись.— Брешу, що іду до Гошена	68
Розділ XII. Повільна плавба.— Позичання.— Причалиємо до пароплава, що зазнав аварії.— Змовники.— Шукаємо за човном	77
Розділ XIII. Рятуємося з розбитого пароплава.— Вартовий.— Тонемо	87
Розділ XIV. Нам щастить.— Гарем.— Французька мова	92
Розділ XV. Гак упускає пліт з очей.— В тумані.— Гак знаходить пліт.— Не гаразд ману людині пускати	97

Розділ XVI. Чекання.— Зухвала брехня.— Грошей до біса.— Минаємо Каїр.— Пливемо до берега	103
Розділ XVII. Пізлій гість.— Арканзаська ферма.— Внутрішнє обладнання.— Стівен Даулінг Ботс.— Поетичні виливання	113
Розділ XVIII. Полковник Гренджерфорд. — Аристократія. — Непримиренна ворожнеча.— Заповіт.— Пліт знайдено.— Стос колодя.— Свинина й капуста	122
Розділ XIX. Ми зупиняємося вдень.— Астрономічна теорія.— Тікаємо зі свята, що його влаштувало товариство тверезості.— Герцог Еріджуотерський.— Злигодні псевдо-дофіна	135
Розділ XX. Гакові пояснення.— План кампанії.— Мітинг просто неба.— Пірат, що обернувся на проповідника.— Герцог, як складач друкарський	145
Розділ XXI. Фехтування.— Гамлетовий монолог.— Ми блукаємо по місті.— Ледаче місто.— Старий Богс.— Смерть	156
Розділ XXII. Шерберн.— Дивлюся циркову виставу.— П'яній на арени.— Така трагедія, що аж волосся дубом стає	168
Розділ XXIII. Ошукуванство.— В Джіма починається туга за батьківщиною	173
Розділ XXIV. Джім ув одязі короля Ліра.— Підвозимо пасажира до пароплава.— Збираємо відомості.— Родинна скорбота	180
Розділ XXV. Це вони?— Надгробний плач.— Незмірна прямодушність.— Погребні оргії.— Невдале покладення капіталу	187
Розділ XXVI. Благочестивий король.— Королеві помічники.— Вона просить у мене прощення.— Ховається в кімнаті.— Краду гроші	195
Розділ. XXVII. Погреб.— Законна цікавість.— Підоозу мають на Гака.— Поспішний продаж і нікчемний зиск	204
Розділ XXVIII. Подорож до Англії.— «Негідник!» — Мері-Джейн зважується.— Гак прощається з Мері-Джейн.— Приушниця.— Опозиційна партія	211
Розділ XXIX. З'ясовується питання спорідненості.— Король пояснює втрату.— Проблема власнопису.— Викопують мерця з могили.— Гак тікає	221
Розділ XXX. Король збирається покарати Гака.— Сварка.— Могутній аргумент	231
Розділ XXXI. Зловісні задуми.— Звістки про Джіма.— Давні спогади.— Дурна історія.— Цінна інформація	235

Розділ XXXII. Тиша, що нагадує неділю.— Мене беруть за іншого.— Не викрутишся.— Важка дилема	244
Розділ XXXIII. Викрадач негрів.— Південна гостинність.— Яке зухвалство! — Вишмарувано дьогтем та посыпано пір'ям	252
Розділ XXXIV. Халупа біля шопки на попіл.— Обурливо.— Деремося вгору по громовідхильникові.— Клопіт із відьмами	260
Розділ XXXV. Тікати треба як слід.— Таємничі плани.— Дозволена й недозволена крадіжка.— Глибока нора	267
Розділ XXXVI. Лізemo по громовідхильникові.— Буйна уява.— Звернення до нащадків.— Гіпербола	275
Розділ XXXVII. Остання сорочка.— Загальний розплач.— Лаштуємося до втечі.— Зачарований пиріг	281
Розділ XXXVIII. Джімів герб.— Вправний розпорядник.—Хоч і слава, а приkre самопочуття.— І звідки ті слізоз беруться!	289
Розділ XXXIX. Пацюки.— Веселе товариство у ліжкові.— Солом'яне опудало	297
Розділ XL. Надимо рибу.— Озброєна охорона з добровольців.— Втеча й погоня.— Джім радить, щоб я поїхав по лікаря	304
Розділ XLI. Лікар.— Дядько Сайлес.— Сестра Гочкіс.— Тітуся Селлі тривожиться	311
Розділ XLII. Том Сойєр поранений вертає додому.— Лікар розповідає.— Том признається.— Приїздить тітка Поллі.— А де ж листи?	318
Розділ останній. Визволення з кріпацтва.— Нагородження в'язня.— Ваш слуга покірний, Гак Фінн	328

ДЛЯ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Марк Твен

П Р И К Л Ю Ч Е Н И Я

Г А К Л Б Е Р Р И Ф И Н Н А

(На українському языке)

Редактор О. І. Терех

Художній редактор В. Ю. Тернавський

Технічний редактор Т. О. Ковальова

Коректори В. Л. Ніколенко, Р. М. Зарембовська

Здано на виробництво 18/VIII 1965 р. Підписано до друку
19/IV 1966 р. Формат 70×90¹/₁₆. Фіз. друк. арк. 21. Умови друк.
арк. 24,57. Обл.-вид. арк. 20,53. Тираж 30 000. Зам. № 884.
Папір друкарський № 1. Ціна 78 коп.

Видавництво «Веселка». Київ, Кірова, 34.

Друкоофсетна фабрика «Атлас». Комітету по пресі при Раді
Міністрів УРСР. Львів, Зелена, 20.

Ю Н И Й Д Р У Ж Е!

Ти любиш читати про цікаві пригоди
й незвичайні події. Сам мрієш про за-
хоплюючі мандри; хочеш дізнатися про
життя дітей інших країн.

Незабаром видавництво «Веселка» на-
друкує для тебе такі книжки:

Б е л е н т а й и Р.	КОРАЛОВИЙ ОСТРІВ.
Б а н а с ь С.	У ЗЕЛЕНОМУ КУРЕНІ.
М о р а Ф.	КРАЇНА ХМАР.
С е т о н - Т о м п с о н Е.	М А Л Е Н Ь К I Д И К У Н И .
У г а р о в Г.	СЛІДАМИ ВИГНАНЦЯ.

Стеж за їхнім виходом та поновлюй
свою особисту бібліотечку.

Видавництво „Веселка“

78 коп.

Р

